

Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 9 (217) вересень 2023

Видається з лютого 2002 року

УДК 051 Журнал “Молодь і ринок” внесений до переліку наукових фахових видань України (категорія “Б”) у галузі педагогічних наук: 011 – Освітні педагогічні науки, наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886 (додаток 4). Спеціальності: 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта, наказ МОН України від 24.09.2020 № 1188 (додаток 5).

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №12270–1154 ПР від 05.02.2007 р.

ISSN 2308-4634 (Print) “Молодь і ринок” індексується у таких базах даних: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80; ICV 2020: 82.12; ICV 2021: 85.55; ICV 2022: 80.94)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.9/217.2023>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: Микола ГАЛІВ – д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Іван БАХОВ – д.пед.н., проф., Міжрегіональна академія управління персоналом

Наталія БИШЕВЕЦЬ – к.пед.н., Національний університет фізичного виховання і спорту України

Галина БЛАВИЧ – д.пед.н., проф., ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Ірина ЗВАРИЧ – д.пед.н., проф., Київський національний торговельно-економічний університет

Микола ПАНТЮК – д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Тетяна ПАНТЮК – д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Лукаш ТОМЧИК – д.соц.н. (педагогіка), Педагогічний університет в Кракові, Польща

Надія Лаура СЕРДЕНЦЮК – к.пед.н., Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія)

Даніель УОЛЛЕР – д.філос.н., Університет Центрального Ланкаширу (м. Престон, Великобританія)

Марія ЧЕПІЛЬ – д.пед.н., проф., академік АНВО України, Заслужений діяч науки і техніки України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Сергій ШАРОВ – к.пед.н., Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

Олександра ЯНКОВИЧ – д.пед.н., проф., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; д.таблiт., проф., Куявсько-Поморська вища школа (м. Бидгош, Польща)

Адреса редакції: Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Тел., +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; веб-сайт: <http://mir.dspu.edu.ua>

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
(протокол № 11 від 21.09.2023)

Посилання на публікації “Молодь і ринок” обов’язкові

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Youth & market

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

No. 9 (217) September 2023

Published since February 2002

UDC 051 The journal “Youth and market” is included into the list of scientific professional publications of Ukraine (**category “B”**) in the field of pedagogical sciences: 011 – Educational, pedagogical sciences, the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 No. 886 (Appendix 4). Specialties: 012 – Preschool education; 013 – Primary education; 014 – Secondary education (due to subject specializations); 015 – Professional education (according to specializations); 016 – Special education, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.24.2020 No. 1188 (Appendix 5).

Founder and published: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Ivan Franko Str., 24, Drohobych, Lviv Region, Ukraine, postal code 82100
The journal is registered in the Ministry of Justice of Ukraine
Published State registration license: Series KB № 12270–1154 IIP since 05.02.2007

ISSN 2308-4634 (Print) “Youth and market” is indexed in such databases: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80; ICV 2020:82.12; ICV 2021: 85.55; ICV 2022: 80.94)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.9/217.2023>

EDITORIAL BOARD

Head editor: Mykola HALIV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Ivan BAKHOV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Interregional Academy of Personnel Management*

Nataliya BYSHEVETS – *Candidate of Pedagogic Sciences, National University of Physical Education and Sports of Ukraine*

Halyna BILAVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., SHEE “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”*

Iryna ZVARYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Kyiv National University of Trade and Economics*

Mykola PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Tetyana PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Lukasz TOMCZYK – *Doctor of Social Sciences (Pedagogic), Pedagogical University of Cracow, Poland*

Nadia Laura SERDENCUC – *Candidate of Pedagogic Sciences, Stefan cel Mare University from Suceava (Romania)*

Daniel WALLER – *Doctor of Philosophy Sciences, University of Central Lancashire (Preston, UK)*

Mariya CHEPIL – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Sergii SHAROV – *Candidate of Pedagogic Sciences, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University*

Oleksandra YANKOVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University*

Editorial office: Ukraine 82100, Lviv region, Drohobych, Ivan Franko, 24 str,

Tel. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; website: <http://mir.dspu.edu.ua>

Recommended for publication by Academic Council of Drohobych State Pedagogical University
(protocol No. 11, 21.09.2023)

Links to the publication of “Youth and market” obligatory

Edition reserves the right to shrink and correct the matter. Articles signed by author express their own point of view.

Authors of publications are responsible for the accuracy of facts, quotations, private names, geographical names, statistics etc.

Молодь і ринок

№ 9 (217) вересень 2023

ЗМІСТ

Микола Пантюк, Ірина Садова, Соломія Ілляш Моделі розвитку освітньої інклюзії: історико-педагогічний дискурс	7
Володимир Піддячий Сутність і зміст інновацій та інноваційних практик у неформальній та інформальній освіті	12
Василь Гуменюк, Віктор Чаплик, Ольга Гуменюк Використання інноваційних методів на заняттях з дисциплін кафедри медицини катастроф та військової медицини у процесі навчання надання домедичної допомоги в умовах воєнних дій	18
Олена Варецька Інклюзивне навчання: співпраця з батьками	22
Тетяна Пантюк Формування природознавчої компетентності учнів засобом музейної педагогіки	29
Андрій Артюшенко Розвиток здоров'язбережувального мислення майбутніх фармацевтів у системі післядипломної освіти ...	33
Оксана Ісаєва, Ганна Шайнер Цінності як джерело професійної підготовки студентів вищих технічних закладів освіти	38
Галина Білавич Організаційно-педагогічні засади морально-християнського виховання у пенітенціарних закладах	42
Анатолій Мартинюк, Наталія Онищенко Система вищої освіти в Саудівській Аравії та Україні: порівняльний аналіз	47
Сергій Шаров, Тетяна Шарова Дотримання академічної доброчесності під час проведення інтелектуальних змагань у дистанційному форматі	52
Ольга Сорока, Галина Лещук Дискусія як засіб формування професійно-мовленнєвої компетентності молодших фахових бакалаврів у закладах передвищої освіти	57
Тетяна Паньок, Анастасія Левченко Вивчення петриківського розпису на уроках образотворчого мистецтва у школі	63
Тетяна Цегельник, Інна Ящук, Тетяна Касьянова, Юлія Ткачук, Юлія Рижак Професійна підготовка майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти	69
Оксана Скакодуб, Роксолана Шпіца Розвиток творчості учнів 4 класу на уроках мистецтва в умовах онлайн-навчання	80
Світлана Шестакова, Олена Сухомлинова, Ольга Задоріна Академічна доброчесність: практика дотримання у зарубіжних країнах	87

Ванда Вишківська, Ольга Глішова, Вікторія Шевченко Персоналізація процесу професійної підготовки у ЗВО засобами технології тьюторингу	92
Олена Бондаренко, Ганна Алексєєва, Лариса Горбатюк, Олександр Антоненко, Наталія Кравченко, Олександр Овсянніков Із досвіду: розвиток інформатичних компетенцій школярів початкової школи з використанням методу проєктів на уроках інформатики	97
Оксана Єфремова Особливості професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів	104
Ірина Махновська, Ірина Круковська, Інна Д'яченко Технологія сенкан як інструмент розвитку критичного мислення у студентів-медиків на заняттях вітчизняної історії	108
Тарас Кобильник, Оксана Сікора Математичні основи інформатики у шкільному курсі інформатики старшої школи	114
Віктор Сеньків Викладання основ аналізу даних у курсі “Моделювання та прогнозування стану довкілля”	119
Андрій Поцелуйко Виховна та психологічна роль сакральної музики крізь призму моногосної Літургії Йоана Златоустого з Перемишльського рукопису середини XVII ст.	124
Алла Губаль Педагогічні основи краєзнавчої діяльності М.Д. Леонтовича	128
Чжао Жуйсюе, Валентина Водяна, Людмила Щур, Анатолій Баньковський, Ірина Машгалер, Тетяна Солонинка Застосування цифрових технологій у формуванні естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографічного мистецтва	135
Наталія Чубінська, Андрій Скочиляс Педагогічні умови формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти	141
Ірина Kornieieva Psychological and linguistic features of future specialists in Fashion industry	145
Наталія Ратушняк Педагогічні умови підготовки вчителів до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти	149
Андрій Українець Екологічна культура викладача закладу професійної (професійно-технічної) освіти у галузі автомобільного транспорту: сутність, функції та структура	155
Марина Афонченко Використання педагогічних задач у підготовці майбутніх вчителів іноземної мови до розвитку в учнів соціальної компетентності	160
Олег Демчук Індивідуалізація навчально-пізнавальної діяльності студентів як психолого-педагогічна проблема	164
Олена Білик, Інна Синевич, Яна Феньов Творчий потенціал педагога як ознака професіоналізму	168

Youth & market

No. 9 (217) September 2023

CONTENTS

Mykola Pantiuk, Iryna Sadova, Solomiya Illyash The development models of educational inclusion: historical and pedagogical discourse	7
Volodymyr Pidchiachyi The essence and content of innovations and innovative practices in non-formal and informal education	12
Vasyl Humeniuk, Viktor Chaplyk, Olha Humeniuk The use of innovative methods in classes from the disciplines of the department of catastrophe medicine and military medicine in the process of training for the provision of pre-medical care in conditions of military operations	18
Olena Varetska Inclusive education: collaboration with parents	22
Tetiana Pantiuk Formation of natural science competence of students by means of museum pedagogics	29
Andrii Artiyushenko Development of health preservation thinking of future pharmacists in the system of postgraduate education	33
Oksana Isayeva, Hanna Shayner Values as the source of students' professional training at higher technical educational institutions	38
Halyna Bilavych Organizational and pedagogical principles of moral and Christian education in penitentiary institutions	42
Anatolii Martyniuk, Nataliia Onyshchenko System of higher education in Saudi Arabia and Ukraine: a comparative analysis	47
Sergii Sharov, Tetiana Sharova Upholding the academic integrity during intellectual competitions in a distance format	52
Olga Soroka, Halyna Leshchuk Discussion as a means of formation professional speaking competence of younger specialist bachelors in educational institutions (colleges)	57
Tatyana Panyok, Anastasiia Levchenko Studying the Petrykiv painting in fine arts lessons at school	63
Tetiana Tsehelnik, Inna Yashchuk, Tetiana Kasianova, Yuliia Tkachuk, Yuliia Ryzhak Professional training of future teachers for the formation of partnerships between the participants of the educational process in the inclusive classes of a general secondary education institution	69
Oksana Skakodub, Roksolana Shpitsa Development of creativity of 4th grade students at art lessons in distance education conditions	80
Svitlana Shestakova, Olena Sukhomlynova, Olha Zadorina Academic integrity: compliance practices in foreign countries	87

Vanda Vyshkivska, Olha Ilishova, Viktoriya Shevchenko Personalization of the process of professional training in ZVO by means of tutoring technology	92
Olena Bondarenko, Ganna Aliksieieva, Larysa Horbatiuk, Oleksandr Antonenko, Nataliia Kravchenko, Oleksandr Ovsyannikov From experience: developing primary school students' it competencies using the project-based learning method in computer science lessons	97
Oksana Yefremova Features of the professional training of future pediatric dentists	104
Iryna Makhnovska, Iryna Krukovska, Inna Diachenko Senkan technology as tool for developing critical thinking in medical students during national history classes ...	108
Taras Kobylnyk, Oksana Sikora Mathematical fundamentals of computer sciences in the school course of computer sciences in senior school	114
Viktor Senkiv Teaching the basics of data analysis in the course "Modeling and forecasting the state of the environment"	119
Andriy Potseluiko The educational and psychological role of sacred music through the prism of the monophonic Liturgy of John Chrysostom from the mid-17th century manuscript of Peremyshl	124
Alla Gubal Pedagogical fundamentals of local history activity M.D. Leontovych	128
Zhao Ruixue, Valentyna Vodiana, Liudmyla Shchur, Anatolii Bankovskyi, Iryna Mashtaler, Tetiana Solonyuka Application of digital technologies in the formation of aesthetic competence of future teachers using choreographic art	135
Nataliia Chubinska, Andrii Skochylyas Pedagogical conditions for developing professional competence of legal discipline teachers in a higher education institution environment	141
Iryna Kornieieva Psychological and linguistic features of future specialists in Fashion industry	145
Nataliia Ratushniak Pedagogical conditions of teacher training for the development of civic competence of basic secondary education students	149
Andrii Ukrainets Ecological culture of the teacher professional (vocation-technical) institution education in the automobile transport field: essence, functions and structure	155
Maryna Afonchenko Using pedagogical tasks in professional training of future foreign language teachers to develop students' social competence	160
Oleh Demchuk Individualization of educational and cognitive activities of students as a psychological and pedagogical problem	164
Olena Bilyk, Inna Synevych, Yana Fenyov The creative potential of the teacher as a sign of professionalism	168

УДК 373.042-056.2/.3

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291108>

Микола Пантюк, доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Ірина Садова, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки
та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Соломія Ілляш, кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ІНКЛЮЗІЇ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС

У статті схарактеризовано моделі освіти дітей з особливими освітніми потребами і періоди їх еволюційної трансформації: 1) середина XVII ст. – 60-ті рр. XX ст. – сегрегаційна (“медична модель”); 2) середина 60-х – 80-ті рр. XX ст. – інтеграційна (“модель нормалізації”); 3) 80-ті рр. XX ст. – до теперішнього часу – інклюзивна (“соціальна модель”). З’ясовано, що основними детермінантами означених історичних періодів сприйняття суспільством дітей з особливими освітніми потребами та усвідомлення необхідності їх освіти є: зміна суспільного ставлення до осіб із різними порушеннями в розвитку; посилення уваги з боку держави до проблем осіб із особливими освітніми потребами, зокрема щодо здобуття ними освіти та подальшої соціалізації; ухвалення міжнародних і національних нормативно-правових документів, спрямованих на вдосконалення системи спеціальної освіти та подальшу її інтеграцію в інклюзивну.

Ключові слова: моделі освіти дітей з особливими освітніми потребами; медична модель нормалізації; соціальна модель.

Табл. 1. Літ. 8.

Mykola Pantiuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the
Pedagogic and Methods of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Iryna Sadova, Doctor of Sciences (Pedagogy), Head of the
Pedagogic and Methods of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Solomiya Ilyash, Ph.D. (Psychology), Associate Professor of the
Pedagogic and Methods of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE DEVELOPMENT MODELS OF EDUCATIONAL INCLUSION: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DISCOURSE

The article characterizes the models of education of children with special educational needs and the periods of their evolutionary transformation: 1) the middle of the 17th century – 60s of the 20th century – segregative (“medical model”); 2) mid-60s – 80s of the 20th century – integrate (“normalization model”); 3) 80s of the 20th century – until this day – inclusive (“social model”). Conservative, liberal and social and democratic models of educational inclusion are distinguished and characterized. It is also revealed the types of support for teachers and children with special educational needs (“cooperation model”, “facilitation model”, “and open dialogue model”).

The main determinants of the perception of children with special educational needs in the society in the specified historical periods and the awareness of the need for the education of these children are elucidated. They are: 1) change in social attitude to people with various developmental disabilities; 2) awareness of the possibilities of individual education of children with hearing, visual and intellectual disabilities – first it can be realized in shelters, and then – in special educational institutions; 3) strengthening of state attention to the problems of people with psychophysical disorders, specifically concerning their education and further socialization; 4) passage of laws on compulsory general primary education; 5) creation of a differentiated system of special education; 6) legislative change of the status of people with disablement, recognition of their right to education, medical care and guaranteed social protection, as well as the responsibility of the state and society for the realization of these rights; 7) passage of international and national legal documents aimed at improving the system of special education and its further integration into inclusive one. The content of the most wide-spread and successfully implemented trends of educational inclusion is ascertained.

Keywords: models of education of children with special educational needs; medical model of normalization; social model.

Постановка проблеми. Історичні джерела підтверджують неухильну й поступову гуманізацію сприйняття соціумом осіб із особливими освітніми потребами – від повного невизнання і навіть знищення – до сегрегації, інтеграції та інклюзії. Чимало освітян, науковців і медиків долучилися до руйнування колишніх стереотипів у суспільній свідомості щодо зазначеної категорії дітей і дорослих. Ставлення громадськості й держави до осіб із особливими освітніми потребами упродовж розвитку людської цивілізації зазнало поступової еволюції, які умовно можна диференціювати на періоди, що відображають шлях людства від ненависті й агресії до інклюзії. Причому, на думку багатьох вітчизняних дослідників, у Західній Європі цей процес завершився значно раніше, ніж в Україні. В Україні, як і в переважній більшості країн Європи, освіта дітей з ООП представлена трьома моделями: сегрегаційною, інтеграційною та інклюзивною.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичну основу дослідження становлять: ідея гуманістичного підходу в освіті (Ш. Амонашвілі, М. Монтессорі, В. Сухомлинський та ін.); наукові засади історико-педагогічних студій (Т. Бондар, А. Бойко, А. Вихрущ, М. Євтух, В. Кравець, Н. Нічкало, Т. Пантюк, О. Сухомлинська та ін.); теоретичні положення про навчання дітей в умовах інклюзивного процесу (Г. Давиденко, І. Демченко, А. Колупаєва, І. Лупенко, О. Савченко, В. Синьов, Н. Софій, О. Таранченко, М. Швед, З. Шевців, М. Шеремет та ін.).

Метою статті є аналіз моделей розвитку освітньої інклюзії і періодів їх еволюційної трансформації.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку моделей умовно охоплює три періоди: 1) середина XVII ст. – 60-ті рр. XX ст. – сегрегаційна (“медична модель”); 2) середина 60-х – 80-ті рр. XX ст. – інтеграційна (“модель нормалізації”); 3) 80-ті рр. XX ст. – і до теперішнього часу – інклюзивна (“соціальна модель”). Створення першої з них – “медичної” – було зумовлено турботою про дитину, якій для успішного навчання необхідні особливі умови (спеціальні матеріально-технічні засоби; наявність спеціальних педагогів; медичний супровід). На першому етапі розвитку держави їх могла забезпечити тільки спеціальна установа. Однак створення мережі спеціальної освіти спричинило неминучу сегментацію дітей, а в подальшому – дорослих за критерієм відповідності / невідповідності визнаної в соціальному співтоваристві “норми” і, як наслідок, – можливості / неможливості навчання в умовах загального освітнього простору дітей з ООП. Освітня спільнота виявилася розділеною на “нездорову меншість” і “здорову більшість”. Крім того, в рамках “медичної моделі” особа з інвалідністю сприймалася як велика проблема, як хворий, котрому необхідні тривалі

догляд та специфічне лікування. До осіб з інвалідністю ставилися винятково через призму їх порушень, змушували до обов’язкового “лікування”, інституціоналізації та ізоляції від решти суспільства.

До речі, останній захід до осіб із порушенням розвитку застосовували раніше і в інших схемах освіти – скажімо, таких як “модель недолюдини”, “об’єкт жалості”, “загроза суспільству” тощо. Від дітей з інвалідністю за “медичної моделі” очікувалося пристосування до чинних середовища й суспільства. Однак дитині з інвалідністю Конституція забезпечує елементарні людські права – зокрема, право бути прийнятою такою, якою вона є, а також право на здобуття освіти. Необхідно зазначити, що після закінчення Другої світової війни суспільство все більше прагнуло до гуманізації як руху за громадянські права будь-якої людини, незалежно від її віку, статі, національності і стану здоров’я.

Наприкінці 1960-х рр. “медичну модель”, що визначала інвалідність як розлад здоров’я, передбачаючи ізоляцію й сегрегацію осіб з ООП, змінила “модель нормалізації”, що функціонувала до середини 1980-х рр. і реалізувала інтеграцію людини із порушеннями у розвитку в суспільне життя. Цей різновид інклюзивної освіти виник у Європі і ґрунтувався на кількох гуманістичних заходах: а) кожна людина цінна, незалежно від того, якою вона є і яких успіхів може досягти; б) всі громадяни мають право на гідне людське існування; в) суспільству необхідно створити відповідні можливості для всіх членів.

Уперше згадана “модель нормалізації” була описана в науковій літературі особистісного розвитку (1969) скандинавським (шведським) активістом Беттом Нір’є. У 70-ті рр. XX ст. у Швеції очільник Данської служби охорони психічного здоров’я Н. Бенк-Міккельсон і директор Асоціації розумово відсталих осіб Б. Нір’є вводять до наукового обігу поняття “нормалізація”. Його основоположним принципом стало визнання права осіб із ООП на отримання умов життя, наближених до нормальних, а також освіти, роботи [6, 65–78]. Концепція нормалізації стала своєрідною альтернативою вже розглядуваної нами “медичної моделі”.

Суть її полягає у тому, що життя людини з ООП треба організувати “настільки нормально, наскільки це можливо”. Нір’є уважав, що людина з відхиленнями у розвитку є “єдиним цілим”; для інтеграції в соціумі необхідно не її “виправляти”, а максимально адаптувати середовище до її потреб. “Модель нормалізації” включає вісім пунктів, які відображають різні аспекти проблеми: нормальний щоденний ритм життя; тижневий ритм життя; річний ритм життя; етапи життя; повага до потреб людини; відповідні контакти між особами різної статі; соціальні послуги; облаштування житла [8, 19–23].

Враховуючи вищесказане, галузі життєдіяльності аналізованої категорії осіб (наприклад, комунікація,

побут, праця, дозвілля) необхідно організувати якомога природніше, створюючи безбар'єрне середовище для них, забезпечуючи зміну соціальних установок навколишніх на функціональні можливості людей з ООП. "Модель нормалізації" доцільно розглядати і в широкому контексті, адже будь-яка людина, незалежно від захворювання, має абсолютне право на те, щоб вести звичайний, властивий нормальній особі спосіб життя, наскільки це можливо.

На думку німецького академіка Вольфа Вольфенсбергера, якому належить багато теорій, концепцій та ідей, пов'язаних із поняттям "нормалізація" (normalization), необхідно прагнути до того, щоб поведінка людини з ООП відповідала культурним нормам, прийнятим у тому суспільстві, в якому вона живе, оскільки це уможливить її інтеграцію у соціум. Інтеграція при цьому зазвичай розглядалася як процес асиміляції, що передбачає дотримання людиною у своїй поведінці норм, характерних для культури, що домінувала.

Ідеї Вольфенсбергера про нормалізацію суголосні засадам т. зв. "деінституалізації" (deinstitutionalization), котру американські вчені С.А. Кірк та Дж. Галлагер визначають як "процес звільнення якомога більшої кількості "особливих" дітей і дорослих з "ув'язнення" у спеціалізованих установах і розміщення їх у місцевому співтоваристві" [7, 1]. До прикладу, в Україні процес "деінституалізації" розпочався із затвердження урядом Національної стратегії реформування системи інституційного догляду за вихованням дітей на 2016–2026 роки (9 серпня 2017 р.). Згідно з означеною стратегією, вже у 2026 р. спецзаклади мають утримувати дітей з ООП, чисельність яких становитиме менше 0,5 % від загальної кількості дитячого населення. А особи з порушеннями, які з різних причин залишаються у спеціальних установах, а не в сім'ях, житимуть у невеликих закладах, в умовах, максимально наближених до сімейних.

"Модель нормалізації", заснована на концепції Вольфенсбергера, поширюється не тільки на осіб з ООП, а й на всі соціально незахищені групи населення. Як наголошує дослідниця І. Іванова, ця модель із соціального погляду постає процесом постійної взаємодії між індивідом та суспільством і має на меті поліпшення стану людини із розладами у здоров'ї, забезпечення її позитивного іміджу та соціальної компетентності. В. Вольфенсбергер особливо акцентує на двох моментах: 1) розвитку особистісного потенціалу осіб з ООП шляхом сприяння перебігу та закріпленню всіх видів життєвих навичок (прикладних, комунікативних, соціальних, емоційних, пізнавальних); 2) поліпшення їх зовнішнього вигляду, а також їхньої поведінки [3, 14].

Відповідно до інтерпретації його концепції і враховуючи численні критики, людей з ООП треба перетворити на "нормальних". Насправді ж Воль-

фенсбергер у жодному разі не передбачав змін певних фізичних або розумових можливостей таких осіб. Навпаки, він уважав, що для людей з порушеннями у розвитку потрібно створити максимально наближені до нормальних життєві умови. У зв'язку з цим доречно згадати, що засновник гуманної педагогіки Шалва Олександрович Амонашвілі закликав змінювати не дітей, а свій підхід до них: "Якою б дитина не була, хоч би якою вона вам не видавалася, вірте, що вона безмежна у своїх можливостях... єдина модель безмежності – це дитина. Створіть умови, знайдіть способи, які берегти будуть і розвиватимуть у дитині цю безмежність" [1, 6].

Власне "модель нормалізації" якраз і обґрунтовує суспільне прийняття аналізованої категорії людей, створення для них комфортних умов, зміну традиційного негативного ставлення до них, уможливаючи реалізацію їхніх прав на освіту, свободу, нормальне життя у соціумі, соціально-педагогічну підтримку.

Визначення нормалізації, за Вольфенсбергером, спонукало суспільство розширити тлумачення слова "нормальний" і прийняти тих, хто відрізняється від норми. Згідно з "моделлю нормалізації", норма – це стан психофізичного здоров'я, який залежить від рівня компенсаторної здатності організму людини, розвитку збережених функцій у сприятливому соціальному середовищі.

Дослідниця І. Іванова виокремлює три рівні "норми": 1) відсутність захворювань і патологічних станів, що призводять до незворотних фізіологічних та біологічних процесів; 2) здатність особистості розвиватися відповідно до самопочуття та психофізичного стану; 3) можливість особистості користуватися системою основних та додаткових послуг, які в умовах інвалідності задовольняють особливі потреби у різних ситуаціях життєдіяльності людини [3, 16].

Означена модель сприяла не тільки соціалізації осіб з ООП, а й зміні для них освітнього простору, за якої враховуються різні потреби учнів, забезпечуються умови, максимально наближені до загальноприйнятної норми.

Наприкінці 1980-х рр. "модель нормалізації" поступово була витіснена "соціальною моделлю", що трактує інвалідність людей як результат суспільного ставлення до їхніх особливих потреб. Відповідно до "соціальної моделі", інвалідність постає соціальною проблемою, а обмежені можливості особи з інвалідністю – не її частиною, не її провинною. Витоки описуваної "соціальної моделі" можна простежити в есе "Критична умова" ("A Critical Condition"), опублікованому в 1966 р. британським ученим з інвалідністю Полом Хантом. Дослідник наводив численні докази сприйняття осіб з ООП як "нещасних, несхожих на інших, пригноблених і хворих".

А через десять років після виходу “Критичної умови” у 1976 р., організація “Спілка осіб із фізичними порушеннями проти ізоляції” (UPIAS – Union of the Physically Impaired Against Segregation) розвинула ідеї П. Ханта. У 1983 р. учений Майк Олівер запропонував своє визначення “соціальної моделі”, діаметрально протилежне медичній. Відповідно до першої, людина з ООП не є “носієм проблеми”, а бар’єри в її сприйнятті створює суспільство. На відміну від медичної моделі, за якою особи з однаковими порушеннями мають отримувати однакові послуги, соціальна модель зосереджується на індивідуальних потребах людини. Вона визначає інвалідність не стільки захворюванням, скільки сукупністю бар’єрів у ставленні, поведінці та просторі, що перешкоджають повноцінній участі людей з ООП у житті суспільства. У рамках соціальної моделі особи з інвалідністю мають особливі потреби через суспільні фізичні чи організаційні бар’єри, що домінують.

Відповідно до “соціальної моделі”, обмеження життєдіяльності спричинене складним поєднанням соціальних умов, у яких проживає особистість, а також специфічним, зазвичай упередженим ставленням до неї. Зі свого боку, обмеження життєдіяльності суттєво впливає на рівень функцій організму, ступінь активності особи у виконанні нею певних завдань та дій чи розв’язанні проблем у конкретних ситуаціях. Необхідно забезпечити колективну відповідальність суспільства за зміни у соціумі, що сприятимуть повноцінній участі осіб з ООП у всіх сферах громадського життя.

Соціальна модель і концепція інклюзивної освіти сформувалися в умовах нового відкритого суспільства, яке уможливило усім дітям і дорослим, незалежно від віку, статі, наявності особливостей розвитку, здібностей, етнічної приналежності, готовності до самостійного життя, участь у житті суспільства і певний внесок у нього. У такому суспільстві відмінності поважаються і цінуються. Як зазначає А. Вихрущ: “Освітлення душі особистості і підготовка її до життя, а також виживання в світі – ці два завдання є своєрідною основою, на якій повинен базуватися освітній процес” [2, 28].

З-поміж важливих соціальних чинників розвитку ідей інклюзивної освіти фахівці виокремлюють засоби культури, мистецтва, масової інформації, що пропагують позитивний образ людини з інвалідністю, підкреслюють її право на гідне життя, включення до загальної освіти, соціального співтовариства, професійної діяльності.

Стратегічним напрямом розвитку сучасної освіти фахівці називають успішне розв’язання завдань соціалізації дітей, детермінованої умовами організації освітнього простору. Досягнення цієї мети виступає важливим соціокультурним чинником, що зумовлює розвиток практик інклюзивної освіти. Не запе-

речуючи цінності знань і необхідності оволодіння ними в освітньому процесі, гуманістичний підхід акцентує на важливості особистості кожної дитини, її здібностей, на саморозвитку й самореалізації.

Специфіка освіти інклюзії передбачає ускладнення й розширення соціальних зв’язків дітей з ООП. Умови інклюзивної освіти найбільшою мірою відображають якість реальних соціальних відносин і процесів. Інакше кажучи, інклюзивний освітній простір постає сьогодні важливим чинником якості соціалізації дітей з ООП.

Поняття “норма”, за соціальною моделлю, треба розуміти як життя людини в навколишньому середовищі, обладнаному необхідною безбар’єрною інфраструктурою та високотехнологічною системою обслуговування. Необхідно розрізнити т. зв. соціальну норму для здорових та соціальну норму для осіб з ООП. Нормою вважають чинник діяльності людського організму, що відображає його функціональну структурну цілісність, рівень його активності в особистому та соціальному житті. Чинники активності й участі включають: а) вивчення та застосування знань; б) виконання соціальних завдань і вимог; в) спілкування; г) мобільність; ґ) самообслуговування; д) суспільне й громадське життя. Таким чином, норма – це стан збалансованості й гармонії всіх соціальних (соціально-правових, соціально-економічних, соціально-освітніх), духовних та психологічних аспектів життя на основі створення адекватної системи соціального захисту і допомоги, можливості задоволення особливих потреб [3, 23].

Соціальний підхід до розуміння інвалідності сформульований у “Конвенції про права осіб з інвалідністю” (2006): “Інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми з порушеннями здоров’я, середовищними бар’єрами, які заважають їм ефективно брати участь у житті суспільства”. В основу закріпленої в Конвенції “соціальної моделі” про права людей з інвалідністю покладено ідею автономності особистості, її безумовного прийняття в соціумі, надання повноцінних можливостей участі у громадській діяльності, а також посилення її соціальних зв’язків [4].

Реалізація “соціальної моделі” в освітньому процесі ґрунтується передовсім на визнанні того факту, що, згідно з інклюзією, нормальний розвиток не є середньостатистичною нормою. Соціальний підхід передбачає, що забезпечення права учнів з ООП на здобуття знань невіддільне від змін у самій системі освіти: вона має стати більш гнучкою і здатною до забезпечення рівних прав та можливостей навчання всіх дітей без дискримінації і зневаги. Освітня інклюзія у перспективі може сприяти суттєвим позитивним соціальним і психологічним змінам у суспільстві (підвищення психологічної безпеки, соціальної стабільності, соціального благополуччя тощо). Дотримуючись принципів “соціальної моде-

лі” інклюзивної освіти, необхідно долати традиційні негативні установки стосовно дітей з ООП, надавати їм рівні можливості для повноцінної участі у всіх сферах системи освіти. Практику інклюзії

уможливило саме поширення в соціумі ідей і принципів соціальної моделі. В узагальненому вигляді опис аналізованих нами моделей освітньої інклюзії представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Моделі розвитку інклюзивної освіти

Медична модель	Модель нормалізації	Соціальна модель
Дитина недосконала	Дитина з ООП – це індивідуум, що розвивається і здатний освоювати різні види діяльності.	Кожна дитина – найвища цінність суспільства і приймається такою, якою вона є.
Діагноз. Порушення стає центром уваги. Пристосування до існуючого середовища і суспільства.	Суспільство має забезпечити дитині умови життя, максимально наближені до нормальних (звідси і назва моделі).	У кожної дитини є позитивний потенціал і потреби, які визначаються самою дитиною та її оточенням.
Сегрегація і надання відповідних медичних послуг, терапія порушень.	Надання можливостей для навчання таких категорій осіб у звичайних закладах освіти.	Доступність усіх освітніх послуг із використанням необхідних додаткових ресурсів.
Суспільство залишається консервативним до проблем дітей з ООП.	Суспільство розвивається у бік визнання відмінностей дітей з ООП, які приймаються, схвалюються та підтримуються.	Суспільство має створити такі умови, за яких кожна дитина цінна, незалежно від того, якою вона є і яких успіхів може досягти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основою філософії інклюзивної освіти є нова *соціальна модель*, що передбачає рівність усіх членів суспільства, незалежно від стану здоров’я, на противагу медичній моделі, за якою особа з особливостями розвитку – об’єкт обтяжливої добродійності, а в соціумі сприймається винятково через призму порушень у розвитку. Згідно з *медичною моделлю*, інвалідність є результатом хвороби, травми або іншого впливу на стан здоров’я і передбачає обов’язкову медичну допомогу у вигляді тривалого догляду й безпосереднього лікування у фахівців. Інакше кажучи, людина з інвалідністю потребує спеціального медичного чи іншого втручання або лікування, щоб усунути порушення у здоров’ї. “*Модель нормалізації*” вбачає причини недієздатності особи з ООП у невідповідному середовищі, недосконалих державних законах тощо. З іншого боку, “*соціальна модель*” розглядає інвалідність як соціальну проблему, розв’язання якої передбачає, що рівні права неповносправних осіб на участь у всіх аспектах суспільного життя мають бути закріплені на законодавчому рівні, реалізовані через стандартизацію положень та правил у всіх сферах життєдіяльності людини і забезпечені рівними можливостями з боку соціальних структур. Соціальна модель, навпаки, пропагує надання усім рівних можливостей при отриманні освіти і рівноправність усіх дітей, прийняття вихованців такими, якими вони є, наявність у кожного з них певного позитивного потенціалу, а також їх право відвідувати найближчий заклад освіти.

Сьогодні у “чистому вигляді” не функціонує жодна з описаних освітніх моделей. Лише тісний взаємозв’язок соціального та медичного підходів

дасть змогу створити ефективну систему соціального захисту осіб з інвалідністю, уможливить їхнє повноцінне життя. Саме в такій інтеграції – прогрес в Україні.

Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на дослідження історико-теоретичних детермінант розвитку інклюзивної освіти в Україні та світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвілі Ш.А. Три ключі. *Педагогічний вісник*. Харків: Вид. будинок Шалви Амонашвілі, 2001. Вип. 5. 124 с.
2. Вихрущ А.В. Інтеграція української освіти в європейський освітній простір. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*: зб. наук. пр. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. Вип. 469. С. 22–30.
3. Іванова І.Б. Концепція нормалізації в інтегрованому соціальному середовищі. *Актуальні проблеми навчання та виховання дітей з особливими проблемами*. 2014. № 11. С. 10–26.
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/955_g71
5. Садова І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України: тенденції розвитку: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 448 с.
6. Giangregio M., Doyle M. Integration scolastica in Italy: A Compilation of English-Language Resources. *International journal of whole schooling*. 2012. Vol. 8, No. 1. P. 63–105.
7. Kirk S.A., Gallagher J.J. Educating exceptional children. 6th ed. Boston: Houghton Mifflin Company, 1989. 346 p.
8. Nirje B. The Normalization Principle and Its Human Management Implications. *The International Social Role Valorization Journal*. 1994. Vol. 1, No. 2. P. 19–23.

REFERENCES

1. Amonashvili, Sh. (2001). Try kliuchi. Pedagogichnyi visnyk [Three keys. Pedagogical bulletin]. Vol. 5. 124 p. [in Ukrainian].

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ІННОВАЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ПРАКТИК У НЕФОРМАЛЬНІЙ ТА ІНФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ

2. Vykhruhshch, A. (2009). Intehratsiia ukrainskoi osvity v yevropeyskyi osvittinii prostir [Integration of Ukrainian education into the European educational space]. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Pedagogy and psychology*: coll. of science works. Chernivtsi, Vol. 469. pp. 22–30. [in Ukrainian].

3. Ivanova, I. (2014). Kontseptsiiia normalizatsii v intehrovanomu sotsialnomu seredovysshchi [The concept of normalization in an integrated social environment]. *Actual problems of education and upbringing of children with special problems*. No. 11. pp. 10–26. [in Ukrainian].

4. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu vid 13.12.2006 r. [Convention on the Rights of Persons with Disabilities dated 13.12.2006]. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/955_g71 [in Ukrainian].

5. Sadova, I. (2020). Inkluziia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity Ukrainy: tendentsii rozvytku: monohrafiia [In-

clusion in general secondary education institutions of Ukraine: development trends: monograph]. Drohobych, 448 p. [in Ukrainian].

6. Giangregio, M. & Doyle, M. (2012). Integration scolastica in Italy: A Compilation of English-Language Resources. *International journal of whole schooling*. Vol. 8, No. 1. pp. 63–105. [in English].

7. Kirk, S. & Gallagher, J. (1989). Educating exceptional children. 6th ed. Boston: Houghton Mifflin Company, 346 p. [in English].

8. Nirje, B. (1994). The Normalization Principle and Its Human Management Implications. *The International Social Role Valorization Journal*. Vol. 1, No. 2. pp. 19–23. [in English].

Стаття надійшла до редакції 08.09.2023

УДК 001.895:33.363

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.288065>

Володимир Піддячий, доктор філософії,
старший науковий співробітник відділу андрагогіки
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ІННОВАЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ПРАКТИК У НЕФОРМАЛЬНІЙ ТА ІНФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ

У статті розкриваються сутність і зміст інновацій та інноваційних практик у неформальній та інформальній освіті. Акцентовано, що поступ суспільства та держави зумовлений випереджальним розвитком освітньої і наукової сфери, формуванням гармонійної особистості з високим рівнем самоорганізації. Вказано на важливість інновацій у модернізації та реформуванні освіти. Розкрито сучасні інноваційні практики у сфері неформальної та інформальної освіти з урахуванням їхньої сутності і специфіки. Зазначено, що інновації є результатом творчої діяльності особистості, і у зв'язку з цим важливо забезпечувати умови для її гармонійного професійного й особистісного розвитку. Виокремлено сутнісні ознаки та види інноваційних продуктів, вказано на основні напрями інноваційної діяльності у неформальній та інформальній освіті. Розглянуто вагомні інноваційні теорії і технології навчання ХХ та ХХІ ст. Виокремлено основні види інноваційної діяльності. Вказано на послідовність дій у розробленні інновацій у сфері неформальної та інформальної освіти. Зазначено основні проблеми на етапі створення інновацій та їхні наслідки.

Ключові слова: інноваційна практика; інновація; неформальна освіта; ноосфера В. Вернадського; інформальна освіта; особистість; педагогічна майстерність І. Зязюна; професійний розвиток; сталий розвиток; технологія.

Лім. 14.

Volodymyr Piddiachyi, Doctor of Sciences (Philosophy),
Senior Researcher of the Andragogic Department,
Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine

THE ESSENCE AND CONTENT OF INNOVATIONS AND INNOVATIVE PRACTICES IN NON-FORMAL AND INFORMAL EDUCATION

The article discusses the essence and content of innovation and innovative practices in informal and non-formal education. It emphasizes that societal progress and state development are driven by the advanced development of the educational and scientific spheres, fostering harmonious individuals with a high level of self-organization. The importance of innovation in modernizing and reforming education is highlighted. It is noted that innovations are aimed at significantly improving the structure, quality, and effectiveness of learning, making it more engaging and interesting for learners, and developing their adaptability to changes in society and the economy based on the mastery of new technologies, management skills, entrepreneurship, and more. It is emphasized that innovation is the result of individual creative activity, and it is crucial to provide conditions for their harmonious professional and personal development. The essential characteristics and types of innovative products are identified, and the main directions of innovative activities in informal and non-formal education are indicated. Significant innovative theories and teaching technologies of the 20th and 21st centuries are examined. The directions of professional development for educators in the context of the concept of sustainable development, Vernadsky's noosphere, and I. Ziazun's pedagogical expertise are highlighted. Modern innovative practices in the field of informal and non-formal education are disclosed, taking into account their essence and specificity. The main types of innovative activities are outlined, and the

sequence of actions in developing innovations in informal and non-formal education is provided. The main problems at the stage of innovation creation and their consequences are also mentioned.

Keywords: innovation; innovative practice; non-formal education; informal education; personality; professional development; technology; sustainable development; noosphere of V. Vernadskiy; pedagogical mastery of I. Zyzayun.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження сутності і змісту інновацій та інноваційних практик в освіті зумовлена потребою її модернізації та реформування. Дослідження, розроблення та впровадження інновацій в неформальній та інформальній освіті umożliвають підвищити якість навчання, а також сприятиме адаптації до швидко змінюваного світу, де нові знання, уміння, навички, технології і професії на ціннісному культурологічному підґрунті набувають все більшого попиту. Інновації в освіті спрямовані на істотне поліпшення структури, якості й ефективності навчання, покликані зробити його більш захопливим і цікавим для суб'єктів учіння, розвинути їхні адаптаційні здібності до змін у суспільстві та економіці на засадах опанування нових технологій, навичок управління, підприємництва тощо. Нові методи, технології та підходи у поєднанні з традиційними допомогатимуть залучати здобувачів освіти до активного навчання, сприятимуть їх гармонійному професійному та особистісному розвитку на вікових етапах. У цьому контексті неформальна та інформальна освіта є цінним ресурсом, завдяки якому стає можливим навчання людей, які не мають можливості або мотивації для здобуття формальної освіти. Водночас дослідження інновацій у цій сфері сприятиме обміну ідеями та кращими практиками для удосконалення системи освіти, залученню урядових установ, освітніх інститутів, громадських організацій та бізнесу тощо.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць вітчизняних науковців (Л. Мільто, Ю. Красильник, О. Огієнко та ін.) дав змогу встановити, що соціальні, культурні, політичні та економічні трансформації українського суспільства зумовлюють потребу створення і розвитку інновацій та інноваційного освітнього середовища [6]. Значну увагу дослідженню інноваційного типу сучасного прогресу та його впливу на різні вектори цивілізаційного розвитку України надають сучасні вітчизняні дослідники (В. Кремень, В. Луговий, П. Саух та ін.). Науковці наголошують на важливості створення умов для забезпечення випереджального розвитку освітньої і наукової сфери, формування інноваційної та гармонійної особистості, діяльність якої забезпечуватиме поступ суспільства та держави. Адже це є запорукою їхньої успішності та стратегічним ресурсом для подальшого розвитку на засадах вироблення суспільно значущого продукту праці, його перерозподілу й капіталізації [12, 316]. У сучасних реаліях "є запит на професійно розвинену людину, здатну розв'язувати складні ви-

робничі проблеми регіонального, державного та планетарного рівнів, забезпечуючи суспільний поступ" [11, 269]. Крім того, відчувається значний дефіцит людського капіталу у різних галузях економіки [7, 1–2].

Поняття "інновація" та "інноваційна діяльність" – усталені. Їхня сутність досліджена у напрацюваннях вітчизняних і зарубіжних науковців (М. Артюшина, Е. Брансуїк, І. Дичківська, Н. Осухова, В. Рахматшаєва та інші). Аналіз наукових праць дав змогу виокремити сутнісні ознаки інновацій. До них належать: новизна, соціальна необхідність та здатність позитивно змінювати об'єкт або процес. Науковці наголошують, що інновації створюють люди, у зв'язку з цим основні зусилля спрямовуються на забезпечення умов для професійного й особистісного розвитку фахівців, інноваційна діяльність яких даватиме позитивний соціальний та економічний ефект. Високому рівню продуктивності сприятиме дотримання таких психологічних умов: "а) формування зовнішньої та внутрішньої мотивації; б) побудова взаємодії на позитивних почуттях з метою розвитку довіри та зміцнення віри у власні сили; в) дотримання усталених норм поведінки і правил ввічливості при спілкуванні; г) вираження ставлення до людини як найбільшої соціальної цінності; г) побудову взаємодії на демократичних засадах" [7, 1–2].

Мета – дослідити сутність і зміст інновацій та інноваційних практик у неформальній та інформальній освіті.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність у неформальній та інформальній освіті спрямована на створення, застосування і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, які сприятимуть якісним змінам у навчально-виховному процесі. Результатом інноваційної діяльності є інноваційний продукт, який, згідно із Законом України "Про інноваційну діяльність", має відповідати таким вимогам: а) бути розробленим у межах виконання інноваційного проекту; б) вироблятися в Україні вперше або мати суттєво вищі технологічно-економічні показники, ніж аналогічна продукція на ринку. Інноваційні продукти умовно поділяються на такі види: 1) інноваційні програми і проекти; 2) нові знання та інтелектуальні продукти; 3) виробниче обладнання та процеси; 4) організаційно-технологічні рішення, що істотно поліпшують структуру й якість професійної або навчальної діяльності; 5) товарна продукція тощо [3]. Зважаючи на це, інноваційна діяльність в неформальній та інформальній освіті може здійснюватися у кількох напря-

мах: 1) створення об'єктів інтелектуальної власності та науково-технічної продукції; 2) розробка, впровадження і розповсюдження принципово нових видів техніки та технологій, призначених для поліпшення соціального і екологічного становища [2].

Неформальна та інформальна освіта матимуть інноваційний характер лише за умови розробки і впровадження новаторських ідей, методів, технологій та підходів для досягнення конкретних цілей навчання, виховання й розвитку. Вони можуть бути ключовими для поліпшення якості та доступності освітніх можливостей, особливо в контексті динамічних змін суспільства та науково-технічного прогресу. Серед вагомих інноваційних теорій і технологій навчання ХХ–ХХІ ст. можна виокремити:

1) *технології, спрямовані на розвиток мислення та пізнавальних здібностей*: а) розвивальне навчання (Л. Виготський, В. Давидов, Л. Занков) – акцент на розвитку когнітивних навичок та критичного мислення; б) поетапне формування розумових дій (П. Гальперін, М. Волович) – підходи до розвитку мислення через послідовний розвиток інтелектуальних операцій; в) мультимедійне – використання різноманітних мультимедійних ресурсів для поліпшення сприйняття інформації та засвоєння знань;

2) *технології, спрямовані на індивідуалізацію навчання*: а) інтегральна (В. Гузєєв) – комбінування різних педагогічних методів та адаптація навчання до потреб студентів; б) модульна (Т. Шамова, П. Третьяков) – поділ навчального матеріалу на окремі модулі, які можна вивчати незалежно; в) проблемна (А. Матюшкін, С. Рубінштейн, М. Махмутов, І. Лернер) – акцент на розв'язанні проблем та завдань, спонукаючи студентів до самостійного аналізу і виконання завдань; г) інтенсифікована (В. Штаталов) – індивідуалізоване навчання і врахування особливостей учнів;

3) *технології, спрямовані на групове навчання та співпрацю*: а) організація групового навчання з урахуванням індивідуальних стилів навчання кожного учня (Бетті Лу Лівер); б) організація навчання у формі кластерів або груп для спільного вивчення тем та обміну інформацією; в) групова пошукова діяльність на основі метафоричного (емоційно-образного) мислення (Дж. Гордон); г) змішане навчання тощо [14, 245–269].

Досліджуючи інноваційні практики у сфері неформальної освіти, зазначимо, що вони спрямовані на підвищення її ефективності та збагачення досвіду суб'єктів учіння. Це пов'язано з тим, що неформальна освіта передбачає навчання і набуття спеціальних знань, умінь, навичок, а також розвиток мислення, світогляду, цінностей та інших особистих якостей необхідних для подальшої успішної соціалізації, професійної та навчальної діяльності [4]. Серед сучасних інноваційних практик у сфері неформальної освіти можна виокремити:

- використання онлайн-платформ та мобільних додатків для навчання;

- використання платного і безкоштовного відкритого контенту (відкриті курси (MOOCs), підручники та відеоуроки);

- участь у роботі онлайн спільнот за інтересами;

- міжнародна співпраця та глобальні проекти.

Здобувачі неформальної освіти мають можливість за допомогою сучасних технічних засобів приєднуватися до глобальних проєктів, навчатися та співпрацювати з однолітками, які проживають у різних країнах, розвиваючи досвід міжкультурної взаємодії;

- використання віртуальної реальності (VR) та доповненої реальності (AR). VR, AR можуть бути використані для створення імерсивних навчальних занять, які допомагають зрозуміти складні концепції, візуалізувати різні предмети та явища;

- курсове навчання умінь, необхідних для успішного функціонування у сучасному світі (фінансовий менеджмент, цифрова грамотність, гнучкі навички тощо);

- залучення досвідчених наставників або волонтерів для надання підтримки та керівництва навчальною діяльністю;

- поєднання неформальної та формальної освіти для збагачення освітнього досвіду;

- використання ігрових методів з метою стимулювання інтересу та мотивації до навчання;

- використання засобів відстеження та оцінки динаміки розвитку студентів.

У межах виокремлених інноваційних практик у сфері неформальної освіти широкого застосування набули: 1) інтерактивні методи (громадські слухання; дебати; дерево рішень; дискусія; займи позицію; зміни позицію; імітаційні ігри; коло ідей; мікрофон; мозковий штурм; навчаючи – навчаюся; робота в групах; робота в парах та ін.); 2) використання технологій (створення імерсивного навчального середовища; використання штучного інтелекту для індивідуалізації та поліпшення навчання; поєднання традиційного навчання і онлайн-ресурсів; використання 3D-друку для створення фізичних моделей та демонстрації концептів; використання хмарних послуг для доступу до навчальних ресурсів тощо); 3) методи активного навчання (дизайн-мислення – розвиток креативності та розв'язання проблем через дизайн-підхід; проєктне навчання – вивчення через реалізацію конкретних проєктів та завдань; навчання на основі потреб – самостійне визначення тем і завдань навчання; перевернутий клас – студенти вивчають новий навчальний матеріал у вільний час, натомість під час аудиторної роботи виконуються різні завдання та вправи, а також індивідуальні консультації викладача тощо); 4) індивідуальні та персоналізовані методи (навчання, адаптоване до індивідуальних потреб студентів та рівня їхньої підготовленості тощо); 5) спільне навчання та спів-

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ІННОВАЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ПРАКТИК У НЕФОРМАЛЬНІЙ ТА ІНФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ

праця (відгуки на основі взаємодії і обміну враженнями між студентами; заохочення спільної роботи та навчання між різними групами тощо).

На відміну від неформальної інформальна освіта має іншу специфіку, оскільки передбачає самонавчання, навчання на роботі або в соціальних групах. Сучасні інноваційні практики в інформальній освіті спрямовані на полегшення і поліпшення цього процесу. До них можна віднести використання:

- мобільних додатків та мобільного навчання (допомагає учням отримувати доступ до навчальних ресурсів та матеріалів в будь-який час і в будь-якому місці використовуючи мобільні пристрої);

- підкастингу (передбачає створення і слухання подкастів, які є ефективним засобом передачі знань та ідей);

- відеоуроків та стрімінгового навчання (платформи для навчання через відео, такі як YouTube та Twitch, дають змогу ефективно ділитися знаннями та вивчати нове);

- соціальних медіа, онлайн спільнот та форумів (участь в онлайн-спільнотах допомагає навчатися, обговорювати різні питання, обмінюватися думками і досвідом з однодумцями);

- масових відкритих онлайн-курсів (MOOCs), закінчення яких не надає підтверджувальних документів (надають можливість отримати якісну освіту в різних сферах на безкоштовній або платній основі);

- штучного інтелекту і аналітики даних (уможливає створення персоналізованих навчальних рекомендацій та аналізу прогресу суб'єктів учіння);

- Інтернет-інструментів для спільної роботи над проектами та завданнями;

- віддаленого консультування і менторства через відеозв'язок.

Інновації та інноваційні практики у сфері неформальної та інформальної освіти створюють педагога. У зв'язку з цим значну увагу доцільно надавати їхньому особистісному й професійному розвитку. Це передбачає: 1) неперервне навчання; 2) здобуття нових знань, умінь та навичок; 3) розвиток особистісних та професійних якостей; 4) здобуття багатогранного досвіду; 5) поглиблення знань наукової методології.

У контексті концепції сталого розвитку [8], ноосфери В. Вернадського та педагогічної майстерності І. Зязюна серед важливих напрямів професійного розвитку педагога можна виокремити:

1) розвиток загальнолюдських, національних та європейських цінностей;

2) дослідження біоенергетичної і духовної сутності людини її переходу з біосферного до ноосферного виміру [1];

3) поглиблення знань про особливості навчання на вікових етапах;

4) розвиток гуманістичного ставлення до суб'єктів учіння тощо;

5) опанування сучасних методів навчання, виховання та розвитку особистості, наукового пізнання явищ навколишнього світу;

6) розвиток інформаційно-цифрової і англійської комунікативної компетентності [9, 65–69];

7) розвиток творчих здібностей та їх застосування упродовж організації навчального процесу;

8) підвищення рівня педагогічної майстерності, яка передбачає володіння спеціальними професійними якостями [5, 433].

Професійний розвиток педагога у зазначених напрямках суттєво впливатиме на ефективність його інноваційної діяльності, серед основних видів якої виокремлюють:

1) модернізацію змісту освітніх програм з урахуванням регіональних вимог, потреб суб'єктів учіння, роботодавців та стейкхолдерів;

2) підвищення рівня організації освітнього процесу, що передбачає надання йому гнучкості, доступності, використання сучасних технічних засобів та ресурсів;

3) впровадження інноваційних освітніх технологій спрямованих на збільшення ефективності навчання та оцінювання його результатів (експертна оцінка, портфоліо, рейтингова система, онлайн тестування тощо);

4) академічну мобільність та використання засобів мережевої взаємодії для проведення спільних освітніх і дослідницьких заходів, участь у соціально-орієнтованих проектах, обмін педагогічним досвідом, навчання за сучасними освітніми програмами з використанням ІКТ [14, 245–269].

Інновації у сфері неформальної та інформальної освіти можуть бути радикальними (такими, що змінюють педагогічну систему), комбінованими (передбачають поєднання елементів вже відомих методик, але у новій послідовності) та модифікованими (передбачають удосконалення і раціоналізацію окремих елементів педагогічної системи без її суттєвих змін). За своїм об'єктом вони можуть реалізовуватись у: 1) змісті освіти; 2) технологіях (формах і методах навчання, виховання і розвитку особистості); 3) системі управління освітою; 4) освітньому середовищі.

Створення інновацій у сфері неформальної та інформальної освіти зазвичай передбачає таку послідовність дій:

1) здійснюється ознайомлення з педагогічною проблемою;

2) аналізується наявна література, пов'язана із виокремленою темою;

3) виокремлюються й аналізуються шляхи розв'язання проблеми;

4) розробляється найоптимальніший спосіб усунення проблеми (інновація);

5) прогнозуються наслідки прийнятого рішення;

6) здійснюється апробація та аналізуються отримані результати;

7) відбувається вдосконалення на основі проведеного аналізу труднощів.

Створення інновацій є тривалим, складним та ресурсозатратним процесом. Педагоги та науковці, здійснюючи інноваційну діяльність дуже часто зіштовхуються з такими групами проблем: 1) фінансові (недостатність фінансування, зокрема державного, для інноваційних проєктів); 2) інформаційні (відсутність необхідної інформації про ринкові перспективи запропонованої ідеї; недостатні знання та консультативний супровід щодо проходження проєкту від ідеї до етапу комерціалізації; відсутність ефективного пропагування та поширення інформації про успішні приклади перетворення ідеї на інноваційний продукт); 3) міжнародне співробітництво (недостатнє використання науковцями, освітянами, винахідниками та малим і середнім бізнесом можливостей щодо участі у міжнародних програмах для інноваційного розвитку); 4) комунікація та співпраця (відсутність налагоджених комунікацій між науковцями, освітянами, винахідниками і представниками бізнесу, що може заважати обміну ідеями та ресурсами; недостатня співпраця між галузями й інституціями, які зацікавлені в інноваціях, а також недостатнє розуміння потреб бізнесу в інноваціях); 5) прогнозування та дослідження (відсутність вірогідного прогнозування тенденцій і досліджень впливу інструментів державного регулювання на інноваційний розвиток економіки та інших галузей).

Зазначені проблеми є одними із причин виїзду кваліфікованих кадрів (науковців, освітян, винахідників та підприємців) за кордон. Це пов'язано з тим, що там кращі можливості для реалізації ідей (зокрема, доступ до фінансових ресурсів та ринків збуту, юридичний захист, менші затрати на ведення бізнесу) і вища якість життя за параметрами безпеки, верховенства права, екології, інфраструктури, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо [13].

Висновки.

1. Створення і розвиток інновацій та інноваційного освітнього середовища сприятиме швидшому, ефективнішому та результативнішому розв'язанню соціальних, культурних, освітніх та економічних проблем;

2. Основною рушійною силою інноваційного розвитку освіти України є педагоги. У зв'язку з цим основні зусилля освітньої політики мають бути спрямовані на створення умов для їхнього гармонійного професійного й особистісного розвитку;

3. Стрижень інноваційних процесів в освіті становить впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику, а також вивчення, узагальнення і поширення передового вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду;

4. Інноваційні практики в освіті орієнтовані на вимоги сучасності і створюються для підвищення її результативності;

5. До основних критеріїв освітніх інновацій належать: а) новизна; б) спрямованість на досягнення цілей та завдань освіти; в) забезпечення освітніх потреб суб'єктів учіння; г) підвищення результативності та якості освіти, діяльності закладів освіти.

До напрямів подальших досліджень можна віднести вивчення особливостей цифровізації інноваційних здобутків вітчизняних та зарубіжних вчених, а також їхній вплив на модернізацію системи освіти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булатов М. Ноосфера. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf

2. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22, (ст. 144). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

3. Закон України “Про інноваційну діяльність”. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36 (ст. 266). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

4. Закон України “Про освіту”. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

5. Зязюн І.А. Педагогічна професія в контексті двох парадоксів. *Професійна освіта: педагогіка і психологія* : пол.-укр., укр.-пол. щорічник. 2012. Вип. XIV. С. 88–89. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/2633/1/tmp170.pdf>

6. Інноваційна діяльність вчителя: термінологічний словник. Київ, 2016. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/705798/1/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>

7. Кремень В.Г., Луговий В.І., Саух П.Ю. Освіта і наука – основа інноваційного людського розвитку. *Вісник НАПН України*. 2020. № 2 (2). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/91>

8. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. 2015. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/analitichni-materiali/cili-stalogo-rozvitku>

9. Піддячий В.М. Методика саморозвитку англomовної компетентності майбутнього педагога в контексті європейських орієнтирів. *Молодь і ринок*. 2016. № 10 (141). С. 65–69. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706073/>

10. Піддячий В.М. Психологічні умови формування громадянської компетентності майбутніх педагогів. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 1 (15). С. 77–86. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718177/>

11. Піддячий М.І. Сутність формування компетентностей старшокласників. *Реалізація компетентнісно орієнтованого навчання в освіті: теоретичний і практичний аспекти* : зб. наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 листопада 2019 р.). Київ : Пед. думка, 2019. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718737/>

12. Піддячий М.І. Ключові компетентності старшокласників: організація здорового способу життя. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. Науково педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ, 2020. Вип. 3. С. 316. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32901>

13. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року (від 10.07.2019 № 526). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

14. Шерудило А.В. Сутність, зміст, структура і функції інноваційної діяльності вчителя в умовах модернізації педагогічної освіти. *Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: компетентнісний та інтегрований підходи* : монографія. Суми : Вінниченко М.Д., 2019. С. 245–269. URL: https://www.researchgate.net/publication/337943166_Sutnist_zmist_struktura_i_funkcii_innovacijnoi_dialnosti_vcitelja_v_umovah_modernizacii_pedagogicnoi_osviti

REFERENCES

1. Bulatov, M. (2002). Noosfera [Noosphere]. *Philosophical Encyclopedic Dictionary*. Kyiv, 742 p. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychniy_slovyk.pdf [in Ukrainian].

2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. (2003). [Commercial Code of Ukraine]. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 18, No. 19–20, No. 21–22, (art. 144). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy “Pro innovatsiynu diialnist” (2002). [Law of Ukraine “On Innovation Activity”]. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 36 (art. 266). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” (2017). [Law of Ukraine “On Education”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

5. Ziaziun, I.A. (2012). Pedahohichna profesiia v konteksti dvokh paradoksv [Pedagogical profession in the context of two paradoxes]. *Professional education: pedagogy and psychology: Polish-Ukrainian, Ukrainian-Polish yearbook*. Issue XIV. pp. 88–89. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/2633/1/tp170.pdf> [in Ukrainian].

6. Innovatsiina diialnist vchytelia: terminolohichni slovyk [Teacher’s innovative activity: a glossary of terms]. Kyiv, 120 p. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/705798/1/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> [in Ukrainian].

7. Kremen, V.H., Luhovyi, V.I. & Saukh, P.Yu. (2020). Osvita i nauka – osnova innovatsiinoho liudskoho rozvytku [Education and science are the basis of innovative human development]. *Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, No. 2 (2). Available at: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/91> [in Ukrainian].

8. Peretvorenna nashoho svitu: Poriadok denni u sferi staloho rozvytku do 2030 roku (2015). [Transforming our

world: The 2030 Agenda for Sustainable Development]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/analitichni-materiali/cili-stalogo-rozvytku> [in Ukrainian].

9. Pididiachyi, V.M. (2016). Metodyka samorozvytku anhlomovnoi kompetentnosti maibutnoho pedahoha v konteksti yevropeiskykh oriietyriv [Methods of self-development of future teachers’ English language competence in the context of European guidelines]. *Youth and the Market*, No. 10 (141), pp. 65–69. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/706073/> [in Ukrainian].

10. Pididiachyi, V.M. (2019). Psykholohichni umovy formuvannia hromadianskoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv [Psychological conditions for the formation of civic competence of future teachers]. *Adult education: theory, experience, prospects*. Issue. 1 (15), pp. 77–86. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/718177/> [in Ukrainian].

11. Pididiachyi, M.I. (2019). Sutnist formuvannia kompetentnosti starshoklasnykiv [The essence of the formation of competencies of high school students]. *Implementation of competence-based learning in education: theoretical and practical aspects*: Collection of scientific papers based on the materials of the International Scientific and Practical Conference (Kyiv, November 4, 2019). Kyiv. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/718737/> [in Ukrainian].

12. Pididiachyi, M.I. (2020). Kliuchovi kompetentnosti starshoklasnykiv: orhanizatsiia zdorovoho sposobu zhyttia [Key competencies of high school students: organization of a healthy lifestyle]. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series No. 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*. Kyiv, Issue 3. p. 316. Available at: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32901> [in Ukrainian].

13. Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku (vid 10.07.2019 № 526) [Strategy for the development of the innovation sector for the period up to 2030 (No. 526 of 10.07.2019)]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

14. Sherudylo, A.V. (2019). Sutnist, zmist, struktura i funktsii innovatsiinoi diialnosti vchytelia v umovakh modernizatsii pedahohichnoi osvity [The essence, content, structure and functions of teacher’s innovative activity in the conditions of modernization of pedagogical education]. *Professional training of future primary school teachers: competence and integrated approaches: monograph*. Sumy, pp. 245–269. Available at: https://www.researchgate.net/publication/337943166_Sutnist_zmist_struktura_i_funkcii_innovacijnoi_dialnosti_vcitelja_v_umovakh_modernizacii_pedagogicnoi_osviti [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.09.2023

“Завдяки історичній пам’яті людина стає особистістю, народ – нацією, країна – державою”.

Михайло Грушевський

український історик, громадський та політичний діяч.

Голова Центральної Ради Української Народної Республіки

**ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІН
КАФЕДРИ МЕДИЦИНИ КАТАСТРОФ ТА ВІЙСЬКОВОЇ МЕДИЦИНИ У ПРОЦЕСІ
НАВЧАННЯ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ**

УДК 378:147:013:61:355-504

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291105>

Василь Гуменюк, доктор педагогічних наук, доцент
кафедри медицини катастроф та військової медицини
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
Віктор Чаплик, кандидат медичних наук, доцент,
завідувач кафедри медицини катастроф та військової медицини
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
Ольга Гуменюк, кандидат педагогічних наук, доцент,
проректор з навчальної роботи
Вищого приватного навчального закладу “Львівський медичний університет”

**ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІН
КАФЕДРИ МЕДИЦИНИ КАТАСТРОФ ТА ВІЙСЬКОВОЇ МЕДИЦИНИ У ПРОЦЕСІ
НАВЧАННЯ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ**

Стаття присвячена особливостям використання інноваційних методів на заняттях з дисциплін кафедри медицини катастроф та військової медицини у процесі навчання надання домедичної допомоги в умовах воєнних дій. Аргументовано, що ключовим елементом втілення у навчальний процес освітніх інновацій є творча особистість викладача. Охарактеризовано інноваційні методи, які використовуються на заняттях під час вивчення дисциплін кафедри медицини катастроф та військової медицини. Підсумовано, що ефективне впровадження інноваційних методів у навчальний процес може значно підвищити якість підготовки майбутніх медичних фахівців та забезпечити їхню готовність діяти в екстремальних ситуаціях.

Ключові слова: інноваційні методи; навчання; домедична допомога; симуляційне навчання; мультимедійні технології; проектні завдання; інтерактивні технології.

Літ. 6.

Vasyl Humeniuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor of the
Catastrophe Medicine and Military Medicine Department,
Danylo Halytskyi Lviv National Medical University
Viktor Chaplyk, Ph.D (Medical Sciences), Associate Professor,
Head of the Catastrophe Medicine and Military Medicine Department,
Danylo Halytskyi Lviv National Medical University
Olha Humeniuk, Ph.D (Pedagogy), Associate Professor,
Vice-Rector for Educational Work of the
Higher Private Educational Institution “Lviv Medical University”

**THE USE OF INNOVATIVE METHODS IN CLASSES FROM THE DISCIPLINES
OF THE DEPARTMENT OF CATASTROPHE MEDICINE AND MILITARY MEDICINE
IN THE PROCESS OF TRAINING FOR THE PROVISION OF PRE-MEDICAL CARE
IN CONDITIONS OF MILITARY OPERATIONS**

The article is devoted to the peculiarities of the use of innovative methods in classes on the disciplines of the department of catastrophe medicine and military medicine in the process of training for the provision of pre-medical care in the conditions of military operations. It is indicated that the use of innovative methods contributes to the development of the modern educational process and is aimed at training qualified specialists in accordance with the requirements of modern world educational standards. It is argued that the key element of the implementation of pedagogical innovations in the educational process is the creative personality of the teacher. It is the teachers who act as a driving force capable of consistent actions aimed at improving and modernizing the professional training of the future medical worker. The innovative methods used in classes during the study of the disciplines of the Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine are characterized (simulation training, use of multimedia technologies, implementation of project tasks, use of interactions, etc.). It has been established that simulation training is almost the most effective in the process of training future specialists in the medical field, and its implementation helps to eliminate the confusion and helplessness of students in new situations, increases the adaptive capabilities of a medical specialist in extreme situations. It was determined that multimedia technologies combine powerful educational resources capable of providing an environment for the acquisition and development of key competencies of a future specialist in the field of medicine. It is substantiated that the introduction of various types of project tasks contributes to the formation of the abilities of medical students of higher educational institutions to develop plans for the provision of emergency aid in the conditions of military operations, stimulates collective work, exchange of knowledge and interaction, and can also contribute to a deeper understanding of the material and the development of analytical skills. Attention is focused on the fact that the use of interactive technologies in the training of pre-medical care in the conditions of military operations is extremely important, as it allows to

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІН КАФЕДРИ МЕДИЦИНИ КАТАСТРОФ ТА ВІЙСЬКОВОЇ МЕДИЦИНИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

bring the process of training students as close as possible to real situations that medical personnel may encounter on the battlefield. It is concluded that the effective implementation of innovative methods in the educational process requires planning, resources and evaluation of results, and can also significantly improve the quality of training of future medical professionals and ensure their readiness to act in extreme situations.

Keywords: *innovative methods; learning; education; pre-medical assistance; simulation training; multimedia technologies; project tasks; interactive technologies.*

Постановка проблеми. Застосування нововведень в освітньому просторі спрямовується на модернізацію організації навчального процесу, його адаптацію до сучасних реалій соціально-економічних трансформацій, потреб сьогоденного суспільного буття [1, 101].

Упровадження інноваційних методів у процесі розвитку сучасного навчального процесу на підставі застосування інформаційних технологій, методів інтерактивного навчання і нових напрямів роботи студентів медичних ЗВО, а також використання різних форм і підходів спрямовані на підготовку кваліфікованих фахівців відповідно до вимог світових освітніх стандартів сучасності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Запровадження педагогічних інновацій у процес підготовки майбутніх медичних працівників розглядається сучасними українськими науковцями в аспекті стимулювання пізнавальної активності студентів, формування і розвитку їхніх навичок самостійної навчальної діяльності, вміння орієнтуватися в останніх здобутках сучасної науки та здатності до системного пошуку, опрацювання і використання професійно-ціннісної інформації [1, 101].

Значна кількість праць вітчизняних науковців стосується застосування інноваційних засобів навчання в умовах сьогодення (Є. Гончарова) [1]. Зокрема, досліджувалося використання інноваційних методів навчання в системі підготовки медичних сестер (Г. Кожина) [3], визначалися медико-психологічні аспекти використання симуляційних методів (М. Недоступ) [4], вивчалися напрями впровадження сучасних інноваційних технологій в умовах дистанційного навчання (О. Хміль) [6] та ін. Проте особливості використання інноваційних методів на заняттях з дисциплін кафедри медицини катастроф та військової медицини ще недостатньо визначені.

Мета статті – охарактеризувати особливості використання інноваційних методів на заняттях з дисциплін кафедри медицини катастроф та військової медицини у процесі навчання надання домедичної допомоги в умовах воєнних дій.

Виклад основного матеріалу. Надання домедичної допомоги на полі бою, на догоспітальному етапі є дуже важливим, вона надається у період найбільш важливого часу, щоб усунути наслідки будь-якої бойової травми. У попередніх війнах близько 90 % смертей наступали до моменту потрапляння пораненого до лікувального закладу. Це підкреслює необхідність вчасного надання домедичної

допомоги пораненому на полі бою, під час евакуації і прибуття до місця лікування [2].

Важливим аспектом викладання дисциплін кафедри військової медицини та медицини катастроф є підготовка майбутніх медиків до швидкого й ефективного проведення самопомоги і першої медичної допомоги постраждалим в умовах воєнних дій. Основну увагу потрібно приділити найнебезпечнішим для життя людини ураженням, які вимагають миттєвої реакції для його збереження.

Вивчення дисциплін кафедри медицини катастроф та військової медицини складається з двох частин – теоретичної і практичної підготовки. Теоретична підготовка є основою для проведення практичних занять задля навчання надавати домедичну допомогу в умовах воєнних дій. При цьому головна увага на заняттях звертається на засвоєння студентами практичних навичок. Теоретичний матеріал повинен викладатися тільки в тому обсязі, в якому він необхідний для свідомого виконання практичних прийомів. Теоретичні положення відпрацьовуються в аудиторії із використанням навчальних посібників, плакатів, схем, макетів, відеоматеріалів тощо, а практичні навички – на місцевості з використанням засобів індивідуального медичного оснащення. Під час проведення практичних занять викладачі кафедри медицини катастроф та військової медицини особливу увагу звертають на виконання завдань із надання домедичної допомоги, а відпрацьовування прийомів та навичок вважається доцільним проводити у такій послідовності:

- показ прийому викладачем (10 %);
- виконання прийому студентами за елементами (50 %);
- тренування у виконанні всього прийому до встановленого нормативом часу (40 %) [5, 279–280].

Ключовим елементом втілення у навчальний процес освітніх інновацій завжди залишається творча особистість викладача. Саме педагогічні кадри становлять рушійну силу, здатну на послідовні дії, зорієнтовані на поліпшення й осучаснення професійної підготовки майбутнього медичного працівника. Базисом результативності інноваційної діяльності викладачів медичних ЗВО виступає не лише рівень кваліфікації та досвіду, а й готовність до самовдосконалення, здатність гнучко адаптуватися до поточних умов, адекватне сприйняття необхідності упровадження актуальних нововведень задля подальшої успішної модернізації освітнього процесу [1, 100].

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІН КАФЕДРИ МЕДИЦИНИ КАТАСТРОФ ТА ВІЙСЬКОВОЇ МЕДИЦИНИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

Використання інноваційних методів у навчанні надання домедичної допомоги в умовах воєнних дій є важливим аспектом підготовки медичних фахівців до роботи в екстремальних ситуаціях. Особливо це актуально на кафедрі медицини катастроф та військової медицини. Розглянемо деякі інноваційні методи, які можуть бути використані на заняттях під час вивчення дисциплін кафедри, з-поміж яких:

- симуляційне навчання;
- використання мультимедійних технологій;
- запровадження проєктних завдань;
- застосування інтеракцій.

Симуляційне навчання є чи не найбільш ефективним у процесі підготовки майбутніх фахівців медичної галузі. Використання медичних манекенів, віртуальних симуляцій і комп'ютерних програм дає змогу студентам практикувати надання домедичної допомоги в умовах воєнних конфліктів. Симуляції можуть поєднувати сценарії з вибухами, пораненнями від вогнепальної зброї тощо.

На заняттях кафедри медицини катастроф та військової медицини викладачі активно використовують широкий набір симуляторів від простих фізичних моделей анатомічних структур (наприклад, набір моделей імітації ран та ушкоджень, модель кісток тазу або тренажери для відпрацювання окремих умінь) до складних пристроїв і манекенів з високою механічною реальністю і комп'ютерним управлінням. Таким чином, використання симуляційних методів у процесі навчання надання домедичної допомоги в умовах воєнних дій сприяє усуненню розгубленості і безпорадності студентів, підвищує адаптаційні можливості майбутнього працівника поліції в екстремальних ситуаціях [4, 18].

Процес навчання у будь-якому сучасному ЗВО, зокрема й медичному, не обходиться без використання мультимедійних технологій. Адже вони поєднують у собі потужні освітні ресурси, спроможні забезпечити середовище для комплектування й розвитку ключових компетентностей майбутнього фахівця галузі медицини, до яких належать насамперед інформаційна й комунікативна. Мультимедійні й телекомунікаційні методи дають можливість запроваджувати принципово нові способи організації навчального процесу в системі медичної освіти. Впровадження в процес навчання мультимедійних технологій має дві мети, а саме: спростити засвоєння й полегшити процес запам'ятовування великих обсягів навчального матеріалу. Тобто, що більше органів чуття беруть участь у сприйнятті будь-якого навчального матеріалу, то простіше, швидше й надійніше цей матеріал збережеться у механічній пам'яті здобувача вищої медичної освіти, а потім набагато легше відтвориться в ній [6, 307].

Використання спеціалізованих онлайн-платформ для навчання може надати студентам доступ до актуальної інформації, відеоматеріалів, інтерактивних

завдань і тестів, а перегляд відеороликів, анімацій та інших мультимедійних матеріалів допоможе наочно пояснити різні аспекти надання допомоги в умовах військових конфліктів.

Запровадження групових чи персональних проєктних завдань сприяє формуванню вмій студентів розробляти плани надання допомоги в умовах воєнних дій, стимулює колективну роботу, обмін знаннями та взаємодію, а також може сприяти глибшому розумінню матеріалу і розвитку аналітичних навичок.

Важливим аспектом набуття практичних навичок майбутніх фахівців медицини є робота в парах та групах. Перша дає можливість студентам-медикам за певний чітко окреслений час подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед аудиторією. А роботу в групах варто використовувати для розв'язання складних проблем, що потребують колективного розуму. При використанні цього методу у процесі навчання надання домедичної допомоги в умовах воєнних дій викладач кафедри військової медицини та медицини катастроф повинен провести чіткий інструктаж стосовно процедури і завдань групової діяльності й розподілу ролей [4, 18].

Застосування інтеракцій у навчанні домедичної допомоги в умовах воєнних дій є надзвичайно важливим, оскільки уможливує максимально наблизити процес підготовки до реальних ситуацій, з якими медичний персонал може зіткнутися на полі бою. Мета цього підходу – навчити студентів медичних ЗВО реагувати на надзвичайні ситуації, зберігати життя та зменшити страждання поранених в умовах воєнного конфлікту, а дотримання інструкцій і співпраця допоможе у досягненні цієї мети.

Вивчення реальних або умовних кейсів, пов'язаних з воєнними конфліктами, дає змогу студентам розглянути різні сценарії виконання професійних дій, аналізувати їх та приймати обґрунтовані рішення.

Для активізації формування необхідних професійних умінь і навичок у майбутніх фахівців медичної галузі викладачі під час практичних занять активно використовують ігрові технології. У групах студентів відпрацьовуються необхідні професійні вміння і навички за прописаним сценарієм рольової гри, в якій основою є відповідна клінічна ситуація. Так, студенти вчаться самостійно ставити діагноз і розробляти алгоритм надання невідкладної медичної допомоги.

Інтерактивні технології навчання сприяють інтелектуальному розвитку майбутніх фахівців медицини, що посилює пізнавальний інтерес студента-медика до навчальної діяльності, спонукає до розвитку клінічного мислення, формує навички постановки актуальних питань і знаходження аргументованих відповідей, пошуку нових знань, вчить самостійній роботі медичного персоналу та роботі медиків різ-

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІН КАФЕДРИ МЕДИЦИНИ КАТАСТРОФ ТА ВІЙСЬКОВОЇ МЕДИЦИНИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

них кваліфікацій і спеціальностей у команді. Інтеграції допомагають імітувати реальність, приймати правильні практичні рішення у складних клінічних ситуаціях.

Для організації такого навчання важливо створити реалістичні симуляційні сценарії, які відображають реальні умови на передовій. Це може відображати сценарії неочікуваних вибухів, стрілянини, транспортних нещасних випадків тощо. Важливо аналізувати й обговорювати кожну змодельовану симуляційну ситуацію, виявляти сильні та слабкі сторони, а також пропонувати ефективні шляхи для її вирішення. Рольові ігри, під час яких учасники навчального процесу виконують різні ролі, дають змогу студентам зануритися у ситуацію та відповідно реагувати функціонально для її оптимального вирішення. Проведення рольових ігор, де одні студенти виступають у ролі поранених, а інші – лікарів і медичних рятувальників, сприятиме систематичній апробації доцільних дій у наданні домедичної допомоги в умовах воєнних дій, формуванню навичок взаємодії та комунікації у стресових ситуаціях, виробленню власного алгоритму професійної діяльності у нових умовах тощо.

Висновки. Впровадження інноваційних методів на заняттях з дисциплін кафедри медицини катастроф та військової медицини для навчання студентів надавати домедичну допомогу в умовах воєнних дій може значно поліпшити якість підготовки майбутніх медичних фахівців та забезпечити їхню готовність діяти в екстремальних ситуаціях. Важливо пам'ятати, що ефективне впровадження інноваційних методів у навчальний процес вимагає його планування, ресурсне навчально-методичне забезпечення і оцінювання результатів професійної підготовки майбутніх фахівців медицини в нових умовах. Також важливо забезпечити баланс між теоретичним навчанням студентів-медиків і формуванням у них практичних навичок, щоб студенти мали змогу доречно й ефективно застосовувати фахові знання у нових реальних умовах. Різноманітні інноваційні методи можуть ефективно впроваджуватися на заняттях у процесі вивчення дисциплін кафедри медицини катастроф і військової медицини, сприяючи більш поглибленому розумінню матеріалу та готовності студентів до роботи в умовах воєнних конфліктів. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробці зразків ситуативних завдань, які відображають сучасні умови надання домедичної допомоги в умовах воєнних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова С., Беляєва О. Застосування інноваційних засобів навчання в умовах сьогодення. *Молодь і ринок*. 2021. № 7–8 (193–194). С. 99–103.
2. Загальні принципи надання домедичної допомоги в умовах бойових дій. Призначення, склад та правила використання аптечки медичної загальновійськової інди-

видуальної. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/lesson/zagalni-principi-domedichnoi-dopomogi-v-umovax-bojovix-dij>.

3. Кожина Г.М., Стрельникова І.М., Самардакова Г.О., Гайчук Л.М., Терешина І.Ф. Використання інноваційних методів навчання в системі підготовки медичних сестер на кафедрі психіатрії, наркології та медичної психології ХНМУ. *Впровадження інноваційних технологій організації навчального процесу у ХНМУ – провідний шлях підвищення якості вищої медичної освіти* : матеріали ЛІІ навчально-методичної конференції ХНМУ (Харків, 30 січня 2019 р.). Харків : ХНМУ, 2019. Вип. 10. С. 49–52.

4. Недоступ М.Ф. Медико-психологічні аспекти використання симуляційних методів при вивченні домедичної допомоги. *Екстрена медична допомога в умовах війни (освіта, інновації, досвід)* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Суми, 4 квітня 2023 року). Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 18.

5. Ступак Д. Методологічні підходи до організації підготовки курсантів по наданню самопомоги у структурі дисципліни “Безпека життєдіяльності”. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 6 (80). С. 273–284.

6. Хміль О.В., Каськова Л.Ф., Хміль Д.О., Новікова С.Ч., Янко Н.В. Напрями впровадження сучасних інноваційних технологій в умовах дистанційного навчання. *Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки* : матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю (Полтава, 24 березня 2022 р.). Полтава : ТОВ “АСМІ”, 2022. С. 306–307.

REFERENCES

1. Honcharova, Ye. & Belyaeva, O. (2021). Zastosuvannya innovatsiynykh zasobiv navchannya v umovakh syohodennya [Application of innovative means of learning in today's conditions]. *Youth and market*. No. 7–8 (193–194). pp. 99–103. [in Ukrainian].
2. Zahalni pryntsypy nadannya domedychnoyi dopomohy v umovakh boyovykh diy. Pryznachennia, sklad ta pravyla vykorystannia aptechky medychnoi zahalnoviiskovoi individualnoi [General principles of providing first aid in combat conditions. Purpose, composition and rules of use of the combined military individual medical first aid kit]. Available at: <https://sprotyvg7.com.ua/lesson/zagalni-principi-domedichnoi-dopomogi-v-umovax-bojovix-dij>. [in Ukrainian].
3. Kozhyna, H.M., Strelnikova, I.M., Samardakova, H.O., Haychuk, L.M. & Teryoshyna, I.F. (2019). Vykorystannya innovatsiynykh metodiv navchannya v systemi pidgotovky medychnykh sester na kafedri psykhiiatriyi, narkolohiyi ta medychnoyi psykholohiyi KHNMU [The use of innovative teaching methods in the system of training nurses at the Department of Psychiatry, Narcology, and Medical Psychology of KhNMU]. *The introduction of innovative technologies for the organization of the educational process at KhNMU is the leading way to improve the quality of higher medical education: materials of the 3rd educational and methodical conference of KhNMU* (Kharkiv, January 30, 2019). Kharkiv, Issue 10. pp. 49–52. [in Ukrainian].
4. Nedostup, M.F. (2023). Medyko-psykhologichni aspekty vykorystannya symulyatsiynykh metodiv pry vyvchenni domedychnoyi dopomohy [Medical and psychological aspects of the use of simulation methods in the study of pre-medical care]. *Emergency medical care in conditions of war (education, innovations, experience): materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (Sumy, April 4, 2023). Sumy: Sumy State University, p. 18. [in Ukrainian].

5. Stupak, D. (2018). Metodolohichni pidkhody do orhanizatsiyi pidhotovky kursantiv po nadannyu samodopomohy u strukturi dystsypliny "Bezpeka zhyttyediyalnosti" [Methodological approaches to the organization of training cadets to provide self-help in the structure of the discipline "Safety of Life activity"]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. No. 6 (80). pp. 273–284. [in Ukrainian].

6. Khmil, O.V., Kaskova, L.F., Khmil, D.O. Novikova, S.Ch. & Yanko, N.V. (2022). Napryamy vprovadzhennya

suchasnykh innovatsiynykh tekhnolohiy v umovakh dystantsiynoho navchannya [Directions of implementation of modern innovative technologies in the conditions of distance study]. *Modern trends in the development of medical education: prospects and achievements: materials of the educational and scientific conference with international participation* (Poltava, March 24, 2022.). Poltava, pp. 306–307. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.09.2023

УДК 376.064.1.091.2-056.26

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291076>

Олена Варецька, доктор педагогічних наук, професор,
проректор з науково-методичної роботи,
професор кафедри початкової освіти
Комунального закладу "Запорізький обласний інститут
підсвідомої педагогічної освіти" Запорізької обласної ради

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: СПІВПРАЦЯ З БАТЬКАМИ

Розглянуто питання співпраці з батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. На підставі аналізу наукових, науково-методичних праць вітчизняних та зарубіжних фахівців, виявлено, що питання співпраці закладу освіти і батьків в умовах інклюзії вивчене недостатньо, хоча Україна значно просунулася у питаннях інклюзивного навчання. З'ясовано, що у контексті сучасних підходів до надання освіти дітям з особливими освітніми потребами основоположною є суспільно-соціальна модель "включення". Окреслено особливу роль батьків у навчанні учнів з особливими освітніми потребами, у запровадженні партнерства, співпраці на рівні "батьки – педагоги – діти", яке має ґрунтуватися на новому змісті корекційно-розвиткової діяльності педагогів. Розглянуто принципи, на яких ґрунтується робота педагогів, психологів із родинами дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання, етапи співпраці педагогів і батьків, найбільш ефективні форми організації спільної роботи, зокрема школи "Бути батьками" (з досвіду Запорізької області).

Ключові слова: інклюзивне навчання; взаємодія; співпраця на рівні "батьки – педагоги – діти"; діти з особливими освітніми потребами; школа "Бути батьками".

Лім. 17.

Olena Varetska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Vice-rector of Scientific and Methodological Work,
Professor, Chair of the Primary Education Department,
Municipal Institution "Zaporizhzhia Regional Institute of Continuing Pedagogical Education"
Zaporizhzhia Regional Council

INCLUSIVE EDUCATION: COLLABORATION WITH PARENTS

Based on the analysis of scientific, scientific and methodological works of domestic and foreign specialists, it was found that the issue of cooperation between the educational institution and parents in terms of inclusion has not been sufficiently resolved, although Ukraine has made significant progress in the organization of inclusive education.

It was found that in the context of modern approaches to providing education to children with special educational needs, the socio-social model of "inclusion" is fundamental.

The special role of parents in the education of students with special educational needs, in the introduction of partnership, cooperation at the level of "parents – teachers – children", which should be based on the new content of corrective and developmental activities of teachers, is outlined.

The principles on which the work of teachers and psychologists with families of children with special educational needs in the conditions of inclusive education is based, three stages of cooperation between teachers and parents, the most effective forms of organizing joint work, in particular the school "Being parents" (based on the experience of the Zaporizhzhia region) are considered.

Presented by: the organizational-structural model of social partnership, which coordinated the efforts of all-inclusive resource centers of the city of Zaporizhzhia, districts, territorial communities and preschools, general secondary, extra-curricular education institutions of the Zaporizhzhia region; the main provisions of the Memorandum on cooperation between the Zaporizhzhia Regional State Administration, Municipal institution "Zaporizhzhia Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education" of the Zaporizhzhia Regional Council and the public organization Zaporizhzhia Regional Organization "Autism. Conscious parenthood"; the paper presents the theses of the Regulations about the school "Being parents" and

the Roadmap regarding interaction with parents of children with special educational needs. The author provides the measures to ensure cooperation at the level of “parents – teachers – children”.

A conclusion was made about the effectiveness of the School “Being Parents” as a form of support for inclusive education, its role in uniting the efforts of all its participants in obtaining help for a child with special educational needs, and the need for further diversification of forms of work.

Keywords: *inclusive education; interaction; cooperation at the level of “parents – teachers – children”; children with special educational needs; school “Being parents”.*

Постановка проблеми. Декларацією ООН затверджено концептуальні засади суспільного облаштування такі, як рівність можливостей, толерантність, терпимість, солідарність, засудження дискримінації, повага до людського розмаїття, безпека, адже метою соціального розвитку визнається створення “суспільства для всіх”, у тому числі й для осіб з особливими освітніми потребами в освіті (далі по тексту – ООП). Передовсім йдеться про рівний доступ до здобуття якісної освіти. Зауважимо, що принцип доступності викладено в резолюції Генеральної асамблеї ООН (12.12.1997) [11], який переносить акценти на модернізацію соціуму, що має прилаштовуватися до потреб кожного (медичні аспекти інвалідності, піклування, захист та надання допомоги в адаптації до навколишнього середовища особам з особливостями психофізичного розвитку).

В Україні змінено тенденцію в соціальній політиці щодо людей з ООП. Так, статтею 1 п. 12 Закону України “Про освіту” [4] задекларовано, що інклюзивне навчання це – “система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників”. При цьому, ст. 52, Розділу VI. п. 1. учасниками освітнього процесу, крім здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників, фізичних осіб, які провадять освітню діяльність, інших осіб, передбачених спеціальними законами та залучених до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти, є батьки здобувачів освіти. Для кожного учасника освітнього процесу законодавчо встановлено права й обов’язки (ст. 53–55). Крім іншого, батьки “мають право брати участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини та/або індивідуального навчального плану”, адже, як і інші учасники “зобов’язані виконувати / сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання”. Закон також гарантує додаткову постійну чи тимчасову підтримку особам з ООП, яка забезпечується психолого-педагогічним супроводом безпосередньо у закладі освіти. До такої діяльності обов’язково залучаються батьки / законні представники дитини [4]. Таким чином, досягнення мети освітнього процесу взагалі, інклюзивного, зокрема має відбуватися на партнерських засадах, у співпраці (за Концепцією “Нова українська школа” [12]).

Більше того, важливою є просвітницька робота з родинами у різних формах співпраці (батьківські збори, семінари, бесіди, “дні відкритих дверей”, перегляд фрагментів освітньої роботи, інформаційні стенди, тематичні папки-пересувки, онлайн-консультації, вебінари тощо) [8, 47].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання інклюзивної освіти не є новим, його досліджували науковці у різні часові періоди, зокрема сучасні українські (В. Бондар А. Колупаєва, С. Литовченко, С. Миронова, Н. Шматко) й зарубіжні (Д. Мітчелл, Т. Лорман, Д. Харві та інші). Зауважимо, що у різні епохи / часи держава й суспільство по-різному ставилася до осіб з ООП та становлення системи спеціальної освіти [6, 7]: від медичної моделі, теорії нормалізації до теорії включення (інтегрування) у п’ятому періоді еволюції (1991 р. – й донині) [6, 10–17].

Зауважимо, що провідною моделлю сучасних суспільних і соціальних відносин щодо осіб з ООП, зокрема, неповносправних дітей, починаючи з 90-х рр. ХХ ст., визначено теорію включення. Її основою є визнання й повага індивідуальних людських відмінностей та збереження відносної автономії кожної суспільно-соціальної групи, а уявлення та стиль поведінки, притаманний традиційно домінуючій групі, мають модифікуватися на основі “доктрини множинності” звичаїв і думок [16; 17]. Вихідним у теорії включення визначено положення про те, що суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості, а не особистість має прилаштовуватися до різних відносин. Означене задекларовано ст. 19. “Освіта осіб з особливими освітніми потребами” Закону України “Про освіту” п. 1. [4], а саме: “Органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів”.

Відзначимо, що суспільно-соціальна модель “включення” визнана основоположною у визначенні сучасних підходів до надання освіти дітям з ООП за Саламанкською Декларацією. Останньою декларується основний принцип інклюзивного навчання, який полягає у тому, що “всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це можливо, попри жодні труднощі чи відмінності між ними” [14, 28]. Зі свого боку, інклюзивні школи мають визнавати і враховувати різні потреби учнів, для чого приводити

у відповідність методи та темп навчання, забезпечувати якісну освіту для всіх, розробляти відповідні навчальні плани, організаційні заходи, стратегії викладання, використовувати ресурси та партнерські зв'язки з громадами, у яких вони проживають [14, 9].

Питання стосовно розроблення сучасних моделей здобуття освіти дітьми з особливостями розвитку на основі їхньої повної соціалізації досліджено українськими (А. Колупаєва та ін. [4]) і зарубіжними дослідниками (Т. Бут [2], К. Рейсвейк [13] та ін.). Як зазначав Т. Бут, “за такого підходу ми заперечуємо визначення норми, як щось гомогенне та стабільне, ми бачимо норму в розмаїтті. Існування різних категорій учнів, кожна з яких має свої освітні потреби, стає основою, на якій вибудовується вся педагогіка” [2, 22]. Близьку думку знаходимо у провідного нідерландського дослідника К. Рейсвейка стосовно того, що інклюзивна освіта сприятиме: розвитку здібностей дитини; визнання того, що нормальний розвиток не є загальноприйнятною “нормою”; задоволенню особливих потреб; створенню системи підтримки; функціональному підходу до лікування й навчання; участі батьків у лікуванні, навчанні їхніх дітей [13].

З-поміж робіт у царині інклюзивної освіти варто згадати здобутки канадської професорки D. Lupart (завідувач Всеканадської кафедри інклюзії Університету Альберта), яка у співпраці з J. Andrews підготувала роботу “The Inclusive Classroom: Educating Excerptional Children” [16], що уточнює понятійний апарат (інтеграція, мейнстрімінг, інклюзія).

За експертною думкою українських та зарубіжних науковців, Україна значно просунулася у розвитку інклюзивного навчання, завдяки його запровадженню у закладах загальної середньої, дошкільної, професійної, професійно-технічної та вищої освіти, створенню установ – інклюзивно-ресурсних центрів (далі по тексту – ІРЦ) для реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття різних видів освіти, формуванню єдиного соціально-вихованого оточення дитини, співпраці з батьками таких дітей.

Як відомо, сім'я як первинний осередок суспільства тісно пов'язана з іншими елементами суспільної системи. Безперечно, суспільство впливає на родину, формує її побут, стиль життя. З іншого боку, спостерігається зворотний вплив.

Зауважимо, що питання сімейного виховання, співпраці школи й батьків перебували у колі уваги багатьох філософів, педагогів різних історичних періодів. Це: методологічні підходи до організації взаємодії школи і середовища, частиною якого є родина (С. Шацький); система сімейно-шкільного виховання (В. Сухомлинський); взаємодія школи, родини (І. Бех, В. Караківський) та середовища (О. Савченко, В. Ястребова); різні аспекти виховання у системі “родина-школа” (Л. Бойко, В. Лесик);

формування культури спілкування вчителя з батьками (Н. Бугаєць, І. Сиданич), співпраця батьків дітей із ООП із психологами, закладами освіти, у межах інтегрованого та інклюзивного освітнього простору (І. Бех, О. Гаяш, Дж. Дешлер, Т. Лормана, Д. Мітчел, Т. Пироженко та ін.).

Цілком слушно необхідно передумовою забезпечення ефективності навчання школярів, які мають особливі освітні потреби, науковці визначають співпрацю вчителів, батьків корекційних педагогів, практичних психологів, координованість діяльності яких, комплексність підходу до планування і реалізації корекційно-розвиткових заходів впливає на результативність комплексної роботи в інклюзивному класі чи групі (корекційної, реабілітаційної, освітньої, лікувальної, профілактичної) [1, 23].

Попри значну кількість робіт із провадження інклюзивного навчання, питання співпраці закладу освіти і батьків в умовах інклюзії недостатньо вивчені.

Метою статті є дослідження питання співпраці з батьками за інклюзивного навчання, характеристика її етапів, принципів, форм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безперечним є факт того, що в цілому світі й в Україні основними фундаторами запровадження програм залучення є батьки. Як зазначала А. Колупаєва [4, 175], це “відбувається тому, що батьки є природними носіями ідеї, духу залучення дітей з особливими потребами до загальної системи”; вони є “замовниками і споживачами цього виду освітніх послуг”. Попри те, що у свій час від них залежало, “чи новий альтернативний підхід до навчання дітей з особливими потребами набере сили і стане провідним, чи й надалі перебуватиме у статусі екзотичного експерименту” (йшлося про Всеукраїнський науково-педагогічний експеримент 2001–2007 рр., який проводився за ініціативи Інституту спеціальної педагогіки Академії педагогічних наук України та Всеукраїнського фонду “Крок за кроком”, затверджений наказом МОН України, жовтень, 2001 р.), родини, у яких виховуються діти з порушеннями психофізичного розвитку зрідка відіграють суттєву роль у їхній соціальній інтеграції.

Це пов'язано із низьким економічним добробутом більшості сімей, кризою відносин у родинах, низьким рівнем педагогічних знань батьків з огляду на недостатню просвітницьку підтримку з боку держави, недовірою між батьками і педагогами, школою та й суспільними стереотипами, а отже, здебільше байдужим ставленням, відторгненням.

Попри це сучасна сім'я дитини з ООП поряд з традиційними функціями має виконувати і низку специфічних. Саме тому серед напрямів експерименту, що проводився [4] – вивчення ефективних шляхів залучення дорослих до роботи в класах інтегрованого навчання; розроблення методичних рекомендацій для педагогічних працівників шкіл та

для батьків тощо [4, 174]. Результати цього експерименту дали поштовх подальшому розвитку системи інклюзивного навчання, залученості батьків як рівноправних партнерів до освітнього процесу.

На особливій ролі батьків у навчанні учнів з ООП наголошував Д. Мітчелл у книзі “Ефективні педагогічні технології спеціальної й інклюзивної освіти”, адже вони “мають всі відповідні цьому статусу права й обов’язки, але вони також і джерело інформації, партнери у розробленні, реалізації програм для дітей і “споживачі” пропонує...освіти” [9, 102].

Безперечним є те, що участь батьків у шкільному житті може поліпшити успішність такої дитини, задовольнити її освітні потреби, адже тільки батьки володіють інформацією, яка потрібна для планування, впровадження й адаптації програм. Залучення до громадського життя батьків і дітей збагатить їхній соціальний, навчальний досвід, сприятиме формуванню батьківської компетентності (І. Бех, Н. Водє). Засобами можуть стати групи для дітей / батьків, громадські організації й програми, неформальні зустрічі з волонтерами, громадою, різними родинами та ін.

Установлення партнерства, співпраці на рівні “батьки – педагоги – діти” має ґрунтуватися на новому змісті корекційно-розвиткової діяльності педагогів. З огляду на те, що батьки відіграють особливу роль в оцінюванні розвитку власної дитини, вони є рівноправними членами команди її психолого-педагогічного супроводу і можуть: збирати потрібну інформацію, важливу для оцінювання; заповнювати спеціальні форми, обговорювати під час зустрічі з педагогами результати, рекомендації, залучатися до прийняття рішення. Крім того, батьки беруть участь в освітньому процесі, його підтримці, а тому дістають різноманітну інформацію щодо дитини зсередини. Розширення кола спілкування, краща обізнаність батьків та можливість надання їм більшої дієвої підтримки сприятиме глибшому розумінню базових і специфічних потреб власної дитини відповідно до особливостей її розвитку [7, 74].

Активна позиція батьків, їхнє самостійне мислення, надання їм права вибору, який має бути відповідальним, відбивається на освітній траєкторії дитини з ООП, їхній соціалізації. Означене уможливить продуктивний діалог батьків і педагогів щодо соціально-освітніх умов розвитку дитини.

Основними принципами, на яких ґрунтується робота педагогів, психологів із родинами дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання, визначено особистісно-орієнтований (до дітей, до батьків), гуманно-особистісний й принцип комплексності.

Науковці (І. Омельченко, О. Тиха, Л. Федорович) виділяють три етапи співпраці педагогів і батьків. На першому – базовому, який необхідний для з’ясування готовності батьків до співпраці, їхньої потенційної активності (знайомство вчителя інклюзив-

ного навчання з батьками) визначаються загальні цілі, цінності й потреби дітей і батьків під час індивідуальних співбесід з ними. Результати анкетування (наприклад, анкета “Список потреб батьків”), співбесід з батьками, спостереження дають змогу вчителю визначити цілі та напрями взаємодії з батьками, дітьми інклюзивного класу.

На другому етапі (спільна діяльність) відбувається складання програми роботи педагога інклюзивного класу з батьками. Етап містить ознайомлення із завданнями закладу освіти, який здійснює інклюзивне навчання, обговорення побажань і очікувань батьків, їхнє залучення до обговорення й складання програми співробітництва, організації спільної діяльності. Для цього корисними стануть роз’яснення завдань, педагогічна інформація, консультації, бесіди, групові, індивідуальні види робіт.

Третій етап співпраці характеризується встановленням партнерських стосунків між вчителем інклюзивного класу та батьками під час реалізації програми роботи, розкриттям перед батьками можливостей особистісного пошуку, творчого підходу до навчання своєї дитини та особистої участі в дослідженнях її можливостей [10, 11]. На цьому етапі корисними стануть спільна діяльність, розв’язання педагогічних завдань щодо розвитку, навчання, виховання й соціалізації дітей інклюзивного класу, підготовка свят, оформлення плакатів, сімейних альбомів, ділових ігор, майстер-класи, дискусії, мінілекції тощо.

З огляду на співпрацю як обопільну дію не тільки батьки є джерелом інформації для педагогів, останні також складають важливу основу інформації для родин. Саме тому, як зауважувала А. Колупасва, педагог має бути відвертим у донесенні проблем дітей, а також навчити батьків працювати та взаємодіяти з ними [6, 63–77]. Погоджуємося з цією думкою.

Найбільш ефективними формами організації спільної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами О. Гаяш [3] визначає:

- бесіди і консультації, в яких можуть пропонуватися ігрові вправи і завдання (мета: закріплення навчального матеріалу, розвиток і корекція психічних функцій та підвищення пізнавального інтересу), семінари-практикуми для набуття практичних навичок з виховання дітей (як читати книгу, готувати руку дитини до письма);

- батьківські “круглі столи”, які об’єднують фахівців і батьків (допомагають змінити погляд на проблему, знайти оптимальні підходи у взаємодії з дітьми, розкрити емоційний світ батьків, дати їм надію стосовно підтримки й розуміння); батьківські конференції, які можна завершити спільним концертом дітей, членів їх сімей;

- метод кейсів із залученням психолога чи соціального педагога (надання підтримки та створення ситуації, що спрямовує батьків до її розгляду й

спонукає до подолання життєвих перешкод / адаптації та пошуку нових мотивів для повноцінного життя);

- включення батьків до процесу занять з дитиною (доцільно на етапі адаптації та становлення дитини в інклюзивному закладі);

- інформаційні стенди і тематичні виставки; папки-пересувки, в які вкладаються тематичні статті для залучення батьків до читання педагогічної літератури; популяризація педагогічних знань у формі виставки дитячих робіт;

- відкриті заняття фахівців та організація психолого-педагогічної просвіти батьків з використанням активних методів навчання – рольових ігор, тренінгів тощо (“Телефон довіри”, “Журнал відгуків та пропозицій”, “Скринька уваги і поваги”, “Спільно вирішуємо проблеми”);

- спільні заняття з дітьми (вечори відпочинку, спортивні свята, розваги, участь у підготовці вистав, лялькового театру, виставок тощо) [3, 62–63].

Безумовно, інноваційні технології торкнулися й інклюзивної освіти, а саме розроблення сімейних проєктів (метод проєктів); складання портфоліо; проведення відеомайстер-класів; створення медіатек, відеотек та консультативного офісу (електронна пошта, онлайн-консультація, форум, чат, листування тощо), батьківської кімнати для зустрічей із батьками.

Крім того, однією з ефективних форм (доведено за результатами майже п’яти років діяльності) здійснення навчання батьків дітей з ООП стала школа “Бути батьками” (далі по тексту – Школа). Першу таку школу було організовано у 2018 р. у Запорізькій області за ініціативи Департаменту освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації після підписання тристороннього Меморандуму про співпрацю між Запорізькою обласною державною адміністрацією (Сторона 1), комунальним закладом “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради (Сторона 2, далі по тексту – КЗ “ЗОППО” ЗОР) і громадською організацією “Запорізька обласна організація “Аутизм. Свідоме батьківство” (Сторона 3).

Школу створено на базі обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти (далі по тексту – ОРЦ) КЗ “ЗОППО” ЗОР для координування зусиль у сфері розвитку інклюзивної освіти, підтримки батьківської громадськості, забезпечення системної взаємодії органів державної влади, суспільних організацій, батьківських об’єднань та закладів освіти.

Розроблена організаційно-структурна модель соціального партнерства скоординувала зусилля всіх інклюзивно-ресурсних центрів міста Запоріжжя, районів, територіальних громад та закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти Запорізької області.

Стосовно взаємодії з батьками, то Меморандум про співпрацю декларував здійснення у межах повноважень сторін перелік дій [15, 15–16], зокрема, сторони 2, як-от: забезпечення системного супроводу та організації роботи Школи спільно з громадськими організаціями (далі по тексту – ГО), відповідно до запитів і потреб батьківської громадськості, ІРЦ та закладів освіти області; сприяння включенню батьків в освітній процес як ключових партнерів і законних представників здобувачів освіти. Щодо дій Сторони 3, то це: здійснення спільно з іншими ГО моніторингу основних проблем і потреб батьківської громадськості у вихованні і навчанні дітей з ООП та інформування про них Сторін Меморандуму, органів управління освітою відповідних територій, ІРЦ, закладів освіти області; сприяння налагодженню співпраці педагогічних працівників, фахівців ІРЦ, батьківської спільноти.

Положення про Школу, яке було затверджено трьома сторонами Меморандуму, містило три розділи: “Загальні положення”, “Завдання Школи”, “Припинення діяльності Школи”. Серед конкретних завдань у контексті теми статті – забезпечення взаємодії між батьківською громадськістю, ГО, закладами освіти й ІРЦ; сприяння включенню батьків в освітній процес як ключових партнерів здобувачів освіти; залучення, у разі потреби, членів батьківської громадськості, співробітників структурних підрозділів КЗ “ЗОППО” ЗОР для надання консультативно-методичної допомоги з питань навчання дітей з ООП батькам, керівникам і педагогічним працівникам закладів освіти, установ соціального захисту населення, закладів охорони здоров’я; надання батьківській громадськості, фахівцям ІРЦ і закладів освіти області консультативно-методичної допомоги щодо корекційно-розвиткових послуг дітям з особливостями психофізичного розвитку; сприяння налагодженню співпраці педагогічних працівників фахівців ІРЦ і батьківської спільноти.

Дорожня карта Школи визначала терміни дії, соціальних партнерів, мету, завдання та її нормативно-правове забезпечення. Для організаційно-методичної допомоги комунальним установам “ІРЦ” пропонувався орієнтовний план роботи такої Школи з тематиками засідання, періодом виконання, змістом практичної діяльності, відповідальними фахівцями та примітками, а також орієнтовним змістом тренінгів для батьків дітей з ООП “Формування адекватного сприйняття батьками своїх дітей”, “Причини поганої поведінки дітей”, прикладами оформлення рекламних стендів та інформацією про Школу “Бути батьками” комунальної установи “ІРЦ” Мелітопольської міської ради Запорізької області. Усе вищезазначене висвітлено у poradнику “Школа “Бути батьками” (2019) [15].

За час існування Школи різних рівнів (відповідно до організаційно-структурної моделі соціального

партнерства Школи) фахівцями обласного ресурсного та ІРЦ проведено численні заходи, до яких залучалися досвідчені батьки (як спікери) та батьки з невеликим досвідом. Останні набули можливості застосувати на практиці нові теоретичні знання, оволодіти навичками, розвинути їх та реалізувати у корекційно-розвитковій роботі із власними дітьми.

У сумісній діяльності зосереджено увагу на тому, що впоратися з конкретними подіями, які змінюють життя, дорослим може допомогти досвід навчання, і вони шукають його. Означене підкреслювали Рон і Сьюзан Земке: дорослі можуть добре й багато чому вчитися з діалогів із однолітками [5]. Саме тому батьки, діти яких мали ООП, виявилися умотивованими до співпраці, усвідомлювали необхідність тісної взаємодії з кваліфікованими фахівцями.

Постійний склад Шкіл – команд однодумців, сприяв налагодженню дружніх, довірливих відносин. Батьки отримували постійну психологічну підтримку від практичних психологів та надавали її один одному. Напрями заходів, які проводили спільними зусиллями, визначалися самими учасниками. Участь у них батьків різновікової категорії дітей (з визначеними порушеннями) допомагала синтезувати досвід, прогнозувати перспективи розвитку дитини, проектувати майбутнє в умовах досвіду інших учасників.

Більше того, заходи щодо навчання дітей з ООП, надання їм корекційно-розвиткової та психолого-педагогічної допомоги планувалися і проводилися у співпраці із закладами освіти області. Це – численні майстер-класи, тренінги, семінари, свята. Їх зібрано на електронному ресурсі ОРЦ у рубриці “Школа “Бути батьками” (<https://orc18.blogspot.com/p/blog-page.html>). Зі свого боку, постійна Консультація для батьків у межах Школи, створена на блозі ОРЦ надавала широку інформацію щодо розв’язання проблеми навчання дітей із ООП.

Окрему думку висловимо стосовно інформаційно-просвітницької роботи педагогічних працівників обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти КЗ “ЗОППО” ЗОР та ІРЦ для підвищення рівня обізнаності громадськості про дітей з ООП. Найбільш популярними виявилися тематичні телевізійні блоки циклу “Школа “Бути батьками”. Останні підготовлено співробітниками ІРЦ Мелітопольської міської ради Запорізької області. Поради експертів, наочна демонстрація вправ та завдань для певної категорії дітей з особливостями психофізичного розвитку презентувалися у випусках програми. Означене батьки могли самостійно виконувати з дітьми вдома.

Таким чином, налагодження багатосторонньої ефективної співпраці на засадах партнерства між ОРЦ, ІРІ міста Запоріжжя та Запорізької області, представниками ГО, батьками дітей з ООП сприяло виконанню завдань, викладених нижче. Це: навча-

ння батьків сприймати власну дитину як особистість, змінити власну поведінку; розвиток і виявлення спроможності задовольняти індивідуальні потреби дитини; зацікавленість фахівців у розвитку дитини, їхня готовність допомогти; спрямування власних дій на розв’язання нагальних питань, пов’язаних із подоланням труднощів у навчанні дитини з ООП тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі вивчення наукових, науково-методичних джерел стосовно співпраці з батьками за інклюзивного навчання, схарактеризовано її етапи, принципи, форми. Приділено увагу Школі “Бути батьками” як формі підтримки інклюзивної освіти. Зроблено висновок щодо її ролі в об’єднанні зусиль усіх учасників, отриманні допомоги дитиною з ООП у здобутті якісної освіти.

Перспективним визначено подальший розвиток цієї форми роботи та урізноманітнення інших, залучення до цього сімей, у яких виховуються діти з ООП, здійснення ефективного зворотного зв’язку для спостереження успішної практики. Означене є надзвичайно важливим і буде предметом наступних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабчук Г.І. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики. *Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики* : тези доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції : у 3-х ч. Київ : Відкритий міжн. ун-т розвитку людини “Україна”, 2019. Ч. 1. URL: https://uu.edu.ua/upload/Наука/Electronni_naukovi_vidannya/Inkljuzivne_ospv_itn_seredovishe/2019_19_1.pdf
2. Буг Т.І. Політика включення и исключения в Англии: в чьих руках сосредоточен контроль. *Социальная эксклюзия в образовании*. Москва, 2003. С. 17–25.
3. Гаяш О.В. Співпраця закладу освіти з батьками дітей з особливими освітніми потребами як умова реалізації ідей інклюзії. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2019. № 38. С. 60–66. URL: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/kpsp/article/view/749>
4. Закон України “Про освіту”. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Земке Р., Земке С. Вещи, которые мы знаем наверняка об обучении взрослых. *Innovation Absyur*. 1984. Вып. 6. № 8. С. 1. URL: <http://www.claretianformation.com/adult-learning/>
6. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : “Самміт-Книга”, 2009. 262 с.
7. Кучманіч І., Опанасенко Л. Класифікація особливих потреб дитини в контексті системного підходу. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць / К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2018. Вып. 42. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/156442/155808>.
8. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.

9. Митчелл Д. Эффективные педагогические технологии специального и инклюзивного образования. Published on 2011, 16 Jun. URL: https://issuu.com/vladinik/docs/mitche ll_print

10. Омельченко І.М., Тиха О.М., Федорович Л.О. Психолого-педагогічна допомога сім'ям дітей з обмеженими можливостями: методичні рекомендації. Полтава: ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2009. 80 с.

11. Права людини в Україні: інформ.-аналіт. бюл. Вип. 18. Київ, 1997–1998. 200 с.

12. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

13. Рейсвейк К. Интеграция: понятие со множеством значений. Навстречу друг другу: пути интеграции. Санкт-Петербург, 1998. С. 110–116.

14. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7–10 июня 1994 г. Київ, 2000. 21 с.

15. Школа “Бути Батьками”: poradnyk / ред. Т.Я. Озеровой; укл. В.В. Хіврич. Запоріжжя: СТАТУС, 2019. 56 с.

16. Andrews J., Lupart J. The Inclusive Classroom. Educating Exceptional Children. The University of Calgary: Nelson. Thomson Learning, 2000. 561 p.

17. Bailey D. Working with families of children with special needs. Washington D.C., 1994. 56 p.

REFERENCES

1. Babchuk, H.I. (2019). Inklusyivne osvitnie sere dovshche: problemy, perspektyvy ta krashchi praktyky [Inclusive educational environment: problems, prospects and best practices]. *Inclusive educational environment: problems, prospects and best practices*: abstracts of reports of the XIX International Scientific and Practical Conference. In three parts. Kyiv: Open International University of Human Development “Ukraine”, Part 1. Available at: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronn i_naukovi_vidannya/Inkljuzivne_osvitn_seredovishe/2019_1_9_1.pdf [in Ukrainian].

2. But, T.I. (2003). Politika vkladyeniya i isklucheniya v Anglii: v chikh rukakh sosredotochen kontrol [The politics of inclusion and exclusion in England: in whose hands is control]. *Social exclusion in education*. Moscow, pp. 17–25.

3. Haiash, O.V. (2019). Spivpratsia zakladu osvity z batkami ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy yak umova realizatsii idei inkluzii [Cooperation of the educational institution with the parents of children with special educational needs as a condition for the implementation of the ideas of inclusion]. *Scientific journal of the NPU named after Mykhaylo Drahomanov. Series 19. Correctional pedagogy and special psychology*. No. 38. pp. 60–66. Available at: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/kpsp/article/view/749> [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” 380 [Law of Ukraine “On Education”]. *Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR)*. 2017. No. 38–39. Article 380. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

5. Zemke, R. & Zemke, S. (1984). Veshchi, kotorye my znaem navernyaka ob obuchenii vzroslykh [Things we know for sure about adult learning]. *Innovation Absyr*. Vol. 6, No. 8.

p. 1. Available at: <http://www.claretianformation.com/adult-learning/> [in Ukrainian].

6. Kolupaieva, A.A. (2009). Inklusyivna osvita: realii ta perspektyvy: Monohrafiia [Inclusive education: realities and prospects: Monograph]. Kyiv, 262 p. [in Ukrainian].

7. Kuchmanich, I. & Opanasenko, L. (2018). Klyasyfikatsiia osoblyvykh potreb dytyny v konteksti systemnoho pidkholu [Classification of a child’s special needs in the context of a systemic approach]. *Problems of modern psychology: a collection of scientific papers. K-PNU named after Ivan Ohiyenko. Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Vol. 42. Available at: <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/156442/155808>. [in Ukrainian].

8. Myronova, S.P. (2016). Pedahohika inkluzyvnoi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk [Pedagogy of inclusive education: educational and methodological manual]. Kamianets-Podilskiy, 164 p. [in Ukrainian].

9. Mitchell, D. Effektivnye pedagogicheskie tekhnologii spetsialnogo i inkluzivnogo obrazovaniya [Effective pedagogical technologies for special and inclusive education]. Published on 2011, 16 Jun. Available at: https://issuu.com/vladinik/docs/mitchell_print [in Ukrainian].

10. Omelchenko, I.M., Tykha, O.M. & Fedorovych, L.O. (2009). Psykholoho-pedahohichna dopomoha simiam ditei z obmezhenymy mozhlyvostyami: metodychni rekomendatsii [Psychological and pedagogical assistance to families of children with disabilities: methodical recommendations]. Poltava, 80 p. [in Ukrainian].

11. Prava liudyny v Ukraini: In form.-analit. biul [Human rights in Ukraine: Informational and analytical bulletin]. Vol. 18. Kyiv, 1997–1998. 200 p. [in Ukrainian].

12. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi sere dnoyi osvity “Nova ukrainska shkola” na period do 2029 roku: Rozporiadzhennia Kab. Ministriv Ukrainy vid 14.12.2016 r. № 988-r. [On the approval of the Concept of implementation of state policy in the field of general secondary education reform “New Ukrainian School” for the period until 2029: Order of the Office of the Ministers of Ukraine dated 14.12.2016 No. 988]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

13. Reysveyk, K. (1998). Integratsiya: ponyatie so mnozhestvom znacheniy [Integration: a concept with many meanings]. *Towards each other: ways of integration*. St. Petersburg, pp. 110–116. [in Ukrainian].

14. Salamanskaya deklaratsiya. Ramki deystviy po obrazovaniiyu lits s osobymi potrebnyami, prinyatyie Vsemirnogo konferentsiye po obrazovaniiyu lits s osobymi potrebnyami: dostup i kachestvo [Salaman Declaration. Framework for Action on Special Needs Education adopted by the World Conference on Special Needs Education: Access and Quality]. Sаламанка. Ispaniya, 7–10 June 1994. Keiv, 2000. 21 p.

15. Shkola “Buty Batkami”: poradnyk [“Being Parents” School: advisor]. (Ed). T.Ia. Ozerova, V.V. Khivrych. Zaporizhzhia, 2019. 56 p. [in Ukrainian].

16. Andrews, J. & Lupart, J. (2000). The Inclusive Classroom. Educating Exceptional Children. The University of Calgary: Nelson. Thomson Learning. 561 p. [in English].

17. Bailey, D. (1994). Working with families of children with special needs. Washington D.C., 56 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 11.09.2023

ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБОМ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 373.015.31:57.081.1]:37.013:069
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291088>

Тетяна Пантюк, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБОМ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті досліджується роль музейної педагогіки в освітньому процесі сучасної школи, оскільки вона володіє потужним потенціалом, який поєднує історію і сучасність; традиції та інновації, людину і природу; минуле й сучасне; автентичне та модерне.

Учені-дослідники обґрунтовують стратегію розвитку розбудови музейної педагогіки як важливої складової освітнього процесу; визначають її місце та роль в організації освітнього процесу закладів освіти різних типів та рівнів; розкривають основні проблеми музейної педагогіки в науковій освіті; визначають міждисциплінарний зв'язок музейної педагогіки з різними сферами та галузями наук; деталізують проблему функціонування і розвитку музеїв в Україні тощо.

Ключові слова: музейна педагогіка; природознавча компетентність; учні; школа; музей; експозиція.

Літ. 8.

Tetiana Pantiuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

FORMATION OF NATURAL SCIENCE COMPETENCE OF STUDENTS BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGICS

The article examines the role of museum pedagogy in the educational process of a modern school, as it has a powerful potential that combines history and modernity; traditions and innovations, man and nature; past and present; authentic and modern.

Scientists substantiate the development strategy of building museum pedagogy as an important component of the educational process; determine its place and role in the organization of the educational process of educational institutions of various types and levels; reveal the main problems of museum pedagogy in scientific education; determine the interdisciplinary connection of museum pedagogy with various spheres and branches of science; detail the problem of functioning and development of museums in Ukraine, etc.

Trends in the development of the educational sector in Ukraine require a rethinking of approaches to the organization of the educational process in order to have a reserve to prevent risks that often appear in the conditions of the development of modern society. This is about restricting the schoolchildren's access to certain historical objects, the excessive influence of the Internet on the personality of schoolchildren, limiting the cognitive needs and abilities of students, insufficient provision of schools with modern teaching aids, reducing the specific role of the natural environment in the education and upbringing of children of different ages, etc. In this sense, museums have every reason to become a universal and highly effective means of learning.

Proper cooperation between the school and the museum can provide students with a comprehensive and harmonious development of the personality, develop thinking and promote a broad involvement in culture, science, and nature. The formation of the students' natural science competence is especially important.

Contact with natural objects contributes to the formation of natural science competence of students, strengthens emotional ties with the city, village, region and country. This allows students to develop cognitive skills, develops the ability to analyze and synthesize, compare, classify and draw conclusions. Lessons by means of museum pedagogy form the student's research and search position, awaken curiosity about nature, the world, man and civilization. The visual nature of these activities affects the development of imagination and fantasy of schoolchildren.

Keywords: museum pedagogy; natural science competence; pupils; school; museum; exposition.

Актуальність дослідження. Українська педагогіка в умовах сьогодення перебуває на шляху пошуку нових шляхів, способів та формування стратегій організації освітнього простору закладів освіти, які протистояли б актуальним викликам і ризикам. Процеси технологізації, інформатизації, інтенсифікації людського життя вимагають перегляду традиційних навчальних методик, інноваційні форми організації навчання

також не завжди задовольняють потреби учасників освітнього процесу, який часто виходить поза межі приміщення школи. У цьому сенсі, на нашу думку, музейна педагогіка може відіграти значиму роль, оскільки володіє потужним потенціалом, який поєднує історію і сучасність; традиції та інновації, людину і природу; минуле й сучасне; автентичне та модерне.

Безсумнівно, позитивною є роль музею як унікального центру дидактичного та виховного впливу

на учасників освітнього процесу. Це інституція, що володіє потужним потенціалом автентичних свідків історії та культури. Музеї презентують духовні цінності, які зміцнюють зв'язки місцевої громади з регіоном, що має велике освітнє значення. Вони збагачують знання учнів, навчають бачити красу людських переживань, розуміти хід історії та власне місце у сучасності.

Музейна педагогіка переживає сьогодні піднесення, хоча тривалий час перебувала у консервативному стані, поступаючись місцем засобам масової інформації, Інтернету, новітнім технологічним засобам тощо. Проте живе споглядання історії, природи, людського досвіду у широкому сенсі все ж залишається актуальними у педагогічній царині.

Реформування сучасної системи освіти висуває нові вимоги до змісту, методів та засобів навчання і виховання. Музеї відіграють важливу роль у реалізації цих завдань, особливо значимою є їхня співпраця зі школами, яка може надати багато переваг у викладанні різних предметів, зокрема природознавства, сприятиме міжшкільній інтеграції, посиленню міжпредметних зв'язків, реалізації принципу зв'язку навчання з життям тощо.

Проблема музейної педагогіки є актуальною для низки українських учених, а саме: Л. Гайда, О. Караманов, І. Ласкій, С. Довгий, О. Топузов, В. Бітасв, В. Удовиченко та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Учені-дослідники обґрунтовують стратегію розвитку розбудови музейної педагогіки як важливої складової освітнього процесу; визначають її місце і роль в організації освітнього процесу закладів освіти різних типів та рівнів; розкривають основні проблеми музейної педагогіки в науковій освіті; визначають міждисциплінарний зв'язок музейної педагогіки з різними сферами і галузями наук; деталізують проблему функціонування та розвитку музеїв в Україні тощо.

Метою статті є з'ясування особливостей формування природознавчої компетенції учнів засобом музейної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Тенденції розвитку освітньої галузі в Україні вимагають переосмислення підходів до організації освітнього процесу з тим, щоб мати резерв для запобігання ризикам, які часто з'являються в умовах розвитку сучасного суспільства. Йдеться про обмеження доступу школярів до певних історичних об'єктів, надмірний вплив інтернету на особистість школяра, обмеження пізнавальних потреб і здібностей учнів, недостатнє забезпечення шкіл сучасними засобами навчання, зменшення питомої ролі природного середовища на навчання та виховання дитини різного віку тощо. У цьому сенсі музеї мають усі підстави стати універсальним і вельми результативним засобом навчання.

Освітня повинні зробити все, щоб формувати турботу про те, що має історичну цінність, важливе

значення для людського життя; розвивати історичну пам'ять; зберегти зразки природи рідного краю, вказати шляхи для її збереження тощо. Музеї також мають важливу духовну місію – зберегти і примножити спадщину національної культури.

Музей є одним із позашкільних чинників навчання, виховання та розвитку особистості учнів. Як важлива інституція співпраці зі школами, вони дають знання, впливають на самоосвіту школярів, мотивують їх до навчальної і пізнавальної діяльності. Належна співпраця школи та музею може забезпечити учням усебічний і гармонійний розвиток особистості, розвинути мислення, сприяти широкому прилученню до культури, науки, природи. Особливо важливим є формування природознавчої компетенції учнів.

У своїй просвітницькій діяльності музеї служать засобом пропагування знань у різних галузях, зокрема природничій, роблячи свої колекції доступними для громадськості. Вплив музею базується на безпосередньому контакті з предметами, пізнанні їхнього змісту та функцій, завдяки чому цей контакт має сильніший вплив на глядача. Тому відвідування музеїв може бути невід'ємною частиною уроків природознавства, під час яких музейні колекції можуть використовуватися як навчальні ресурси.

Пильна увага до музейної педагогіки свідчить про важливість музеїв у сучасній системі освіти. Музей як культурна установа з тематично та динамічно диверсифікованим профілем має потужні можливості наближення людей до автентичних цінностей мистецтва, науки, техніки, дає змогу побачити роботи чи об'єкти в їх унікальний, автентичний спосіб існування. Візуальний метод показу музейних колекцій уможливує представити велику кількість фактів і проблем у яскравій, оригінальній формі, навчаючи школярів спостережливості й апелюючи до уяви, логічного мислення, а також природо- і культуровідповідності.

Музеї – це місця, де можна проводити так звані “музейні уроки”, проте для того, щоб вони відбувалися належним чином, учитель повинен ретельно підготуватися до них, а також мотивувати своїх учнів до пізнання таким шляхом: “Розуміння музею як до багатовимірного освітнього простору значно посилює роль музейної педагогіки, яка аналізує багатий педагогічний потенціал музею, розробляє механізми ефективного його використання в системі освіти. Музейна педагогіка на сучасному етапі є галуззю знання, яка ще тільки формується” [6, 55].

Організовані у такий спосіб заняття спрямовані на розширення і поглиблення знань учнів, розвиток інтересів до конкретного предмета. Музейний урок є особливою формою здобуття знань, оскільки основним носієм інформації виступає експонат, який, зі свого боку, є основою наочності навчання. Принцип систематичності пов'язаний з наочністю навча-

ння. При проведенні цих занять учитель також повинен враховувати принцип доступності знань, тобто адаптувати форму вираження і рівень складності використовуваних понять для спрямування і концентрації уваги учнів на найважливіших експонатах.

Організуючи музейну діяльність з метою формування природознавчої компетентності учнів, педагогам важливо пам'ятати про помірність у поданні нової інформації. Відбір експонатів має полягати у відображенні найважливішого змісту, відповідному підборі експонатів та визначенні часу відвідування. Також важливо заохочувати учнів до активності під час цих занять. Цього можна досягти різними методами, але найпростішими є проблемні запитання. Важливо, щоб отримана учнями інформація сприймалася свідомо і була закріплена. Таке закріплення треба починати під час візиту, порівнюючи побачене з тим, що бачили раніше, потім після виходу з музею коротким питанням і, нарешті, у формі повторення під час шкільного уроку.

Музейні уроки є особливо ефективними з багатьох предметів, наприклад, мистецтва, історії, мови та соціального і природного середовищ. Музей – це не лише установа, яка збирає та зберігає культурні цінності, а й спосіб комунікації, що включає різноманітні форми презентації експозиційних матеріалів. Перевага музейних колекцій полягає у тому, що вони пов'язують історію матеріальної культури з сучасними явищами суспільного і природного життя. Вони дають можливість учневі наочно і конкретно усвідомити вплив часу як чинника мінливості форм і явищ існування світу. Вони презентують людську працю та її продукти в автентичному історичному контексті.

Контакт з природними об'єктами сприяє формуванню природознавчої компетентності учнів, зміцнює емоційні зв'язки з містом, селом, регіоном і країною. Це дозволяє розвивати когнітивні навички школярів, формує вміння аналізувати і синтезувати, порівнювати, класифікувати, робити висновки. Уроки засобом музейної педагогіки виробляють дослідницьку та пошукову позицію школяра, пробуджують цікавість до природи, світу, людини та цивілізації. Візуальний характер цих занять впливає на розвиток уяви і фантазії школярів.

Основна функція музеїв полягає у тому, що вони фіксують, зберігають і оберігають ресурси історії, культури, мистецтва, природних цінностей, створюючи можливості для широкого ознайомлення з ними дітей у процесі навчання. Музеї були і залишаються також специфічною формою і джерелом формування світогляду молодих поколінь, їхньої системи цінностей, ставлення до оточення і виховання бажання зберігати автентичний потенціал життя народу, краси та самобутності природи, розвитку науки, ремесел тощо.

Сьогодні спостерігається абсолютно нове ставлення педагогів та учнів до зібраних у музеях колекцій. Це, очевидно, детерміновано тривалим онлайн навчанням, коли здобувачі освіти не могли уповні реалізувати дослідницький інтерес, безпосередньо споглядати навколишній світ, відвідувати музеї, виставки, галереї, перебувати на відкритому просторі тощо. Зараз це зумовлюється також війною, яка перешкоджає проведенню повноцінного навчання у багатьох школах, а будь-яке обмеження, як відомо, лише підігриває дослідницький інтерес дітей та молоді. Саме тому музеї переживають особливе піднесення. Проте вони мають бути не лише "мовчазними свідками" минулих подій, а й стимулювати перспективні рефлексії над культурними благами, їхнє переосмислення та генерування нових, цікавих відкриттів: "Музейна педагогіка – досить новий, але вже популярний напрям навчально-виховної діяльності. Проте на даному етапі музеям необхідно вирішити проблему урівноваження своїх функцій: збереження історичних пам'яток – з одного боку, і їх доступності – з іншого. Максимальна відкритість і доступність музею для всіх соціальних і вікових груп суспільства, його потужний інформаційний і ціннісно-орієнтований потенціал, здатні залучити людей до різних форм інтелектуальної й соціально-культурної творчості, надаючи музею особливої значимості в освітньому процесі" [6, 54].

У царині формування природознавчої компетентності учнів музейна педагогіка володіє особливим потенціалом. Це стосується багатьох аспектів навчально-виховного процесу, зокрема:

- презентації учням у процесі навчання нових знань і відомостей про природу, які є недостатньо відомими та розповсюдженими;
- знайомство з фауною і флорою рідного краю у його історичній ретроспективі;
- здійснення культурно-просвітницької, науково-дослідницької, природоохоронної діяльності разом з учнями, педагогами та батьками;
- реалізація завдань валеологічного й екологічного виховання школярів;
- заохочення школярів до природоохоронної діяльності;
- розширення дослідницької діяльності дітей у рамках природознавчої компетентності тощо.

Висновки і перспективи наступних досліджень. Вважаємо, що сучасні, модерно організовані музейні простори та виставки мають стати абсолютно новим освітнім проектом, щоб відкрити новий вимір існування зібраних там колекцій, не втрачаючи жодної з наявних форм символічного відтворення минулого, доповнюючи чуттєвий досвід дослідженням знань і смислів, рухаючи людську свідомість, заповнюючи сферу нашої духовності, а також активуючи інтуїцію та підсвідомість усіх поколінь.

Окремого дослідження потребує такий аспект музейної педагогіки, як виховання дітей та молоді, а також проблема професійної орієнтації школярів засобом діяльності музеїв і виставок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайда Л.А. Музей у навчальному закладі. Київ, 2009. 128 с.
2. Гайда Л.А. Формування нормативно-правової бази музеїв при навчальних закладах України. *Краєзнавство*. 2011. № 3. С. 49–56.
3. Гайда Л.А. Музейна педагогіка: пошук оптимальної моделі. *Методологічні засади історичної освіти в контексті профілізації старшої школи: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції* (Кіровоград, 21–22 жовтня 2010 р.). Кіровоград: Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2012. С. 243–249.
4. Караманов О.В. Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному суспільстві знань. URL: http://pmu.in.ua/wp-content/uploads/downloads/2014/02/Karamanov_ua_2.pdf
5. Караманов О.В., Ласкій І.В. “Педагогічний марафон” як форма ефективної організації взаємодії з учнями у музейному просторі. *Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі: загальноукр. наук. конф.: збірник матеріалів*. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2009. 608 с.
6. Кардаш Н.В. Музейна педагогіка: ретроспективний аналіз. *Педагогічні науки*. Вип. 125. 2015. С. 46–58. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24399/Kardash>.
7. Музейна педагогіка в науковій освіті: монографія / ред. кол.: С.О. Довгий, О.М. Топузов, В.А. Бітаєв та ін.; за наук. ред. С.О. Довгого. Київ: Національний центр “Мала академія наук України”, 2020. 334 с.
8. Удовиченко І.В. Музейна педагогіка: теорія і практика: науково-методичний посібник. Київ: Логос. 2017.

REFERENCES

1. Haida, L.A. (2009). *Muzei u navchalnomu zakladi* [Museum in the educational institution]. Kyiv, 128 p. [in Ukrainian].
2. Haida, L.A. (2011). *Formuvannia normatyvno-pravovoi bazy muzeiv pry navchalnykh zakladakh Ukrainy* [Formation

of the normative and legal framework of museums at educational institutions of Ukraine]. *Local history*. No. 3. pp. 49–56. [in Ukrainian].

3. Haida, L.A. (2012). *Muzeina pedahohika: poshuk optimalnoi modeli* [Museum pedagogy: the search for an optimal model]. *Metodolohichni zasady istorichnoi osvity v konteksti profilizatsii starshoi shkoly: materialy Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii* (Kirovohrad, 21–22 zhovtnia 2010 r.) – *Methodological principles of historical education in the context of high school profiling: materials of the All-Ukrainian scientific and methodological conference* (Kirovohrad, October 21–22, 2010). (pp. 243–249). Kirovohrad. [in Ukrainian].

4. Karamanov, O.V. *Muzei – shkola – universytet: osoblyvosti pedahohichnoi vzaiemodii v suchasnomu “suspilstvi znan”* [Museum – school – university: peculiarities of pedagogical interaction in the modern society of knowledge]. Available at: http://pmu.in.ua/wpcontent/uploads/downloads/2014/02/Karamanov_ua_2.pdf [in Ukrainian].

5. Karamanov, O.V. & Laskii, I.V. (2009). “Pedahohichnyi marafon” yak forma efektyvnoi orhanizatsii vzaiemodii z uchniamy u muzeinomu prostori [“Pedagogical marathon” as a form of effective organization of interaction with students in the museum space]. *Rol muzeiv u kulturnomu prostori Ukrainy y svitu: stan, problemy, perspektivy rozvytku muzeinoi haluzi: zahalnoukr. nauk. konf.: zbirnyk materialiv – The role of museums in the cultural space of Ukraine and the world: state, problems, prospects for the development of the museum industry: All-Ukrainian. of science conf.: collection of materials*. Dnipropetrovsk, 608 p. [in Ukrainian].

6. Kardash, N.V. (2015). *Muzeina pedahohika: retrospektyvnyi analiz* [Museum pedagogy: a retrospective analysis]. *Pedagogical sciences*. Vol. 125. pp. 46–58. Available at: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24399/Kardash>. [in Ukrainian].

7. *Muzeina pedahohika v naukovii osviti: monohrafiia* [Museum pedagogy in scientific education: monograph]. (Ed.). S.O. Dovhyi, O.M. Topuzov, V.A. Bitaietv et al. Kyiv, 2020. 334 p. [in Ukrainian].

8. Udovychenko, I.V. (2017). *Muzeina pedahohika: teoriia i praktyka: naukovy-metodychnyi posibnyk* [Museum pedagogy: theory and practice: a scientific and methodological manual]. Kyiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.09.2023

“Боже, дай мені розум і душевний спокій, щоб змиритися з тим, що я не можу змінити; силу, аби змінити те, що можу і мудрість відрізнити одне від одного”.

Климентій Шептицький
Блаженний священномученик

“Вчіться так, немов ви постійно відчуваєте брак своїх знань, і так, немов ви постійно боїтеся розгубити свої знання”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

УДК 378.046-021.68:[159.955::613]:615.15-021.142.3(045)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291072>

Андрій Артюшенко, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії і методики фізичного виховання
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

РОЗВИТОК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті визначено й охарактеризовано провідні тенденції розвитку фармацевтичної галузі України, висвітлено теоретичні аспекти і практичний досвід реалізації здоров'язбережувального мислення майбутніх фармацевтів в умовах післядипломної освіти. Зауважено, що пошук методологічного підґрунтя розвитку здоров'язбережувального мислення є особливо актуальним і перспективним завданням багатоаспектних функцій та завдань післядипломної освіти в теоретичній та практичній площинах. З'ясовано, що наскрізним у формуванні змісту фармацевтичної освіти є глибоке розуміння цінності людини та її здоров'я як найвищого особистісного і суспільного надбання.

Ключові слова: післядипломна освіта; майбутній фармацевт; здоров'язбережувальне мислення; фармацевтичні та медичні спеціальності.

Лім. 15.

Andrii Artiyushenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Theory and Methods of Physical Education Department,
Bohdan Khmelnytskyi National University at Cherkasy

DEVELOPMENT OF HEALTH PRESERVATION THINKING OF FUTURE PHARMACISTS IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE EDUCATION

The article determines and characterizes the leading trends in the development of the pharmaceutical industry of Ukraine, highlights the theoretical aspects and practical experience of implementing the health preservation thinking of future pharmacists in the conditions of postgraduate education.

It is noted that the search for a methodological basis for the development of health preservation thinking is a particularly relevant and promising task of the multifaceted functions and tasks of postgraduate education in the theoretical and practical planes.

It has been found that a thorough understanding of the value of a person and person's health as the highest personal and social asset is fundamental in the formation of the content of pharmaceutical education.

Some aspects of developing the postgraduate education of pharmacy and medicine specialists in Ukraine are analyzed. The opinions of scientists regarding the need for the development of health preservation thinking of future pharmacists in the conditions of postgraduate education are considered.

Special attention is focused on the methodological and organizational support of the system of postgraduate training of pharmacists.

It is substantiated that the development of health preservation thinking and the focus on the technologization of health preservation in the conditions of the educational process of the postgraduate education system are currently implemented as a priority and established educational strategy.

Keywords: postgraduate education; future pharmacist; health preservation thinking; pharmaceutical and medical specialties.

Постановка проблеми. Реформування системи підготовки фахівців для фармацевтичної галузі як складової системи охорони здоров'я України зумовлено глобальними змінами на європейському ринку праці та сучасними позитивними здобутками світових освітянських систем, прогресом фармацевтичної та медичної науки, змінами в соціальному, економічному й правовому просторі. Фармацевтична галузь є складним комплексом взаємопов'язаних елементів, ефективність якого залежатиме від ефективної системи підготовки кадрів. Зміни у підготовці майбутніх фармацевтів полягають в оцінці ролі й місця фармації у системі охорони здоров'я українців, національній системі охорони здоров'я і національній безпеці держави [11, 4].

Проблеми здоров'я завжди посідали важливе місце у суспільно-економічному та культурному житті суспільства. Тому про його стан піклується як сама людина, так і органи системи охорони здоров'я, медичні і фармацевтичні працівники. Фармацевт – відповідальна професія, оскільки передбачає низку обов'язків, невиконання яких може нанести шкоду людському здоров'ю і навіть життю [6, 108].

Саме тому з позицій сьогодення набуває особливої уваги та потребує розв'язання проблема якісної підготовки майбутніх фармацевтів як фахівців, спроможних реалізувати здоров'язбережувальну діяльність, зокрема і у системі післядипломної освіти. Саме післядипломній освіті належить особлива роль у процесі безперервного професійно-особистісного розвитку майбутніх фармацевтів, оскільки вона має

зможу швидко реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві та сприяти професійному зростанню фахівців фармації, у тому числі у питаннях розвитку здоров'язбережувального мислення. Хочемо зауважити, що для самого фармацевта здоров'язбереження має велике значення, особливо з огляду на те, що працюють вони в умовах підвищеного розумового та психоемоційного навантаження [9, 16].

Погоджуємося з думкою О. Клімова, який зосереджує увагу на тому, що фармацевти (як і медичні працівники первинної ланки охорони здоров'я країни) взяли на себе додаткову (не зовсім типову для них) функцію. Автор застерігає, що це велике психологічне навантаження на фармацевта, адже зараз хворі частіше йдуть до аптек, ніж до лікарів. Мислити та працювати в площині життя і добра – завдання кожного лікаря й фармацевта (особливо “коли в державі зло поширюється, мов пожежа”) [7].

Модернізація сучасної фармацевтичної освіти, саме в контексті цієї філософії та культури, спрямована на оновлення не тільки змісту, форм і методів освітньої діяльності, а й торкається самого розуміння сучасної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як неперервної, спрямованої на формування творчої особистості глобального інформаційного суспільства XXI ст., здатної до саморозвитку та навчання упродовж життя [5].

Ураховуючи системні виклики сучасності, а саме світову пандемію гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, міжкультурні взаємодії і конфлікти, війну в Україні, підлив дамби Каховської гідроелектростанції, що спровокувало екологічну, водну і гуманітарну кризу, міграційні потоки та наявність цілого спектру соціальних хворіб, проблематика розвитку здоров'язбережувального мислення майбутніх фармацевтів в умовах післядипломної освіти видається актуальною та значимою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам професійної підготовки фахівців фармацевтичного профілю у закладах вищої освіти присвячені дослідження низки вітчизняних учених, зокрема щодо організації освітнього процесу на фармацевтичних факультетах закладів вищої освіти (Л. Віннік, В. Георгіянц, І. Гриценко, Т. Каленюк, З. Мнушко та ін.); підготовки бакалаврів фармації (І. Бойчук, Є. Хомик та ін.).

Зокрема, методологічне й організаційне забезпечення системи післядипломної підготовки фармацевтів було проаналізовано у наукових працях І. Бойчук, Л. Давтян, В. Загорія, Р. Коритнюк, О. Лисенко, О. Рижова. У публікаціях О. Войт, М. Головенко, А. Зайченко, В. Толочко, В. Черних окреслено шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх фармацевтів в Україні.

Теоретичним та методичним основам післядипломної освіти присвячено праці Г. Дмитренка,

І. Жорової, В. Маслова, С. Ніколаєнка, П. Олешка, В. Пуцова, М. Романенка, О. Самойленка, Л. Сігасової, І. Смагіна, Г. Штомпеля та ін. Питання формування культури здоров'я та застосування здоров'язбережувальної педагогіки вивчали В. Бабаліч, В. Бабич, О. Багнетова, В. Горашук, М. Гриньова, В. Кириленко, Г. Кривошеєва, В. Оржеховська, Л. Тарнікова, А. Турчак, В. Язловецький та ін.

Проте незважаючи на достатній рівень досліджень означеної тематики, розвиток здоров'язбережувального мислення зумовлений розширенням і якісною зміною діапазону професійної діяльності працівників фармацевтичної галузі та є особливо актуальним і перспективним завданням для майбутніх фармацевтів у системі післядипломної освіти.

Мислення, що орієнтоване на життя та є джерелом доброти, співпереживання, зцілення та розуміння, має забезпечити позитивні суспільні зміни в оцінці ролі й місця фармації у системі післядипломної освіти.

Зазначене диктує необхідність уточнення підходів і принципів розвитку здоров'язбережувального мислення серед усіх учасників освітнього процесу, пізнання студентами промислових об'єктів та виробничих процесів визначення можливого ризику, передбачення наслідків. Важливо відзначити, що орієнтація на розвиток здоров'язбережувального мислення фармацевтів у системі післядипломної освіти виступає сучасною вимогою до професійної підготовки фахівців різних спеціальностей і профілів, закріплено низкою відповідних державних документів та урядових розпоряджень, які зумовлюють необхідність коригування процесу професійної підготовки майбутніх фахівців з урахуванням потреби у збереженні й зміцненні здоров'я учасників освітнього процесу.

Мета дослідження – з'ясувати сутність здоров'язбережувального мислення майбутніх фармацевтів у системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Основні напрями реформування фармацевтичної галузі в системі післядипломної освіти обумовлені суттєвими і політичними, і соціально-економічними змінами. Р. Богатирьова наголошує, що саме демократизація суспільства, інтеграція України у світове співтовариство, формування загальнонаціональної свідомості, бурхливий розвиток українського фармацевтичного ринку, становлення та розвиток вітчизняної фармацевтичної індустрії, модернізація системи дистрибуції і контролю якості ліків визначило оптимальні шляхи реформування системи охорони здоров'я при збереженні високих стандартів надання медичної та фармацевтичної допомоги [1, 7].

Метою фармацевтичної післядипломної освіти, на переконання О. Пімінова, є вдосконалення професійних знань та вмінь, якими повинні оволодіти спеціалісти на основі моделі фармацевта, а також

згідно з професійно-посадовими вимогами до різноманітних спеціалістів аптечних підприємств, посад і кваліфікаційних категорій фармацевтичних кадрів [12].

Як наголошує В. Федорець, майбутній фармацевт проходить “етапний шлях” перед тим, щоб “підійти” до безпосередньої взаємодії з пацієнтом і до можливостей застосовувати спеціальні впливи, при цьому кожний етап має свою специфіку і формує відповідні технологічно орієнтовані цінності, смисли, знання й інтенції. Саме так, на думку автора, поетапно і “пошарово” вибудовується глибоко зв’язана з особистістю інтелектуально-етична “технологія”, що стає етичною і метальною основою професійної онтології (буття), в якій домінують милосердя, турбота, відповідальність і, відповідно, інтереорізується принцип – “Не зашкодь”. Ефективність вказаної схеми підготовки підтверджена часом [14, 268–269].

Для нашого дослідження важливим є розроблений І. Платоною концепт здоров’яорієнтованого мислення. Ця розробка – близька до нашого концепту здоров’язбережувального мислення. У вказаних концептах втілена ідея алгоритмізації і технологізації інтелектуальної діяльності на основі здоров’язбережувальної інтенціональності.

У цьому контексті поділяємо позицію В. Кішук з приводу того, що фармація як окрема, стратегічно визначена галузь народного господарства, потребує відповідно підготовлених кадрів (фармацевтів, провізорів), які не тільки будуть виконувати пункти інструкцій та законодавчих актів, що часто суперечать один одному а й будуть здатні думати на випередження, володітимуть високим рівнем фахової компетентності [5, 132–133].

Розвиток здоров’язбережувального мислення та спрямованість на технологізацію збереження здоров’я в умовах освітнього процесу системи післядипломної освіти натеper реалізуються як пріоритетна й усталена освітня стратегія, важливий педагогічний тренд, які є співвідносними технологічній та технічній орієнтації суспільств [15, 134–135]. У будь-якій ситуації фармацевт має бути ввічливим і тактовними, адже до кожного пацієнта потрібен індивідуальний підхід. Крім того, професія фармацевта передбачає підвищені емоційні навантаження, тому необхідно володіти засобами самодіагностики, самопомоги, самопідтримки і самокорекції як елементами здоров’язбереження. У формуванні змісту фармацевтичної освіти важливе глибоке розуміння цінності людини та її здоров’я як найвищого особистісного й суспільного набутку.

Формування та розвиток здоров’яорієнтованого мислення, на думку О. Завидівської, – це дуже складний і водночас дуже цікавий процес. Кожна людина є особистістю. Протягом життя у неї формується притаманний тільки їй тип мислення. Дос-

лідниця зауважує, що мислення формує систему цінностей людини, а оскільки всі люди різні, то й система цінностей у кожного своя, індивідуальна. Авторка обстоює думку, що здоров’яорієнтоване мислення просто так у голові людини сформува-тися не може. Воно формується під час вивчення фахових дисциплін упродовж навчання [3].

Освітня спрямованість та універсальність фахової підготовки майбутніх фармацевтів, на нашу думку, вимагає від процесу здоров’язбережувального навчання у системі післядипломної освіти налаштованості на сприйняття світу як цілого, фундаментальності, інтерактивності та, найголовніше, проблемності знань і методики викладання. Такий підхід уможливить вдосконалити систему професійної освіти майбутніх фармацевтів через методологізацію і гуманізацію. Зміст цих категорій має бути закладений в основу педагогічної технології формування у майбутніх фармацевтів готовності до розвитку здоров’язбережувального мислення.

Українська вчена Г. Мельник стверджує, що професія фармацевта накладає свій відбиток і на фінансовий стан, і на спосіб мислення, а мислення впливає на наше життя та на життя суспільства загалом. Авторка зауважує, що охорона здоров’я, зцілення людини повинні бути ключовими моментами мислення фармацевта, його розуму, який, зберігаючи мир і чесноти, має перебувати в постійному пошуку інструментів для цього зцілення [8, 52].

Освітня програма у системі післядипломної освіти фармацевтів вибудовується так, аби надати випускникам додаткових специфічних компетентностей інтерна залежно від місця його професійної діяльності. У процесі викладання фахових дисциплін студентам треба урахувати суперечності внутрішні і зовнішні, основні і неосновні, практичні і теоретичні, антагоністичні і неантагоністичні. Це дасть змогу здійснити своєрідний перехід певної сукупності теоретичних знань у нову якість – практичних, діяльнісних умінь і навичок [4].

Для людини характерна адаптація до будь-яких змін. Тому кожна інновація, а особливо та, що пов’язана зі змінами в системі післядипломної освіти майбутніх фармацевтів, вимагає як від викладачів, так і від студентів психологічної готовності до її впровадження [4].

Здоров’яорієнтоване мислення невід’ємно пов’язане зі здоров’язбережувальним мисленням, адже воно формується у голові людини внаслідок розвитку культури здоров’я та здібностей до сприйняття навколишнього середовища, тобто свідомості. На наше переконання, якщо фармацевт нездатний до розвитку здоров’язбережувального мислення упродовж усього періоду професійної діяльності, він швидко втрачає необхідний рівень компетентності і не може задовольнити потреби клієнтів аптеки та вимоги роботодавців.

Для удосконалення системи післядипломної освіти медичних і фармацевтичних фахівців було затверджено наказ МОЗ України від 10 листопада 2022 року № 2016 “Про подальше удосконалення системи післядипломної освіти та безперервного професійного розвитку фахівців з фаховою передвищою, початковим рівнем (короткий цикл) та першим (бакалаврським) рівнем вищої медичної та фармацевтичної освіти та магістрів з медсестринства”, зареєстрований у Міністерстві юстиції України [10].

Реформування фармацевтичної освіти вимагає підвищення якості підготовки спеціалістів не тільки під час навчання у закладах вищої освіти, але й після їх закінчення на рівні післядипломної освіти. На наше переконання, це неперервний процес, який не може розвиватися без реалізації здоров'язбережувального мислення.

Важливо зазначити, що майбутній фармацевт виступає носієм певних знань про те, якою повинна бути здоров'язбережувальна поведінка, які саме форми соціальної взаємодії використовувати в професійному середовищі. Інакше кажучи, здоров'язбережувальне мислення майбутнього фармацевта – це свідомість у дії, здатність аналізувати, обробляти, критично оцінювати, особливо, коли необхідно швидко приймати оптимальні рішення, й адекватно діяти відповідно до конкретної ситуації, що потребує кмітливості, винахідливості, самоволодіння, розвиненої оперативної пам'яті. Очевидно, що наслідком сучасного здоров'язбережувального мислення майбутнього фармацевта є здоров'яорієнтована поведінка.

Майбутня освітня програма у системі післядипломної освіти фармацевтів, за твердженням К. Гнезділової, вибудовується у такий спосіб, аби надати випускникам додаткових специфічних компетентностей інтерна залежно від місця його професійної діяльності, а також знайти такі методи навчання, які сприяли б успішному засвоєнню студентами знань та відповідали сучасним вимогам [2].

Упровадження в систему післядипломної освіти стратегії розвитку здоров'язбережувального мислення майбутнього фармацевта дає змогу формувати здоров'яорієнтовану свідомість майбутнього фахівця фармацевтичної галузі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи здійснене дослідження, можемо зробити короткі висновки. По-перше, оптимальність результату при формуванні та розвитку здоров'язбережувального мислення майбутніх фармацевтів у системі післядипломної освіти досягається завдяки використанню адекватних методів та засобів; по-друге, забезпечення орієнтацією їх професійної підготовки на здоров'я завдяки змістовній та процесуальній єдності всіх компонентів підготовки; по-третє, як фахівцю вищої професійної кваліфікації, майбутньому фармацевтові важливо

бути компетентним у питаннях збереження власного здоров'я, а також важливо мати сукупність поглядів, уявлень і суджень про необхідність упровадження реальних заходів збереження здоров'я у виробничому середовищі, розуміння того, що від здоров'я працівників залежить складова частина їх майбутньої здоров'язбережувальної діяльності. Отже, розвиток здоров'язбережувального мислення майбутніх фармацевтів у системі післядипломної освіти ми розглядаємо як якість фармацевтичного мислення, що забезпечує ефективність здоров'язбережувальної діяльності фахівця фармацевтичної галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богатирьова Р.В. Деякі проблеми підготовки медичних та фармацевтичних кадрів в Україні. *Медична освіта*. 2000. № 1. С. 6–11.
2. Гнезділова К.М. Використання інтерактивних технологій у системі післядипломної освіти фармацевтів. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2023. № 5 (213). С. 12–17.
3. Завидівська О.І. Формування здоров'яорієнтованих управлінських навичок майбутніх менеджерів на засадах філософських законів і категорій. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 4. С. 110–117.
4. Завидівська Н.Н. Фундаменталізація фізкультурно-оздоровчої освіти: аспект здоров'язбережувального навчання студентів: монографія / Національний пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: УБС НБУ, 2012. 402 с.
5. Кіщук В.М. Організація професійної підготовки майбутніх фармацевтів: психолого-педагогічні аспекти. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2017. Вип. 5. С. 128–141.
6. Козак Х.І. Професійна підготовка майбутніх фармацевтів у контексті інтеграційних процесів та інформаційно-комунікаційних технологій. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. Т. 25. С. 107–110.
7. Клімов О.І. Аптеки перетворилися на торгові точки? URL: <https://thepharma.media/uk/business/27998-oleg-klimov-lise-tretina-aptek-mayut-faxivciv-vidpovidnoyi-kvalifikaciyi-dlya-nadannya-farmaceuticnix-poslug-31012022>
8. Мельник Г.М. Динамічний ринок, у т. ч. цифровізація, нав'язана жорстка конкуренція – значна небезпека для мислення фармацевта, охорони здоров'я і національної безпеки держави. *Медична газета “Здоров'я України 21 сторіччя”*. 2023. № 16 (552). С. 52–53.
9. Мельничук І. Міждисциплінарний підхід у системі викладання фахових дисциплін майбутнім фармацевтам: українська наукова школа. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2023. № 6–7 (214–215). С. 16–20.
10. Наказ МОЗ України від 10.11.2022 року № 2016 “Про подальше удосконалення системи післядипломної освіти та безперервного професійного розвитку фахівців з фаховою передвищою, початковим рівнем (короткий цикл) та першим (бакалаврським) рівнем вищої медичної і фармацевтичної освіти та магістрів з медсестринства”. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/go/z0039-23>.
11. Пельо І.М., Рева Т.Д., Ніженковська І.В., Козак Н.Д., Коновалова Л.Д. Тенденції професійної підготовки фахівців із фармації в Україні. *Науковий журнал “Медичні перспективи”*. 2020. Т. 25. № 3. С. 4–8.

12. Пімінов О.Х., Великий Д.Л. Післядипломна освіта. *Фармацевтична енциклопедія*. 2023. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/846/pislyadiplomna-osvita>.

13. Сисоєва С.О., Батечко Н.Г. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / Міністерство освіти і науки молоді та спорту України, Київський університет імені Б.Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ: ВД ЕКМО, 2011. С. 241–251.

14. Федорець В.М. Особливості формування здоров'язбережувальної компетентності вчителів фізичної культури на основі вчення про функціональні системи. *Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації*: матеріали методол. семінару. Ч. 2 / Нац. акад. пед. наук України. Київ: Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. С. 265–273.

15. Федорець В.М. Теоретичні передумови використання архетипичної психології для вдосконалення здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури. *Вісник післядипломної освіти*. 2014. Вип. 12. С. 128–152.

REFERENCES

1. Bohatyrova, R.V. (2000). Deiaci problemi pidhotovky medychnykh ta farmatsevychnykh kadriv v Ukraini [Some problems of training medical and pharmaceutical personnel in Ukraine]. *Medical education*, No 1. pp. 6–11. [in Ukrainian].

2. Hnezdilova, K.M. (2023). Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii u systemi pislyadyplomnoi osvity farmatsevtiv [The use of interactive technologies in the system of postgraduate education of pharmacists]. *Youth and the market*. Drohobych. No. 5 (213). pp. 12–17. [in Ukrainian].

3. Zavydivska, O.I. (2018). Formuvannia zdoroviaoriento-vanykh upravlynskykh navychok maibutnykh menedzheriv na zasadakh filosofskykh zakoniv i katehori [Formation of health-oriented management skills of future managers on the basis of philosophical laws and categories]. *Ukrainian Pedagogical Journal*. No. 4. pp. 110–117. [in Ukrainian].

4. Zavydivska, N.N. (2012). Fundamentalizatsiia fizkulturno-ozdorovchoi osvity: aspekt zdoroviazberezhuvalnoho navchannia studentiv [Fundamentalization of physical culture and health education: the aspect of health-preserving education of students]. *Monograph*. National ped. University named after M.P. Drahomanov. Kyiv: UBS NBU. 402 p. [in Ukrainian].

5. Kishchuk, V.M. (2017). Orhanizatsiia profesiinoi pidhotovky maibutnykh farmatsevtiv: psykholoho-pedahohichni aspekty [Organization of professional training of future pharmacists: psychological and pedagogical aspects]. *Professional education: methodology, theory and technologies*: collection of science works. Pereyaslav-Khmelnitskyi, Vol. 5. pp. 128–141. [in Ukrainian].

6. Kozak, Kh.I. (2020). Profesiina pidhotovka maibutnykh farmatsevtiv u konteksti intehratsiinykh protsesiv ta informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Professional training of future pharmacists in the context of integration processes and information and communication technologies]. *Innovative pedagogy*. Issue. 21. Vol. 25. pp. 107–110. [in Ukrainian].

7. Klimov, O.I. (2022). Apteky peretvorylysia na torhovi tochky [Pharmacies turned into retail outlets]. Available at: <https://thepharma.media/uk/business/27998-oleg-klimov-lise-t-retina-aptkek-mayut-faxivciv-vidpovidnoyi-kvalifikaciyi-dlyanadannya-farmatsevticnix-poslug-31012022>. [in Ukrainian].

8. Melnyk, H.M. (2023). Dynamichniy rynek, u tomy chysli tsyfrovizatsiia, naviazana zhorstka konkurentsiiia – znachna nebezpeka dlia myslennia farmatsevtiv, okhorony zdorovia i natsionalnoi bezpeky derzhavy [A dynamic market, including digitalization, imposed fierce competition – a significant danger for the thinking of a pharmacist, health care and national security of the state]. *Medical newspaper "Health of Ukraine of the 21st century"*. No. 16 (552), pp. 52–53. [in Ukrainian].

9. Melnychuk, I. (2023). Mizhdystyplinarnyi pidkhid u systemi vykladannia fakhovykh dystyplin maibutnim farmatsevtam: ukrainska naukova shkola [Interdisciplinary approach in the system of teaching professional disciplines to future pharmacists: Ukrainian scientific school]. *Youth and the market*. Drohobych. No. 6–7 (214–215). pp. 16–20. [in Ukrainian].

10. Order of the Ministry of Health of Ukraine (November 10, 2022 No. 2016). "Pro podalshe udoskonalennia systemy pislyadyplomnoi osvity ta bezpererвноho profesiinoho rozvytku fakhivtsiv z fakhovoiu peredvyshchoiu, pochatkovym rivnem (korotkyi tsykl) ta pershyim (bakalavrskyim) rivnem vyshchoi medychnoi i farmatsevychnoi osvity ta mahistriv z medsestrynstva" ["On the further improvement of the system of postgraduate education and continuous professional development of specialists with professional pre-university, initial level (short cycle) and first (bachelor) level of higher medical and pharmaceutical education and masters in nursing"]. Available at: <https://zakon1.rada.gov.ua/go/z0039-23>. [in Ukrainian].

11. Pelo, I.M., Reva, T.D., Nizhenkovska, I.V., Kozak, N.D. & Konovalova, L.D., (2020). Tendentsii profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv iz farmatsii v Ukraini [Trends in professional training of pharmacy specialists in Ukraine]. *Scientific journal "Medical Perspectives"*. Vol. 25, No. 3. pp. 4–8. [in Ukrainian].

12. Piminov, O.H. & Velikiy, D.L. (2023). Pislyadyplomna osvita [Postgraduate education]. *Pharmaceutical encyclopedia*. Available at: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/846/pislyadiplomna-osvita>. [in Ukrainian].

13. Sysoieva, S.O. & Batechko, N.H. (2011). Vyshcha osvita Ukrainy: realii suchasnoho rozvytku [Higher education of Ukraine: realities of modern development]. *Ministerstvo osvity i nauky molodi ta sportu Ukrainy, Kyiv University named after B. Hrinchenko, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*. Kyiv, pp. 241–251. [in Ukrainian].

14. Fedorets, V.M. (2014). Osoblyvosti formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti vchyteliv fizychnoi kultury na osnovi vchennia pro funktsionalni systemy [Peculiarities of the formation of health-preserving competence of physical education teachers based on the doctrine of functional systems]. *Competence approach in education: theoretical principles and implementation practice*: materials of the methodological seminar. National Acad. ped. of Sciences of Ukraine. Kyiv, Vol. 2. pp. 265–273. [in Ukrainian].

15. Fedorets, V.M. (2014). Teoretychni peredumovy vykorystannia arkhetypichnoi psykholohii dlia vdoskonalennia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti vchytelia fizychnoi kultury [Theoretical prerequisites for the use of archetypal psychology to improve the health-preserving competence of the physical culture teacher]. *Bulletin of postgraduate education*. Vol. 12. pp. 128–152. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.09.2023

ЦІННОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

УДК 159.922.6:174

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291094>

Оксана Ісаєва, доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка",
професор кафедри латинської та іноземних мов

Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Ганна Шайнер, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного університету "Львівська політехніка"

ЦІННОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі формування цінностей у студентів майбутніх технічних спеціальностей під час навчально-пізнавальної діяльності.

Формування ціннісних орієнтацій студентів відбувається лише у процесі навчальної діяльності, оскільки цей процес пов'язаний з системою відносин, до якої залучений суб'єкт. Тому формування ціннісних орієнтацій студентів треба розглядати як процес засвоєння ними суспільних цінностей, знань, соціальних норм і правил, що можливо лише при науково-організаційному забезпеченні аксіологічного підходу до професійної підготовки студентів технічних закладів. Власне психолого-педагогічний аспект теорії цінностей корелює з культурологічним аспектом у процесі формування майбутнього фахівця.

Ключові слова: цінності; професійна підготовка; студенти технічних спеціальностей; особистість.

Літ. 8.

Oksana Isayeva, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy and Innovative Education Department,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University,

Professor of the Latin and Foreign Languages Department,
Lviv Danylo Halytskyi National Medical University

Hanna Shayner, Ph.D. (Pedagogy),
Associate Professor of the Foreign Languages Department,
Institute of Humanities and Social Sciences,
Lviv Polytechnic National University

VALUES AS THE SOURCE OF STUDENTS' PROFESSIONAL TRAINING AT HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article is devoted to the problem of forming values of future technical specialties during educational and cognitive activities.

The purpose of the article is to consider the possibilities of establishing basic values in the process of professional training of students at higher technical educational institutions.

The formation of value orientations of students occurs only in the process of educational activity, since this process is related to the system of relations in which the subject is involved. Therefore, the formation of students' value orientations should be considered as a process of their assimilation of social values, knowledge, social norms and rules, which is possible only with scientific and organizational provision of an axiological approach to professional training of students of technical institutions.

The task of higher institutions for the purpose of cognitive activity is to strengthen the emphasis on the perception of information about values in general and the moral values of the individual in particular, to prepare future students of technical specialties for active creative participation in the cognitive process, which will contribute to the formation of positive traits, readiness for self-improvement, the necessity for actualization and realization own potential, confirmation of professional knowledge in consciousness and demonstration of originality and creativity, using computer technologies and methods of work organization or management.

Keywords: values; professional training; students of technical specialties; personality.

Постановка проблеми. Український соціум увійшов у діапазон Європейського простору, що уможливило національній

системі вищої освіти збагатитися здобутками світової культури, зберігаючи й активно поширюючи національні цінності в університетському середови-

щі, що відіграє важливу роль у формуванні сучасного фахівця. Психолого-педагогічний аспект теорії цінностей корелює з культурологічним аспектом у процесі формування майбутнього фахівця. Адже цінності безпосередньо впливають на майбутню діяльність і життєвий простір фахівця технічного профілю. Тому відкритість сучасного освітнього простору дає змогу активно переймати досвід кращих освітніх систем з урахуванням глобалізаційних та інтеграційних процесів з метою становлення фахівців нової генерації.

Водночас вивчення сучасних наукових джерел засвідчує, що дослідження професійної підготовки фахівців технічного профілю з орієнтацією на цінності є **актуальним** і важливим аспектом в умовах воєнного стану.

Мета статті – розглянути можливості закладення базових цінностей в процесі професійної підготовки студентів вищих технічних закладів освіти.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- визначити роль цінностей для подальшої кар'єри студентів технічних спеціальностей як особистостей;
- схарактеризувати можливості формування цінностей у студентів при підготовці фахівців технічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цінності як науково-педагогічна проблема вивчалися у різних галузях: О. Асмолов, Б. Братусь, О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, В. Сержантов, С. Рубінштейн розглядали структуру цінностей; І. Бех, М. Боришевський, О. Злобіна, О. Столярчук, Т. Титаренко проаналізували сутнісні характеристики цінностей та їхнє значення у житті особистості; В. Білські, Б. Братусь, С. Бубнова, Б. Єрасов, А. Маслоу, Г. Олпорт, М. Рокіч, В. Тугаринов, В. Франкл, Ш. Шварц класифікували цінності; Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, В. Мясішев, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе визначили психолого-педагогічний аспект теорії цінностей; В. Ядов, Д. Узнадзе, Е. Шпранге довели ототожнення цінностей з поняттям ціннісної орієнтації; В. Вергунова, В. Волкова, І. Григорчук, Н. Євдокимова, Н. Іванцев, Н. Максимчук, М. Шевчук схарактеризували особливості ціннісних орієнтацій студентів гуманітарних напрямів; Б. Братусь, Ф. Василюк, Б. Додонов, Ю. Зінченко, Ю. Жуков, А. Маслоу, Ю. Шерковін визначили кореляцію понять “цінність” і “потреба”, “мотив” тощо.

Виклад основного матеріалу. Цінності, як і ціннісні орієнтації, мають безпосередній зв'язок з ідеологією суспільства в сучасній педагогічній науці, тому професійна підготовка студентів технічних спеціальностей вимагає нових підходів до формування моральних якостей і, зокрема, цінностей з метою становлення особистості. Адже ціннісні орієнтації мають безпосередній вплив на формування потреб особистості, тобто, як стверджує науковець

І. Бех, особистісні цінності становлять внутрішній стрижень особистості, який можна інтерпретувати як ціннісну етичну орієнтацію, котра забезпечує цілісно-суб'єктивне розуміння окремих актів поведінки особистості та сприяє побудові прогнозу її поведінки у ширшому контексті [1], що матиме важливе значення для майбутньої кар'єри.

Зазначимо, що формування ціннісних орієнтацій як ідеалізація чи життєві цілі особистості [3] відбувається лише у процесі навчальної діяльності, оскільки він пов'язаний із системою відносин, до якої залучений суб'єкт. Тому закладення основ ціннісних орієнтацій студентів треба розглядати як процес засвоєння ними суспільних цінностей, знань, соціальних норм і правил, що можливо лише при науково-організаційному забезпеченні аксіологічного підходу до професійної підготовки студентів технічних закладів освіти. Адже дослідник узагальнює, що “Тривала моральна криза суспільства, постійний пошук нових цінностей та життєвих орієнтирів не призводить до досить позитивних результатів” [4]. Власне тому роль та значення цінностей як важливої складової навчально-виховного процесу студентів у вищих технічних закладах освіти потребують і моральної підготовки викладачів в умовах воєнного стану, адже система цінностей розглядається як сукупність переконань у пріоритетах певного способу поведінки чи кінцевої мети існування певної поведінки або інших цілей [8].

Варто зацентувати, що система закладення цінностей майбутнім фахівцям-технікам є загальнопоширеною і мінливою з огляду на вплив розмаїтих “зовнішніх” чи “внутрішніх” чинників [7, 268], що зумовлено професійною підготовкою з огляду на реформування сучасної вищої освіти з метою входження в Європейський освітній простір. Тому погоджуємося з твердженням науковця М. Боришевського, що “певна система цінностей втілюється, опредмечується в тих чи тих конкретних феноменах, пов'язаних із відповідними формами життєдіяльності, у якій і здійснюється оволодіння цінностями, їх поступове перетворення з явища “зовнішнього” у явище “для себе”, тобто відбувається переведення цінностей суспільних у цінності суб'єктно значущі для самого індивіда” [2].

Як відомо, соціологи розрізняють цінності, що характеризують історичну епоху, соціально-економічний устрій, націю тощо, а також специфічні цінності професійних і демографічних груп людей, зокрема молоді чи груп із асоціальною спрямованістю, оскільки неоднорідність соціальної структури суспільства призводить до існування у будь-який історичний відрізок часу різних, іноді навіть суперечливих цінностей.

Проте для студентів технічних закладів освіти важливими вважаємо соціальні й особистісні цінності. Власне аналізуючи поняття “цінності” в сис-

темі соціологічного знання, відзначаємо важливість соціальних цінностей як моральних і естетичних імперативів для духовного і культурного становлення особистості майбутнього фахівця, що є визначальним для науково-організаційного забезпечення аксіологічного підходу до професійної підготовки студентів. Адже дослідники В. Марчук та Н. Стадник вважають, що ціннісні орієнтації студентів – це структурне утворення взаємопов'язаних компонентів, зміст яких співвідноситься з діяльністю особистості й передбачає становлення студента як соціально активного суб'єкта, так і високо кваліфікованого майбутнього фахівця [5, 186]. Тож процес закладення цінностей та система їх формування не висвітлені у жодному силабусі університетських програм. Отож, існує реальна проблема розриву між високим професійним рівнем підготовки фахівців і недостатньо сформованим рівнем особистісних цінностей у них, оскільки цінності розглядають складовою культури. Власне тому розглянемо суть *культурологічного підходу* і його імплементацію в освітній процес з метою формування цінностей у студентів технічного профілю.

Варто наголосити, що дослідження поняття “цінності” з точки зору культурологічного знання доводить, що цінність є основою і фундаментом культури, які підтверджують визначення поняття “культура”, сформульовані вітчизняними і зарубіжними вченими та дослідниками. Власне Нейл Сmeler, один із видатних американських соціологів і культурологів, вважає, що сучасне визначення культури символізує переконання, цінності і виразні засоби, які є загальними для певної групи та служать для упорядкування досвіду чи регулювання поведінки членів цієї групи. Науковець І. Бушман доводить, що “найбільш поширеним є розгляд цінностей як високого ступеня значущості певних явищ та/чи предметів реального світу, що зумовлено потребами та інтересами соціального суб'єкта” [4]. Таким чином, культура визначається як певна сукупність цінностей, традицій, норм, стандартів поведінки тощо.

Також низка соціологів і культурологів, розвиваючи своєрідну концепцію культури, визначають цінність як основу і фундамент будь-якої культури. Власне тому культура в найширшому сенсі поняття є сукупністю всього створеного або визнаного суспільством на тій чи тій стадії його розвитку.

Загальновідомо, що культурологи розглядають культуру сукупністю матеріальних і духовних цінностей, створених людиною. Тому цінності в культурології набувають значення регуляторів, тобто створюють більш гнучкий рівень регуляції суспільства, підпорядковуючи собі функціонування звичаїв, норм і традицій особливо важливих для суспільства.

Висновуємо, що сукупність духовних цінностей, прийнята і засвоєна окремою особистістю, стано-

вить внутрішню культуру людини. Вищим рівнем розвитку внутрішньої культури є духовність. Духовність – це найвищий ступінь емоційно-морального розвитку людини, гармонія ідеалів із загальнолюдськими цінностями і високоморальними вчинками, в основі яких лежать потреба служити людям, рефлексія, постійне прагнення до самовдосконалення.

Отож, аксіосфера особистості є системою, що розвивається і має об'єктивно-суб'єктивний характер. Її об'єктивність зумовлена суспільним буттям, специфікою і рівнем професійних та суспільних відносин, затребуваністю у соціумі тих чи тих якостей і моральних норм, впливом загальнолюдських і морально-етичних цінностей, етнічними традиціями, національним менталітетом. Водночас цінності суб'єктивні, оскільки закладаються під впливом свідомості індивіда. Діючи на підставі суспільно зумовленої необхідності, людина завжди має і використовує можливість вибору того чи того шляху, мотивованого її потребами, інтересами, переконаннями і урахуванням умов, тобто конкретною ситуацією. Звідси випливає, що в процесі формування аксіологічної спрямованості культури студентів необхідно звертати увагу на вивчення не тільки зовнішньої системи відносин, але і внутрішньої, розкриваючи характер взаємодії двох систем. Саме від рівня їх взаємодії залежить розуміння особистістю цінностей, що засвоюються нею, перенесення їх на конкретний предмет діяльності на основі особистісно-професійної культури. Порівняння “зовнішніх” і “внутрішніх” цінностей надає сенс існуванню особистості, ставить її у позицію особистої відповідальності за власні дії і вчинки, тобто “Існування, визнання й поширення тієї або іншої системи цінностей, нерозривно зв'язано як з економічною й військовою міццю суспільств, що підтримують дані цінності, так і з особистим бажанням нації боротися за свої права” [3].

Уважаємо, що завданням вищої школи з метою пізнавальної діяльності є посилення акценту для сприйняття інформації про цінності загалом і моральні цінності особистості зокрема, підготовка майбутніх студентів технічних спеціальностей до активної творчої участі у пізнавальному процесі, що сприятиме формуванню позитивних рис, готовності до самовдосконалення, потребі в актуалізації та реалізації власного потенціалу, утвердженні в свідомості професійних знань та демонструванні оригінальності й творчості, використовуючи комп'ютерні технології та методи організації роботи чи менеджменту. Власне сформованість ціннісного відношення актуалізує прояв свідомої активності у спілкуванні та різних видах діяльності [6].

Висновки. Одним із напрямів забезпечення ефективної підготовки майбутніх студентів технічних спеціальностей повинен акцентуватися на системі цінностей з метою формування особистості нового

взірця. Формування цінностей у студентів технічних спеціальностей під час навчально-пізнавальної діяльності відіграє рушійну роль для подальшої кар'єрної діяльності. Тому в процесі професійної підготовки особливу увагу варто зосереджувати на культурологічному підході, який включає як особистісну, так і соціальну систему цінностей. "Зовнішні" і "внутрішні" цінності уможливають розвиток особистісно-професійної культури особистості.

Перспективу подальших досліджень бачаємо у впливі глобалізаційних процесів на підготовку майбутніх студентів технічних спеціальностей в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Боришевський М.Й. Духовність особистості: соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2007. Т. IX. Ч. 5. С. 25–32.
3. Бочелок В.В. Психологія вивчення ціннісних орієнтацій сучасної особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2012. № 4. С. 5–9.
4. Бушман І.О. Ціннісні орієнтири сучасного суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 102. С. 201–205.
5. Марчук В., Стадник Н. Сутнісні характеристики ціннісних орієнтацій студентів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 1. С. 183–187.
6. Піроженко Т.О. Відображення проблеми ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку у сучасній теорії та практиці виховання. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України *Психологія розвитку дошкільника*. Київ : Срібна хвиля, 2013. Т. IV. Вип. 9. С. 213–236.
7. Подолянчук Д.С. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет соціально-психологічного дослідження. *Габітус*. 2020. № 19. С. 263–270.
8. Rokeach M. Beliefs, Attitudes, and Values. San Francisco : Josey-Bass Co, 1972. 214 p.

REFERENCES

1. Bekh, I.D. (1998). Osobystisno zoriyentovane vykhovannya [Personally oriented education]. *Scientific and method*. Kyiv, 204 p. [in Ukrainian].
2. Boryshevskiy, M.Y. (2007). Dukhovnist osobystosti: sotsialno-psykholohichna sutnist, determinanty stanovlennya ta rozvytku [Spirituality of personality: social and psychological essence, determinants of formation and development]. *Problems of general and pedagogical psychology: collection of science of the Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine*. (Ed.). S.D. Maksimenko. Kyiv. Vol. IX. part. 5. pp. 25–32. [in Ukrainian].
3. Bochelyuk, V.V. (2012). Psykholohiya vyvchennya tsinnisnykh oriyentatsiy suchasnoyi osobystosti [Psychology of the study of value orientations of a modern personality]. *Theory and practice of modern psychology*. No. 4. pp. 5–9. [in Ukrainian].
4. Bushman, I.O. (2015). Tsinnisni oriyentury suchasnoho suspilstva [Value orientations of modern society]. *Gilea: Scientific Bulletin*. Vol. 102. pp. 201–205. [in Ukrainian].
5. Marchuk, V. & Stadnik, N. (2018). Sutnisni kharakterystyky tsinnisnykh oriyentatsiy studentiv [Essential characteristics of students' value orientations]. *Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi. Series: Pedagogical sciences*. No. 1. pp. 183–187. [in Ukrainian].
6. Pirozhenko, T.O. (2013). Vidobrazhennya problemy tsinnisnykh oriyentatsiy dytny doskilnoho viku v suchasniy teorii ta praktytsi vykhovannya [Reflection of the problem of value orientations of preschool children in modern theory and practice of education]. *Actual problems of psychology: coll. of science Ave. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Sciences of Ukraine Psychology of preschool child development*. Kyiv, Vol. IV. Issue 9. pp. 213–236. [in Ukrainian].
7. Podolyanchuk, D.S. (2020). Tsinnisni oriyentatsiyi student-skoyi molodi yak predmet sotsialno-psykholohichnoho doslidzhennya [Value orientations of student youth as a subject of socio-psychological research]. *Habitus*. No. 19. pp. 263–270. [in Ukrainian].
8. Rokeach, M. (1972). Beliefs, Attitudes, and Values. San Francisco: Josey-Bass Co. 214 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.09.2023

"Добрі слова залишають в душах людей прекрасний слід. Вони пом'якшують, втішають і здійснюють серце того, хто їх чує".

*Блез Паскаль
французький філософ, письменник*

"Наука ніколи не була і не буде закінченою книгою. Кожен важливий успіх задає нові питання. Будь-який розвиток виявляє з часом усе нові й глибші труднощі".

*Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття.
Лауреат Нобелівської премії 1921 року*

УДК 37.015.31:17.022.1]:3.81(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291075>

*Галина Білавич, доктор педагогічних наук,
професор кафедри початкової освіти*

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
МОРАЛЬНО-ХРИСТІЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДАХ**

Стаття присвячена проблемі здійснення морально-християнського виховання у виправних колоніях, інших пенітенціарних закладах. Виокремлено особливості цього процесу за радянської доби (1970–1980-ті рр.) та періоду новітньої незалежності України, актуалізовано важливість морально-християнського виховання за умов сучасних викликів, війни, розв'язаної росією на території України. Показано місце морально-християнського виховання у пенітенціарній педагогіці. Окреслено організаційно-педагогічні умови реалізації морально-християнського виховання у виправних закладах.

Ключові слова: морально-християнське виховання; християнські цінності; засуджені; пенітенціарні заклади; виправні колонії; пенітенціарна педагогіка; організаційно-педагогічні засади; церква; ресоціалізація; Українська греко-католицька церква.

Літ. 11.

*Halyna Bilavych, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy of Primary Education Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

**ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES
OF MORAL AND CHRISTIAN EDUCATION IN PENITENTIARY INSTITUTIONS**

The article is devoted to the problem of moral and Christian education in correctional colonies and other penitentiary institutions. The peculiarities of this process during the Soviet era (1970–1980s) and the period of Ukraine's recent independence are highlighted, the importance of moral and Christian education under the conditions of modern challenges, the war unleashed by Russia on the territory of Ukraine, is updated. The place of moral and Christian education in penitentiary pedagogy, the role of the church in this process is shown. The organizational and pedagogical conditions for the implementation of moral and Christian education in correctional institutions are outlined. It was emphasized that the organization of moral and Christian education under the conditions of a correctional colony or other penitentiary institution is an important element of the process of resocialization of convicts. It was concluded that the active involvement of a person who is in a correctional colony in various activities aimed at the formation of moral and Christian values will contribute to the development of positive orientations in him and increase the level of general culture, which will significantly contribute to the adaptation of the convict after his release from serving his sentence, so self-improvement, the desire to form stable moral principles in order to make it impossible to commit a crime in the future, to soften the heart of the criminal, to teach him to feel the pain of the victim as his own, to overcome atheistic beliefs that provoke permissiveness. The key arguments regarding the involvement of the church in the implementation of moral and Christian education with convicts are given. A list of thematic journalistic and fiction literature is offered, which can serve as an effective factor in the moral and Christian education of a person serving a sentence. The unity of moral-Christian, civic-patriotic, economic-economic, legal, ecological, health-preserving and other areas of national education for the process of resocialization, social adaptation of convicts, and their rehabilitation is emphasized.

Keywords: moral and Christian education; Christian values; convicts; penitentiary institutions; penal colonies; penitentiary pedagogy; organizational and pedagogical principles; church; resocialization; Ukrainian Greek Catholic Church.

Актуальність дослідження. Сьогодні питання ресоціалізації, соціальної адаптації засуджених, їхньої реабілітації є особливо актуальними не тільки для вітчизняної кримінально-виконавчої системи, а й для педагогічної науки, яка спрямована на пошук нових моделей і технологій виправлення засуджених у пенітенціарних закладах. Тривають процеси формування нових громадянських і державних інститутів, реформується правова система України на засадах європейських демократичних цінностей, складником якої є пенітенціарна система. Вона існує, позаяк Україна, як і інші держави світу, стикаються з проблемами

злочинності, відповідно актуалізуються питання, пов'язані з пенітенціарною педагогікою, яка передбачає комплекс заходів щодо стримування злочинності, пошуку ефективних соціально-педагогічних механізмів виправлення засуджених, упровадження продуктивних реабілітаційних програм для правопорушників, гарантування безпеки українського суспільства шляхом ресоціалізації осіб, які відбувають / відбули кримінальні покарання у виправних колоніях, інших пенітенціарних закладах тощо.

Провідне місце в системі пенітенціарної педагогіки відводимо морально-християнському вихованню засуджених, ця категорія громадян є “недос-

татньо дослідженою та не інтегрованою у загальну систему освіти і виховання” [7, 7]. На нашу думку, щоб ефективно здійснювати складний процес ресоціалізації, соціальної адаптації, реабілітації засуджених, варто в здійсненні виховної роботи у виправних колоніях ширше залучати християнську мораль як засіб формування християнських цінностей, оскільки християнство – це той виховний чинник, що спрямовує особистість до досконалості, формує її духовно багатую, сильною, високоморальною [11]. Це один із дієвих засобів пенітенціарної педагогіки, проте малодосліджений у педагогічній науці.

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на те, що науковці досліджують питання освіти й виховання засуджених у пенітенціарних закладах, проблема морального виховання засуджених у виправних закладах до кінця не вивчена, за невеликим винятком (Л. Купець [3; 4], В. Проскура [9], С. Івах та ін.). Чи не найбільше вченими проаналізована проблема виховання підлітків та юнацтва, які вчинили злочини (О. Аніщенко, П. Вівчар, М. Гевко, С. Горенко, Т. Журавель, А. Кібиш, О. Караман, С. Копилова, М. Кутепов, С. Кушнарьов, А. Макаренко, О. Можайкіна, І. Михайлова, І. Пампура, А. Скіць, В. Стаднік, Н. Суховєєва, Ю. Тепла, Т. Турчанова, М. Черниш, Ю. Яцишин та ін.); організаційно-методичні аспекти виховної роботи з дорослими засудженими розглядали Н. Краснова, О. Купець, І. Курляк, А. Степанюк та ін. [1]; Н. Краснова, О. Купець, І. Курляк, А. Степанюк, О. Аніщенко, А. Кібиш, М. Кутепов, О. Можайкіна та ін. вивчали зарубіжний досвід діяльності установ виконання покарань; різні аспекти пенітенціарної педагогіки аналізували В. Аніщенко, Є. Бодюл, Р. Калюжний, П. Лютий, Т. Пантюк [7], С. Харченко [8], О. Караман [2], Н. Краснова [8], С. Лучко [5], С. Замула, В. Костенко, В. Мандра та ін. [6], В. Синьов, В. Кривуша [10], зокрема механізми здійснення виховної роботи у виправних закладах України радянського та сучасного періодів.

Мета статті – характеризувати ключові напрями морально-християнського виховання засуджених у пенітенціарних закладах.

Виклад основного матеріалу. Проблема моральності особливо актуальна для пенітенціарної системи [1; 2; 5; 6; 7; 8; 10]. Рівень духовності особи, яка відбуває покарання, оцінюється її життєвими настановами, засобами досягнення поставленої мети. Засуджена особа свого часу знехтувала загальноприйнятими нормами поведінки, переступила закон, порушила християнські заповіді, учинила гріх, нерідко дуже тяжкий, наприклад, скоїла вбивство, тощо. Тому такою важливою є виховна робота, спрямована на досягнення виправлення, формування християнського ставлення до ближнього, шанобливого ставлення до людини, суспільства, поваги до людей праці, законів, норм, правил людського

співжиття, формування мовленнєвої культури, володіння етикетними нормами, підвищення загального освітнього та культурного рівня, формування патріотичних, громадянських цінностей та ін. За радянської доби моральне виховання здебільшого було політизоване, оскільки ґрунтувалося на відомих ідеологічних догмах, присутність формалізму, що межувало з лицемірством, породжувало подвійну мораль. Часто засуджений відчував тягар нерозумних обмежень, що принижували його людську гідність, робили його “другосортним” громадянином. Це негативно впливало на процес ресоціалізації, соціальної адаптації засуджених, їхньої реабілітації. Ситуація ускладнюється тим, що “у правопорушників моральність як компонент свідомості ґрунтується на системі аморальних норм, оцінок і суджень, котрі у них сформувалися під впливом багатьох негативних чинників (відсутності належного морального прикладу з боку батьків; відсутності цілеспрямованого морального виховання у відвідуваних освітніх закладах; наявності “авторитетних” друзів у кримінальних колах тощо), які за своєю суттю суперечать загальнолюдським нормам поведінки” [3, 152], а, “керуючись у своєму повсякденному житті такими хибними поглядами й переконаннями, що мають, як правило, аморальний характер, правопорушники часто неправильно вибудовують свою взаємодію із соціумом, що більше, не бачать у цьому нічого поганого” [3, 152].

За таких умов актуалізується функція морально-християнського виховання, під яким розуміємо єдиний цілеспрямований процес, що забезпечує прищеплення високих моральних почуттів (совісті, обов’язку, віри, відповідальності, громадянськості, патріотизму, працьовитості, чесності); християнських чеснот (терпіння, милосердя, лагідності, незлобивості, доброчинності); моральної позиції (здатності до розрізнення добра та зла, прояву добра, милосердя, любові, готовності до подолання життєвих випробувань, готовності переосмислити своє життя “до в’язниці” та змінити його на краще); моральної поведінки (готовності бути потрібним сім’ї, родині, ЗСУ, які виборюють Україні перемогу у війні, волонтерам, ближнім тощо, прояви духовної розсудливості, послуху, доброї волі). Оскільки ці якості здебільшого збігаються із завданнями християнської виховання, є всі підстави стверджувати про єдність морального та християнського виховання і послуговуватися цим терміном. Це особливо актуально для осіб, які порушили закон та перебувають у виправних колоніях, інших пенітенціарних закладах: виховання морально-християнських якостей людини як християнина і громадянина є одним із ключових завдань пенітенціарної педагогіки, під якою вчені зазвичай розуміють “галузь педагогічної науки, що вивчає організовану діяльність по виправленню осіб, що скоїли кримінальний злочин і засуджені до різних

видів покарання, як пов'язаних, так і не пов'язаних з позбавленням волі” [8, 11].

Погоджуємося з думкою дослідника О. Купця про те, що “моральне виховання злочинців постає надто складним процесом, до якого недоцільно застосовувати шаблонний стереотипний підхід” [4, 88], понад те, “підґрунтям виховної роботи у вітчизняних виправних колоніях стало: визнання пріоритетності загальних прав і свобод кожної людини, а також реалізація індивідуально-особистісного підходу до здійснення виховного впливу на “засуджених”, зміна “у виправно-трудоному законодавстві використуваного у радянський період терміна “політико-виховна робота” у грудні 1992 р. на “виховну роботу”, що засвідчує здійснення виховної роботи з орієнтацією на потреби демократичного українського суспільства, яке відкидає сповідування комуністичної радянської ідеології, зосереджуючи основну увагу на особистості” [4, 90].

Важливою організаційно-педагогічною умовою здійснення морально-християнського виховання у виправних, інших пенітенціарних закладах стала турбота про засуджених та допомога у розв'язанні проблем, з якими в'язні не можуть справитися самотійно. За таких умов важливо залучити до процесу забезпечення виправлення та ресоціалізації засуджених різні соціальні інституції, волонтерські організації, громадські товариства тощо, з-поміж яких особливе місце посідають релігійні інституції (церква, чернечі згромадження, церковні братства тощо). За даними дослідника В. Проскури, станом “на 11 лютого 2015 р. в установах ДПтС України для задоволення релігійних потреб засуджених та персоналу облаштовано 141 культову релігійну споруду (107 храмів; 27 каплиць; сім молитовних будинків). Духовно-просвітницьку роботу в УВП проводять 1,8 тис. священнослужителів та волонтерів, які є представниками 103 релігійних конфесій, громад, організацій та церков, офіційно зареєстрованих в Україні. Загальна чисельність віруючих засуджених, які постійно відвідують заходи релігійного характеру, становить 35,5 тис. осіб” [9, 19].

Ця статистика засвідчує важливість здійснення морально-християнського виховання як засуджених осіб, так і співробітників пенітенціарних закладів, що актуалізує проблему запровадження спеціального інституту тюремних священників. У цій царині є низка організаційно-педагогічних умов, які необхідно обов'язково враховувати під час здійснення пенітенціарної педагогіки. Ідеться насамперед про достатню кількість священнослужителів, які мають спеціальну підготовку до роботи у виправних колоніях, інших пенітенціарних закладах. Така підготовка передбачає володіння не тільки знаннями у галузі права (кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого, сімейного тощо), Конституції України, Кримінально-виконав-

чого кодексу України, іншого законодавства, а й основами пенітенціарної педагогіки та психології, кримінології, культурології, адміністративних регламентів кримінально-виконавчої системи, риторичними вміннями, правилами еристики, мовленнєвим етикетом, мовною культурою тощо. Важливими є вміння організовувати різноманітні виховні заходи морального змісту, знання у царині національного виховання.

Морально-християнське виховання засуджених у пенітенціарній педагогіці сприймається з позицій формування особистості засуджених, їхніх життєвих установок, світогляду, ціннісних орієнтацій, тому виховання такої позиції є доволі складним і трудомістким процесом, оскільки в більшості випадків саме відсутність стійких моральних засад і призвела засудженого до скоєння злочину (нерідко дуже тяжкого). За таких умов важливою є віра в Бога, усвідомлення важкості злочину, щире каяття та намір виправити свою поведінку, підкріплення цього наміру конкретними вчинками. У такий спосіб до виховного процесу залучають духовні важелі впливу на особу засудженого. Постає Христ, розп'ятого на хресті, який відпускає гріхи розбійникові, що покаявся, чи Марії Магдалини, яка жила грішно, а коли Ісус Христос вигнав із неї сім бісів, змінила своє життя та стала Його вірною ученицею, є своєрідними символами-уособленнями навернення грішників до праведного життя через покаяння і віру в милосердя Господне.

Формування у засуджених морально-християнських цінностей доцільно реалізувати в різних напрямках, тож перелічимо окремі з них: у сфері розвитку особистої культури (розвитку совісності як морально-християнської самосвідомості особистості; володіння знаннями про Святе Письмо, ключові християнські догми, Тайну Сповіді, Десять Заповідей тощо; формування навичок самоаналізу й самооцінки на основі моральних норм; формування поведінки засудженого, зумовленої прийнятим у християнському суспільстві уявленням про добро і зло; формування здатності до самотійних учинків і дій, що здійснюються на основі морального вибору, до відповідальності за його результат та ін.); у сфері розвитку соціальної культури (розвиток толерантності; формування законслухняної поведінки; формування мовленнєвого етикету та ін.); у сфері розвитку громадянсько-патріотичної культури (виховання патріотизму, громадянських цінностей, формування мотивації до активної та відповідальної участі у суспільному житті, участь у добровільній діяльності, спрямованій на допомогу ЗСУ, внутрішньо переміщеним особам, родинам воїнів, які загинули в російсько-українській війні, допомога українцям на деокупованих територіях та ін.; виховання у засуджених активної громадянської позиції, почуття відповідальності за долю України, яка

виборює незалежність у війні з російським агресором); у сфері господарсько-економічної культури (виховання любові до праці, морального задоволення від чесної праці, повага до людей праці, сумлінна праця на виробництві, яке є в пенітенціарному закладі, формування економічних знань і навичок, які слугуватимуть подальшій адаптації до соціуму за умов пост'язничного життя та ін.); правової культури (формування розуміння у засуджених сутності законів України, їх принципів (гуманності, демократії, невідворотності покарання та ін.), усвідомлення справедливості призначеного покарання та відповідальності за скоєні вчинки, ознайомлення засуджених із правами й обов'язками; виховання звички правослужняної і протиправної поведінки та ін.). Отже, морально-християнське виховання тісно пов'язане з господарсько-економічним, громадянсько-патріотичним, правовим, екологічним, здоров'язбережувальним та іншими напрямками виховання.

Науковець В. Проскура до ключових функцій церкви "щодо ресоціалізації засуджених до позбавлення волі" відносить такі, як: "1) група внутрішніх функцій (богослужіння та церковного управління), 2) група зовнішніх функцій (нормотворча, виховна, благодійна та місіонерська), 3) група позарелігійних функцій (правозахисна, волонтерська, дозвіллева, просвітницька, методична та функція взаємодії з іншими суб'єктами пенітенціарної допомоги)" [9, 22–23].

Для успішного розв'язання завдань морально-християнського виховання досвідчені соціальні працівники, волонтери, працівники пенітенціарного закладу, священники використовують різноманітні форми та методи роботи із засудженими: це не тільки традиційні (бесіди, проповіді (гомілетичне красномовство), лекції, засоби діалогічного красномовства (дискусії, "круглі столи", ток-шоу, зустрічі та ін.)), а й сповідь, індивідуальні бесіди, духовні зустрічі зі священником, тематичні вечори, конкурси, спортивні змагання, святкування Різдва, Великодня, Трійці, Водохреща, інших важливих свят церковного календаря, державних свят (Дня Конституції, Дня Незалежності України, Дня захисника та захисниць України, День матері тощо), перегляд та обговорення фільмів, зокрема й християнських, читацькі конференції та ін. Дієвою є клубна робота – участь ув'язнених у секціях за інтересами (музичних, спортивних, театральних тощо). Морально-християнське виховання повинно здійснюватися і в процесі освітньої діяльності в'язнів – це одна з необхідних організаційно-педагогічних умов ефективності формування морально-християнських цінностей. Важливо культивувати в засуджених сімейні цінності (виховання відповідальності за своїх близьких; любов до матері / батька; подружня вірність; формування шляхетних стосунків у коханні, дружбі, сімейному житті та ін.).

Формування здорового способу життя особи, яка перебуває в пенітенціарних закладах, – одне з ключових завдань морально-християнського виховання за умов сучасних викликів. Його завдання – виховання людини, яка володіє фізичним, моральним, психічним, соціальним здоров'ям, негативно ставиться до шкідливих звичок (уживання алкоголю, тютюнопаління, наркотичних засобів тощо). Дієвим виховним засобом впливу тут є тематичні заходи, перегляд і обговорення фільмів, що відображають ситуації боротьби людей зі своїми вадами, читання та обговорення книг відповідної тематики (наприклад, Біблія, реальні історії від священників "Бог діє тихо", книги Бруно Ферреро, Регіна Бретт "Будь дивом", Лоран Гунель "Бог завжди подорожує інкогніто", Олег Рибчинський "Чорні морелі", Владислав Івченко "Два пасинки Митрополита", Оксана Климончук "Тузар на кожен день", Джен Вілкін "За Божим образом. 10 способів, якими Бог закликає нас відобразити його характер", Освальд Сандерс "Духовне лідерство. Принципи зростання для кожного християнина", Тімоті Келлер "Невідомий шлюб. Як Божя мудрість допомагає досягнути сенс подружнього життя", Кайл Айдлмен "Не фан. Стаючи істинно відданим послідовником Ісуса", Френсіс Чен, Даная Янкоскі "Забутий Бог", Френсіс Чен "Послання християнам" та ін.). Доцільними є онлайн-мандрівки бібліотеками, картинними галереями України та світу, відвідування місць паломництва, онлайн-богослужінь тощо.

Ефективність цих форм роботи залежить від низки умов: залучення до виховної роботи працівників бібліотек, музеїв, волонтерів, громадських активістів; наявність високого рівня читацької культури в працівників пенітенціарних закладів, їхня мовна компетентність, загальний рівень культури. Включення до виховних заходів морально-християнського спрямування спеціально дібраної відео-, кінотеки, музичного арсеналу, репродукцій картин, публіцистичних та художніх текстів, а також тем і сюжетів, де порушуються питання моральності, життєвої позиції людини тощо – усе це забезпечить досягнення виховної мети. Важливим етапом здійснення виховної роботи є бесіда про почуття, емоції, які відчули засуджені, розуміння переживань героїв, здатність до емпатії, бажання поставити себе на місце іншої людини, знаходити аргументи на захист того, хто припустився етичної помилки. Сприйняття прочитаного / почутого / побаченого необхідно організувати так, щоб особи, які відбувають покарання, побачили себе, як у дзеркалі, пережили катарсичні відчуття, а це допоможе краще усвідомити та перебудувати власне сприйняття світу, риси характеру і поведінку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, організація морально-християнського виховання за умов виправної колонії, іншого пені-

тенціарного закладу є важливим елементом процесу ресоціалізації засуджених. Активне залучення особистості до різних заходів, спрямованих на формування морально-християнських цінностей, сприятиме розвитку в них позитивних орієнтацій, підвищенню рівня як загальної культури, що значною мірою сприятиме адаптації засудженого після звільнення від відбування покарання, так самовдосконаленню, прагненню сформувати стійкі моральні засади, щоб унеможливити в подальшому скоєння злочину, пом'якшити серце злочинця, навчити його відчувати біль потерпілого, як свій, долати атеїстичні переконання, які провокують уседозволеність, призводять до невігластва в галузі історії та нерозуміння сутності християнства – релігії українства, яка понад тисячоріччя є моральною основою української народної педагогіки та народної моралі, що ґрунтується на моральних заповідях: не вбий, не чини зла, не кради, люби батьків, поважай їх та дбай про них, не обманюй, не кривдь сироти, вдови, не чини розпусти та ін. Відсутність такого морально-християнського стрижня у засудженого є основною причиною зростання злочинності, позаяк проголошена свобода, плюралізм (особливо за радянської доби), не підкріплені морально-християнськими цінностями, духовністю, призвели до того, що традиційні моральні цінності українства були підмінені ідеалами жорстокості, насильства, розпусти, крайнім ступенем егоїзму, прагненням до отримання задоволення / багатства будь-якою ціною, стирання межі між добром і злом, не кажучи вже про розуміння гріха як субстанції, яка руйнує особистість. До ключових аргументів щодо залучення церкви до здійснення морально-християнського виховання із засудженими віднесено: здатність церкви / релігії ефективно впливати на духовний світ особистості особи, яка перебуває в ув'язненні, спонукати її до безумовного дотримання відповідних морально-християнських принципів і норм; високий авторитет церкви (наприклад, Української греко-католицької церкви, її очільників митрополита Андрія Шептицького, очільників доби незалежності Любомира Гузара, Святослава Шевчука) в українському суспільстві; досвід діяльності священників у пенітенціарних установах; потреба в духовній підтримці більшості засуджених; діяльність капеланів на війні, яку розв'язала росія на території України, тощо. Подальшого дослідження потребують питання, пов'язані з вивченням зарубіжного досвіду здійснення морального виховання в пенітенціарних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі : монографія / А. Степанюк, І. Яковець, О. Лисодед та ін. ; за заг. ред. А. Степанюка. Харків : Кроссрууд, 2011. 326 с.
2. Караман О.Л. Репресивний та філантропічний етапи розвитку соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми

засудженими в історії зарубіжних і вітчизняних пенітенціарних систем. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. № 1. С. 72–80.

3. Купець О. Завдання морального виховання засуджених у системі виправних закладів України. *Молодь і ринок*. 2021. № 9 (195). С. 150–154.

4. Купець О.М. Сутнісні характеристики морального виховання засуджених у виправних закладах України II половини ХХ – початку ХХІ століття. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 89. С. 87–92.

5. Лучко С.В. Стівідношення соціальної та виховної роботи із засудженими в установах виконання покарань. *Право та управління* : електрон. наук. вид. / Нац. ун-т держ. податк. служби України ; голов. ред. П. Мельник. 2012. No 2. С. 459–472. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals>

6. Основи пенітенціарної педагогіки і психології : навчальний посібник / Замула С.Ю., Костенко В.А., Мандра В.І., Падалець Б.В., Скоков С.І. ; під ред. Синьова В.М. Біла Церква : ДДУПВП, Білоцерківське училище професійної підготовки працівників кримінально-виконавчої системи, 2003. 101 с.

7. Пантюк Т. Специфіка організації освіти та виховання у пенітенціарних закладах України. *Молодь і ринок*. 2023. № 4 (212). С. 7–11.

8. Пенітенціарна педагогіка : наук.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Харченко, О. Караман, Н. Краснова ; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка". Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2011. 329 с.

9. Проскура В. Роль церкви у ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Український соціум*. 2015. № 2 (53). С. 17–25.

10. Синьов В.М. Пенітенціарна педагогіка: в основних запитаннях і відповідях : навчальний посіб. / В.М. Синьов, В.І. Кривуша. Київ : ДЦССМ, ДДУПВП, 2000. 123 с.

11. Bilavych H., Mukan N., Horokhivska T. Christian values in the professional training of future lawyers. *Молодь і ринок*. 2023. Вип. 2 (210). С. 24–28.

REFERENCES

1. Zasoby vypravlenня i resotsializatsii zasudzhenykh do pozbavlenня volі: monohrafiia / A. Stepaniuk, I. Yakovets, O. Lysodied ta in.; za zah. red. A. Stepaniuka [Means of correction and re-socialization of convicts sentenced to deprivation of liberty: monograph]. (2011). Kharkiv, 326 p. [in Ukrainian].

2. Karaman, O.L. (2010). Represyivnyi ta filantropichnyi etapy rozvytku sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnoolitnimy zasudzhenyymy v istorii zarubizhnykh i vitchyznanykh penitentsiamykh system [Repressive and philanthropic stages of the development of socio-pedagogical work with juvenile convicts in the history of foreign and domestic penitentiary systems]. *Social pedagogy: theory and practice*. No. 1. pp. 72–80. [in Ukrainian].

3. Kupetz, O. (2021). Zavdannia moralnoho vykhovannia zasudzhenykh u systemi vypravnykh zakladiv Ukrainy [Tasks of moral education of convicted in the system of correctional institutions of Ukraine]. *Youth & market*. No. 9 (195). pp. 150–154. [in Ukrainian].

4. Kupets, O. (2022). Sutnisi kharakterystyky moralnoho vykhovannia zasudzhenykh u vypravnykh zakladakh Ukrainy II polovyny XX – pochatku XXI stolittia [Essential characteristics of moral education of convicts in correctional facilities of Ukraine 2nd half of the 20th – beginning of the 21st century]. *Scientific*

journal of the M.P. Drahomanov NPU. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects. No. 89. pp. 87–92. [in Ukrainian].

5. Luchko, S. (2012). Spivvidnoshennia sotsialnoita vykhovnoi roboty iz zasudzhennykh v ustanovakh vykonannia pokaran [Correlation of social and educational work with convicts in penitentiary institutions]. *Law and management: electron. Science issue.* / Nat. Univ. tax. services of Ukraine; (Ed.). P. Melnyk. No. 2. pp. 459–472. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals> [in Ukrainian]

6. Osnovy penitentsiatoi pedahohiky i psykholohii: navchalnyi posibnyk (2003). [Fundamentals of penitentiary pedagogy and psychology: a study guide]. Zamula S.Yu., Kostenko V.A., Mandra V.I., Padalets B.V., Skokov S.I. (Ed.). Synovy V.M. Bila Tserkva, 101 p. [in Ukrainian].

7. Pantiuk, T. (2023). Spetsyfika orhanizatsii osvity ta vykhovannia u penitentsiarnykh zakladakh Ukrainy [Specificity of the organization of education and education in penitentiary institutions of Ukraine]. *Youth & market.* No. 4 (212). pp. 7–11. [in Ukrainian].

8. Penitentsiarna pedahohika: nauk.-metod. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. [Penitentiary pedagogy: science and method. manual for students higher education closing]. S. Kharchenko, O. Karaman, N. Krasnova; State Establishment “Luhans. national Taras Shevchenko University”. (2011). Luhansk, 329 p. [in Ukrainian].

9. Proskura, V.V. (2015). Rol tserkvy u resotsializatsii zasudzhenykh do pozbavlennia voli. The role of the church in the resocialization of the convicted persons. *Ukrainian society.* No. 2 (53). pp. 17–25. [in Ukrainian].

10. Sinyov, V.M. & Kryvusha, V.I. (2000). Penitentsiarna pedahohika: v osnovnykh zapytanniakh i vidpovidiakh [Penitentiary pedagogy: in basic questions and answers]. *Tutorial.* Kyiv, 123 p. [in Ukrainian].

11. Bilavych, H., Mukan, N. & Horokhivska, T. (2023). Christian values in the professional training of future lawyers. *Youth and the market.* No. 2 (210). pp. 24–28. [in English].

Стаття надійшла до редакції 10.08.2023

УДК 378(532+477)-042.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291096>

Анатолій Мартинюк, доктор педагогічних наук,
професор кафедри музичного мистецтва і методик навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
Наталія Онищенко, доктор педагогічних наук,
професор кафедри освітології та педагогічної інноватики
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В САУДІВСЬКІЙ АРАВІЇ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано загальні відмінності, проблеми та визначено перспективи вищої освіти в Україні та Саудівській Аравії у контексті глобальних трансформацій сучасного освітнього простору.

Наголошується, що вища освіта в нових соціально-економічних умовах набуває високого статусу, саме вона сприяє переходу до інформаційного суспільства, визначаючи пріоритети розвитку сучасної європейської правової держави, в якій основним стратегічним резервом є високоосвічена молодь.

Порівняльний аналіз розкриває особливості системи вищої школи України та Саудівської Аравії, визначено недоліки та переваги кожної із систем.

Ключові слова: система вищої освіти; університети; державна політика; глобалізація; реформи; традиції; Україна; Саудівська Аравія; освіта; університет; освітня система; вища освіта; якість освіти; стандарти; контроль; порівняльний аналіз.

Літ. 7.

Anatolii Martyniuk, Doctor of Science (Pedagogy),
Professor of the Art Disciplines and Teaching Methods Department,
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav
Nataliia Onyshchenko, Doctor of Science (Pedagogy),
Professor of the of Educology and Pedagogical Innovation Department,
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

SYSTEM OF HIGHER EDUCATION IN SAUDI ARABIA AND UKRAINE: A COMPARATIVE ANALYSIS

The article analyzes general differences, problems and defines the prospects of higher education in Ukraine and Saudi Arabia in the context of global transformations of the modern educational space.

The main elements of higher education are systematized and characterized, which is defined as a set of higher educational institutions that provide fundamental scientific, professional and practical training, the acquisition by graduates of educational and qualification levels, improvement of scientific and professional training, retraining and advanced training.

It is concluded that higher education in the new socio-economic conditions acquires a high status, it contributes to the transition to the information society, determining the priorities of the development of the modern European legal state, in which the main strategic reserve is highly educated youth.

It was determined that in modern conditions, Ukraine continues to create its national system of higher education, which is focused on socio-economic modernization. The experience accumulated by foreign countries that have similar problems can be very interesting and instructive. They carried out their transformations in conditions of limited financial resources, as well as a difficult socio-economic situation. In this regard, the higher education system of Saudi Arabia, which is also undergoing a process of transformation and modernization, is of particular interest.

The comparative analysis reveals the peculiarities of the higher education system of Ukraine and Saudi Arabia, the disadvantages and advantages of each system are determined.

Keywords: higher education system; universities; state policy; globalization; reforms; traditions; Ukraine; Saudi Arabia; education; university; educational system; higher education; quality of education; standards; control; comparative analysis.

Постановка проблеми. Освіта – це один із найоптимальніших і найінтенсивніших способів входження людини у світ науки та культури. Саме під час здобуття освіти людина засвоює духовні цінності. Здобуття освіти є процесом трансляції культурно оформлених зразків поведінки й діяльності, а також сталих форм громадського життя. У зв'язку з цим дедалі чіткіше простежується залежність розвитку окремих країн від рівня і якості освіти, культури та кваліфікації громадян. Міжнародна спільнота сьогодні об'єднує зусилля у сфері освіти, прагнучи виховувати громадянина світу. Саме тому вища освіта сьогодні в усьому світі швидко реформується як за змістом, так і за формами.

Актуальність теми визначається тими серйозними змінами, які спостерігаються сьогодні у сфері освіти під впливом процесів глобалізації. Поверхнева уніфікація та універсалізація не можуть приховати глибинних внутрішніх суперечностей, пов'язаних із відмінностями у традиціях, менталітеті, культурних установах та цінностях. У рамках глобалізації освіта все частіше усвідомлюється не як соціальний інститут, резерв майбутнього розвитку та широкомасштабних змін, а як соціокультурна цінність, пов'язана зі збереженням культурної ідентичності в глобалізованих мультикультурних середовищах.

Трансформація освіти, розглянута в контексті глобалізації, дає змогу усвідомити важливий факт своєрідності культури будь-якого суспільства, без розвитку якої неможлива жодна інша зміна етнопонаціональних соціумів [2]. У цьому аспекті вплив глобалізації на освітні системи різних країн ще дуже погано вивчений, оскільки культурологічного аналізу в основному зазначали загальні тенденції трансформації освітніх структур, а не їх локальні особливості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У виявленні освітніх парадигм та факторів їх трансформації важливу роль відіграє спадщина мислителів, ідеї яких визначили смислове ядро педагогічних теорій (І. Бентам, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г.В. Гегель, М. Шелер, Д. Дьюті, Г. Зіммерман, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Н. Еліас), а також роботи тих

спеціалістів, які бачили в освіті прикладну галузь філософсько-пізнавальних, соціально-політичних чи соціально-культурних процесів (І.Ф. Герbart, А. Тойнбі, Ф. Фребель, Е. Фромм, К. Ясперс, Ю. Хабермас) [6].

Філософські та правові аспекти вищої освіти розкрито в численних наукових публікаціях зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема, О. Балінської, О. Бандури, В. Бліхара, С. Богачова, В. Вовк, В. Годованець, С. Гусарєва, Р. Гурака, М. Данилькевича, В. Комарова, М. Костицького, В. Кравця, Т. Куковської, Д. Кумкова, О. Кресіна, М. Легенського, Н. Оніщенко, В. Опришка, У. Парпан, О. Тихомирова, А. Токарської, І. Хомишин, В. Чернописької та багатьох інших науковців.

Антропологічний аспект освітніх процесів всебічно проаналізовано в роботах М. Мід, Дж. Мура, Е. Кассіра, А. Стролла, А. Спеллера, Е. Кауфа, М. Моранда, Е. Фромма, Е. Франкла [6].

Проблеми взаємодії освіти з питаннями економіки, політики, ідеології та мови країн досліджуються представниками різних напрямів: функціонально-позитивістського (Д. Белл, Ф. Хайек, А. Гідденс, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма, П. Дракер, К. Келлі); постпозитивістського та філософсько-лінгвістичного (Дж. Серль, Дж. Ліч, У. Куайн, Дж. Фодор, Н. Хомскі); постмодерністського (М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Бодрійар, Б. Бернстайн, Дж. Вітті); соціально-конструктивістського (П. Бергер, Т. Лукман, Дж. Муррано, С. Молл, П. Бурдьє) та ін. [1].

Мета статті – виявити особливості вищої освіти в Україні та Саудівській Аравії, здійснити порівняльний аналіз у контексті глобальних трансформацій сучасного освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Серед важливих напрямів розвитку вищої освіти в Україні – системне вдосконалення національного освітнього простору, його кореляція відповідно до вимог міжнародного стандарту вищої школи. Досвід, акумульований попередньою системою вищої освіти, на сьогодні вже не може задовольнити як запити ані сучасної молоді людини, ані потреби держави у висококваліфікованих фахівцях, а тому є негативним чинником на шляху реформування вищої освіти й розвитку правової держави загалом.

Оскільки освіта виступає запорукою життєвого та кар'єрного успіху громадян, а також відіграє важливу роль як у соціальному, так і в економічному розвитку країни, то стратегічним завданням держави постає обґрунтоване визначення нових виважених структурних змін в інституційній системі з метою подолання соціально-економічних проблем шляхом реформування усєї освітянської галузі.

Загальна ідеологія модернізації освіти, на думку В. Андрущенка, має бути спрямована на підвищення її ефективності та конкурентоспроможності, а її сутність полягає у збереженні минулого, його очищенні від деформацій і осучасненні відповідно до світового досвіду [4]. Це потребує розв'язання багатьох питань: від змісту освіти до доступу до якісної освіти, від професіоналізму педагога до управління, фінансування та інституційного менеджменту.

Трансформація освіти в арабському світі обумовлена реалізацією зазначених тенденцій, пов'язана зі спробою врегулювання глибинного конфлікту між цінностями та сенсожиттєвими орієнтаціями традиційного типу та цінностями, породженими глобалізацією та пов'язаними з т. зв. "неоліберальним-неконсервативним комплексом". У цьому аспекті освіту треба розуміти як соціально-культурну сферу, що концентрує та відображає суперечності, породжені цивілізаційним розвитком, і здатну впливати на поведінкові стратегії та рішення через систему соціально-культурних інститутів і цінностей.

Саудівська Аравія – цікава та багата країна, яка сповідує іслам. Вона має з погляду європейців досить специфічну систему освіти. Навчання базується на суворих правилах поведінки, які не зазнають компромісів та обговорень, але водночас державою інвестуються великі кошти, які звільняють батьків від освітніх турбот. Відтак вища освіта в Саудівській Аравії має свої особливості, що відрізняють її від освіти в інших країнах.

Університети Саудівської Аравії щороку займають найвищі місця в рейтингах. Університет Короля Абдул-Азіза посідає 109 місце у світі та перше серед арабських країн у рейтингу QS, Університет нафти та корисних копалин імені короля Фахда – 163, Університет Короля Сауда – 277 [1]. Крім того, останній університет згідно із Shanghai Ranking є 38 у світі за напрямом телекомунікаційної інженерії [2].

Головним чинником успішних рейтингів арабського ЗВО є те, що другі за величиною державні витрати Саудівської Аравії йдуть саме на освіту, а це – 8,8 % валового внутрішнього продукту. Для порівняння: середньосвітовий показник – 4,6 %.

Особливістю вищої освіти в Саудівській Аравії є її зосереджена увага на вивченні ісламу. До 1957 р., коли було засновано Університет Короля Сауда, багато саудівців для того, щоб здобути освіту, емігрували до інших країн [2].

У Саудівській Аравії можна навчатися безкоштовно, оскільки держава й університети щороку виділяють гранти для громадян країни та іноземців. Стипендії покривають навчання, проживання, навчальні матеріали, медичне обслуговування та переліт на батьківщину під час літніх канікул.

На бакалаврат можна вступити після 11 класів школи. Необхідний середній бал – 3,75.

Однією з особливостей системи вищої освіти в Саудівській Аравії є обмеження за віком для бакалаврів, що вступають на програми, – 18–25 років [3].

Для навчання потрібно підтвердити рівень володіння мовою: для англійських програм підійдуть результати IELTS чи TOEFL, для арабських – результати національного іспиту, який можна скласти в центрах при університетах та мовних школах країни.

Сектор вищої освіти в Україні є великим. У 2021 р. 62 % людей віком 30–34 роки мали закінчену вищу освіту, що набагато більше за середній рівень у ЄС – 40 %. Рівень участі в системі вищої освіти залишається високим, хоча кількість студентів зменшується через демографічні зміни, тобто старіння населення. Один із трьох студентів навчається заочно, що показує роль вищої освіти в навчанні дорослого населення [5].

Реформи вищої освіти спираються на Болонський процес. Забезпечення якості має підтримувати кращі результати зайнятості, зосереджуючись переважно на результатах навчання. Крім поліпшеного зовнішнього забезпечення якості через Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, у 2021 р. Україна отримала кредит Світового банку в розмірі 200 мільйонів доларів США для підтримки процесів на інституційному рівні [3].

Проте сьогодні в багатьох дослідників цієї проблеми постає риторичне запитання щодо доцільності, результативності й ефективності входження національної системи вищої освіти до Болонської системи. Зокрема, можна погодитися з думкою В. Мовчан про те, що Україна, яка практично беззастережно увійшла до системи Болонського процесу, за короткий час відчула її недоліки, продовжує дискусії щодо напрямів перебудови освіти [5].

Вища освіта в Україні має свої особливості, що відрізняють її від освіти в інших країн, наприклад, її поділ на три ступені: бакалаврат, магістратура, докторантура.

Бакалаврат триває 4 роки й передбачає здобуття базових знань з обраної спеціальності. Магістратура триває 1–2 роки і має метою поглиблення та розширення знань, а також розвиток науково-дослідницьких навичок. У докторантурі здобувач виконує фундаментальні наукові дослідження для отримання вищих наукових ступенів.

Вища освіта в Україні надає можливість безкоштовного навчання в найкращих університетах для

талановитих та успішних студентів. Для цього необхідно здати зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО), яке є єдиним критерієм вступу до ЗВО. Також існують різні гранти, стипендії та програми обміну для підтримки студентів [4].

Система вищої освіти дає змогу глибоко опанувати іноземну мову. У більшості ЗВО викладаються іноземні мови як обов'язкові чи факультативні дисципліни. Також існує можливість навчатися англійською, німецькою, французькою чи іншою мовою за спеціальними програмами або у міжнародних вишах.

Вища освіта в Україні має свою унікальність, яка полягає у тому, що ґрунтується на принципах автономії та самоврядування університетів, які самі формують зміст і структуру своїх освітніх програм, обирають керівників, визначають стратегію розвитку.

Система вищої освіти в Україні інтегрована до європейського простору вищої освіти, який спрямований на створення єдиного стандарту якості, мобільності та визнання кваліфікацій. Для цього університети в Україні використовують європейську систему переказу кредитів (ECTS), видають дипломи з додатком (Diploma Supplement), беруть участь у різноманітних програмах обміну і співробітництва [2].

Вища освіта в Україні характеризується високим рівнем знань бакалаврів, які перевершують компетенції своїх колег того самого віку на Заході. Це підтверджується успіхами випускників українських бакалаврських програм, які вступають на магістерські та докторські програми в ЄС та інших країнах.

Порівнюючи систему вищої освіти в Саудівській Аравії та Україні, можемо визначити таке. За моделлю освіти Україна має тривірневу систему вищої освіти, включаючи бакалавр, магістратуру та докторантуру. Вища освіта в Україні доступна в державних та приватних університетах.

Саудівська Аравія також має тривірневу систему вищої освіти. В останні роки країна активно розвиває свої університети та запрошує зарубіжних викладачів і дослідників.

За порівнянням структури університетів: українські мають різноманітний набір спеціальностей та програм. Якість освіти може змінюватись залежно від конкретного ЗВО. Державні університети часто доступніші з погляду вартості навчання. Освіта в Україні є, за визначенням західних педагогів, "енциклопедичною". У вітчизняній освіті ще простежується певний ступінь інерційності, у низці випадків переважає інформаційно-пояснювальний підхід, який не передбачає звернення студентів до ціннісно-сислової основи отримуваних знань, не актуалізує процеси пошуку сенсу, вибору, рефлексії [3].

Саудівські університети також пропонують широкий спектр програм. Останні зусилля уряду спрямовані на поліпшення якості вищої освіти, залуче-

ння міжнародних студентів і дослідників. Однак країні потрібні освічені молоді саудівці з ринковими навичками та здібностями до інновацій і підприємництва. Це не зовсім те, що забезпечує система освіти Саудівської Аравії, оскільки вона заснована на механічному та релігійному навчанні.

При порівнянні доступності та міжнародного співробітництва стає зрозумілим, що Україна більш відкрита для іноземних студентів, і останніми роками активно залучає студентів з усього світу. Багато університетів пропонують програми англійською мовою, що робить освіту доступною для іноземних студентів.

Саудівська Аравія також працює над збільшенням кількості міжнародних студентів та дослідників. Вона пропонує стипендії та програми для іноземних студентів, однак може мати для них суворіші правила та обмеження, ніж Україна. Для вступу треба скласти іспити, знати англійську й арабську мови. З-поміж іноземців популярний Ісламський університет імені Імама Моххамеда Бен Сауда. Навчання у ньому – безкоштовне, і є послаблення у жіночих та чоловічих групах. А Ісламський університет у місті Медіна приймає лише чоловіків, до того ж на платній основі. Навчання дуже суворе, забирає весь час, працювати не можна, тому треба заздалегідь забезпечити матеріальні можливості, оскільки оренда житла є дорогою, а гуртожитків для студентів нема [2].

У Саудівській Аравії активно розвиваються наука та технології, особливо в галузі нафти, газу, енергетики, водопостачання та навколишнього середовища. Університети Саудівської Аравії щороку займають високі місця у світових рейтингах за інженерними і технологічними напрямками. Також країна будує нові науково-дослідні центри, зокрема такі, як Науково-технологічний університет імені короля Абдалли (KAUST), який є одним із найсучасніших та інноваційних у світі.

За гендерною ознакою в Україні поділу немає, студенти обох статей вчать разом. У Саудівській Аравії існує повний поділ чоловіків та жінок у сфері освіти. Усі університети, коледжі та школи мають окремі кампуси, будинки, класи і навіть транспорт для студентів різних статей. Це пов'язано з традиційними нормами ісламу, які забороняють змішування між чоловіками та жінками у громадських місцях.

У системі вищої освіти України поняття загальної релігійності в освіті не існує. Натомість у Саудівській Аравії особлива увага приділяється релігійній освіті, арабській та англійській мовам. Тут студіювання ісламу домінує – усі студенти вивчають Коран, Хадіс, фікх, тафсир, акіду та інші аспекти ісламської науки. Також усі повинні дотримуватися п'яти щоденних намазів, постити в Рамадан та виконувати інші релігійні обряди [3].

За ознакою перспективи після навчання можемо констатувати таке. Випускники закладів вищої освіти України можуть працювати за своїм фахом як у країні, так і за кордоном. Для цього їм необхідно мати диплом із додатком (Diploma Supplement), який визнається в інших країнах Болонського процесу. У Саудівській Аравії випускники також мають таке право, однак для того, щоб емігрувати або знайти роботу іноземцю, необхідно мати дозвіл від спонсора, який може бути роботодавцем, університетом або родичем.

Система вищої освіти в Україні та Саудівській Аравії має свої плюси і мінуси. В Україні державні університети надають високоякісну освіту, яка доступна для всіх студентів, однак приватні університети можуть бути дорожчими, а якість освіти – нижчою.

У Саудівській Аравії державні університети надають високоякісну освіту, яка доступна для всіх студентів, однак можуть бути обмеження щодо навчання жінок [2].

В Україні є кілька проблем у вищій освіті. Одна з головних – обмежена автономія закладів освіти, корупція у ЗВО. Крім того, недостатнім та мало-ефективним є державне фінансування [4].

Учені вказують на те, що період навчання може тривати 5–6 років, але не всім вдається поєднувати навчання та роботу. Тому для багатьох студентів відтягування моменту фінансової самостійності є великим недоліком освіти. Якщо не вдалося вступити на бюджет, виникає питання про високу вартість навчання. До того ж, наголошується на різниці між запитом ринку та перевагами абітурієнтів в Україні.

Недоліки існують і в системі вищої освіти Саудівської Аравії. По-перше, суворі закони. Політичний устрій цієї країни заснований на законах шаріату. Тут чоловіки та жінки не змішуються у громадських місцях, дівчата носять повністю закритий одяг, п'ять разів на день мусульмани моляться. Студентам варто уважно вивчити правила країни, а також особливі умови та вимоги обраного університету.

По-друге, мова. Навчання на більшості програм у Саудівській Аравії відбувається арабською мовою. Вивчити її – непросте завдання. Текст цією мовою читається справа наліво, одна і та сама буква може мати чотири варіанти написання, а алфавіт складається тільки з букв, що позначають приголосні звуки. На вивчення арабської, особливо для академічних цілей, може піти не один рік.

По-третє, проживання. Більшість університетів Саудівської Аравії не мають студентських гуртожитків. Якщо ціна за проживання не покривається стипендією, то доводиться винаймати житло самостійно.

Висновки. Система вищої освіти Саудівської Аравії має унікальні особливості, що відображають

культуру, історію та релігію цієї країни. Деякі з них: роздільне навчання; релігійна освіта. Зміст освіти Саудівської Аравії характеризують сильні позиції релігії, філософії та педагогіки прагматизму, освіта має більш утилітарний характер. Релігія є обов'язковим предметом вивчення для всіх студентів університетів. Дійсно, такий контроль пригнічує критичне мислення, і в результаті система освіти не обов'язково сприяє інноваціям та творчості, які мають важливе значення для розвитку. Що стосується змісту освіти, то в українській вищій школі переважає прагнення до оволодіння не практичними навичками та вміннями, а засвоєння науково-теоретичних засад змісту навчання.

Позитивним досвідом української вищої школи є зміст освіти, який ґрунтується на державних освітніх стандартах, які забезпечують високий рівень освіти та єдність освітнього простору. Специфічною рисою вищої школи Саудівської Аравії вважати-муться елективний підхід до формування навчальних планів у рамках підготовки бакалаврів та магістрів.

При великій кількості відмінностей у двох системах вищої освіти, безперечно, є і подібність. Наприклад, орієнтація на високий рівень професіоналізму, реалізацію інтелектуально-творчого потенціалу студентів, розвиток їх морально-патріотичних якостей. В українських освітніх документах ця спрямованість простежується більш ґрунтовно, що підкреслює високі традиції української духовності. В арабській вищій освіті акцент робиться на досягненні прагматичних цілей: умінні гнучко мислити, творчо оцінювати ситуацію, виховання релігійності та громадянськості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богущ Л. Розвиток системи освіти України в рамках стратегії підвищення якості її послуг та конкурентоспроможності національної економіки. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova/subor/Bogush.pdf> (дата звернення: 01.09. 2023).
2. Волович В. Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 4. С. 189–199.
3. Ватфа Алі Асаад. Арабське просвітництво між двома новими епохами. *“Шуун Арабія”*. № 107, вересень 2001.
4. Гарасимів Т.З., Чернописька В.З., Кучеренко Н.В. Аксіологічні засади сучасної університетської освіти: правові підходи : монографія. Львів : Сполом, 2021. 192 с.
5. Закон України “Про вищу освіту”. No 1556-VII від 1 липня 2014 р. *База даних “Законодавство України” ВР України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 01.09. 2023).
6. Козловець А. Українська вища освіта в дискурсі глобалізаційних процесів. *Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи* / за ред. П.Ю. Сауха. Житомир : Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. Київ : Педагогічна думка, 2011. С. 18–32.
7. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України. *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <http://www.mon.gov.ua>.

ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗМАГАНЬ У ДИСТАНЦІЙНОМУ ФОРМАТІ

REFERENCES

1. Bohush, L. Rozvytok systemy osvity Ukrainy v ramkakh stratehii pidvyshchennia yakosti yii posluh ta konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky [Development of the education system of Ukraine in the framework of the strategy of improving the quality of its services and the competitiveness of the national economy]. Available at: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bematova9/subor/Bogush> (Accessed 01.09. 2023). [in Ukrainian].
2. Volovych, V. (2004). Bolonskyu protses i nova paradyhma osvity v Ukraini [The Bologna process and the new paradigm of education in Ukraine]. *Sociology: theory, methods, marketing*. No. 4. pp. 189–199. [in Ukrainian].
3. Vafsa, Ali Asaad. (2001, September). Arabske prosvytynstvo mizh dvoma novymy epokhamy [Arab enlightenment between two new eras]. "Shuun Arabia". No. 107. [in Ukrainian].
4. Harasymiv, T.Z., Chomopyska, V.Z. & Kucherenko, N.V. (2021). Aksiologichni zasady suchasnoi universytetskoï osvity: pravovi pidkhody: monohrafiia [Axiological principles of modern university education: legal approaches: monograph]. Lviv, 192 p. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [Law of Ukraine "On Higher Education"]. No. 1556-VII from July 1, 2014. "Legislation of Ukraine" database of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Accessed 01.09.2023). [in Ukrainian].
6. Kozlovets, A. (2011). Ukrainska vyshcha osvita v dyskursi hlobalizatsiinykh protsesiv [Ukrainian higher education in the discourse of globalization processes]. *Innovations in higher education: problems, experience, prospects*. (Ed.). P.Yu. Saukha. Zhytomir: National report on the state and prospects of education development in Ukraine. Kyiv, pp. 18–32. [in Ukrainian].
7. Shynkaruk, V. Osnovni napriamy modernizatsii struktury vyshchoi osvity Ukrainy [The main directions of modernization of the structure of higher education of Ukraine]. *Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine*. Available at: <http://www.mon.gov.ua>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.09.2023

УДК 378.147.88:004.031.4(4/8)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.288273>

Сергій Шаров, кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри комп'ютерних наук

Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

Тетяна Шарова, доктор філологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу роботи з обдарованою молоддю
Державної наукової установи "Інститут модернізації змісту освіти"

ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗМАГАНЬ У ДИСТАНЦІЙНОМУ ФОРМАТІ

У статті висвітлено напрями дотримання принципів академічної доброчесності під час проведення Всеукраїнського турніру юних інформатиків у 2022–2023 н. р., що був організований на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Зазначається, що академічна доброчесність під час проведення цього інтелектуального змагання дотримана через оприлюднення всіх матеріалів турніру, фахову відповідність членів оргкомітету та журі, списки яких затверджені МОН України, проведення різних етапів турнірного змагання з інформатики на засадах прозорості і публічності. Наявність відеокамер, здійснення відеозапису та прозора робота на всіх етапах уможливила досягнути успішного проведення заходу в дистанційному форматі з дотриманням принципів академічної доброчесності для усіх учасників, хто був долучений до турнірних змагань.

Ключові слова: академічна доброчесність; інтелектуальні змагання; дистанційний формат; турнір програмування.
Літ. 15.

Sergii Sharov, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Head of the Computer Science Department,

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

Tetiana Sharova, Doctor of Sciences (Philology), Professor,
Chief Research Worker at the Scientific and Methodological Sector
for Work with Gifted Youth at the Department of Work with Gifted Youth,
State Scientific Institution "Institute of Education Content Modernization"

UPHOLDING THE ACADEMIC INTEGRITY DURING INTELLECTUAL COMPETITIONS IN A DISTANCE FORMAT

The article presents an analysis of research of the academic integrity during distance learning and conducting intellectual competitions. It was emphasized that an important issue today is technical support and support of intellectual competitions in a distance format in order to ensure academic integrity. The study contains information about the All-Ukrainian tournament of young computer scientists in 2022–2023, which was organized on the basis of Uman Pavlo Tychna State Pedagogical University.

The article emphasizes that during the organization and holding of intellectual tournament competitions at the All-Ukrainian level, it is necessary to understand that this is teamwork and requires the concentrated attention of each member of the team participating in all stages of the tournament. Academic integrity during the intellectual competition in informatics was observed in the aspect of publishing all materials, professional training of members of the organizing committee and members of the jury, the lists of which are approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, conducting various stages of tournament competitions. The study indicated that the work ethics of the competition participants in a distance format involved the joining of the entire team to one computer, or each participant individually using a personal computer with personal identification in the Zoom system window. The presence of video cameras, video recording and the work of all participants of the tournament, made it possible to achieve the successful conduct of the event in a distance format with the upholding of academic integrity for all participants who were involved in the tournament competitions. Upholding the rules of intellectual competitions, which clearly spell out issues of academic integrity, is evidence that the organized and held event took place without violations and appeals. It was emphasized that the coordinated work of the organizing committee and members of the jury made it possible to hold successfully intellectual competitions in informatics at the All-Ukrainian level.

Keywords: academic integrity; intellectual competitions; distance format; tournament.

Постановка проблеми. Нині в Україні існує потреба у тому, аби надати можливості здобувачам освіти активніше долучатись до різноманітних інтелектуальних змагань (конкурсів, турнірів, олімпіад) на всеукраїнському та міжнародному рівнях попри важкі часи та різноманітні перепони. Від 2020 р. у зв'язку із пандемією COVID-19 освітній процес України був тимчасово переведений у дистанційний або змішаний формат. Крім того, із початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну окремі заклади освіти перейшли до дистанційного формату навчання, що дало змогу здобувачам освіти не призупиняти освітній процес, а навчатися в онлайн-режимі, опановуючи потрібні знання та компетентності. У цей період значна частина інтелектуальних змагань в Україні також була організована і проведена у дистанційному або змішаному форматі. Водночас специфіка проведення заходів в онлайн-режимі вимагає значної уваги до технічної підтримки та супроводу інтелектуальних змагань, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. За останні роки в Україні та за її межами з'явилося багато наукових досліджень з питань дистанційного і змішаного навчання, дотримання академічної доброчесності всіма учасниками освітнього процесу й академічної спільноти. Вітчизняні вчені досліджували питання академічної доброчесності як основної інституційної цінності (О. Абатуров, А. Нікуліна), запоруки якісної вищої освіти (І. Бабій, О. Бутенко). У наукових студіях Г. Ульянової, Н. Бааджи, А. Барішевської розглянуто питання академічної доброчесності та її імплементації в українське освітнє середовище, С. Воронової – аспекти академічної доброчесності в системі загальної середньої освіти.

Значна увага з боку науковців надається розвитку обдарованої молоді України. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з метою її інформаційної підтримки та розвитку відображено у роботі С. Шарова, Т. Шарової, Б. Кременського, Ю. Сафонова. Питання дистанційних інтелектуаль-

них змагань, зокрема організації та проведення турнірів з інформатики, представлені у праці Ю. Горюшка, В. Мельника, О. Міци та інших учених. М. Ковтанюк надав інформацію про технічний супровід турніру юних інформатиків у дистанційному режимі на базі УДПУ імені Павла Тичини, що був організований та проведений у 2022–2023 н. р. Водночас недостатньо висвітленими залишилися напрями дотримання принципів академічної доброчесності під час організації інтелектуальних змагань у дистанційному форматі.

Метою статті є висвітлення інформації про напрями дотримання академічної доброчесності під час організації та проведення інтелектуальних змагань всеукраїнського рівня. До уваги береться Всеукраїнський турнір юних інформатиків, що був організований та проведений у 2022–2023 н. р. на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Виклад основного матеріалу. В академічному просторі часто лунають думки вчених щодо розуміння академічної доброчесності в освітньому процесі вищої та середньої школи. Відомо, що проблема її дотримання стосується вчених, викладачів, учнів, студентів, вчителів тощо [15, 24]. На думку О. Абатурова та А. Нікуліної [1, 118], до основних принципів академічної доброчесності належать: підзвітність, етична поведінка під час проведення дослідження, прозорість і незалежність. Науковці І. Бабій, О. Бутенко [2, 89] також аналізують принципи академічної доброчесності, що стосуються до принципів законності, чесності та порядності, поваги, справедливості, взаємної довіри та взаємоповаги, відповідальності, компетентності та професіоналізму, прозорості. С. Воронова [4, 100] акцентує увагу на тому, що академічна доброчесність забезпечує повагу до закону, доброчесну поведінку учасників освітнього процесу, справедливе оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти. У цьому контексті доречна думка Я. Тицької [12, 192], яка наголошує на підвищенні якості освіти під час дотримання принципів академічної доброчесності.

Сьогодні застосування ІКТ для підтримки та розвитку обдарованої молоді може відбуватися у різних напрямках, зокрема під час факультативних занять, самостійної роботи, обміну електронними повідомленнями, комунікації за допомогою відеозв'язку, наукової роботи, у процесі організації та проведенні інтелектуальних і творчих змагань [14, 465] тощо. Водночас дослідниця А. Барішевська акцентує увагу на тому, що “стрімкий розвиток інформаційних технологій актуалізував питання щодо дотримання академічної доброчесності через випадки недобросовісного запозичення та привласнення чужих ідей та продуктів інтелектуальної власності” [3, 187]. У цьому контексті О. Наливайко, О. Калістова, Д. Поляков [9, 143] та М. Зінченко [7, 198] вказують, що дотримання академічної доброчесності в процесі дистанційного навчання є важливим аспектом з точки зору формування у здобувачів сучасних компетентностей.

Організація Всеукраїнських учнівських турнірів в онлайн-форматі в 2022–2023 н. р. відбулася після оприлюднення на сайті Міністерства освіти і науки України наказу “Про проведення фінальних етапів Всеукраїнських учнівських турнірів винахідників і раціоналізаторів, інформатиків, фізиків, хіміків у дистанційній формі в 2022/2023 навчальному році” (№ 1079 від 01.12.2022 р.) із зазначенням переліку установ та закладів освіти, відповідальних за організацію і проведення фінальних етапів Всеукраїнських учнівських турнірів, чітких термінів тощо. Всеукраїнський турнір юних інформатиків 2022–2023 рр., відповідно до листа ДНУ “Інститут модернізації змісту освіти” (21/08-59 від 24.10.2022 р.), було організовано на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Цього разу до турнірних змагань з інформатики долучилось 11 команд з усієї України (учні 9–11 кл.). Офіційно на рівні Міністерства освіти і науки України було затверджено персональний склад організаційного комітету та склад журі означеного турніру.

Під час організації турніру було розглянуто та вирішено низку важливих питань, що стосувалися організації та проведення змагань у дистанційному форматі з дотриманням принципів академічної доброчесності. Ці питання потрібно було вирішити в обов'язковому порядку ще на етапі планування та підготовки турніру, оскільки в умовах проведення онлайн-заходів, у тому числі навчальних, часто виникають проблеми об'єктивного оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти [13, 101]. Навіть в умовах змішаного формату організації освітнього процесу та інтелектуальних змагань, коли відбувається поєднання очного та дистанційного навчання [11, 147], технічний супровід та дотримання академічної доброчесності залишаються актуальними.

Дотримання принципів академічної доброчесності було забезпечено у різних напрямках. Усі учасники

турніру, а також керівники та батьки здобувачів освіти, мали змогу своєчасно бачити актуальну інформацію про перебіг змагань на створеному факультетом математики та інформатики (декан Т. Махомета) сайті, який містив такі рубрики:

- головна сторінка, де були представлені основні новини, що стосувались турніру юних інформатиків;
- правила турніру, які містили пояснення щодо процедури проведення з урахуванням дистанційного формату;
- завдання турніру (завдання для I туру інтелектуального змагання, які потрібно було виконати до початку турніру та надіслати на перевірку членам журі);
- нормативні документи (для перегляду та попереднього ознайомлення з нормативною документацією щодо інтелектуальних змагань);
- перелік членів журі (інформація про кожного члена);
- відеоматеріали (запис усіх етапів інтелектуальних змагань);
- нагороди (посилання на дипломи переможців та подяки учасникам).

Розглядаючи питання інтелектуальних турнірних змагань на Всеукраїнському рівні, треба розуміти, що це командна робота, яка потребує концентрованої уваги кожного члена команди, що долучається до виконання завдань на всіх етапах турніру [5, 32]. Результати спільної роботи в команді оцінюються компетентними членами журі. Тому заклад-організатор (далі – УДПУ) взяв на себе відповідальність щодо унормування правил та процедур проведення турніру в дистанційному форматі, які прописані досить чітко і конкретно. Для прикладу наведемо систему оцінювання завдання I етапу з урахуванням розподілу балів, які відводяться на кожен вид робіт: “1) інсталяція програми (5 балів); 2) інтерфейс програми (25 балів); 3) технічна документація (10 балів); 4) інструкція для користувача (10 балів); 5) досконалість реалізації задачі (35 балів); 6) ефективність роботи програми (35 балів)” [10, 3]. Це дало змогу командам попередньо зорієнтуватися у вагомості окремих критеріїв та приділити їм більше уваги під час захисту робіт.

Для орієнтації в часі, що відводився учасникам турніру для демонстрації власних напрацювань, а також послідовності виступів, у Правилах було прописано відповідний регламент, що дозволяє здобувачам заздалегідь підготуватися до інтелектуального змагання: “На захист команді-доповідачу відводиться до 60 хвилин. З них: захист задачі-проєкту – 5 хв; представлення особливостей алгоритму задачі – 10 хв; демонстрація роботи програми – 15 хв; запитання опонента і відповіді на них – 15 хв; слово рецензента – 5 хв; консультації з командою (таймаут) – 3 хв; підсумкове слово доповідача – 5 хв; виставлення оцінок – 2 хв.” [10, 5]. Послідовність за-

хисту командами власних проєктів була визначена за допомогою генератора випадкових чисел, демонстрація роботи якого була показана в онлайн-режимі в реальному часі всім командам.

Учасники турніру могли у вільному доступі ознайомитися з інформацією про особливості проведення II та III туру в онлайн-форматі, що також було відображено у Правилах турніру. Попередньо оргкомітетом під час робочих зустрічей були розглянуті різні програмні засоби щодо забезпечення відеозв'язку [8, 254]. Як результат, для організації Всеукраїнського учнівського турніру юних інформатиків використовувалася програма Zoom. Заздалегідь посилання на відеозустріч було розміщено на сайті турніру. Додатково оргкомітет відправив посилання на відеозустріч кожному учасникові, що дозволило усім командам вчасно доєднатись до змагання.

Процедура роботи в дистанційному форматі над виконанням завдань II та III туру передбачала доłącнення до одного комп'ютера усієї команди. У такому випадку капітан команди повинен був назвати вікно Zoom назвою команди для чіткої ідентифікації учасників турнірних змагань. У випадку, коли учасники команди доєднуються до турніру з різних комп'ютерів, обов'язково було вказувати не лише ПІБ учасника, а й назву команди. Так оргкомітету та членам журі було досить легко орієнтуватися в тому, з якої команди учасник та прослідкувати за його діями в реальному часі.

Для оптимізації роботи на II етапі всі команди були поділені випадковим чином на дві віртуальні кімнати. До кожної кімнати було доєднано декілька членів журі й оргкомітету. Представник Державної наукової установи "Інститут модернізації змісту освіти" мав можливість відвідувати будь-яку кімнату та слідкувати за процесом виконання запропонованих завдань. Така процедура є свідченням академічної доброчесності як з боку учасників турнірного змагання, так і організаторів, членів журі, керівників команд. У розподілених кімнатах учасники команди мали підтвердити власну особу офіційним документом, що унеможливає доłącнення до змагань сторонніх осіб. Третій етап турніру традиційно відбувався з використанням Інтернет-порталу e-olymp.com і передбачав автоматичну перевірку розв'язок декількох задач з програмування [6, 79] і нарахування команді балів за кожний правильний розв'язок. За роботою команд над виконанням завдань також слідкували члени журі й оргкомітету.

Під час Всеукраїнського учнівського турніру юних інформатиків здійснювався відеозапис усіх етапів з декількох відеокамер, що унеможливило виникнення конфліктів та проявів академічної недоброчесності. Це було регламентовано Правилами проведення турніру: "На робочому місці кожної команди (учасника) повинні бути дві робочі камери

та мікрофон (який має бути постійно увімкнений). Перша камера повинна здійснювати запис роботи команди (учасника) спереду. Друга камера повинна записувати роботу команди (учасника) з повним оглядом робочого місця та найближчого простору навколо. До кута огляду камери повинні обов'язково входити такі елементи: кожен учасник команди, руки учасників, монітор тощо" [10, 9].

Ще одним напрямом дотримання академічної доброчесності під час організації та проведення Всеукраїнського учнівського турніру юних інформатиків у 2022–2023 н. р. є той факт, що у Правилах інтелектуальних змагань чітко зафіксовано неможливість зміни правил у процесі турніру. У випадку такої потреби відповідні зміни можуть бути внесені тільки перед початком наступних змагань.

Варто також зазначити, що злагоджена робота оргкомітету і членів журі, наявність правильно виписаних правил турніру юних інформатиків була підтверджена відсутністю апеляцій у процесі проведення усього заходу. Всі команди-учасники слідкували за досягненнями своїх опонентів, переживали власні досягнення, а наприкінці посіли об'єктивні місця відповідно до балів, накопичених упродовж трьох етапів турніру.

Висновки. Отже, дотримання принципів академічної доброчесності є необхідною умовою освітньої, навчальної та наукової діяльності, у тому числі інтелектуальних змагань. Академічна доброчесність під час проведення Всеукраїнського учнівського турніру юних інформатиків у 2022–2023 н. р. на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини дотримана в аспекті завчасного оприлюднення завдань I етапу, правил проведення турніру, відеоматеріалів II та III етапу, відеоспостереження під час виконання завдань тощо.

На сайті Всеукраїнського турніру юних інформатиків (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини) відображені рубрики, що містять всю необхідну інформацію щодо проведення турніру. На ньому ж оприлюднені всі нагородні матеріали: дипломи переможцям, подяки за участь командам, що не є переможцями, а також подяки керівникам команд, що підготували здобувачів освіти до участі в інтелектуальному змаганні.

Переможці відзначені, відзнаки оприлюднені, а молода еліта продовжує створювати історію української нації. Україна тримає орієнтир на обдаровану молодь, яка інтелектуально розвинена та наближає нашу країну до Перемоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абатуров О.С., Нікуліна А.О. Академічна доброчесність – основна інституційна цінність. *Академічна доброчесність: виклики сучасності*: збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян. 2019. С. 117–123.

2. Бабій І.В., Бутенко О.Г. Академічна доброчесність як запорука якісної вищої освіти в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. *Перспективи та інновації науки (Серія "Педагогіка", Серія "Психологія", Серія "Медицина")*. 2022. № 13 (18). С. 82–93.

3. Барішевська А.П. Академічна доброчесність в українському освітньому просторі. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 грудня 2021 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 187–190.

4. Воронова С. Академічна доброчесність в системі загальної середньої освіти. *Молодь і ринок*. 2021. № 2 (188). С. 95–100.

5. Горошко Ю.В., Мельник В.І., Міца О.В. Про турніри юних інформатиків. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерноорієнтовані системи навчання*. 2018. № 20 (27). С. 32–39.

6. Жуковський С.С. Академічна доброчесність при вивченні програмування з використанням інтернет-порталу e-olymp.com. *Академічна доброчесність: виклики сучасності: збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян*. 2020. С. 78–80.

7. Зінченко В.М. Академічна доброчесність як основа сучасного процесу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 3.21. С. 198–205.

8. Ковтанюк М.С. Технічний супровід Турніру юних інформатиків у дистанційному режимі. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 1 (57). С. 253–258.

9. Наливайко О., Калістова О., Поляков Д. Дотримання академічної доброчесності навчальних досягнень здобувачів освіти в процесі дистанційного навчання. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 31.4. С. 143–162.

10. Правила турніру. Всеукраїнський турнір юних інформатиків 2022–2023. URL: <https://sites.google.com/view/informaticaturnir/pravila-turniru>.

11. Ткачук Г. Змішане навчання та особливості використання ротатійної моделі у навчальному процесі. *Інформаційні технології в освіті*. 2017. № 4 (33). С. 143–156.

12. Тицька Я. "Академічна доброчесність" та "академічна відповідальність" у забезпеченні якості освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 192–195.

13. Ульянова Г.О., Бааджи Н.П. Академічна доброчесність як основа академічного успіху. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 98–103.

14. Шаров С., Кремінський Б., Сафонов Ю., Шарова Т. Організація роботи з обдарованою молоддю засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 3 (17). С. 458–471.

15. Sharov S. Popularization of academic integrity through massive open online courses. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*. 2020. № 53. P. 23–26.

REFERENCES

1. Abatur, O.I. & Nikulina, A.O. (2019). Akademichna dobrochesnist – osnovna instytutsiina tsinnist [Academic integrity is a core institutional value]. *Academic integrity: contemporary challenges. Collection of scientific essays of participants of the remote stage of scientific training for educators*, pp. 117–123. [in Ukrainian].

2. Babii, I.V. & Butenko, O.H. (2022). Akademichna dobrochesnist yak zaporuka yakisnoi vyshchoi osvity v Uman'skomu derzhavnomu pedahohichnomu universyteti imeni Pavla Tychny [Academic integrity as a guarantee of quality higher education at Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychny]. *Perspectives and innovations of science ("Pedagogy" Series, "Psychology" Series, "Medicine" Series)*. No. 13 (18), pp. 82–93. [in Ukrainian].

3. Baryshevska, A.P. (2021). Akademichna dobrochesnist v ukrainskomu osvithnomu prostori [Academic integrity in the Ukrainian educational space]. *Implementation of the state anti-corruption policy in the international dimension: Proceedings of the VI International Conference (Kyiv, December 9–10, 2021)*, pp. 187–190. [in Ukrainian].

4. Voronova, S. (2021). Akademichna dobrochesnist v systemi zahalnoi serednoi osvity [Academic integrity in the general secondary education system]. *Youth and the market*. No. 2 (188), pp. 95–100. [in Ukrainian].

5. Horoshko, Yu.V., Melnyk, V.I. & Mitsa, O.V. (2018). Pro turniry yunykhn informatykyv [About tournaments of young computer scientists]. *Scientific journal of the NPU named after M.P. Dragomanova. Series 2. Computer-oriented learning systems*. No. 20 (27), pp. 32–39. [in Ukrainian].

6. Zhukovsky, S.S. (2020). Akademichna dobrochesnist pry vyvchenni prohramuvannya z vykorystanniam internet-portalu e-olymp.com [Academic Integrity in Learning Programming Using the Internet Portal e-olymp.com]. *Academic integrity: contemporary challenges. Collection of scientific essays of participants of the remote stage of scientific training for educators*, pp. 78–80. [in Ukrainian].

7. Zinchenko, V.M. (2020). Akademichna dobrochesnist yak osnova suchasnoho protsesu [Academic integrity as the basis of the modern process]. *Current issues of humanitarian sciences*. No. 3.21, pp. 198–205. [in Ukrainian].

8. Kovtaniuk, M.S. (2023). Tekhnichniy suprovit Turniru yunykhn informatykyv u dystantsiinomu rezhymi [Technical support of the Tournament of young computer scientists in remote mode]. *Innovative pedagogy*. No. 1 (57), pp. 253–258. [in Ukrainian].

9. Nalyvaiko, O., Kalistova, O. & Poliakov, D. (2020). Dotrymanna akademichnoi dobrochesnosti navchalnykh dosiahnen z dobuyachiv osvity v protsesi dystantsiinoho navchannya [Observance of academic integrity of educational achievements of education seekers in the process of distance learning]. *Educational discourse*. No. 31.4, pp. 143–162. [in Ukrainian].

10. Pravyla turniru. Vseukrainskyi turnir yunykhn informatykyv 2022–2023. [Tournament rules. All-Ukrainian tournament of young computer scientists 2022–2023]. Available at: <https://sites.google.com/view/informaticaturnir/pravila-turniru> (Accessed 24 May 2023). [in Ukrainian].

11. Tkachuk, H. (2017). Zmishane navchannya ta osoblyvosti vykorystannia rotatsiinoi modeli u navchalnomu protsesi [Blended learning and features of the use of the rotation model in the educational process]. *Information technology in education*. No. 4 (33), pp. 143–156. [in Ukrainian].

12. Tytska, Ya. (2018). "Академічна доброчесність" та "академічна відповідальність" у забезпеченні якості освіти ["Academic integrity" and "academic responsibility" in ensuring the quality of education]. *Entrepreneurship, economy and law*. No. 11, pp. 192–195. [in Ukrainian].

13. Ulianova, H.O. & Baadzy, N.P. (2022). Akademichna dobrochesnist yak osnova akademichnoho uspikhu

ДИСКУСІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ФАХОВИХ БАКАЛАВРІВ У ЗАКЛАДАХ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

[Academic integrity as the basis of academic success]. *Legal position*. No. 4 (37), pp. 98–103. [in Ukrainian].

14. Sharov, S., Kreminskyi, B., Safonov, Yu. & Sharova, T. (2023). Orhanizatsiia roboty z obdarovanoiui moloddiu zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Organization of work with gifted youth by means of information

and communication technologies]. *Science and technology today*. No. 3 (17), pp. 458–471. [in Ukrainian].

15. Sharov, S. (2020). Popularization of academic integrity through massive open online courses. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*. No. 53, pp. 23–26. [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.09.2023

УДК 378.046 – 021.46:[808.53:81'276.6]

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291093>

Ольга Сорока, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Галина Лещук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ДИСКУСІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ФАХОВИХ БАКАЛАВРІВ У ЗАКЛАДАХ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено проблему формування професійно-мовленнєвої компетентності молодших фахових бакалаврів у закладах передвищої освіти засобами дискусії. Актуальність проблеми вбачається тому, що у сфері майбутньої професійної діяльності багато залежить від умінь фахівця медичної галузі реалізувати себе через спілкування, вільно та критично мислити. Встановлено, що групова дискусія на навчальних заняттях сприяє розширенню інформаційного поля студентів, виробленню комунікативних навичок, активізує інтерес до навчання. Представлено сутнісні характеристики групової дискусії, серед яких розв'язання професійних завдань, що мають нестандартний підхід, творчий конструктивізм, поєднання взаємодоповнюваного діалогу та обговорення-суперечки, зіткнення різних точок зору, позицій, рішень, досягнень.

Ключові слова: професійно-мовленнєва компетентність; молодші фахові бакалаври; заклади передвищої освіти; студенти-медики; дискусія; формування.

Табл. 1. Літ. 13.

Olga Soroka, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Head of the Social Work and Management of Sociocultural Activities Department, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Halyna Leshchuk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Social Work and Management of Sociocultural Activities Department, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

DISCUSSION AS A MEANS OF FORMATION PROFESSIONAL SPEAKING COMPETENCE OF YOUNGER SPECIALIST BACHELORS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS (COLLEGES)

The article highlights the problem of formation of professional speech competence of junior bachelors in educational institutions (colleges) by means of discussion. The relevance of the problem can be seen in the fact that in the field of future professional activity, a lot depends on the ability of a medical specialist to realize oneself through communication, to think freely and critically. Emphasis is placed on the expediency of using group discussion in the process of formation of professional speech competence of junior bachelors in educational institutions (colleges). It has been established that group discussion in educational classes contributes to the expansion of the information field of students. It also develops communication skills, and activates interest in learning. There are presented essential characteristics of a group discussion. They include the solution of professional tasks with a non-standard approach, creative constructivism, a combination of complementary dialogue and discussion-dispute, a clash of different points of view, positions, solutions, and achievements. There are revealed peculiarities of group discussion. It is one of the effective means of developing unprepared speech and group interaction skills. It makes it possible to reproduce the conditions of real speech communication. There are defined forms of discussion: round table, forum, panel discussion, debate, symposium, aquarium technique, court session, and brainstorming. Special attention is paid to discussion-dialogue and discussion-dispute. The step-by-step structure of the educational session is presented in the form of a discussion: awareness of the problem and its analysis; actualization of previously acquired knowledge; collection and analysis of information; discussion of problem solving alternatives; collective discussion of the problem; reflection, summarizing the discussion. The potential of group discussion in the educational process of junior professional bachelors of educational institutions,

namely: modeling, logical analysis, group decision-making, replenishment of the amount of theoretical knowledge, practical application of language skills and skills to build statements, cooperation methods. It is suggested to use a set of techniques to increase the effectiveness of group discussion: clarifying questions, demonstration of misunderstanding, doubt, alternative, engagement.

Keywords: *professional speech competence; junior professional bachelors; educational institutions (colleges); medical students; discussion; formation.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, на ринку праці потрібні фахівці, готові розв'язувати актуальні соціальні й професійні завдання. Здатність витримати конкуренцію, досягти певних вершин професійної майстерності й розвитку залежить не лише від отриманих знань, умінь і навичок, а найбільше від розвитку необхідних загальних і професійних компетентностей. В освітньому процесі при підготовці фахівців у системі середньої професійної освіти необхідно створити умови для оволодіння майбутніми медичними працівниками комплексом компетентностей, затребуваних у суспільстві. Випускник має бути конкурентоспроможним за умов інформаційно й комунікативно насиченого простору.

Серед сучасних дидактичних розробок у теорії та методиці професійної освіти особливе місце належить пошуку методів і прийомів навчання, що дають змогу ефективно формувати як загальні, так і професійні компетентності. Серед них особливе місце належить професійно-мовленнєвій компетентності, яка є одним із основних показників якості підготовки фахівця у будь-якій галузі людської життєдіяльності, що демонструє рівень сформованості ключових уявлень, знань і навичок у сфері міжособистісної взаємодії на соціально та професійно прийнятному рівні. Це завдання прямо стосується підготовки медичних працівників середньої ланки, які сьогодні є не просто виконавцями призначень лікаря, а й переходять у нову категорію працівників – фахівців, які виконують певні творчі функції. У зв'язку з цим переглядаються зміст і структура професійної підготовки середнього медичного персоналу. Насамперед це стосується подолання його обмеженої професійно-мовленнєвої компетентності.

Професія медичної сестри, акушерки, фармацевта належить до такого виду діяльності, де висока професійно-мовленнєва компетентність є невід'ємною частиною професії, як і набір спеціальних умінь і навичок. Як фахівці системи “людина–людина” вони постійно залучені до процесу спілкування, що передбачає різноманітні й багатопланові відносини з колегами по роботі, пацієнтами та їхніми родичами. Професійна діяльність фахівців медичної галузі передбачає чітку та координовану взаємодію на основі позитивних взаємин, взаєморозуміння і сприятливого соціально-психологічного клімату.

Перевагою комунікативного навчання у закладах передвищої освіти є можливість за короткий час передати значний обсяг інформації, застосовувати

на практиці отримані знання та вміння, а за рахунок інформативної насиченості практичних занять і різноманітності методичних форм їх проведення досягти зростання професійного рівня молодших фахових бакалаврів. Використання нових технологій і методик у процесі формування професійно-мовленнєвої компетентності показали доцільність застосування групових методів в організації роботи студентів. У нашому баченні, одним із таких може і має стати навчальна дискусія – цілеспрямований обмін думками, ідеями, судженнями для пошуку істини. Інтерес до неї зумовлений ще й тим, що дискусії поки що не набули широкого поширення у системі середньої медичної освіти.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Вивченню питань професійної підготовки молодших фахових бакалаврів у закладах передвищої освіти приділяли увагу такі вчені, як Г. Михайлишин, В. Мороз, С. Мороз, Т. Равчина, О. Сорокаліта, І. Хомишин, Г. Шемелюк та інші. Психолого-педагогічні дослідження та дидактичні методи навчання української мови (Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Кучерук, О. Семенов) показали ефективність отримання повноцінних знань студентів та обов'язкових умов роботи за допомогою групових форм організації навчання, серед яких особливе місце займає дискусія.

Увагу вітчизняних дослідників привертають окремі напрями застосування дискусії в освітньому процесі закладів загальної середньої, передвищої та вищої освіти. Так, Н. Андронік досліджує лінгводидактичні та комунікативні особливості дискусії [2]; Ю. Полікарпова вивчає дискусію як різновид інтерактивних технологій, що має значний потенціал для використання у процесі навчання іноземних студентів [9]. В. Леган і Н. Годованець розглядають дискусію як активний метод вивчення іноземних мов [5]. О. Любашенко, О. Попова вважають навчальну дискусію спеціальним лінгводидактичним методом, засобом формування комунікативно-стратегічної компетентності учня [6]. Поділяємо думку про те, що освоєння норм раціонального мовного спілкування, правил ведення дискусій формує відповідальне ставлення до мови, що є однією з найважливіших вимог, які висуваються до сучасного фахівця у будь-якій галузі життєдіяльності [7].

Проте, незважаючи на достатній рівень досліджень означеної тематики, проблему застосування дискусії, як засобу формування професійно-мовленнєвої компетентності молодших фахових бакалаврів

ДИСКУСІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ФАХОВИХ БАКАЛАВРІВ У ЗАКЛАДАХ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

у закладах передвищої освіти доцільно розглядати більш детально.

Метою статті є з'ясування сутності дискусії, як методу навчання, висвітлити її потенціал у процесі формування професійно-мовленнєвої компетентності молодших фахових бакалаврів у закладах передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Професійно-мовленнєва компетентність у широкому розумінні – це оволодіння сукупністю професійних функцій, що забезпечують смислове сприйняття інформації від викладача до студента і навпаки. Це визначення має інформаційно-смысловий характер. З психолого-педагогічних позицій, під комунікативною компетенцією мається на увазі організація соціально-психологічної взаємодії, коли створюється спільнота учасників освітнього процесу зі збереженням індивідуальності кожного з них, формується психологічна готовність до співробітництва.

Професійно-мовленнєва компетентність має багаторівневий характер. Йдеться про переживання особистої цінності та значущості, що проявляється у формуванні ціннісного ставлення до студента та про культуру спілкування, під якою розуміють таку організацію педагогічної взаємодії, при якій усі учасники почуваються комфортно, тому що для кожного створюють умови для комунікативної взаємодії та самореалізації.

Важливим показником сучасної освіти є переміщення акцентів на розвиток навичок мовного спіл-

кування на професійні теми та ведення дискусій. Йдеться про реалізацію мовного акту говоріння у процесі комунікації, одного з найбільш оптимальних стратегічних прийомів – використання комунікативних технологій: активних та інтерактивних методів навчання.

Активні методи навчання – це такі, що спонукають до інтенсивної розумової та практичної діяльності у процесі оволодіння навчальним матеріалом [12]. Таке навчання передбачає використання системи методів, спрямованої на самостійне оволодіння студентами знаннями і вміннями у процесі активної розумової та практичної діяльності. До однієї з найефективніших форм інтерактивного навчання можна віднести групову дискусію.

У загальноприйнятому значенні дискусія (від латинського *discussio* – “я досліджую”) – це публічне обговорення будь-якого питання групою людей чи вільний вербальний обмін знаннями, судженнями, ідеями або думками. До її сутнісних характеристик відносять: виконання професійних завдань, що мають нестандартний підхід, творчий конструктивізм, поєднання взаємодоповнювального діалогу та обговорення-суперечки, зіткнення різних точок зору, позицій, рішень, досягнень.

Сьогодні термін “дискусія” має багато різних тлумачень. Його часто ототожнюють з диспутом або дебатами, і використовують як навчально-організаційну форму, метод або прийом. У табл. 1 наведено найбільш поширені трактування цього поняття.

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення “дискусії”

Сутнісна характеристика “дискусії”	Автори
“Дискусія – це публічне обговорення будь-якого спірного питання, у процесі якого розглядаються різноманітні точки зору, що формує й розвиває науковий світогляд старшокласника” [1, 148].	О. Андрієць
Дискусія є “однією з найважливіших форм комунікації, методом вирішення суперечливих проблем, способом пізнання дійсності, формою колективного обговорення будь-якого невирішеного питання для встановлення істини” [3, 346].	К. Босак, Л. Сивак
Дискусія – це метод, стрижневий інструмент навчання, накопичення досвіду та оцінки [13].	О. Бреніфер (O. Brenifier)
“Дискусія – це спір, суперечка окремих осіб, співрозмовників” [4, 223]	В. Бусел
“Дискусія – усна (писемна) форма організації мовлення, у процесі якої розглядаються протилежні точки зору; комунікативна взаємодія групи учнів, що організовується для обміну думками, обговорення спірного питання” [10, 42].	М. Пентиліук
“Дискусія – один із методів розв’язання спірних питань; метод навчання, який передбачає організацію спільної мовної діяльності для пошуку ефективного розв’язання проблеми” [11, 182].	О. Пометун

Поділяємо позицію Н. Андронік у тому, що “спеціально організована дискусія, по-перше, є одним із ефективних засобів розвитку невідготовленого мовлення й умінь групової інтеракції, по-друге, вона дає змогу відтворити умови реальної мовленнєвої комунікації” [2, 13], що є важливим у процесі фор-

мування професійно-мовленнєвої компетентності студентів у закладах передвищої освіти.

З комунікативної точки зору дискусія завжди полілогічна. Але характер цього полілогу може бути різним: полілог-різноголосся (розбіжність, суперечка, коли кожний захищає свою позицію, власну точ-

ку зору) і полілог-багатоголосся (згода, взаємодоповнення, спільне розв'язання проблеми, діалог) [2].

Серед форм дискусії виділяють такі: круглий стіл, форум, панельна дискусія, дебати, симпозіум, техніка акваріума, судове засідання, мозковий штурм [7]. Розглядаючи різноманітні види дискусій, ми прийшли до висновку, що особливою популярністю серед студентів користуються навчальна дискусія (спеціально організована дискусія для аналізу й розв'язання дидактичної проблеми); “побіжна” (що виникає стихійно під час розгляду складних питань) та дискусія, спрямована на формування переконань [5].

Окрім того, цікавими, на нашу думку, є дискусія-діалог і дискусія-суперечка. Так, перше найчастіше застосовують для спільного обговорення навчальних та виробничих проблем, розв'язання яких може бути досягнуто шляхом взаємодоповнення, групової взаємодії за принципом індивідуальних вкладів або на основі узгодження різних точок зору, досягнення консенсусу. Дискусію-суперечку зазвичай використовують для всебічного розгляду складних проблем, що не мають однозначного вирішення. Вона побудована на принципі позиційного протистояння, а її мета – не стільки подолати проблему, скільки спонукати студентів замислитися над нею, здійснити, так би мовити, “інвентаризацію” своїх уявлень і переконань, уточнити й обґрунтувати свою позицію, навчити студентів аргументовано відстоювати свою точку зору й водночас усвідомлювати право інших мати свій погляд на цю проблему, бути індивідуальністю.

З погляду навчального процесу йдеться про дискусію-діалог. Саме така вона дає змогу, на нашу думку, здійснювати особистісно орієнтований підхід до навчання, постає засобом активізації навчальної діяльності, сприяє поглибленій роботі зі змістом предмета, дозволяє вийти за межі фактичних знань, формуючи концептуальні знання, виховує комунікативну та дискусійну культуру. Щодо дискусій-спору, то її доцільніше застосовувати у позааудиторній, виховній роботі.

У контексті викладеного вище варто зазначити, що будь-яка дискусія малоефективна для передачі інформації, однак для творчого осмислення матеріалу та формування ціннісних орієнтацій вона – незамінна. У процесі дискусії успішно триває навчання пошукових процедур, формується культура рефлексивного мислення. Презентація своєї точки зору допомагає майбутньому фахівцеві різнобічно осмислити її, а спроба прийняти іншу точку зору приводить до перегляду та збагачення власної позиції.

Обов'язковою умовою для проведення дискусії є проблемність матеріалу, використання дослідницьких методик, організація навчальної діяльності за умов співробітництва. Структура навчального заняття у формі дискусії залежить від запланованого

результату, матеріалу, мети та інших факторів. Проте узагальнено її структуру можна відобразити так:

- 1) усвідомлення проблеми та її аналіз;
- 2) актуалізація раніше отриманих знань, творче переосмислення можливості їх застосування, включення до нового контексту;
- 3) збирання інформації з означеної проблеми, аналіз інформації, обговорення альтернатив розв'язання проблеми, розгляд безлічі точок зору, корекція колективної думки;
- 4) колективне обговорення проблеми;
- 5) підбиття підсумків дискусії, звернення до фахівців як до арбітрів;
- 6) рефлексія, підбиття підсумків.

Уважаємо за необхідне відзначити, що робота з проблемою передбачає і постановку проблеми, і її аналіз, обговорення, формулювання, встановлення зв'язку з нею різних фактів та обставин. Усі інші етапи заняття пов'язані так чи інакше зі спробою знайти спосіб розв'язання проблеми, обговоренням гіпотез і перевіркою їх правильності до остаточного вирішення. Основна роль у цьому процесі належить студентам, а місія викладача – стимулювати, спонукати учасників дискусії до обміну думками, гнучко й адекватно керувати процесом пошуку шляхів подолання проблем. Щоб спілкування студентів було ефективним, необхідно вивчати їхню дискусійну культуру. Тому перед заняттям їх необхідно ознайомити з правилами проведення дискусії: давати слово всім охочим; доводити свою думку; не відступати від теми; під час обговорення у малих групах розподіляти ролі; прагнути встановити багатосторонній погляд на проблему; не застосовувати некоректні прийоми та неприпустимі аргументи під час дискусії.

Для колективної рефлексії можна запропонувати студентам такі запитання для обговорення: “Чи були виконані під час дискусії намічені завдання?”; “У чому не було досягнуто успіху?”; “Чи відхилилися від теми?”; “Чи всі брали участь у обговоренні?”; “Чи були випадки “монопольності” обговорення?”; “Якою була атмосфера, що панувала під час обговорення?”

Зі свого боку, викладачеві, що використовує дискусію у навчальному процесі, після її завершення корисно проаналізувати такі аспекти, а саме:

1. Чи були цілі навчального заняття обґрунтовані та чи відповідали вони дискусії як формі організації професійного навчання?
2. Чи вдалося домогтися активної участі студентів в обговоренні?
3. Чи вдалося перешкоджати “монопольності” обговорення з боку окремих студентів?
4. Чи переважали в дискусії відкриті запитання, які спонукали студентів до самостійного мислення?
5. Чи вдалося утримувати увагу групи при обговоренні? Яку саме позицію займав викладач?

6. Які педагогічні прийоми робили дискусію ефективнішою, а які давали зворотний ефект?

7. Чи підбивалися проміжні підсумки, чи підсумовувалися погляди, щоб посилити внутрішню зв'язність дискусії?

Можливості методу групової дискусії доволі великі, а саме: моделювання (сукупність прийомів, побудова гіпотез, порівняння), логічний аналіз, вироблення групового рішення, поповнення обсягу теоретичних знань, практичне застосування мовних умінь і навичок будувати висловлювання, методика співробітництва тощо.

Освітньою метою означеної технології є формування навичок, необхідних для успішного проведення дискусії та участі в ній. Вміння коректно формулювати питання та відповідати на запитання співрозмовників, правильно сприймати інформацію, відстоювати власну позицію, багато в чому залежить від аналогічних умінь і навичок викладача, його здатності передавати знання студентам.

Як приклад наведемо дискусію, що може бути організована зі студентами-медиками з дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)". У контексті розгляду теми "Структура ділового спілкування" пропонуємо використовувати тему для дискусії "Опіки". Проблема опікової травми є актуальною як для мирного, так і для воєнного часу. Опікова хвороба лідирує серед різних варіантів травматичної хвороби за тривалістю та тяжкістю перебігу. Великі матеріальні витрати на лікування хворих, високий відсоток їхньої інвалідизації, одномоментність величезної кількості санітарних втрат потребує оптимального вибору методів надання невідкладної допомоги, транспортування та подальшого лікування. У зв'язку з цим виникають спірні питання про те, які заходи будуть найефективнішими у тому чи тому випадку.

На етапі введення у дискусію викладачі формулюють її проблему та цілі; визначають значущість теми, наголошують на певній суперечливості у питаннях класифікації опіків та їх лікування; встановлюють регламент і правила дискусії; уточнюють терміни й поняття. При цьому можна використовувати такі прийоми, як опис реальної ситуації, демонстрація відеосюжету, фотодокументів, постановка проблемних питань, альтернативний вибір (учасникам пропонується вибрати одну з кількох точок зору або способів подолання проблеми).

На другому етапі студенти обговорюють такі питання: визначення площі опіків (правило долоні, правило "дев'яток"); класифікація опіків (за ступенем глибини ураження, за Крейбіхом); прогнози виживання (правило "сотні", індекс Франка); перша допомога при опіках та методи лікування (закритий метод, нетрадиційні методи). Оцінюючи доцільність та ефективність тих чи тих медичних дій, студенти оперують конкретними фактами. Доводячи свою

правоту, учасники дискусії мають наводити, як докази, відеоматеріали, коментарі та думки експертів.

Для підвищення ефективності групового обговорення пропонуємо застосовувати такі прийоми:

- уточнювальні запитання, що спонукають чіткіше формулювати й аргументувати думки ("Що ви маєте на увазі, коли кажете, що...?", "Як ви доведете, що це правильно?");

- парафраз – повторення висловлювання для переосмислення і уточнення сказаного ("Ви кажете, що...", "Я так вас зрозумів?");

- демонстрація нерозуміння – спонукання студентів повторити, уточнити судження ("Я не зовсім розумію, що ви маєте на увазі? Уточніть, будь ласка");

- сумнів, що дає змогу відсіювати слабкі й непродумані висловлювання ("Чи це так?", "Ви впевнені у тому, що кажете?");

- альтернатива – пропозиція іншого погляду, акцентування уваги на альтернативному підході;

- зачеплення – висловлювання судження, що немінуче викликає різку реакцію і незгоду учасників, прагнення спростувати його і викласти свою точку зору.

На заключному етапі необхідно підбивати підсумки обговорення проблеми опіків: сформулювати узгоджену думку про ефективність різних способів і прийомів їх класифікації та лікування; налаштувати на подальше осмислення проблеми опіків і продовження її вивчення; здійснити спільну оцінку ефективності дискусії, ступеня досягнення запланованих цілей та вкладу кожного у спільну роботу.

Загалом, ми переконані, що дискусія є, безперечно, корисною. Важливо враховувати той факт, що знання у студентів, які беруть участь у дискусії, виявляються міцнішими, ніж у групах, де заняття проходить у традиційній лекційно-семінарській системі.

Висновки. Звернення до дискусійних методів підвищує ступінь креативності навчального процесу, позитивно впливає на студентів, сприяє розвитку їхньої свідомості та відповідальності. Групову дискусію доцільно використовувати у навчальному процесі закладів передвищої освіти при навчанні молодших фахових бакалаврів, застосовуючи її як метод, форму, один із елементів інтерактивного навчання. При цьому можна практикувати будь-які види дискусії. Звернення до цього методу є ефективним, позаяк дає можливість зосередити увагу студентів на проблемі, а також сприяє формуванню їхньої професійно-мовленнєвої компетентності.

Запропонований метод інтерактивного навчання, що забезпечує не тільки збільшення обсягу знань, умінь і навичок, способів діяльності та комунікації, а й розкриття нових можливостей студентів, є необхідною умовою для формування і вдосконалення компетентностей через включення учасників освітнього процесу до осмисленого переживання індивідуальної і колективної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієць О.М. Шкільна дискусія як засіб розвитку дискурсного мовлення учнів в умовах профільного навчання. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія : Філологічна*. 2012. Вип. 31. С. 147–150.

2. Андронік Н.П. Лінгводидактичні та комунікативні особливості дискусії на початковому ступені навчання у вищій мовній школі. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. Чернівці : ЧДПУ, 2007. Вип. 48. С. 13–18.

3. Босак К., Сивак Л. Співвідношення понять “суперечка”, “дискусія” і “полеміка”. Етичні аспекти культури дискусій. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 346–349.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. В. Бусел. Київ : Перун, 2004. 1440 с.

5. Леган В., Годованець Н. Дискусія як активний метод вивчення іноземних мов. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2019. № 17. С. 249–258.

6. Любашенко О., Попова О. Дискусія як метод інтерактивного навчання мови в середній школі. *Ars linguodidacticae*. 2 (1–2018). С. 4–11.

7. Макарова С.В., Ульєва Г.М. Методи дискусії у викладанні іноземної мови студентам ВНЗ. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2016. Вип. 39. С. 143–148.

8. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. ; за заг. ред. С.Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

9. Полікарпова Ю.О. Дискусія як різновид інтерактивних технологій навчання іноземних мов в аграрному виші. *Інноваційні агротехнології за умов зміни клімату*. 2013. Вип. 2. С. 285–287.

10. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / кол. авторів за ред. М. Пентиліук. Київ, 2003. 149 с.

11. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук. метод. посібник / за ред. О.І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

12. Хома Т.В. Активні методи навчання в педагогіці вищої школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 3. С. 149–152.

13. Brenifier O. Enseñar mediante el debate. Ed. Edere. México. 2005. URL: <https://didactifilosofica.files.wordpress.com/2014/06/brenifier-o-ensenar-mediante-el-debate.pdf>

REFERENCES

1. Andriets, O.M. (2012). Shkilna dyskusiia yak zasib rozvytku dyskursnoho movlennia uchniv v umovakh profilnoho navchannia [School discussion as a means of developing students' discourse speech in the conditions of specialized education]. *Scientific notes of the National University Ostroh Academy*. Vol. 31. pp. 147–150. [in Ukrainian].

2. Andronik, N.P. (2007). Lnhvodydaktychni ta komunikatyvni osoblyvosti dyskusiі na pochatkovomu stupeni nav-

channia u vyshchii movnii shkoli [Language didactic and communicative features of the discussion at the initial level of education in the higher language school]. *Bulletin of Chernihiv State Pedagogical University named after T.G. Shevchenko. Pedagogical sciences*. Chernihiv: ChDPU. Vol. 48. pp. 13–18. [in Ukrainian].

3. Bosak, K. & Syvak, L. (2016). Spivvidnoshennia poniat “superechka”, “dyskusiia” i “polemika”. Etychni aspekty kultury dyskusiі [Correlation of the concepts “dispute”, “discussion” and “polemic”. Ethical aspects of discussion culture]. *A young scientist*. No. 4 (31). pp. 346–349. [in Ukrainian].

4. Busel, V.K. (2004). Velykyi tlmachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv, 1440 p. [in Ukrainian].

5. Lehan, V. & Hodovanets, N. (2019). Dyskusiia yak aktyvnyi metod vyvchennia inozemnykh mov [Discussion as an active method of learning foreign languages]. *Modern research on foreign philology*. No. 17. pp. 249–258. [in Ukrainian].

6. Liubashenko, O. & Popova, O. (2018). Dyskusiia yak metod interaktyvnoho navchannia movy v serednii shkoli [Discussion as an active method of learning foreign languages]. *Ars linguodidacticae*. No. 2 (1). pp. 4–11. [in Ukrainian].

7. Makarova, S.V. & Ulieva, H.M. (2016). Metody dyskusiі u vykladanni inozemnoi movy studentam VNZ [Methods of discussion in teaching a foreign language to university students]. *Scientific notes of the department of pedagogy*. Vol. 39. pp. 143–148. [in Ukrainian].

8. Bihych, O.B., Borysko, N.F., Boretska, H.E. et al. (2013). Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice: a textbook for students. classical, pedagogical and linguistic universities]. Kyiv, 590 p. [in Ukrainian].

9. Polikarpova, Yu.O. (2013). Dyskusiia yak riznovyd interaktyvnykh tekhnolohii navchannia inozemnykh mov v ahranomomu vyshi [Discussion as a type of interactive foreign language learning technology in an agricultural university]. *Innovative agricultural technologies under the conditions of climate change*. Vol. 2. pp. 285–287. [in Ukrainian].

10. Pentyliuk, M. (2003). Slovnyk-dovidnyk z ukrainskoi lnhvodydaktyky [Dictionary-reference on Ukrainian language didactics]. Kyiv, 149 p. [in Ukrainian].

11. Pometun, O.I. (2004). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern lesson. Interactive learning technologies]. Kyiv, 192 p. [in Ukrainian].

12. Khoma, T.V. (2020). Aktyvni metody navchannia v pedahohitsi vyshchoi shkoly [Active learning methods in higher school pedagogy]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. No. 69. Vol. 3. pp. 149–152. [in Ukrainian].

13. Brenifier, O. (2005). Enseñar mediante el debate [Learn through debate]. Ed. Edere México. Available at: <https://didactifilosofica.files.wordpress.com/2014/06/brenifier-o-ensenar-mediante-el-debate.pdf> [in Spanish].

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023

ВИВЧЕННЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ШКОЛІ

УДК 373.5.016:745

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291095>

Тетяна Паньок, доктор педагогічних наук,
кандидат мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Анастасія Левченко, магістр Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

ВИВЧЕННЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ШКОЛІ

У статті акцентується увага на важливості збереження та відновлення петриківського розпису як складової нематеріальної культурної спадщини українців. Розглядаються загальні питання методики викладання петриківського розпису на уроках образотворчого мистецтва у школі. Деталізовано застосування методів на прикладі навчання основних технік петриківського декоративного розпису з визначенням його особливостей. Розкрито як поетапне опанування методики петриківського розпису впливає на якість та успішність виконання власних композицій. Доведено, що учні, які систематично копіювали і використовували традиційну для Петриківки техніку відтворення орнаментів, продемонстрували вищу якість виконання розписів порівняно з тими, хто цього не зробив. Копіювання та вивчення традиційних елементів розпису сприяло кращому розумінню структури і композиції в петриківському стилі. Поступове вдосконалення техніки розпису, поєднання різних методик і експериментування з кольорами сприяло більш глибокому розумовому процесу створення розпису та розвитку власної творчості. Зазначені фактори підтверджують важливість вивчення та вдосконалення традиційних технік у петриківському розписі, а також поетапного набуття навичок. Результати експерименту вказують на те, що означений підхід копіювання і багаторазового повторення елементів поліпшує якість та успішність виконання розписів учнями, а також стимулює розвиток їхньої творчості в цьому мистецькому напрямі.

Ключові слова: петриківський розпис; методи навчання; техніка виконання розпису; традиційність; творчість; самовираження.

Рис. 1. Літ. 15.

Tatyana Panyok, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Ph.D. (Art History), Head of the Fine Arts Department,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University
Anastasiia Levchenko, Master Student of the
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University

STUDYING THE PETRYKIV PAINTING IN FINE ARTS LESSONS AT SCHOOL

The article focuses attention on the importance of preserving and restoring the Petrykiv painting as a component of the intangible cultural heritage of Ukrainians. The general issues of the teaching methodology of the Petrykiv painting in fine art lessons at school are considered. The application of methods is detailed on the example of teaching the basic techniques of the Petrykiv decorative painting with the definition of its features. It was revealed how the gradual mastering of the technique of the Petrykiv painting affects the quality and success of the performance of individual compositions. It has been proven that the students who systematically copied and used the technique of reproduction of ornaments traditional for Petrykiv demonstrated a higher quality of painting compared to those who did not do this. Copying and studying the traditional elements of painting contributed to a better understanding of the structure and composition in the Petrykiv style. The gradual improvement of the painting technique, the combination of different techniques and experimentation with colors contributed to a deeper mental process of creating a painting and the development of individual artistic creativity. The mentioned factors confirm the importance of studying and improving traditional techniques in the Petrykiv painting, as well as the gradual acquisition of skills. In the process of forming artistic skills in the Petrykiv decorative painting, the development and the support of students' creativity are made possible; the skills of manual work, drawing, creativity and individual style are developed. Students learn to pay attention to details, analyze shapes and colors. They learn to express their ideas and emotions through art, develop communication skills and joint activities. Students get to know the traditions and the history of the Ukrainian people, which makes them proud of their culture and increases their interest in Ukrainian history.

In the course of the experiment, it was established that the use of training exercises and imitation contributed to a better assimilation of the basics of the Petrykiv painting by students. Such practical methods as copying, drawing by analogy, step-by-step mastering of painting techniques, and, later, improvisation, creative approach to performance, independent creativity based on the acquired skills affect the quality and success of a student's painting without a previous drawing.

The gradual improvement of the Petrykiv painting technique, the combination of different techniques and experimentation with colors contributed to a deeper mental process of creating decorative compositions and the development of individual artistic creativity.

Keywords: Petrykiv painting; teaching methods; painting technique; traditionality; art; self expression.

Постановка проблеми. Петриківський розпис є важливим репрезентом української культурної спадщини. З 2013 р., коли його було внесено до Списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО, він набував особливої популярності як в Україні, так і за її межами, став своєрідною візитівкою України.

Петриківський розпис сягає глибоким корінням в українську культуру й відзначається не тільки естетичною привабливістю, але й несе в собі оригінальний, самобутній світ візерунку. У Петриківці традиційно переважають рослинні орнаментальні мотиви, що об'єднуються у фантастичні композиції. Незважаючи на усталену традицію, кожен майстер вносить у орнаментальні композиції нові декоративні елементи, спостереження та поєднання кольорів.

Центральними мотивами петриківського розпису є квіти, рослинні орнаменти, тварини, птахи, сонце, геометричні форми. Ці мотиви часто комбінуються для створення складних і вишуканих композицій. Бо саме петриківський розпис віддзеркалює духовну єдність людини з природою, відтворює ідею циклічності життя, є частиною української культурної спадщини та традицій, що сягає корінням у сиву давнину.

Петриківський розпис не обмежений тільки живописом – він охоплює майже всі галузі художньої діяльності, включаючи меблі, текстиль, посуд та багато інших предметів побуту. Він також стає джерелом натхнення для сучасних художників, які інтегрують його елементи у власні проекти та твори, зокрема через репрезентацію на міжнародних та всеукраїнських, регіональних виставках, етнофестивалях, у сучасних мистецьких практиках (боді-арт, акціонізм, перфоманс, геппенінг), інтернет-ресурсах (онлайн-виставки, блоги, вебсайти художників, сторінки в соціальних мережах) тощо. Його використовують у екстер'єрі й інтер'єрі, у порцеляновій, текстильній і поліграфічній промисловості, створюють оригінальні станкові декоративні панно, VR-маски, застосовують навіть у дизайні банківських карток.

Наразі петриківський розпис як культурний ідентифікатор оживлює глибокі духовні традиції та сприяє збереженню і популяризації народного мистецтва. У сучасних умовах коли зростає етнічна свідомість українців, посилюється інтерес до історії і культури петриківського розпису, який постає символом національної самостійності та культурного багатства України.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Про петриківський розпис та його роль у збереженні культурної спадщини і національної ідентичності України в історичному контексті писали в наукових працях С. Антонович [1, 2], Р. Захарчук-Чугай [6], М. Кириченко [7], Т. Паньок [5, 13].

Історію виникнення, становлення й розвитку Петриківського розпису досліджувала Т. Гарькава. На власному художньому досвіді авторка розкриває техніки та прийоми виконання петриківського розпису, охоплює найважливіші аспекти у навчанні, надає ґрунтовні знання з теорії, методики викладання, його філософських засад [2, 2,4].

В. Гриньова [5], Л. Оршанський [11], Л. Лісунова [8], С. Трач [14, 15] та низка інших науковців розглядали петриківський розпис з позиції навчання та виховання на основі національної культури у його поєднанні з етнодизайном.

У наданій статті акцентується увага на важливості збереження та відновлення петриківського розпису як складової нематеріальної культурної спадщини українців. Розглядаються загальні питання методики його викладання на уроках образотворчого мистецтва у школі.

Метою статті є формування художніх навичок з петриківського декоративного розпису, ознайомлення зі специфікою та прийомами його виконання на уроках образотворчого мистецтва у школі.

Виклад матеріалу. Як зазначають українські вчені В. Гриньова та Т. Паньок: “Реалії сьогодення потребують професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін, творчі якості яких необхідно розкривати у процесі освітньої діяльності на засадах української культури, що долучає до народного мистецтва, до духовних цінностей, підвищуючи у такий спосіб загальну культуру особистості, вчителя, громадянина і чільне місце у професійній освіті майбутніх учителів мистецьких дисциплін мають посідати такі навчальні етнодисципліни як “Петриківський розпис” тощо” [5, 147–148].

Важливе місце в шкільній навчальній діяльності займає петриківський розпис. Дітям подобається його барвистість, взористість орнаментів та можливість імпровізації сюжетів, під час вивчення якого застосовують різні техніки виконання, зокрема, здійснення традиційних елементів розпису відразу фарбами або виконання розпису по підготовленому олівцем малюнку.

Як зазначає Т. Гарькава, для виконання петриківського розпису необхідно опанувати традиційні види мазків [2, 55–57]. Уважаємо, що послідовне вивчення техніки виконання петриківського декоративного розпису, досягнення вмінь та навичок, виконання його основних традиційних елементів шляхом багаторазового повторення вправ дасть можливість учням навчитися виконувати розпис без попереднього нанесення малюнка олівцем.

Зазначимо, що ознайомлення учнів з елементами народних розписів в Україні починається з другого класу. Під час вивчення теми “Декоративно-прикладне мистецтво” вони отримують перші знання про петриківський розпис як самобутню галузь

ВИВЧЕННЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ШКОЛІ

українського мистецтва, вчать виконувати прості композиції на основі перегляду творів майстрів українського народного розпису, ознайомлюються з різновидами мазків: “гребінчик”, “зернятко”, “горішок” і “перехідний мазок”, “бігунець” [9].

Ці техніки дають можливість зобразити поодинокі квіти, пелюстки листя, прості елементи. Також можна застосовувати “пальчикову” техніку при зображенні китиць винограду, горобини, калини або смородини. Виконується ця техніка пальцями, змоченими у фарбу. Також з дітьми другого класу можна застосовувати цікавий прийом – накладання кольорових плям і смужок за допомогою зрізаного навскіс стебла рогози. Покладені ритмічно, у певному порядку кольорові смужки дають можливість зобразити квіти майорів, айстр, грона ожини.

У старших класах вже варто розвивати уміння створювати візерунки з окремих елементів петриківського розпису.

Так, на матеріалі “Казкова квітка Петриківки” учні четвертого класу знайомляться не тільки з технікою виконання, а й з назвами елементів: “розетка”, “листя”, “цибулька”, “ягоди” тощо [10, 15]. Одним із завдань може стати “Подарунок для мами”, де учням пропонується зробити розпис на папері, дощечці чи іншому предметі використовуючи уже набуті вміння, навички та знання для роботи з петриківським розписом.

Оволодіваючи технікою виконання традиційних мазків, учні поступово ускладнюють виконання кожного з них, вчать аналізувати форму квітів, листя, плодів, а пізніше – птахів, перетворювати їх на декоративні форми і самостійно створювати декоративні композиції, навчаючись у народних майстрів, природи, професійних художників [6].

У п'ятому класі вивчення петриківського розпису поглиблюється до сприйняття художнього образу в композиціях. Учні вчать аналізувати особливості художньо-образної мови творів народних майстрів петриківського розпису, формують уявлення про більш складні художні та композиційні прийоми.

Ми погоджуємося з професором Є. Антоновичем, що послідовне вивчення техніки петриківського розпису, досягнення навичок шляхом багаторазового виконання елементів сприяє їхньому ґрунтовному засвоєнню [2].

Вивчаючи прийоми виконання петриківського розпису в школі, доцільно використовувати наочний матеріал і застосовувати такі практичні методи: копіювання, малювання за аналогією, імпровізація тощо.

Для розвитку моторики руки краще застосовувати такі вправи з петриківського розпису, як:

- крапковий розпис (нанесенні різного розміру і кольору крапок або дрібних точок фарбою на поверхню);

- лінійний розпис (розробка різноманітних рядків: прямі, хвилясті, криві тощо для створення геометричних або орнаментальних малюнків), що виконується за допомогою пензля або спеціального інструмента;

- контурний розпис (використання чорнила або фарби для виділення контуру);

- метод заповнення кольорами (розфарбовування окремих частин малюнка в різні кольори, що зазвичай виконується після нанесення контуру та може бути поєднане з іншими методами);

- перехідний мазок (нанесення різних кольорів фарби на об'єкт і змішування їх за допомогою пензля, для отримання плавних переходів та градієнтів);

- мокрий на мокрому (нанесення фарби на мокру поверхню, що створює розмиті або акварельні ефекти).

Ці методи можуть бути одинарними або комбінованими для створення складних та барвистих дизайнів у петриківському розписі. Доцільно використовувати підготовчі та пробні вправи. Їхня кількість залежить від індивідуальних особливостей школярів і має бути достатньою для формування навички.

Характерна ознака петриківського розпису – виконання окремих елементів і поєднання кольорів під час застосування техніки “перехідний мазок”. Народні майстри виконували її за допомогою саморобних пензлів з котячої шерсті та фарбами, розведеними на жовтку курячого яйця (здебільшого яєчною темперою), що давало змогу накладати мазок будь-якої сили натиску і змінювати цю силу натиску, не відриваючи “котикового” пензлика від поверхні паперу. Ця техніка забезпечувала досягнення найбільшої варіації тонових і кольорових відтінків.

Сьогодні на уроках образотворчого мистецтва ця техніка допомагає сформуванню в учнів розуміння тону, кольорової гами, особливостей поєднання кольорів за допомогою тепло-холодності. Проте щоб навчити всіх тонкощів техніки “перехідний мазок”, варто застосувати метод контекстного учіння [12, 402], коли вчитель показує, як необхідно використовувати інструменти та збагачувати малюнок тонально і в кольоровому плані. Учням необхідно навчитися тримати пензлик трьома пальцями так, щоб він “крутився”, і був перпендикулярним до площини картини, забезпечуючи вільний мазок.

Саме художньо-педагогічна освіта як дієвий чинник веде до унаочнення будь-якого матеріалу і водночас може збагатити особистість як чуттєвим досвідом, так і пізнавальною інформацією, що збалансовує “контекстне знання” (абстрактизацію і конкретизацію) у навчальному процесі. Використання виховного потенціалу образотворчого мистецтва у площині вдосконалення української системи національного виховання, оптимізує формування активної, цілісної особистості, здатної стати репрезентантом української модерної нації [13, 110].

У ході експерименту, що відбувався на базі Харківської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 150 Харківської міської ради Харківської області у 4-А та 4-Б класах було апробовано методику викладання петриківського розпису на тему: “Казкова квітка Петриківки”.

У дослідженні брали участь 50 учнів. Урок проводився онлайн. Мета експерименту – довести, що якість та успішність виконання учнями петриківського розпису без попереднього малюнка буде залежати від тренувальних вправ з копіювання, а також поетапного засвоєння традиційної техніки відтворення орнаментів.

На уроках використовувалися: метод розповіді, перегляд ілюстрованого матеріалу, демонстрація, метод контекстного вчення та самостійна робота.

Інструменти: акварельні або гуашеві фарби, круглі м’які білячі пензлі, палички, з одного боку зрізані під олівець, під “лопаточку” або рівно та кілька поролонових тампонів.

Перед початком виконання самостійної роботи учням було запропоновано переглянути зображення елементів розпису і спробувати їх промалювати на окремому аркуші паперу. На початковому етапі школярі оволоділи основними типами мазків: “гребінчик”, “зернятко”, “перехідний мазок” тощо, а також застосовувати у композиціях елементи, які виконуються без допомоги пензля, а за участю поролонових тампонів чи пальців.

На уроці вчитель продемонстрував і пояснив особливості виконання таких технік: “гребінчик” – мазок, який починається з потовщення і закінчується “тоньким вусиком”, який робиться натиском пензля, закінчуючи легким дотиком його кінчика. “Зернятко” – накладається переходом від найлегшого дотику до найбільшого натискання. “Горішок” утворюється двома мазками, вигнутими півлунками й поставленими один проти одного. “Перехідний мазок” виконується одним пензлем, але двома фарбами. Для цього сухий пензель вмочують в одну фарбу, а потім – в іншу. Утворений мазок показує плавний перехід від одного кольору до іншого. “Розетка” (кругла або овальна квітка) виконується за допомогою пензля, пальця чи тампону. Для цього у центрі майбутньої розетки ставлять крапку, навколо якої щільно один до одного кладуть мазки, повертаючи аркуш паперу. Палець, палички або тампон треба добре притискати до паперу, тоді всередині мазок буде світлішим ніж по краях. У “розетці” можна робити два чи навіть три ряди мазків, після чого пальцем намалювати серцевину. “Листя” (стебла, траву) малюють пальцем, а також тампоном чи паличкою (заокругленою лопаткою). Мазки кладуть “до себе” притискаючи або трохи протягуючи кінець інструмента до паперу. Мазок, який виконується способом притисканням пензлем “від себе”, придатний лише

для зображення листочків, подібних до акацієвих. Траву малюють без проміжків, м’яким пензлем, тримаючи його “від себе”: починаючи з м’якого дотику і протягуючи мазок угору. “Цибулька” (напіврозкриті квіти, пуп’янки) виконуються за допомогою пальця, тампону і палички. “Ягоди” малюються пальцем або тампоном тримаючи його майже вертикально над папером і, щоразу вмочуючи в фарбу, щільно притискаючи до паперу. Щоб намалювати кетяг ягід, треба зображувати їх щільно одну біля одної. Такий вид роботи викликав у деяких учнів неабияку цікавість та захоплення.

За допомогою кількох простих вправ з петриківського розпису учні набули навичок копіювання і наслідування.

Наступним етапом було поєднання окремих елементів петриківського розпису в прості композиції. Щоб учні могли скласти власні композиції було використано демонстраційне промальовування вчителем елементів петриківського розпису із детальними поясненнями щодо виконання кожного з них. Учням було запропоновано такі завдання: виконати кількаразово на аркуші паперу елементи петриківського розпису; скласти з опанованих мазків прості композиції: “квітки”, “колоску”, “листя” тощо.

Почавши роботу з виконання мазків, учні відчули певні труднощі, які компенсувалися кількаразовим повторенням. Діти намагалися зображувати на своїх малюнках безліч чудових квіточок, різної форми та кольору. Опанувавши вищезазначені мазки й елементи, вони змогли самостійно їх скомпонувати і створити власні композиції у стилі петриківського розпису. Копіювання та вивчення традиційних елементів розпису сприяло кращому розумінню структури і композиції Петриківки. Систематичне копіювання і повтор тренувальних вправ допомогли учням добитися кращого виконання розписів у порівнянні з тими, хто цього не зробив. Звичайно, не всі учні використовували прийоми розпису і проявляли власну творчість. Одному хлопчику сподобався прийом виконання розпису пальцем, він і взявся розмальовувати так усю композицію.

Результати творчої роботи показали, що на “відмінно” із завданням впоралися 64 % учнів усього класу, на “добре” – 36 % учнів (рис. 1).

Отже, за допомогою тренувальних вправ та копіювання ефективність навчання петриківського розпису на уроках образотворчого мистецтва поліпшилася. Наприкінці експерименту більша частина учнів змогли відтворити петриківські елементи імпровізуючи, без попереднього промальовування олівцем.

Висновки. Отже, у процесі формування художніх навичок з петриківського декоративного розпису уможлиблюється розвиток та підтримка творчості учнів, розвиваються навички ручної праці, малю-

ВИВЧЕННЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПISУ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ШКОЛІ

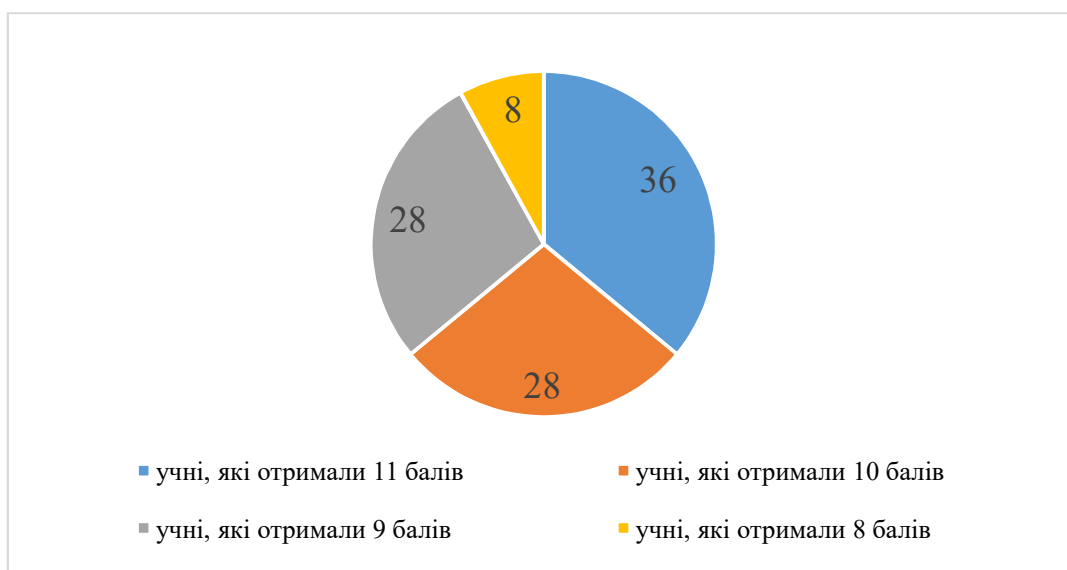

Рис. 1. Успішність учнів 4-А та 4-Б класах Харківської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 150 на уроці образотворчого мистецтва в % відношенні

вання, креативність та індивідуальний стиль. Учні вчаться приділяти увагу деталям, аналізу форм і кольорів. Навчаються виражати свої ідеї та емоції через мистецтво, розвивають комунікаційні навички та спільну діяльність. Учні знайомляться з традиціями та історією українського народу, що викликає у них гордість за свою культуру, підвищує інтерес до української історії.

У ході експерименту було встановлено, що використання тренувальних вправ і наслідування сприяло кращому засвоєнню учнями основ петриківського розпису. На якість та успішність виконання учнями розпису, без попереднього малюнка, впливають такі практичні методи, як: копіювання, малювання за аналогією, поетапне опанування методики розпису, а вже потім на основі набутих навичок – імпровізація, креативний підхід до виконання, самостійна творчість.

Поступове вдосконалення техніки петриківського розпису, поєднання різних методик та експериментування з кольорами сприяло більш глибокому розумовому процесу створення декоративних композицій та розвитку власної творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.С. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів: Світ, 1992. 186 с.
2. Гарькава Т. Петриківський декоративний розпис: підручник / за наук. ред. проф. Є.А. Антоновича. Дніпро: Ліра, 2017. 220 с.
3. Гарькава Т. Петриківський розпис: теорія і методика. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2019. № 20. С. 144–150.
4. Гарькава Т.А. Методичні засади навчання Петриківському розпису. *Вісник університету імені Альфреда*

Нобеля. Серія "Педагогіка і психологія". 2018. № 2 (16). С. 18–21.

5. Гриньова В., Паньок Т. Етнодизайн та модерна траєкторія професійної підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін в умовах діджиталізації суспільства. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 74. (2). С. 146–151. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-2.28>.

6. Захарчук-Чугай Р.В., Антонович Є.А. Українське народне декоративне мистецтво: підручник. Київ: Знання, 2011. 342 с.

7. Кириченко М.А. Український народний декоративний розпис. Київ: Знання-Прес, 2006. 228 с.

8. Лісунова Л.В. Особливості виявлення естетичного в декоративно-прикладному мистецтві і його роль у формуванні естетичного сприйняття майбутніми педагогами мистецьких дисциплін. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2021. № 5 (82). С. 97–101.

9. Любарська Л.М. Образотворче мистецтво: підручник для 2 класу. Київ: Форум, 2003. 127 с.

10. Любарська Л.М. Образотворче мистецтво: підручник для 4 класу. Київ: Форум, 2004. 160 с.

11. Оршанський Л.В. Етнодизайн як інноваційний художньо-естетичний компонент технологічної освіти. *Молодь і ринок*. 2011. № 1. С. 38–41.

12. Паньок Т.В. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія. Харків: Оперативна поліграфія ФОБ Здоровий Я.А., 2016. 626 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3863>

13. Паньок Т.В., Фушен Ж. Китайський досвід використання етнодизайну у процесі формування ключових компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. *Молодь і ринок*. 2023. № 3 (211). С. 16–21. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277187>

14. Трач С.К. Уроки образотворчого мистецтва 2 кл.: посібник вчителя. Тернопіль: навчальна книга. Богдан, 2005. 96 с.

15. Трач С.К. Уроки образотворчого мистецтва 4 кл. : посібник вчителя. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2006. 120 с.

REFERENCES

1. Antonovych, Ye.A., Zakharchuk-Chuhay, R.V. & Stankevych, M.S. (1992). Dekoratyvno-prykladne mystetstvo [Arts and crafts]. Lviv, 186 p. [in Ukrainian].

2. Harkava, T. (2017). Petrykivskyy dekoratyvnyy rozpyis: pidruchnyk [Petrikovsky decorative painting]. Dnipro, 220 p. [in Ukrainian].

3. Harkava, T. (2019). Petrykivskyy rozpyis: teoriya i metodyka [Petrykiv painting: theory and technique]. *Aesthetics and ethics of pedagogical action*, Vol. 20, pp. 144–150. [in Ukrainian].

4. Harkava, T.A. (2018). Metodichni zasady navchannya Petrykivskomu rozpyisu [Methodical principles of studying Petrykiv painting]. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and psychology"*, Vol. 2 (16). pp. 18–21. [in Ukrainian].

5. Hrynova, V. & Panok, T. (2021). Etnodyzayn ta moderna trayektoriya profesiynoyi pidhotovky maybutnoho vchytelya mystetskykh dystsyplin v umovakh didzhytalizatsiyi suspilstva [Ethnodesign and the modern trajectory of professional training of the future teacher of art disciplines in the conditions of digitalization of society]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, Vol. 74 (2), pp. 146–151. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-2.28>. [in Ukrainian].

6. Zakharchuk-Chuhay, R.V. & Antonovych, Ye.A. (2011). Ukrayinske narodne dekoratyvne mystetstvo [Ukrainian folk decorative art]. Kyiv, 342 p. [in Ukrainian].

7. Kyrychenko, M.A. (2006). Ukrayinsky narodnyy dekoratyvnyy rozpyis [Ukrainian folk decorative painting]. Kyiv, 228 p. [in Ukrainian].

8. Lisunova, L.V. (2021). Osoblyvosti vyavlennya estetychnoho v dekoratyvno-prykladnomu mystetstvi i yoho rol u formuvanni estetychnoho spryunyattya maybutnimy pedahohamy mystetskykh dystsyplin [Peculiarities of identifying the

aesthetic in decorative and applied art and its role in the formation of aesthetic perception by future teachers of art disciplines]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova*, No. 5 (82), pp. 97–101. [in Ukrainian].

9. Lyubarska, L.M. (2003). Obrazotvorche mystetstvo: pidruchnyk dlya 2 klasu [Visual arts: a textbook for the 2nd grade]. Kyiv, 127 p. [in Ukrainian].

10. Lyubarska, L.M. (2004). Obrazotvorche mystetstvo: pidruchnyk dlya 4 klasu [Visual arts: a textbook for the 4th grade]. Kyiv, 160 p. [in Ukrainian].

11. Orshansky, L.V. (2011). Etnodyzayn yak innovatsiyyny khudozhno-estetychnyy komponent tekhnolohichnoyi osvity [Ethnodesign as an innovative artistic and aesthetic component of technological education]. "Youth and market". *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drohobych, Vol. 1, pp. 38–41. [in Ukrainian].

12. Panok, T.V. (2016). Rozvytok vyshchoyi khudozhno-pedahohichnoyi osvity v Ukrayini u XX stolitti (monohrafiya) [Development of higher artistic and pedagogical education in Ukraine in the 20th century (monograph)]. Kharkiv, 626 p. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3863> [in Ukrainian].

13. Panok, T.V. & Fushen, Zh. (2023). Kytaysky dosvid vykorystannya etnodyzaynu u protsesi formuvannya klyuchovykh kompetentnostey studentiv mystetskykh spetsialnostey [The Chinese experience of using ethnodesign in the process of forming key competencies of art students]. "Youth and market". *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drohobych, Vol. 3 (211), pp. 16–21. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277187> [in Ukrainian].

14. Trach, S.K. (2005). Uroky obrazotvorchoho mystetstva 2 kl.: posibnyk vchytelya [Fine art lessons 2nd grade: teacher's guide]. Ternopil, 96 p. [in Ukrainian].

15. Trach, S.K. (2006). Uroky obrazotvorchoho mystetstva 4 kl.: posibnyk vchytelya [Lessons of visual arts 4th grade: teacher's guide]. Ternopil, 120 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023

"Кожне слово вихователя повинно нести в собі добро, справедливість і красу – в цьому суть наших повчань".

Василь Сухомлинський
педагог, публіцист, письменник

"Чітка мета – перший крок до будь-якого досягнення".

Вільям Клімент Стоун
американський бізнесмен, меценат

"Багато чого не зробиш, поки не вивчишся. Але багато треба зробити, щоб навчитись".

Конфуцій
давньокитайський філософ

"Здатність закладена заздалегідь, але вона повинна стати умінням".

Йоганн Вольфганг Гете
німецький поет, прозаїк

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

УДК 373.1

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291109>

Тетяна Цегельник, доктор філософії, доцент, доцент кафедри
дошкільної педагогіки, психології та фахових методик

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Інна Ящук, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Тетяна Касьянова, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта

факультету початкової освіти та філології

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Юлія Ткачук, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта

факультету початкової освіти та філології

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Юлія Рижак, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта

факультету початкової освіти та філології

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

У статті розглянуто особливості професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти. З'ясовано, що професійно-педагогічна підготовка майбутнього педагога є складною дефініцією.

З'ясовано, що напрямками ідей партнерської взаємодії в умовах професійно-педагогічної підготовки є педагогіка співробітництва, педагогіка емпатерменту, педагогіка довіри.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх педагогів; професійна компетентність майбутнього педагога; партнерська взаємодія; партнерські стосунки в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти.

Літ. 17.

Tetiana Tsehelnik, Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor,
Associate Professor of the Preschool Pedagogy,

Psychology and Professional Methods Department,

Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Inna Yashchuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of the Pedagogy Department,
Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Tetiana Kasianova, Applicant of the Second (Master's) Level of Higher Education,
Specialty 013 Primary Education, Faculty of Primary Education and Philology,

Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Yuliia Tkachuk, Applicant of the Second (Master's) Level of Higher Education,
Specialty 013 Primary Education, Faculty of Primary Education and Philology,

Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Yuliia Ryzhak, Applicant of the Second (Master's) Level of Higher Education,
Specialty 013 Primary Education, Faculty of Primary Education and Philology,

Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

**PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR THE FORMATION
OF PARTNERSHIPS BETWEEN THE PARTICIPANTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS
IN THE INCLUSIVE CLASSES OF A GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION**

The article examines the peculiarities of the professional training of future teachers for the formation of partnership relations between the participants of the educational process in inclusive classes of the general secondary education institution. It was found that the professional and pedagogical training of the future teacher is a difficult definition. It is substantiated that the main conceptual aspects of professional and pedagogical training are academic education, pedagogical practice, development of professional competences, pedagogical ethics and social responsibility and adaptation to changes in the educational process.

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

However, the professional and pedagogical training of future teachers should be based on a system of interaction between the subjects of the educational process, which will be determined by partnership interaction based on such groups of features as philosophical, psychological, and pedagogical. It was found that the directions of the ideas of partnership interaction are the pedagogy of cooperation, the pedagogy of empowerment, and the pedagogy of trust. Therefore, trust in relationships (which is the concept of the New Ukrainian School) is the basic principle of partnership pedagogy, and adherence to pedagogical systems for the construction of the educational process will make it possible to realize the integrity of partnership ideas.

The authors determined that the basis of the professional training of future teachers for the formation of partnership relations should be a comprehensive approach that will cover all the main provisions of the educational process, its goals, objectives, content and will be provided with a variety of types and forms of training, taking into account feedback.

Defined the concepts of professional training of future teachers for the formation of partnership relations between the participants of the educational process in the inclusive classes of the general secondary education institution – a significant update and modernization of the educational and scientific component of the training of students based on pedagogical disciplines based on modern theoretical and methodological approaches in the concept of personal line of business; enabling multi-level training based on the improvement and transformation of standard courses on the educational components of pedagogy, correctional pedagogy, history of pedagogy, the basics of pedagogical mastery based on partnership interaction during the study of disciplines; modernization of means of pedagogical communication, forms, methods of pedagogical interaction between participants based on trust, cooperation, partnership. Therefore, the formation of an open educational and scientific space of higher education institutions based on an individual approach with the possibility of forming professional-pedagogical and inclusive competence in future teachers is being actualized. Therefore, the practical preparation of the future teacher will be expressed in a concrete-contextual pedagogical situation with the possibility of applying a different range of methods, means, resources, techniques based on partnership interaction, as well as the presence of such skills as gnostic, projective, constructive, communicative, organizational, and evaluative.

Pedagogical conditions for the effectiveness of professional training, such as the creation of a favorable educational environment, are defined; revision and optimization of the content of educational programs; organization of training based on cooperation between the teacher and the future teacher; the use of person-oriented technologies in order to master the forms and methods of organizing partnership interaction; activation of the students' involvement in the implementation of partnership interaction in the educational environment of the school during practical training and other types of educational activities.

Keywords: professional training of future teachers; professional competence of the future teacher; partnership interaction; partnership relations in inclusive classes of the general secondary education institution.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси та швидкий розвиток усіх сфер суспільства зумовлює оновлення змісту професійної підготовки майбутніх педагогів, що визначено ідейними концепціями Нової української школи (2016) [1], законами України “Про освіту” [1], “Про загальну середню освіту” [2], постановами Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти” [3], “Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами для навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти” [4]. Вони висувають до майбутнього педагога нові вимоги, спрямовані на опанування майбутнім фахівцем сукупністю компетентностей, розвитку вмінь мобільності й адаптації до нових нестандартних ситуацій, вмінь взаємодіяти з учнем на основі партнерського взаєморозуміння.

Натомість реформування системи освіти, що окреслено у Законі України “Про освіту” [1], визначає професійну компетентність педагога як таку готовність до виховання відповідальних громадян на основі чітко сформованих життєво-соціальних навичок, що здатні до життя у громадянському суспільстві, цивілізованій взаємодії з природою, до постійного самовдосконалення. Важливо зазначити, що наявність такої професійної компетентності у майбутнього педагога викликана необхідністю та особливістю інклюзивної взаємодії, що складатиме інклюзивний освітній простір у ЗЗСО.

З викладеного пересвідчуємося, що методологічними властивостями інклюзивності у ЗЗСО стають дитиноцентризм та створення умов для саморозвитку і самонавчання, що буде осмислене відповідно до національних цінностей у контексті інтеграції України в єдиний освітній простір. Відтак засобами реалізації ідей гуманістичної спрямованості освіти є запровадження особистісно орієнтованого змісту навчання, що уможливуватиме максимальну індивідуалізацію кожного суб'єкта навчання, та чітко осмисленого усвідомлення ними власних можливостей та життєвих цінностей. Таким чином, розуміємо, що особистісно орієнтований підхід у навчанні дасть змогу педагогові побачити у кожній дитині унікальну неповторну особистість, створювати всі потенційно-реальні можливості задля її самовираження і саморозвитку на основі запровадження суб'єкт-суб'єктної партнерської взаємодії у поєднанні впливу як педагога, соціуму, так і родини.

Ми розуміємо, що особистісно зорієнтоване виховання може бути забезпечене за умови створення єдиного освітньо-виховного простору із ЗЗСО на основі “заклад освіти – родина – громада”.

Отже, однією із базових функцій Професійного стандарту до майбутнього педагога стає партнерська взаємодія з усіма учасниками освітнього процесу у закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО), а особливо в умовах інклюзивних класів на основі компетентності психологічної, емоційно-етичної та педагогічного партнерства.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Аналіз проблематики професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах ЗЗСО показує, що у психолого-педагогічній літературі виникає необхідність розробки нової теоретико-методологічної концепції, спрямованої на розв'язання питання підвищення ефективності такої професійної підготовки. Натомість методологічну базу нашого дослідження становлять концепції, ідеї, узагальнення, висновки, тенденції з питань професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах ЗЗСО.

Аналіз останніх публікацій та досліджень засвідчує, що теоретичні загальнопедагогічні теорії з проблеми дослідження висвітлені у працях Ю. Бабанського, С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Ничкало, В. Краєвського, М. Данилова та інших. Положення психологічної теорії про розвиток особистісних властивостей, розумових здібностей та формування соціальних навичок комунікації проаналізовані у розвідках П. Анохіна, І. Бега, В. Давидова, Н. Кузьміної та ін.; провідні тенденції педагогічної освіти та професійного становлення педагога з концепції психології розглянуто у студіях Г. Костюка, Н. Кузьміної, І. Бега, Н. Талізної та ін. Над аналізом сучасної ситуації щодо "сучасного педагога" творчо працюють дослідники й науковці І. Зязюн, Н. Дамська, А. Столяр, В. Сагарда, М. Шкіль та ін.

З-поміж досліджень, присвячених проблемі професійної підготовки педагогів, актуальності набувають праці, що стосуються підготовки педагогічних кадрів за ступеневою системою (М. Шкіль, Г. Грищенко, А. Бойко, В. Гончаров та ін.); розробкою систем активно-інтерактивних форм, засобів активізації і комунікації між учасниками у процесі викладання педагогічних дисциплін займаються Б. Кобзар, М. Ярмаченко, Г. Стефанівська та ін. Технології виховання у ході педагогічної взаємодії між вчителем та учнем аналізують у своїх розвідках В. Беспалько, І. Дмитрик, Т. Василенко, Я. Бурлака та ін., розвиток комунікативної культури майбутнього педагога – В. Кан-Калік, В. Казанська, Л. Крамущенко та Л. Кондрашова.

У проблематиці педагогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу актуальними видаються дослідження щодо реалізації педагогіки партнерства, співпраці, мобільності й ідейності, гуманізації (І. Андрощук, Р. Дорогих, А. Цина, М. Чобітько та ін.); організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому середовищі закладу освіти вивчають Н. Кічук, О. Ліннік, О. Митник та ін. З питань особливостей педагогічної взаємодії в освітньому середовищі на увагу заслуговують праці О. Матвієнко, О. Кіліченко та ін.; натомість упровадження інноваційних технологій як таких, що спрямовані на формування

ефективної взаємодії в освіті студіюють О. Пометун, І. Мельничук, О. Ліба, О. Комар, С. Стрілець, І. Богданова та ін.

Відтак, незважаючи на значну кількість праць, присвячених різноаспектній професійній підготовці та педагогічній взаємодії, актуальності набуває розгляд професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти.

Мета дослідження – проаналізувати і встановити особливості професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього педагога до педагогічної діяльності є досить складною дефініцією, зумовленою системою суспільних цінностей, новими викликами сучасного часу та змінами у відповідних реакціях практично-педагогічної діяльності. Сучасний простір освіти базується на побудові українського суспільства та євроінтеграційних процесів в Україні, що зумовлює орієнтацію на особистість, її духовну культуру та практичне самовизначення. А отже, актуалізують основні напрями модернізації і трансформації професійної підготовки вчителя. Доцільно підкреслити, що в основу національної системи підготовки майбутніх фахівців покладено національну ідею як консолідаційний чинник розвитку суспільства та нації загалом.

Зауважимо, що ідеалом підготовки майбутнього фахівця до професійної діяльності виступає всебічно і гармонійно розвинена, національно свідома, високоосвічена, життєво- та професійно компетентна, творчо-креативна особистість, що здатна до саморозвитку і самоудосконалення (Н. Муқан, Н. Чубінська, С. Наконечна) [10]. Натомість процес стабілізації суспільного життя, соціально-економічне становище громадян, модернізація системи освіти – це все позитивні процеси, що зумовлюють активний інтерес науковців та дослідників до проблеми оновлення змісту підготовки майбутніх педагогів [7, 1–14], упровадження та реалізацію інноваційно-інтерактивних технологій навчання і формування гуманістичних цінностей на основі партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу. Відтак ми розуміємо, що удосконалення системи підготовки майбутніх педагогів має базуватися на основі урахування аксіологічних вимірів і вимог практики. Адже стрімкий соціокультурний розвиток суспільства потребує наявності у майбутніх фахівців нових компетентностей, знань, умінь, що будуть постійно і безперервно оновлюватися.

Професійно-педагогічна підготовка майбутнього педагога є процесом навчання і підготовки осіб для роботи у сфері освіти та педагогіки. Цей процес

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

спрямований на формування в майбутніх педагогів і фахівців у галузі освіти необхідних знань, навичок, компетенцій та професійних якостей, що дозволять їм ефективно працювати з учнями та студентами в різних освітніх контекстах. Основні аспекти професійно-педагогічної підготовки включають у себе [13, 84–86]:

- академічну освіту, що включає здобуття теоретичних знань у різних областях педагогіки, психології, методології викладання та інших спеціалізованих дисциплінах;

- педагогічну практику, де майбутні педагоги отримують можливість застосовувати набуті знання у реальних навчальних середовищах через практичну роботу в школах, коледжах або університетах;

- розвиток професійних компетенцій, що уможливорює включення в себе навичок планування та проведення уроків, ефективної взаємодії зі студентами або учнями, оцінювання і аналіз навчальних результатів, управління класом, розвиток міжособистісних вмінь та багато іншого;

- педагогічну етику і соціальну відповідальність, де майбутні педагоги вивчають питання етичних аспектів педагогічної роботи та важливість соціальної відповідальності перед учнями та суспільством;

- адаптація до змін в освітньому процесі, що ураховуючи швидкі зміни в сучасному освітньому середовищі, педагоги повинні бути готові до постійного навчання й адаптації до нових вимог та технологій.

Отже, професійно-педагогічна підготовка є важливим етапом у формуванні якісних педагогів і спеціалістів у галузі освіти, які готові впливати на розвиток та навчання інших.

Аналіз професійної підготовки майбутніх педагогів передбачає розгляд динамічної системи взаємодії між суб'єктами освітнього процесу, що ґрунтується, на наш погляд, на постулаті взаємодії. Відтак педагогічна взаємодія між учасниками освітнього простору реалізується у різних аспектах: від генетичної до функціональної, від змістової до структурної, від репродуктивної до продуктивної єдності в активності у всіх її видах та формах. В. Шадріков та К. Платонов зазначають, що взаємодія суб'єктів освітнього процесу є діяльністю, яка конкретно-змістово наповнена професійним змістом і здатна охопити як виробничо-професійну (знання, уміння, навички), так і особистісну сферу (емоційно-вольову, інтелектуальну). А це, зі свого боку, становить ядро особистості (Ю. Деркач та Ю. Левицька [9, 53–56] та О. Вознюк [8]).

Важливим для нашого дослідження постає тлумачення дефініції “партнерська взаємодія”. О. Ліннік (за дослідженням Т. Ціпан) визначає у власному дослідженні три групи ознак партнерської взаємодії: 1) філософські (визначають сутність співпраці, її загальну ідеологію, що зумовлюється синергетич-

ністю, діалогічністю, культуровідповідністю); 2) психологічні (визначаються особистісними проявами учасників взаємодії, що зумовлюється активністю, ініціативністю, творчістю, толерантністю, рефлексією, позитивною взаємозалежністю та емоційною єдністю); 3) педагогічні (становлять особливості організації освітньої співпраці, а саме наявність інтерактивних методів навчання, групових форм роботи, раціональної організації простору та часу, способів об'єднання у групи, постановку спільної мети і завдань, розподілу ролей та рефлексивного управління) [15, 176–185].

Натомість Н. Басюк зазначає, що ідеями ефективної взаємодії (на основі вищезазначених ознак) є особистісний підхід, реалізація принципів педагогіки толерантності, діалогізації освітнього процесу [5, 7–10].

Відтак, ми вважаємо за необхідне здійснити аналіз напрямів у педагогічній науці, що лежать в основі ідей партнерської взаємодії:

- педагогіка співробітництва (основоположником є С. Соловейчик); основні концепти такої педагогіки співробітництва становлять різноманітні ідеї, зокрема ідея складної мети (С. Лисенкова, В. Шаталов), що передбачає формування складної мети перед учнями, натомість педагог усіма засобами налаштовує учнів на її повноцінне досягнення, вселяє упевненість у перемозі; іншою концепцією є ідея опори (С. Лисенкова, В. Шаталов, І. Іванов та ін.), що зумовлює надання учням опорних сигналів, схем, слів, таблиць, які слугують для забезпечення кращого розуміння інформації, структурування, запам'ятовування матеріалу; наступною концепцією є ідея вільного вибору (Ш. Амонашвілі, С. Лисенкова, В. Шаталов та ін.), що полягає у наданні дитині свободи вибору у процесі здобуття освіти; ще одна концепція – ідея навчання без примусу (Ш. Амонашвілі, С. Лисенкова, В. Шаталов та ін.), що має на меті включення усіх засобів примусу з арсеналу педагогічних засобів; ідея співпраці з батьками (Ш. Амонашвілі, В. Караковський, М. Щетинін, І. Іванов), що передбачає наявність спільної цілі та мети, а також засобів виховного впливу на дитину як у школі, так і в родині; ще однією ідеєю є ідея особистісного підходу (Ш. Амонашвілі), що має на меті гуманістичну концентрацію педагога та школи загалом [11, 300];

- педагогіка емпатуерменту є ще одним напрямом гуманістичної педагогіки. Основоположниками є Н. Гавриш, О. Пометун, Л. Пилипчатіна, І. Сущенко. Основна концепція педагогіки емпатуерменту, як однієї зі складової партнерської взаємодії, що зумовлює надання особистостям мотивації і натхнення до дії на основі таких принципів, як створення умов для формування впевненості у власних можливостях та формування відповідальності за результати навчання; прийняття рішень щодо стилю власного

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

життя; забезпечення психологічного комфорту за допомогою спеціальних прийомів; створення умов для появи ентузіазму у здобувачів освіти і почуття задоволеності від колективно-індивідуальної праці та її результатів [16, 184–199];

- педагогіка довіри, що є досить новим напрямом ефективної партнерської взаємодії, що залежить від наявності довіри як такої необхідно-достатньої умови взаємодії. Основоположницею цієї педагогіки є дослідниця Г. Сукачова, що розглядає виникнення та розвиток довіри як таку психолого-педагогічну категорію, що значною мірою зумовлюється професійно-особистісними характеристиками педагогами, його стилем взаємодії під час комунікації з учнями як нормотиповими, так і з учнями з особливими освітніми потребами (ООП) [6].

Важливо підкреслити, що згідно з Концепцією Нової української школи [1] довіра у відносинах (партнерських) є одним із ключових принципів педагогіки партнерства, натомість дотримання педагогічних систем у побудові освітнього процесу дають змогу реалізувати ідеї партнерської взаємодії, аби забезпечити комфортне міжособистісне спілкування, взаєморозуміння.

Відтак, щоб охарактеризувати особливості професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти, необхідно, на наш погляд, детальніше охарактеризувати функції педагогічної співпраці як такої складової партнерської взаємодії, що уможливить розгляд концепційних понять дослідження. Відповідно, на думку дослідниці О. Матвієнко, педагогічна співпраця виконує низку функцій, зокрема – конкретно-пізнавальну, пов'язану з необхідністю у процесі спільних міркувань зрозуміти, усвідомити і врегулювати безпосередню освітню, проблемну ситуацію; комунікативно-розвивальну функцію діалогу, в процесі якої виробляються навички спільної роботи в групі, а також усвідомлення логіки і послідовності міркувань; соціально-орієнтаційну, що орієнтована на виховання стійкої позиції учня, на його самореалізацію та самоактуалізацію, адекватну соціальним потребам суспільства [12]. Отже, взаємодія виступає більш ефективним способом комунікації між суб'єктами навчання.

На основі цих міркувань можемо ствердити, що задля ефективності побудови професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти актуалізується побудова партнерської взаємодії під час такої професійно-педагогічної підготовки. На думку М. Вієвської, відбувається формування готовності майбутнього педагога до педагогічної партнерської взаємодії з учнями на основі принци-

пів інклюзії, що обумовлює виникнення особистісно-суб'єктивного досвіду майбутніх фахівців, здійснюється розуміння ними необхідності планування та вчасної корекції характеру зв'язку відповідно до різних педагогічних ситуацій. Відтак, інтеграційна навчальна взаємодія виступатиме рушійною силою, що буде здатна стимулювати активність у студентів і, як наслідок, найбільш проявлятиметься та зростатиме під час рефлексії [12].

Ми погоджуємось з думкою О. Матвієнко, що в основі професійно-педагогічної підготовки майбутнього педагога до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти має бути закладений комплексний підхід, що охоплюватиме усі основні положення освітньо-виховного процесу, його мети та цілей, змісту, діяльності всіх підрозділів, що забезпечуватимуться різноманітними видами та формами підготовки майбутнього педагога з урахуванням зворотного зв'язку [12].

Натомість Р. Дорогих уточнює, що процес професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу передбачає розвиток таких професійно-особистісних значущих якостей особистості майбутнього педагога, як діловитість, мобільність, комунікабельність у діаді “викладач – студентів”, “викладач – група”, “студент – студент” [14].

Отже, проаналізовані концепційні основи професійної підготовки дозволяють нам розробити цілісну дидактичну систему професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти відповідно до технологічного підходу дослідження. Доцільно зазначити, що технологічна побудова буде базуватися на основних положеннях теорії педагогічних систем, що передбачає створення цілісної дидактичної системи на основі об'єктивних змін в особистісній та діяльній сфері майбутнього педагога.

Отже, професійна підготовка майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти змінює насамперед ціль педагогічної підготовки студентів, яка набуває напряму посилення їхньої виховної розвивальної спрямованості, що уможливлуватиме засвоєння загальнолюдських цінностей у поєднанні з набуттям фахових знань, які будуть орієнтуватися на глибоке вивчення, збереження духовно-національних традицій, творчих здобутків народної та гуманістичної педагогіки. Як наслідок – буде забезпечено комплексне виховання та розвиток гуманної особистості майбутнього педагога до дітей з ООП.

Наступним концептом професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Професійна компетентність майбутнього фахівця є проблемою багатьох досліджень, зокрема Л. Гриневич, І. Зязюна, О. Буднік, А. Волкова, О. Самойленко, О. Міршук, Ю. Силенко та багатьох інших. Так, О. Самойленко, О. Міршук та Ю. Силенко зазначають, що “професійна компетентність майбутнього фахівця міститиме такі структурні компоненти, як знання, уміння та навички, що будуть інструментальною одиницею; мотиви студента, що передбачатиме мотиваційну основу; здібності студентів, що уможливить персоналізовано-психологічну основу; відповідальність, що стане ціннісною складовою. Відповідно, ми розуміємо, що професійна компетентність майбутнього фахівця має формуватися комплексно відповідно до її компонентів та відображати як специфіку професійно-педагогічної діяльності, так і розвиток особистісної сфери” [14, 86].

Варто зазначити, що професійно-педагогічна компетентність є складним утворенням, що зумовлює кореляцію таких структурних елементів, як компетентність у галузі теорії та методики виховного процесу, його мети і цілей, принципів та методологічних підходів, змісту, форм, засобів, прийомів, методів;

1) компетентність у галузі фахових предметів, що зумовить формування знань про процес навчання, його зміст;

2) психолого-соціальну компетентність у галузі процесів спілкування та комунікації;

3) психолого-диференціальну компетентність у сфері мотивації, здібностей та спрямованості учнівської молоді;

4) аутопсихологічну компетентність у сфері виявлення позитивних і негативних рис власної педагогічної діяльності.

Зокрема для майбутнього педагога важливою буде сформована інклюзивна компетентність, що становить набір знань, навичок, ставлення та підходів, необхідних для успішної роботи з різноманітними групами учнів, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби. Інклюзивна компетентність вчителів та інших фахівців в освіті полягає у їхній здатності створювати сприятливе й відкрите навчальне середовище для усіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та потреб. Вона є ключовою для успішної інклюзивної освіти, де різноманітність уважається цінністю, ідея рівності та можливості навчання для всіх учнів реалізується на практиці.

Отже, можна підсумувати, що зріла сформована особистість майбутнього педагога є професійною необхідністю, що зумовлена ефективним процесом пошуку способів формування особистості вихованця.

Професійна підготовка майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу

загальної середньої освіти зумовлює формування такого явища, як “професіоналізм”, що є підструктурною складовою акмеологічного підпростору, який характеризується мірою володіння сучасним змістом та різноманітністю засобів розв’язання професійних задач. Серед науковців, проблеми формування “професіоналізму” окреслюють – О. Шаров (зосереджується на дослідженні питань професіоналізму вчителів та педагогів); Н. Кобзаренко (вивчає питання розвитку професіоналізму в освіті як підвищення якості навчання); Л. Шевченко (досліджує питання професіоналізму та розвитку професійних компетенцій) [12].

Професіоналізм майбутнього педагога буде виражатися у теоретичній і практичній спрямованості і підготовленості до роботи з різними категоріями учнівської молоді, зокрема з учнями з особливими освітніми потребами. При цьому теоретична підготовленість передуватиме практичній, що передбачатиме набуття майбутнім педагогом суб’єктивно значущих знань, і саме це визначатиме систему засобів та технологій до досягнення поставленої мети з формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу.

Натомість практична підготовленість означатиме формування у майбутнього педагога готовності діяти у конкретно-контекстній педагогічній ситуації, залучаючи різний спектр методів, засобів, ресурсів, прийомів виховної діяльності, кожен з яких вимагає від педагога цілісної системи та технології їх упровадження у передбачуваних чи непередбачуваних педагогічних ситуаціях. Майбутній педагог може ефективно виконувати основні завдання виховання завдяки поєднанню своїх умінь та знань у сфері сучасних методів дослідження, технологічних засобів, взаємодії та контролю. Серед цих завдань – створення загальних стратегій виховання учнів, формування системи відносин з вихованцями, розвиток громадських якостей особистості, нагромадження виховної інформації та інструментів для виховної взаємодії з учнями, організація виховного процесу через створення задачних ситуацій та оцінку результатів виховної діяльності.

Таким чином, актуалізується питання розгляду конкретно-контекстних методів професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти. Ми з’ясували, що у процесі підготовки майбутнього педагога до роботи з учнями важливу роль відіграє його професійна умілість, тобто професіоналізм, що можливо сформувати під час вивчення освітніх компонентів педагогічного і психологічного циклу. Відтак, до основних умінь, що спрямовані на отримання результату професійно-педагогічної діяльності та прямо пропорційно впливають на продуктивність й ефективність діяльності ми відно-

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

симо: гностичні уміння майбутнього педагога, що передбачають уміння аналізувати наукові джерела, навчально-методичну й іншу літературу, соціально-педагогічні концепції, комплексно досліджувати предмет та об'єкт, процес і результат власної діяльності, вивчати індивідуально-вікові особливості різних категорій учнів, аналізувати педагогічну ситуацію та її безпосередній вплив на формування особистості, аналізувати вчинки учнів, їх поведінку, причини, мотиви вчинків тощо;

- проєктувальні уміння майбутнього педагога, що зумовлюють уміння формувати цілі, систему завдань, прогнозувати програму індивідуальної освітньої траєкторії учнів, здійснювати моделювання змісту, форм, методів та можливі педагогічні ситуації, моделі поведінки школярів й передбачати труднощі у професійній діяльності;

- конструктивні уміння майбутнього педагога, що передбачає уміння реалізувати поставлені завдання, добираючи при цьому продуктивні форми, методи, засоби, ресурси і прийоми з різними категоріями учнівської молоді, визначати мету, цілі, здійснювати планування удосконалення педагогічної діяльності;

- комунікативні уміння майбутнього педагога, що зумовлюють встановлення доцільно-партнерських, доброзичливих стосунків з учнями, при цьому проявляти делікатність, педагогічний такт, чуйність, емпатійність, толерантність;

- організаторські уміння майбутнього педагога, що передбачають уміння сприяти індивідуальному розвитку та формуванню особистості учнів, розвиток їхніх природних задатків, при цьому спільно організовувати різноманітні виховні заходи, навчати їх засобів орієнтації у соціальних ситуаціях, розвивати організаторські здібності як у себе, так і в учнів;

- оцінювальні уміння майбутнього педагога, що зумовлюють уміння оцінювати результати власної педагогічної діяльності, контролювати дії та психічний стан, поведінку, професійні відносини і діяльність учнів.

Зауважимо, що запропоновані уміння майбутніх педагогів, необхідні для формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти, мають спиратися на принцип саморозвитку і послідовне їх формування, зокрема на основі контекстно-компетентнісного підходу.

Отже, структурний аналіз концепційних основ професійної підготовки майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу в інклюзивних класах закладу загальної середньої освіти дозволяє нам виділити та обґрунтувати такі педагогічні умови ефективності, як:

1) створення сприятливого освітнього середовища, що зумовить формування позитивних мотивів

та спрямованості на партнерську взаємодію у педагогічному процесі. Ця педагогічна умова означає, що педагог створює таке навчальне і виховне середовище, в якому учні мають змогу розвивати позитивні мотиви й інтерес до партнерської взаємодії у процесі навчання і спільного виконання завдань. Це передбачає створення атмосфери, де учні відчувають підтримку і розуміння з боку педагога, а також мають можливість висловлювати свої думки, ідеї та ініціативи. Середовище має спонукати до взаємодії, спільної роботи, обміну думками та дослідницької активності. Важливо, щоб учні відчували, що їх голос важливий та враховується, і щоб вони були мотивовані брати активну участь у партнерській взаємодії з іншими учасниками навчального процесу.

2) перегляд та оптимізація змісту освітніх програм для кращого розуміння сутності, принципів і методів організації взаємодії, заснованих на педагогіці партнерства. Це означає, що в освітніх програмах необхідно провести перегляд та вдосконалення змісту з метою кращого розуміння суті, принципів і методів організації взаємодії, які базуються на педагогіці партнерства. Програми мають бути оновлені у такий спосіб, щоб акцентувати увагу на співпраці, взаємодії та партнерстві між всіма учасниками освітнього процесу (вчителями, учнями, батьками тощо). Під час оптимізації змісту освітніх програм, важливо включити до них завдання та ресурси, що допоможуть розвивати навички спільної роботи, комунікації, врегулювання конфліктів, а також засоби для створення сприятливого середовища для партнерської взаємодії. Метою цього є забезпечення ефективної взаємодії всіх учасників навчального процесу і поліпшення результатів навчання та виховання;

3) упорядкування підготовки майбутніх вчителів, сприяючи співпраці між викладачами та студентами як прикладу результативної взаємодії в освітньому процесі. Це означає, що в процесі підготовки майбутніх вчителів необхідно створити систему, яка сприяє активній співпраці між викладачами (викладачами університету або педагогічного інституту) та студентами, щоб ця співпраця слугувала зразком успішної взаємодії в освітньому процесі. Викладачі повинні спільно зі студентами працювати над педагогічною практикою та навчанням так, щоб здобувачі освіти отримували не лише теоретичні знання, але й практичні навички, які зможуть застосовувати в майбутній педагогічній роботі. Важливо сприяти взаємному обміну досвідом, думками й ідеями між викладачами та студентами, щоб підготовка вчителів була максимально ефективною і відповідала сучасним вимогам освіти;

4) використання технологій, орієнтованих на особистість, з метою оволодіння формами та методами організації партнерської взаємодії. Ця педа-

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

гогічна умова означає, що в процесі підготовки майбутніх вчителів використовуються сучасні технології, спрямовані на розвиток і підтримку особистісного зростання студентів. Метою цього використання технологій є оволодіння студентами різними способами та методами організації партнерської взаємодії. Це може включати у себе використання онлайн-платформ для спільного навчання, віртуальних спільнот для обговорення педагогічних питань, веб-сеінарів і відкритих уроків через відеоконференції, використання спеціальних навчальних програм для розвитку навичок співпраці та комунікації. Усі ці технології спрямовані на створення сприятливих умов для активної і ефективної взаємодії між студентами, викладачами та іншими учасниками навчального процесу з метою досягнення кращих результатів навчання й виховання;

5) активізація залучення студентів до впровадження партнерської взаємодії у навчальному середовищі школи під час практичної підготовки й інших видів навчальної діяльності. Ця педагогічна умова означає, що студенти, які готуються до майбутньої педагогічної роботи, повинні бути активно залучені до впровадження партнерської взаємодії у навчальному середовищі школи під час своєї практичної підготовки та інших видів навчальної діяльності. Відтак студенти мають брати активну участь у спільних навчальних та виховних процесах у школі, співпрацювати з учителями й іншими студентами, використовувати партнерські методи взаємодії для спільного виконання педагогічних завдань та досягнення навчальних цілей. Ця умова сприяє практичному засвоєнню студентами навичок та підходів, які сприяють співпраці та партнерській взаємодії у майбутній професійній діяльності вчителів.

Висновки. Отже, на основі здійсненого дослідження, можна зробити такі висновки:

1) здійснення партнерської взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу (учнями, вчителями, батьками та іншими фахівцями) в інклюзивних класах вимагає від педагогів особливих навичок і підготовки;

2) професійна підготовка майбутніх педагогів до роботи в інклюзивних класах передбачає розуміння суті, принципів та методів партнерської взаємодії;

3) важливо, щоб майбутні педагоги отримували не лише теоретичні знання, але й практичні навички впровадження у навчання та виховання партнерських підходів;

4) використання сучасних технологій та методів навчання, орієнтованих на особистість, може сприяти більш ефективній підготовці майбутніх педагогів до роботи в інклюзивних класах;

5) важливим аспектом є активна участь студентів у практичних заняттях та інших видах навчальної діяльності в інклюзивних школах для набуття

практичного досвіду взаємодії з різними учнями і сприяння розвитку партнерських навичок.

Узагальнюючи, професійна підготовка майбутніх педагогів до формування партнерських стосунків в інклюзивних класах є критично важливою для забезпечення якісної освіти для всіх учнів. Вона вимагає спеціальних підходів, практичних навичок і використання сучасних методів навчання.

Подальшого розвитку набули позиції контекстної підготовки практичних занять в інклюзивних класах, де студенти матимуть можливість набувати досвід роботи з реальними учнями та вчителями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про освіту”, Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 02.07.2023, підстава – 3143-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

2. Закон України “Про загальну середню освіту”, Документ 651-XIV, втратив чинність, поточна редакція, підстава – 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

3. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти”. Документ 957-2021-п, чинний, поточна редакція – Редакція від 06.09.2022, підстава – 979-2022-п URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

4. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами для навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти”. Документ 1289-2020-п, чинний, поточна редакція – Прийняття від 09.12.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1289-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.09.2023).

5. Басюк Н.А. Партнерська взаємодія вчителя Нової української школи з батьками молодших школярів. *Актуальні проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі: збірник науково-методичних праць*. 2019. С. 7–10.

6. Безена І.М. Вчитель та школяр: педагогіка індивідуальності у освітньому поступі через взаємну довіру. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 183. С. 55–60.

7. Буйницька О.П., Варченко-Троценко Л.О., Терлецька Т.С. Модернізація системи електронного навчання університету до потреб учасників освітнього процесу. *Електронне наукове фахове видання “Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету”*. 2020. № 9. С. 1–14.

8. Вознюк О.М. Феномени педагогічного спілкування та їхній вплив на взаємодію суб’єктів освітнього процесу. *Житомирщина педагогічна*. 2019. № 4. С. 16.

9. Деркач Ю., Левицька Ю. Особливості взаємодії суб’єктів освітнього процесу в умовах дистанційної освіти. *Молодий вчений*. 2022. № 6 (106). С. 53–56.

10. Муқан Н., Чубінська Н., Наконечна С. Застосування аксіологічного підходу у професійній підготовці сучасного фахівця. *Академічні візії*. 2023. № 20. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/419> (дата звернення: 05.09.2023).

11. Мурских Т.В., Мірошніченко Т.В. Провідні ідеї педагогіки співробітництва в Новій Українській Школі.

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

In The 6 th International scientific and practical conference “Modern problems of science, education and society” (August 14–16, 2023) SPC “Sci-conf. com. ua”, Kyiv, Ukraine. 2023. 671 p. С. 300.

12. Підготовка майбутніх учителів початкових класів у контексті використання нових педагогічних технологій: навчальна практика студентів / Б.А. Максимчук, О.Р. Поляновська, С.В. Чернюк, Л.М. Височан, Л.С. Плетеницька, С.П. Лисюк. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. Вип. 2 (130). С. 80–86. DOI: 10.31392/NPU-nc.series15.2021.2(130).18 (дата звернення: 05.09.2023).*

13. Радченя І.В. Професійно-педагогічна підготовка життєвотворчого вчителя у площині філософської рефлексії. *Практична філософія і Нова українська школа: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 16 трав. 2019 р. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України, Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Київ, 2019. С. 84–86.*

14. Самойленко О.А., Міршук О.С., Силенко Ю.В. Професійно-педагогічна підготовка фахівця у контексті сучасних реалій відкритого освітньо-наукового простору ЗВО. *Молодь і ринок. 2023. № 5 (213). С. 83–89. URL: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282838 (дата звернення: 05.09.2023).*

15. Ціпан Т. Партнерська взаємодія в діаді “сім’я-школа”. *Інноватика у вихованні. 2021. № 2 (13). С. 176–185.*

16. Чайковська Г. Застосування педагогіки емпатуерменту у підготовці майбутніх учителів початкової школи на засадах сталого розвитку. *Освітологічний дискурс. 2023. № 1 (40). С. 184–199.*

17. Sylenko Yu. Tutoring – pedagogical innovation in professional and pedagogical training of teachers in higher education institutions. *Grail of Science. 2023. No 24. P. 523–529. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.100 (дата звернення: 05.09.2023).*

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” [Law of Ukraine “On Education”]. Document 2145-VIII, valid, current edition – Edition dated July 2, 2023, basis – 3143-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Accessed 05 Sept. 2023). [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy “Pro zahalnu seredniu osvitu” [Law of Ukraine “On general secondary education”]. Document 651-XIV, expired, current version, basis – 463-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (Accessed 05 Sept. 2023). [in Ukrainian].

3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Procedure for the organization of inclusive education in institutions of general secondary education”]. Document 957-2021-p, valid, current edition – Edition of September 6, 2022, basis – 979-2022-p. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (Accessed 05 Sept. 2023). [in Ukrainian].

4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia Poriadku zabezpechennia dopomizhnymy zasobamy

dla navchannia osib z osoblyvymy osvithnimy potrebamy u zakladakh osvity”. Dokument 1289-2020-p, chynnyi, potochna redaktsiia – Pryiniattia vid 09.12.2020 [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Procedure for Providing Aids for Teaching Persons with Special Educational Needs in Educational Institutions”]. Document 1289-2020, valid, current version – Acceptance dated 09.12.2020]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1289-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 05 Sept. 2023). [in Ukrainian].

5. Basiuk, N.A. (2019). Partnerska vzaiemodiia vchytelia Novoi ukrainskoi shkoly z batkamy molodshykh shkoliariv [Partnership interaction of the teacher of the New Ukrainian School with parents of younger schoolchildren]. *Actual problems and prospects of preschool education in the modern educational space: a collection of scientific and methodological works.* pp. 7–10. [in Ukrainian].

6. Bezena, I.M. (2019). Vchytel ta shkoliar: pedahohika individualnosti u osvithnomu postupi cherez vzaiemnu doviru [Teacher and student: pedagogy of individuality in educational progress through mutual trust]. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences.* No. 183, pp. 55–60. [in Ukrainian].

7. Buinytska, O.P., Varchenko-Trotsenko, L.O. & Terletska, T.S. (2020). Modernizatsiia systemy elektronnoho navchannia universytetu do potreb uchasykiv osvithnoho protsesu [Modernization of the university’s e-learning system to meet the needs of participants in the educational process]. *Electronic scientific publication “Open educational e-environment of a modern university”*, No. 9, pp. 1–14. [in Ukrainian].

8. Vozniuk, O.M. (2019). Fenomeny pedahohichnoho spilkuvannia ta yikhniy vplyv na vzaiemodiiu subiektiv osvithnoho protsesu [Phenomena of pedagogical communication and their influence on the interaction of subjects of the educational process]. *Zhytomyr region is pedagogical*, No. 4, pp. 16. [in Ukrainian].

9. Derkach, Yu. & Levytska, Yu. (2022). Osoblyvosti vzaiemodii subiektiv osvithnoho protsesu v umovakh dystantsiinoi osvity [Peculiarities of the interaction of subjects of the educational process in the conditions of distance education]. *A young scientist*, No. 6 (106), pp. 53–56. [in Ukrainian].

10. Mukan, N., Chubinska, N. & Nakonechna, S. (2023). Zastosuvannia aksiolohichnoho pidkhodu u profesiinii pidhotovtsi suchasnoho fakhivtsia [Application of the axiological approach in professional training of a modern specialist]. *Academic visions*, No. 20. Available at: <https://academy-vision.org/g/index.php/av/article/view/419> (Accessed 05 Sept. 2023). [in Ukrainian].

11. Murskykh, T.V. & Miroshnichenko, T.V. (2023). Providni idei pedahohiky spivrobotnytstva v Novii Ukrainkii Shkoli [Leading ideas of pedagogy of cooperation in the New Ukrainian School]. *In The 6 th International scientific and practical conference “Modern problems of science, education and society”*. (August 14–16, 2023) SPC “Sci-conf. com. ua”, Kyiv, Ukraine. 671 p.; p. 300. [in Ukrainian].

12. Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u konteksti vykorystannia novykh pedahohichnykh tekhnolohii (2021): navchalna praktyka studentiv [Training of future primary school teachers in the context of using new pedagogical technologies: students’ educational practice]. (Ed.). B.A. Maksymchuk, O.R. Polianovska, S.V. Cherniuk, L.M. Vysochan, L.S. Pletenytska, S.P. Lysiuk. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. Series 15: Scientific and pedagogical problems of physical culture*

(*physical culture and sport*): coll. of science works. Kyiv, Vol. 2 (130). pp. 80–86. DOI: 10.31392/NPU-nc.series15.2021.2(130).18 (Accessed 05 Sept. 2023). [in Ukrainian].

13. Radchenia, I.V. (2019). Profesiino-pedahohichna pidhotovka zhyttievotvorchoho vchytelia u ploshchyni filosofskoi refleksii [Professional and pedagogical training of a life-creating teacher in the plane of philosophical reflection]. *Practical philosophy and the New Ukrainian school*: coll. of theses of the All-Ukrainian science and practice conference, Kyiv, May 16, 2019. National Ped. Acad. of Sciences of Ukraine, Institute of Pedagogy of National Academy of Sciences of Ukraine, Kharkiv. National Ped. University named after Hryhorii Skovoroda. Kyiv, pp. 84–86. [in Ukrainian].

14. Samoilenko, O.A., Mirshuk, O.Ie. & Sylenko, Yu.V. (2023). Profesiino-pedahohichna pidhotovka fakhivtsia u konteksti suchasnykh realii vidkrytoho osvitno-naukovoho prostoru ZVO [Professional and pedagogical training of a specialist in the context of modern realities of the open educational and scientific space of higher education institutions]. "Youth and market". Monthly scientific-pedagogical journal.

Drogobych, No. 5 (213). pp. 83–89. Available at: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282838> (Accessed 05 Sept. 2023). [in Ukrainian].

15. Tsipan, T. (2021). Partnerska vzaiemodiia v diadi "simia-shkola" [Partnership interaction in the "family-school" dyad]. *Innovation in education*, No. 2 (13), pp. 176–185. [in Ukrainian].

16. Chaikovska, H. (2023). Zastosuvannia pedahohiky empauermentu u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly na zasadakh staloho rozvytku [The application of empowerment pedagogy in the training of future primary school teachers on the basis of sustainable development]. *Educational discourse*, No. 1 (40), pp. 184–199. [in Ukrainian].

17. Sylenko, Yu. (2023). Tutoring – pedagogical innovation in professional and pedagogical training of teachers in higher education institutions. *Grail of Science*. No. 24. pp. 523–529. Available at: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.100> (Accessed 05. Sept. 2023). [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.09.2023

"Наші знання – це сума того, чого ми навчилися, й того, що ми забули".

Марія фон Ебнер-Ешенбах
баронеса, австрійська письменниця

"Педагогічна ідея – це повітря, в якому розправляє крила педагогічна творчість".

Василь Сухомлинський
педагог, публіцист, письменник, поет

"Не в кількості знань полягає освіта, а в повному розумінні й майстерному застосуванні всього того, що знаєш".

Адольф Дістервег
німецький педагог-демократ

"Успіх приходить лише до тих, хто не залишає спроб домогтися свого і незмінно має позитивне світосприйняття".

Вільям Клемент Стоун
американський бізнесмен, меценат

"З усіх дарів провидіння самий милосердний і дорогоцінний – наше незнання того, що нас чекає попереду".

Артур Конан Дойл
британський письменник

"Перемоги вчать наївних, а поразки – мудрих; успіхи дають одиниці уроків, а невдачі – тисячі. Вчіться на уроках переможених".

Джефф О'Лірі
американський письменник, лірик

"Багато чого не зробиш, поки не вивчишся. Але багато треба зробити, щоб навчитись".

Конфуцій
давньоқытайський філософ

**РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ УЧНІВ 4 КЛАСУ
НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ**

УДК 371.2: 378

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.288935>

Оксана Скакодуб, магістрантка
Київського університету імені Бориса Грінченка
Роксолана Шпіца, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри початкової освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

**РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ УЧНІВ 4 КЛАСУ
НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ**

У статті розглянуто наукову проблематику розвитку творчості учнів початкових класів під час онлайн-навчання. Виокремлено інструментарій та розглянуто відповідні вебресурси. Доведено важливість використання сучасних комп'ютерних засобів у навчальній практиці школи. Зазначено, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес відкриває перспективи для розвитку творчості здобувачів освіти. Виявлено і проаналізовано комп'ютерні програми, мобільні додатки та мистецькі лабораторії, які можна ефективно використовувати на уроках мистецтва у початковій школі в умовах війни. Уточнено використання їх на уроках інтегрованого курсу "Мистецтво". Окреслено варіативність у практичних застосуваннях для урізноманітнення завдань та вправ на уроці мистецтва. Розглянуто особливості використання їх на дистанційних уроках з мистецтва. Спираючись на науково-педагогічні джерела, встановлено недостатню розробленість окресленої проблематики. Відтак, постає необхідність розширення варіативності вправ та завдань для розвитку творчості молодших школярів в умовах війни і розроблення алгоритму проведення дистанційних уроків мистецтва.

Ключові слова: мистецтво; творчість; освітній процес; школярі; дистанційне навчання; ІКТ; урок мистецтва.

Табл. 2. Літ. 11.

Oksana Skakodub, Master Student
of Borys Hrinchenko University of Kyiv
Roksolana Shpitsa, Ph.D. (Pedagogy),
Senior Lecturer of the Elementary Education Department,
Borys Hrinchenko Kyiv University

**DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF 4th GRADE STUDENTS
AT ART LESSONS IN DISTANCE EDUCATION CONDITIONS**

The article discusses the scientific problems of the development of creativity of primary school students during online learning. The tools are allocated and the relevant web resources are considered. The importance of using modern computer tools in the educational practice of school is proved. It is noted that the introduction of information and communication technologies in the educational process opens up prospects for the development of creativity of students. Computer programs, mobile applications and art laboratories that can be effectively used in art lessons in primary school during the war have been identified and analyzed (Toy Theater, Chrom Music Lab Soft Mozart, Super Coloring, Note Works, Yungle Music, Crayola Art-Studio, Crello Music crab). Their use in the lessons of the integrated course "Art" has been clarified. The variability in practical applications for diversifying tasks and exercises in an art lesson is outlined. The features of their use in distance art lessons are considered. Based on scientific and pedagogical sources, the lack of elaboration of the outlined problems has been established. Therefore, there is a need to expand the variation of exercises and tasks for the development of creativity of younger schoolchildren in the conditions of war and the development of an algorithm for conducting distance art lessons. Studying the declared debatable issue and supporting the opinion of authoritative domestic and foreign scientists, we considered the multidimensionality of the established category of "creativity". Therefore, we propose to consider the creativity of primary school students in two dimensions: as a productive activity of schoolchildren, a special sphere of their artistic life (a process that can be learned); as a process of creating a new object (an original drawing, creating an improvisation for a song, musical and rhythmic accompaniment, etc.). That is, creativity always involves an activity whose end result is a certain novelty and uniqueness. The problems of the development of creativity of primary school students during distance and mixed learning formats in the realities of today are considered. The components of distance tools are allocated and the relevant popular web resources among teachers-practitioners are considered. Studying the declared debatable issue and supporting the opinion of authoritative domestic and foreign scientists, we considered the multidimensionality of the established category of "creativity". Therefore, we propose to consider the creativity of primary school students in two dimensions: as a productive activity of schoolchildren, a special sphere of their artistic life (a process that can be learned); as a process of creating a new object (an original drawing, creating an improvisation for a song, musical and rhythmic accompaniment, etc.). That is, creativity always involves an activity whose end result is a certain novelty and uniqueness. The problems of the development of creativity of primary school students during distance and mixed learning formats in the realities of today are considered. The components of distance tools are allocated and the relevant popular web resources among teachers-practitioners are considered. The advantages of the introduction of information and communication technologies in art lessons in the conditions of distance and mixed learning formats are

РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ УЧНІВ 4 КЛАСУ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ

indicated. Computer programs, mobile applications, laboratories, which we propose to use in art lessons in primary school during online learning in wartime, are analyzed. Their variability in practical applications in art lessons is indicated. Author's exercises and tasks using distance tools for art lessons (4th grade) have been developed. Based on scientific and pedagogical sources, their insufficient development and the need for their further enrichment have been established. Also, the sequence of development of an algorithm for conducting distance art lessons requires additional scientific justification.

Keywords: art; creativity; educational process; schoolchildren; distance learning; ICT distance art lesson.

Постановка проблеми. Виклики сучасного суспільства та умови модернізації національної системи початкової освіти зумовлюють переосмислення досвіду навчання школярів покоління “Zoom”. Це зумовлено сучасними освітніми пріоритетами та інтеграційними процесами. Вони, зі свого боку, безпосередньо впливають на всю систему освіти, яка має на меті забезпечити розвиток учнів, щоб зробити їх конкурентоспроможними в багатьох аспектах. Відповідно змінюються і вимоги до навчання та виховання здобувачів освіти. У нормативних документах (Закон України “Про освіту” [6], Концепція “Нова українська школа” [7], Державний стандарт початкової освіти [2]) підкреслюється, що творчий розвиток є необхідною умовою життєдіяльності людини та пріоритетним напрямом формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Саме предмети художньо-естетичного циклу допомагають у цьому. Також змістове наповнення інтегрованого курсу “Мистецтво” безпосередньо впливає на емоційну сферу дитини та допомагає розвинути творчість. Ця категорія не нова, але потребує уточнення у зв’язку з реформуванням мистецької шкільної освіти та вимушеним онлайн-навчанням в умовах воєнного стану в Україні. Зазначені виклики актуалізували використання дистанційного навчання та відповідних вебресурсів. Війна унеможливила очне навчання для багатьох школярів, а технології дистанційного навчання зробили його доступним для широкого загалу учнів. Також не менш важливим вони є в умовах змішаного формату навчання. Проте якщо в системі середньої освіти це питання розв’язати було легше, то дистанційне навчання у початковій школі залишається викликом для всіх учасників освітнього процесу. Так, учні початкових класів потребують сторонньої допомоги, а тому часто виникають проблеми технічного характеру. Це стосується і проведення онлайн-уроків мистецтва зокрема. Відповідно, виникає потреба в уточненні вправ і творчих завдань з використанням мобільних застосунків та музичних лабораторій для розвитку творчості школярів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У сфері філософії поняття творчості дотично вивчали Г. Буш, П. Якобсон, Л. Яценко. Проблеми творчості присвятили свої праці Дж. Гілфорд, Дж. Піаже, З. Фройд, Е. Торренс та ін. Вони розглядали поняття творчості з психологічної точки зору. Педагогічні аспекти розвитку творчості були досліджені Дж. Гілфордом, Е. Торренсом, І. Демченком, Т. Дуткевичем,

В. Моляко, В. Роменцем, І. Білою та ін. Педагогічні аспекти розвитку творчості молодших школярів стали предметом аналізу Т. Горбушко, О. Грушко, В. Іванової, М. Лук’янчук, Н. Міщенко, О. Савченко, О. Сушицької, І. Хомич та ін. Окремі аспекти організації художньо-творчого процесу активізації розвитку творчості молодших школярів на уроках інтегрованого курсу “Мистецтво” студіюють Н. Бойко, Ю. Лимар, Л. Масол, К. Мінакова, Т. Обертас, З. Омеляненко, Н. Стасюк та ін. Незважаючи на велику кількість наукових пошуків, присвячених розвитку творчості школярів, ця тема залишається актуальною в умовах Нової української школи та дистанційного навчання. Педагогічно-методичний аспект проблеми формування творчої особистості та розвитку учнівської творчості засобами музичного мистецтва в системі навчально-виховного процесу досліджували К. Завалко, Л. Паньків, О. Лобова, Л. Масол, Г. Падалка, О. Щолокова та ціла плеяда вітчизняних вчених. Особливості застосування інформаційно-комп’ютерних технологій на уроках досліджували М. Жалдак, Н. Макарова, В. Варченко. У контексті викладання інтегрованого курсу “Мистецтво” використання мобільних застосунків та лабораторій аналізували Н. Фірс, Т. Мочан, І. Майборода, Р. Шпіца, В. Тітова та ін.

Усі зазначені наукові пошуки та висновки можуть сприяти розробці авторських вправ та завдань для розвитку творчості учнів 4-го класу в умовах дистанційного та змішаного формату навчання в ЗЗСО завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій, що використовуються на уроках мистецтва. Також зазначимо, що розгляд означеної проблеми стосується здебільшого розвитку творчості учнів в контексті середньої освіти. Однак у початковій мистецькій освіті таких наукових досліджень бракує, зокрема потребує уточнення методичний аспект розвитку творчості учнів на уроках мистецтва в умовах, які є наразі. Відтак у цій площині окреслена проблема “Розвиток творчості учнів 4-го класу на уроках мистецтва в умовах дистанційного навчання” є актуальною.

Мета статті полягає в уточненні сутності поняття “творчість” відповідно до окресленої проблеми; аналізі вебресурсів, комп’ютерних програм, мобільних додатків та мистецьких лабораторій, які можна ефективно використовувати на уроках у початковій школі під час організації онлайн-навчання в умовах війни для розвитку творчості здобувачів освіти; досліджуються базові аспекти застосування. Окреслено

їх варіативність у авторських вправах та завдання до конкретних тем навчального матеріалу інтегрованого курсу “Мистецтво” (4 клас).

Виклад основного матеріалу. Одним з найважливіших процесів сучасності є перехід до нової постіндустріальної фази, яка характеризується динамічними процесами. Вони охоплюють і освітню сферу. У контексті Концепції НУШ [6], чітко акцентується на необхідності створення сприятливих умов для розвитку творчості учнів початкової школи. Вимушений перехід на дистанційне навчання зумовив широке застосування комп’ютерних технологій в освітньому процесі, зокрема на уроках мистецтва. Відтак, їх використання надає інструменти для розроблення низки вправ та завдань, які вивіщують розвиток творчості здобувачів освіти в непростих умовах сьогодення.

У довідкових джерелах категорію “творчість” розглядають з різних точок зору. Так, її розуміють як продуктивну людську діяльність, що здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення [4, 327].

Зокрема В. Сухомлинський зазначав, що творчість – це передусім особлива сфера духовного життя, самоствердження, коли розгортається оригінальність та особливість кожної дитини. Творчості треба і можна навчатися, – зазначав автор. Він був переконаний, що формування творчої особистості має відбуватися з урахуванням її індивідуальних особливостей і вікових можливостей (розвивається самостійність, працелюбність, вміння бачити головне, визначати спільне в різних і різне в подібних явищах, розумова активність, здатність до генерації ідей, гнучкість мислення, оригінальність ідей, легкість асоціювання, здатність до вдосконалення) [10, 321]. Результатом цих якостей повинен стати кінцевий продукт творчої діяльності. Педагог уважав період молодшого шкільного віку базовим етапом у становленні творчої особистості, оскільки саме в цей час, в учнів початкових класів проявляються безпосередність сприйняття інформації, багатство уяви та фантазії, потреба вгадувати і створювати, здатність захоплюватися й дивуватися, яскраво виражати свої емоції. Відтак, творчість В. Сухомлинський трактує як могутній стимул духовного життя [10, 129].

Натомість науковець Т. Дуткевич зазначає, що творчість це – швидке оволодіння знаннями, вміннями і навичками при наявності позитивної мотивації, але не обмежуються ними [3, 261]. Тобто, творчість розглядається автором як процес.

Іншого трактування дотримується дослідниця І. Томашевська, розглядаючи зазначену категорію у контексті початкової освіти. Так, “дитячу творчість” вона розуміє як процес створення учнями суб’єктивно нового продукту, який має значення саме для них. Учена наголошує, що це може бути авторський малюнок школяра, імпровізація на елементарних

музичних інструментах, виготовлення об’ємної аплікації тощо. Вона переконана, що дитяча творчість повинна передбачати застосування засвоєних раніше знань, навичок, засобів виразності у нових ситуаціях та прояв творчої ініціативи в будь-якій діяльності [11, 190].

Так, внутрішнім джерелом творчості учнів початкової школи виступає сукупність якостей, завдяки яким здобувач освіти виконує творчу діяльність. Творчість дитини виявляється в усіх видах діяльності, що притаманні її віку – для молодшого школяра це навчання, гра, малювання, конструювання, експериментування та ін. Не менш важливими для розвитку творчості учнів є врахування їхнього досвіду, підвищеної емоційності, вразливості й водночас пластичності до мистецьких впливів та бажання постійно розширювати коло спілкування.

Відтак поняття “творчість” розглядають як: продуктивну діяльність, особливу сферу духовного життя; процес, якому можна навчитися та процес створення нового предмета. Отже, творчість виступає діяльністю, результат якої передбачає створення нових цінностей як матеріальних так і духовних. Тобто творчість завжди передбачає діяльність, кінцевим результатом якої є певна новизна та унікальність.

Вимушений перехід на дистанційну та змішану форми навчання був зумовлений викликами сьогодення (поширення пандемії та введення воєнного стану в Україні). Це зумовило необхідність оновлення формату організації навчального процесу завдяки активному застосуванню у навчальній практиці низки вебресурсів і чільне використання інформаційно-комунікаційних технологій (мобільних застосунків, лабораторій тощо). Відповідно, перед вчителями-практиками постали додаткові виклики. Водночас, зазначає С. Поляков, завдяки впровадженню комп’ютерних технологій у навчальний процес відбулося “оновлення української школи”. А наявні традиційні вебресурси, комп’ютерні програми, мобільні застосунки та лабораторії допомогли учням створювати творчі проекти, віртуальні малюнки та музично-ритмічні супроводи до пісень, експериментувати та створювати нестандартні вироби [9, 162]. Це дає здобувачам освіти багато можливостей для розвитку творчості та здобуття практичного досвіду, використовуючи сучасні інструменти для реалізації своїх ідей.

Так, найпопулярніші інструменти для дистанційного навчання представлено у таблиці 1.

Не менш важливим під час дистанційного та змішаного форматів навчання (зокрема і на уроках мистецтва) у часі війни є використання різноманітних мобільних застосунків та лабораторій. Вони, як зазначає С. Поляков, стали необхідною складовою навчального процесу, забезпечуючи підвищення якості початкової мистецької освіти та розвитку

**РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ УЧНІВ 4 КЛАСУ
НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ**

творчості здобувачів освіти. Беззаперечно, їх використання на уроках мистецтва має багато переваг (взаємодія з мистецькою інформацією та матеріалами, розширення можливостей творчого вираження та самовираження) [9, 167]. Вони також надають

зручний та доступний інструментарій для розвитку творчості молодших школярів (зокрема й учнів 4-х класів). Варто зазначити, що в умовах нашого сьогодні, їх практичне застосування відкриває широкі перспективи для розвитку творчості учнів.

Таблиця 1

Інструменти дистанційного навчання

№	Назва	Сутність	Можливості
1	2	3	4
1	 zoom.us	сервіс для організації проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей, у тому числі уроків. Для користування сервісом обов'язковим є створення облікового запису користувача	безкоштовна версія програми дозволяє проводити відеоконференцію тривалістю 40 хвилин, проте на період карантинних обмежень сервісом Zoom були відмінені обмеження
2	 https://classroom.google.com	сервіс, який поєднує інтерфейс Google Docs, Google Drive і Gmail та дозволяє організувати навчальний процес в онлайн-форматі, використовувати відеоінформацію, текстову та графічну інформацію для викладання певних дисциплін	вчитель має можливості для організації тестування, здійснення контролю, систематизації, оцінки діяльності, перегляду результатів виконання практичних завдань. Вчителем застосовуються різні форми та критерії оцінювання, він також може додавати коментарі та організувати ефективне спілкування з учнями у форматі реального часу
3	 ClassDojo https://www.classdojo.com/uk-ua/signup/	інструмент для проведення оцінки успішності роботи класу в режимі реального часу	створена система заохочення з різними ролями та рівнями участі. Реєструється вчитель та учні, персональний код для доступу до власного профілю висилається учням; батькам також надається доступ до профілю дитини.
4	 https://www.classtime.com/uk/	платформа для формування навчальних додатків в інтерактивному форматі, дозволяє вести аналітику навчального процесу і реалізовувати стратегії та тактики індивідуального навчального підходу	є бібліотека ресурсів, а також можливість створювати запитання. Принцип роботи наступний: вчителем розробляється інтерактивний навчальний матеріал, учні отримують доступ до навчального матеріалу і розпочинають роботу, вчитель у режимі реального часу відслідковує прогрес кожного учня при вивченні матеріалу

Зі свого боку, Р. Шпіца та В. Тітова розглядаючи особливості використання ІКТ та їх реалізацію на уроках мистецтва, зазначають, що інформаційно-комунікаційні технології допомагають не тільки організувати навчально-виховний процес у ЗЗСО, але й забезпечують зворотний зв'язок під час дистанційного навчання. Так, автори класифікували їх відповідно до етапів уроку. Вони пропонують для пояснення нового матеріалу використовувати аудіо-відеоматеріали про композиторів, цікаві факти про творчість художників тощо. Крім того, для закріплення мистецької інформації (для розроблення завдань з мистецтва) пропонують використовувати Online puzzle, онлайн-сервіс LearningApps та MediBang Paint. Застосовувати сервіс Kahoot та музичну лабораторію Chrome Music Lab, вважають, доцільно для повторення та контроль знань з мистецтва [12, 202].

Серед них найбільшою популярністю користуються: лабораторії Toy Theater, Chrom Music Lab, комп'ютерна програма Soft Mozart, онлайн-програма Super Coloring, мобільна музична гра Note Works, мобільна навчальна гра Yungle Music. Нами проаналізовано найпопулярніші додатки, якими освітяни найчастіше послуговуються на інтегрованих уроках мистецтва. Результати та детальна інформація про них подані у таблиці 2 "Сучасні ІКТ інструменти на заняттях з мистецтва".

Не менш цікавими є програми-імітатори (мультимедійний графічний редактор Crayola Art-Studio, онлайн-інструмент Crello та навчальна програма Music crab.

Завдяки редактору Crayola Art-Studio на уроках мистецтва учні мають змогу створювати авторські інтер'єри кімнат, натюрморти тощо, обирати відпо-

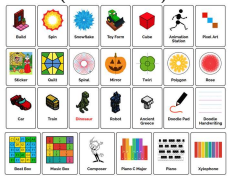
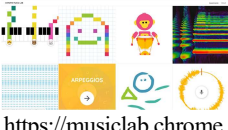
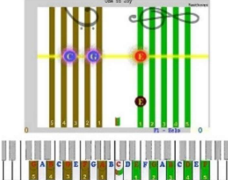

**РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ УЧНІВ 4 КЛАСУ
НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ**

відний відтінок кольору, експериментувати. Не менш цікавим є онлайн-інструмент Crello. Його мета – допомагати легко оформляти історії та ідеї у візуальному форматі. Учні можуть уявити себе у ролі дизайнера та створити цікаві художні проекти. На практиці також часто вчителі використовують мобільний застосунок Music Crab. Це весела, безкош-

товна музична гра для навчання нотної грамоти. Потрібно дотримуватися кроків краба, що пірнає в океан. Гра має 182 рівні, завдяки проходженню яких учні поліпшують пам'ять і тренують музичний слух. Великою перевагою є вивчення теорії музики відповідно до індивідуальної траєкторії у зручному для здобувача освіти темпі.

Таблиця 2

Сучасні ІКТ інструменти на уроках інтегрованого курсу “Мистецтво”

№	Назва	Сутність	Можливості
1	2	3	4
1	<p align="center">Toy Teathre (Art/Music)</p> <p align="center">https://toytheater.com/</p>	Лабораторія безкоштовних навчальних ігор, спеціально розроблених для учнів початкових класів. Вона доступна на всіх настільних комп'ютерах, планшетах і мобільних пристроях.	Безкоштовна версія Toy Teathre (складова ART) дозволяє експериментувати, створювати архітектурні об'єкти, малювати. В свою чергу складник Toy Teathre – Music допомагає створювати музику і відчувати себе у ролі композитора. Не менш цікавим є створення музично-ритмічного супроводу за допомогою Music box та Beat box
2	<p align="center">Music Lab</p> <p align="center">https://musiclab.chromeexperiments.com/Experiments</p>	Лабораторія, яка створена створений в рамках проекту Music In Our Schools, Вона робить музику доступнішою. Програма містить бібліотеку інтерактивних інструментів (ритм-мейкер, спектрограму та різні осцилятори)	Music Lab – набір інструментів, який містить 14 експериментів. Використовуючи кожен з розділів, учні початкових класів можуть писати прості ритм – лінії, вивчити музичну грамоту, розглянути візерунки і спектрограми звукових хвиль. Також користувачі можуть експериментувати із звучанням композиції.
3	<p align="center">Soft Mozart</p> 	Soft Mozart – комп'ютерна програма для дітей Вона унікальна у своєму роді. Чітко і зрозуміло подаються окремо всі базові складові гри на інструменті та теорія музики.	Створена для заохочення школярів до вивчення музики (гра на музичних інструментах та теорія музики в казках). Інтерес посилюється завдяки бажанню виграти у комп'ютера, чи вчителя.
4	<p align="center">Super Coloring</p> 	Онлайн програма Super Coloring призначена для розвитку творчості школярів початкових класів	Це цікавий застосунок для розвитку творчості, концентрації уваги, моторики та розпізнавання кольорів.
5	<p align="center">Note Works</p> 	Мобільна музична гра Note Works розроблена для учнів початкових класів. Вона спрямована на розвиток творчих здібностей та вивчення нотної грамоти. Має зручний інтерфейс.	Створена для заохочення учнів до вивчення нотної грамоти. Цікавим є те, що ноти підписуються буквеними позначками. Учнім легко підбирати до пісні елементарний супровід і робити найпростіші імпровізації.
6	<p align="center">Yungle Music</p> 	Мобільна навчальна гра Yungle Music допомагає школярам повправлятися у музичній грамоті. Це мобільний застосунок, який має зручний інтерфейс та підходить для учнів молодших класів.	Мобільна гра створена для вдосконалення знань з музичної грамоти. Цікавим для дітей є її яскраве оформлення та персонаж – Ящірка. Вона допомагає учням виконувати завдання.

Не менш цікавою є лабораторія Toy Teatre (ART та MUSIC). Наприклад, перший експеримент складової ART – Build дає змогу розвивати творчість учнів під час створення архітектурних композицій. Таку опцію можна застосовувати під час розроблення творчих завдань для учнів до відповідних тем програмового матеріалу за 4-й клас. Вартою уваги вважаємо складову лабораторії – Sticker. Завдяки її використанню на уроках мистецтва в учнів починає розвиватися фантазія. Виконуючи творчі завдання, вони розвивають логічне мислення. Не менш цікавою складовою Toyteatre є Doodle Amino Alphabet, що сприяє розвитку кольорового сприйняття, розвиває фантазію й образотворчі здібності завдяки наявності творчих завдань. Отже, запропоновані інструменти є досить важливими для використання вчителем на уроках мистецтва. Хочемо також виокремити інструменти дистанційного навчання Toy Theater у категорії Music. Beat Box розвиває творчі здібності учнів, допомагає вдосконалити навички музикування та поліпшує відчуття звуковисотності. Composer допомагає у вивченні нот. Використовуючи завдання з цієї складовою лабораторії, учні можуть самостійно створювати музичні композиції.

Відзначимо велику популярність серед вчителів та учнів початкових класів музичної лабораторії Chrome Music Lab. Вона налічує 14 тематичних ігрових додатків-експериментів, кожен з яких допомагає учням формувати певні музичні навички. За допомогою таких опцій школярі можуть створювати власні мелодії, імпровізувати, виконувати ритмічні побудови тощо. Використовувати зазначені інструменти музичної лабораторії можна під час проведення не тільки уроків мистецтва, але й інтегрованих (математика та мистецтво, мистецтво і ЯДС, тощо). Наприклад, цікавим та корисним є використання експерименту Kandinsky для вивчення математики та мистецтва. Використовуючи цей застосунок, школярі можуть почути, як звучать намальовані ними геометричні фігури. Використання додатків музичної лабораторії розвиває творче та логічне мислення в учнів, створює безліч можливостей для педагогів при розробленні авторських вправ і творчих завдань відповідно до змісту інтегрованого курсу “Мистецтво”.

Пропонуємо декілька авторських вправ та творчих завдань, розроблених для учнів 4-х класів з використанням зазначених вище мобільних застосунків, лабораторій, комп’ютерних програм тощо.

До теми “Милюємося красою землі” (“Мистецтво” 4-й клас, авт. Л. Масол, О. Гайдамака, О. Колотило) [8, 5] пропонуємо вправу “Ящірка-музикант”. Одне із її завдань – пригадати запис нот на нотному стані. Відтак, можемо використати мобільну навчальну гру Yungle Music. Вчитель пропонує учням допомогти Ящірці записати ноти на нотному стані. Учні виконують це завдання, використовуючи га-

джети. Опісля просить школярів записати буквені позначення нот та придумати на кожному з них слово, яке описує красу України. Також можна використати творче завдання до цієї теми (створити пейзаж рідного краю) [8, 6]. Учні пропонується утворити малюнок за допомогою одного з експериментів музичної лабораторії Music Lab (“Кандинський”). Школярі можуть використовувати як геометричні фігури, так і лінії. Після закінчення творчої роботи здобувачі освіти придумують власну назву до авторського малюнка і, натискаючи кнопку play, слухають, як він звучить.

Спираючись на змістове наповнення інтегрованого курсу “Мистецтво” 4 кл. (авт. Л. Кондратова) пропонуємо до теми “Мандрівка в країну мистецтв” такі вправи та творчі завдання. Розглядаючи запропоновану автором карту-схему мандрівки (образи природи в музичному мистецтві, образи людей і тварин у музиці, музичні образи в театрі, хореографії, кіно й цирку та художні образи народного музичного мистецтва [5, 4] пропонуємо використати вправу “Образи в мистецтві” з використанням складового експерименту музичної лабораторії Music Lab – Song Maker. Учні отримують завдання створити портрет фантастичної тваринки за допомогою різнокольорових квадратиків зазначеного інтерактивного інструмента. Опісля кожен школяр на власному гаджеті може послухати мелодію, яку виконує його персонаж. Також можна додати завдання у парах і попросити школярів придумати історію про дружбу двох тваринок, яких ви намальовали.

Для учнів початкової школи важливе “живе спілкування”. Тому педагог, використовуючи дистанційні технології під час вивчення інтегрованого курсу “Мистецтво”, повинен варіювати їхню тривалість та корелювати зі змістом навчального матеріалу до конкретної теми. Неабияке значення також має залученість батьків, оскільки через вікові особливості школярі початкових класів часто потребують поради, технічної допомоги, підтримки з боку вчителя. Зрозуміло, що онлайн-уроки не замінять навчання у форматі офлайн, однак мають низку переваг. Серед них виокремлюємо:

- підвищення ефективності учнів під час виконання творчих завдань завдяки використанню інтерактивних інструментів, їх самостійності й ініціативності;

- посилення інтересу до мистецтва;

- підвищення рівня розвитку творчості здобувачів освіти шляхом урізноманітнення вправ та творчих завдань до запропонованих тем уроків інтегрованого курсу “Мистецтво” (4-й клас) завдяки використанню музичних лабораторій і мобільних застосунків.

Також зазначимо, що не менш важливим інструментом розвитку творчості учнів під час дистанційного та змішаного форматів навчання є використання відеоконференцій та інтерактивних онлайн-інстру-

ментів. Так, завдяки їх використанню є можливість створювати мистецькі проекти. Як правило, їх виконання передбачено в кінці кожного семестру. А завдяки зазначеним вище вебресурсам, комп'ютерним програмам, мобільним застосункам та лабораторіям, навчальний процес може бути організований так, щоб учні 4-го класу мали можливість взаємодіяти на уроках мистецтва між собою, обговорювати свої ідеї, малюнки, музичні композиції, вироби, проекти в онлайн-форматі.

Висновки. Досліджуючи задеклароване дискусійне питання та підтримуючи думку авторитетних вітчизняних і закордонних вчених, нами було розглянуто багатовимірність усталеної категорії “творчість”. Відтак, пропонуємо розглядати творчість учнів початкових класів у двох площинах: як продуктивну діяльність школярів, особливу сферу їх мистецького життя (процес, якого можна навчитися); як процес створення нового предмета (оригінального малюнка, імпровізації до пісні, музично-ритмічного супроводу тощо). Тобто творчість завжди передбачає діяльність, кінцевим результатом якої є певна новизна та унікальність. Розглянуто проблематику розвитку творчості учнів початкових класів під час дистанційного та змішаного форматів навчання у реаліях сьогодення. Виокремлено складові дистанційного інструментарію та розглянуто відповідні популярні серед вчителів-практиків вебресурси. Зазначено переваги впровадження інформаційно-комунікаційних технологій на уроках мистецтва в умовах дистанційного та змішаного форматів навчання. Проаналізовано комп'ютерні програми, мобільні додатки, лабораторії, які пропонуємо використовувати на уроках мистецтва у початковій школі під час онлайн-навчання в умовах війни. Означено їхню варіативність у практичних застосуваннях на уроках мистецтва. Розроблено авторські вправи та завдання з використанням дистанційних інструментів для уроків мистецтва (4-й клас). Спираючись на науково-педагогічні джерела, встановлено їхню недостатню розробленість та потребу в подальшому збагаченні. Також додаткового наукового обґрунтування потребує послідовність розроблення алгоритму проведення дистанційних уроків мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавриленко Т. В. О. Сухомлинський про формування творчої особистості молодшого школяра. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Київ, 2018. Вип. 123 (1). С. 128–131.
2. Державний стандарт початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. *База даних “Законодавство України”*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2023).
3. Дуткевич Т.В. *Дитяча психологія: навч. посіб.* Київ, 2012. 424 с.

4. Закон України “Про освіту” від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 08.09.2023).

5. Кондратова Л.Г. *Мистецтво: підручник інтегрованого курсу для 4 кл. закладів загальн. середн. освіти*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2021. 160 с.

6. Концепція “Нова українська школа”. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

7. Кремень Г. *Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремень*. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

8. Масол Л., Гайдамака О., Колотило О. *Мистецтво: підручник інтегрованого курсу для 4 кл. закладів загальн. середн. освіти*. Київ: Генеза, 2021. 128 с.

9. Поляков С. Комп'ютерні технології як засіб формування графічної компетентності учнів у новій українській школі. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2023. № 6–7 (214–215). С. 162–168.

10. Сухомлинський В.О. *Духовний світ школяра. Вибрані твори*: в 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т. 1. С. 209–400.

11. Томашевська І. Творчість дітей дошкільного віку: теоретичний аспект проблеми. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2021. № 10 (114). С. 187–195.

12. Шпіца Р.І., Тітова В.Г. Особливості використання ІКТ на уроках мистецтва. *Молодий вчений*. листопад 2021. № 11 (99). С. 201–205.

REFERENCES

1. Havrylenko, T. (2018). V.O. Sukhomlynskyi pro formuvannya tvorchoi osobystosti molodshoho shkoliara [V.O. Sukhomlynskyi on the formation of the creative personality of a junior schoolchild]. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences*. Kyiv, Vol. 123 (1), pp. 128–131. [in Ukrainian].
2. Derzhavniy standart pochatkovoyi osviti [State standard of primary education]. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 21, 2018 No. 87. *Database “Legislation of Ukraine”*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (Accessed 08 Sept. 2023). [in Ukrainian].
3. Dutkevych, T.V. (2012). Dytiacha psykholohiia [Child psychology]. Kyiv, 242 p. [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” [Law of Ukraine “About Education”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (Accessed 08 Sept. 2023). [in Ukrainian].
5. Kondratova, L.H. (2021). Mystetstvo [Art]. Ternopil, 160 p. [in Ukrainian].
6. Kontseptsiiia “Nova ukrainska shkola” [“New Ukrainian School” concept]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>. [in Ukrainian].
7. Kremen, H. (2021). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]. Kyiv, 1144 p. [in Ukrainian].
8. Masol, L., Haidamaka, O. & Kolotylo, O. (2021). Mystetstvo [Art]. Kyiv, 128 p. [in Ukrainian].
9. Poliakov, C. (2023). Kompiuterni tekhnologii yak zasib formuvannya hrafichnoi kompetentnosti uchniv u novii ukrainskii shkoli [Computer Technologies as a Means of Forming Graphic Competence of Students in the New Ukrainian School]. *“Youth and market”*. *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drogobych, Vol. 6–7 (214–215), pp. 162–168. [in Ukrainian].
10. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). Dukhovnyi svit shkoliara [The spiritual world of a schoolboy]. Kyiv, pp. 209–400. [in Ukrainian].

education and research. It promotes the exchange of experience, learning and development of academic integrity in Europe. Ukraine also uses similar principles and approaches to ensure academic integrity in educational and research institutions.

Keywords: *academic integrity; higher education; values of academic integrity; practice of compliance with the principles of academic integrity.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, де наукові дослідження й академічна діяльність відіграють важливу роль у розвитку суспільства і формуванні знань, поняття “академічна доброчесність” стає дедалі більш актуальним. Академічна доброчесність – це набір етичних і професійних принципів та стандартів, які регулюють поведінку студентів, викладачів, дослідників, а також усіх інших учасників академічного середовища у сфері вищої освіти й наукової роботи. Ці принципи передбачають наявність чесності, відкритості, точності й дотримання етичних норм у всіх аспектах академічної діяльності.

Завдання забезпечення академічної доброчесності гостро стоїть перед академічними спільнотами у всьому світі. В останні десятиліття спостерігається зростання інтересу до цієї проблеми. Особливого загострення питання академічної недоброчесності набули в період розвитку Інтернету, який полегшив доступ до інформаційних джерел. А сьогодні в умовах розвитку відкритої науки, відкритої освіти, відкритих інновацій і відкритих даних в інформаційному суспільстві, що є важливою складовою суспільства знань, принципи та дієві практики академічної доброчесності набувають особливого значення [6, 99].

З огляду на це аналіз практики дотримання академічної доброчесності у закордонних країнах уможливить виявити корисні приклади та стратегії для удосконалення академічної культури в Україні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми академічної доброчесності досліджували: О. Абатуров, А. Артюхов, Н. Батечко, С. Гончаренко, А. Добко, Д. Загірняк, Ю. Калиновський, А. Колесніков, Н. Кузнєцова, А. Мельниченко, М. Михайліченко, І. Назаров, Є. Недогібенко, А. Нікулін, С. Огнев'юк, В. Ромакін, В. Сацик, О. Семенов, Л. Тицька, А. Хоруж, Т. Яворська, Т. Ярошенко та інші.

Мета статті: здійснити аналіз практик дотримання академічної доброчесності у країнах закордоння.

Виклад основного матеріалу. Законом України “Про освіту” встановлені чіткі правила дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками, здобувачами вищої освіти. Виокремлено види порушень академічної доброчесності, до яких належать [4]: академічний плагіат; самоплагіат; фабрикація; фальсифікація; списування; обман; хабарництво; необ'єктивне оцінювання; надання здобувачам освіти допомоги чи створення перешкод при проведенні оцінювання; вплив на педагогічного працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання. Проблема академічної добро-

чесності охоплює: боротьбу з плагіатом, протидію корупції, питання академічної етики й інформаційної грамотності.

Як зазначає І. Тодорова, “сформована академічна доброчесність задає алгоритм поведінки, який окреслює домовленість (пряму або приховану) між усіма суб'єктами академічної спільноти – студентами, викладачами та керівництвом кафедри, факультету, університету тощо про недопустимість заборонених законом та совістю вчинків, спрямованих на отримання неправомірних переваг в освітньому процесі” [5].

За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрухування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання [4].

Важливу роль у підтримці академічної доброчесності у закладах освіти відіграє Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації” від 26 серпня 2021 р. № 897, яка визначає процедуру скасування рішення щодо присудження ступеня вищої освіти в разі виявлення фактів порушення академічної доброчесності, а також правові наслідки цього процесу [3].

Академічна доброчесність виступає своєрідним морально-етичним критерієм подальшого вдосконалення якості вищої освіти, оскільки учасники освітнього процесу стають більш відкритими до нових цінностей, принципів та суспільних стандартів [2, 38].

У формуванні академічної чесності як важливої частини професійної підготовки майбутніх фахівців у міжнародному освітньому просторі було визначено низку основних принципів у документах, зокрема таких, як “The Magna Charta Universitatum” [16] (1988, оновлена у 2020 р.), “The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region” (2004) [15] і “Guidelines for Institutional Codes of Ethics in Higher Education” (2012) [12].

Особливо важливим моментом у розвитку університетської освіти було прийняття “Бухарестської

декларації щодо етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі” у 2004 р. У ній сформульовано низку головних цінностей і принципів для університетів третього покоління. Один із них – академічна доброчесність у процесі викладання та навчання, яка є необхідною складовою академічної культури [15].

Розглянемо особливості впровадження принципів академічної доброчесності за кордоном. Так, у Франції, як і в інших європейських країнах, академічна доброчесність вищої освіти є однією з найважливіших складових якості освітнього процесу. Як уже йшлося вище, вона регламентується не лише на національному рівні, але й у міжнародних документах, таких як Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі. Доцільно зауважити, що ця актуальність не випадкова, адже академічна доброчесність визнається як запорука якості навчання та надійності наукових досліджень.

В університетах Франції академічна доброчесність втілюється на різних рівнях (законодавчому і локальному). Важливо підкреслити, що університети у Франції дбають про збереження академічної доброчесності і використовують різноманітні інструменти та підходи для боротьби з академічними порушеннями. Це сприяє створенню високих стандартів якості вищої освіти та забезпечує інтегритет академічної спільноти у країні.

Крім того, важливо акцентувати на специфічних аспектах розвитку академічної доброчесності в університетах Франції. До них належать домінування стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості освітнього процесу, розробка механізмів оцінювання політики закладів вищої освіти у сфері академічної доброчесності та активна робота акредитаційних комісій. Заклади вищої освіти Франції для виявлення плагіату в студентських роботах та дисертаціях використовують спеціалізовані програми. Це допомагає вчасно вживати відповідні заходи до недобросовісних здобувачів освіти і науковців [7].

Академічна доброчесність у Польщі є важливою складовою вищої освіти та наукової діяльності. Університети країни зазвичай мають власні кодекси академічної доброчесності й етичні правила, які регулюють поведінку студентів та науковців. Вони можуть містити вимоги до чесності при цитуванні та використанні джерел, а також процедури розгляду академічних скарг. У разі виявлення академічних порушень університети мають право накладати на порушників різноманітні санкції, зокрема такі, як втрата кредитів, відрахування, дискваліфікація тощо.

Заклади вищої освіти Польщі можуть мати спеціальні наукові ради та комісії, які відповідають за забезпечення дотримання академічної доброчесності. Скажімо, для боротьби із плагіатом на факультет-

ському рівні запропоновано три конкретні кроки. По-перше, це створення спеціальної комісії, яка визначає факти плагіату та складає протоколи. По-друге, декани повинні повідомляти ректорати про виявлені випадки плагіату і покладати на них відповідальність за розгляд справи та накладати дисциплінарні санкції на порушників. Крім того, наукове товариство та ради факультетів повинні активно висловлювати свою позицію і засуджувати плагіаторів. Це допомагає уникнути “тихого” залагодження справи та покликано сприяти справедливому врегулюванню конфлікту.

Також у Польщі публічно повідомляють про плагіат редакціям тих наукових видань, де були опубліковані статті або книги з виявленими порушеннями. Окремою ініціативою для запобігання плагіату є зобов’язання студентів підписувати підтвердження того, що їхні дипломні роботи є оригінальними та самостійними [13].

У Швеції академічна доброчесність втілюється через конкретні механізми й ініціативи. Багато програм вищої освіти містять навчальний компонент, спеціально присвячений академічній доброчесності, що допомагає усвідомлювати її значущість. Також тут діє національна система збирання даних про порушення академічної доброчесності в університетах, які є підставою для щорічних звітів. Університети можуть створювати спеціальні комісії для вирішення справ щодо порушень академічної доброчесності, які очолюють віцеканцлери. У Швеції ENRIO є ключовою організацією, що сприяє академічній доброчесності в Європі, а ENAI (European Network for Academic Integrity) – академічній доброчесності в усіх аспектах академічного сектору, налагоджуючи обмін досвідом та відповідне навчання [8; 11].

Забезпечення дотримання академічної доброчесності у Сполучених Штатах Америки є актуальною проблемою вищої освіти і наукових досліджень. На початку 1990-х рр. у Сполучених Штатах освітяни, стурбовані академічною доброчесністю, почали співпрацювати з питань у цій сфері, а згодом заснували Центр академічної доброчесності, тепер відомий як Міжнародний центр академічної доброчесності (ICAI) [14]. У 2000 р. було прийнято документ “Сила інтернету для освіти”, завдяки якому можна вважати започаткованою нову еру інформатизації освіти у США [1, 92]. Це зумовило те, що нині більшість американських університетів мають свої кодекси академічної доброчесності, які визначають правила, обов’язки та очікування у галузі етики. Наприклад, відомий “Honor Code” або “Code of Academic Integrity” встановлює стандарти, яких студенти та співробітники повинні дотримуватися. У США університети також мають навчальні програми та курси з академічної доброчесності, на яких навчають студентів правил належного цитування, уникнення

плагиату, етики наукових досліджень та інших аспектів академічної доброчесності. Багато університетів використовують спеціалізовані програми для виявлення плагиату у студентських роботах. Один із найвідоміших інструментів – Turnitin, який порівнює текст студентських завдань зі значною базою даних для виявлення схожих частин тексту.

Як і в інших країнах, у США університети утворюють спеціальні комітети з академічної доброчесності, які відповідають за розгляд скарг та порушень, а також проводять спеціальні дослідження й аналіз даних щодо порушень академічної доброчесності для виявлення тенденцій і розробки стратегій її запобігання [9; 10].

Висновки. Академічна доброчесність є невіддільною частиною вищої освіти та наукових досліджень у різних країнах. Вона охоплює такі аспекти, як уникнення плагиату, належне цитування, етика у наукових дослідженнях та чесність у виконанні академічних завдань. Багато країн визнають академічну доброчесність важливим аспектом освіти та досліджень і закріплюють її у законодавстві й міжнародних документах.

Університети розвивають системи й механізми для забезпечення академічної доброчесності, що охоплюють кодекси, навчальні програми, системи виявлення плагиату, комітети з академічної доброчесності, санкції тощо. У сфері академічної доброчесності діють міжнародні організації, такі як ENRIO та ENAI, що сприяють обміну досвідом, розробці рекомендацій та підтримці академічної доброчесності на європейському рівні. Україна також використовує схожі принципи і підходи до забезпечення академічної доброчесності в освітніх та наукових закладах.

Перспективою подальших розвідок є дослідження видів дисциплінарних санкцій, які найбільше сприяють запобіганню порушень академічної доброчесності та їх виправленню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилюк Н. Система вищої освіти США: теоретико-методологічний аспект. *Молодь і ринок*. 2018. № 11. С. 92–96.
2. Доценко І.О. Академічна доброчесність у системі забезпечення якості вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2022. № 32. С. 31–42.
3. Про затвердження Порядку скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2021 р. № 897. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8972021%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2023).
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення: 20.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 08.09.2023).
5. Тодорова І. Компоненти академічної доброчесності студентів та умови її формування. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 199–205.

6. Ульянова Г.О., Бааджи Н.П. Академічна доброчесність як основа академічного успіху. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 98–103.

7. Batechko N.H., Durdas A.P. Academic integrity as a university education quality component: the experience of the world and France. *VRTUS*. 2020. No. 54. pp. 55–57.

8. Bjelobaba S. Academic integrity skill development amongst the faculty at a Swedish university. *Towards consistency and transparency in academic integrity*. 2018. pp. 131–146.

9. Boehm P.J., Justice M., Weeks S. Promoting academic integrity in higher education. *The Community College Enterprise*. 2009. No. 15 (1), pp. 45–61.

10. Gallant T.B. Academic Integrity in the Twenty-First Century: A Teaching and Learning Imperative. *ASHE higher education report*. 2008. No. 33 (5). pp. 1–143.

11. Glendinning I., Orim S. Plagiarism policies in Sweden. 2013. URL: <http://plagiarism.cz/ipphea/files/D2-3-24%20SE%20RT%20IPPHEAE%20CU%20Survey%20SwedenNarrative.pdf>

12. IAU-MCO Guidelines for an Institutional Code of Ethics in Higher Education. URL: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/ethics_guidelines_finaldef_08.02.13.pdf

13. Kolodziej L. Plagiarism and blat in the academic community: the case study from the Republic of Poland. *International Journal of Academic Research and Reflection*. 2021. No. 9 (3). pp. 45–53.

14. McKenzie A.M. Academic Integrity across the Canadian Landscape. *Canadian Perspectives on Academic Integrity*. 2018. No. 1 (2). pp. 40–45.

15. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region. *Higher Education in Europe*. 2004. No. 29 (4). pp. 503–507.

16. The Magna Charta Universitatum. URL: <http://www.magna-charta.org/>

REFERENCES

1. Havryliuk, N. (2018). Systema vyshchoi osvity SSHa: teoretyko-metodolohichniy aspekt [The System of Higher Education in the USA: Theoretical and Methodological Aspect]. *Youth and market*, No. 11, pp. 92–96. [in Ukrainian].
2. Dotsenko, I.O. (2022). Akademichna dobrocheshnist u systemi zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Academic Integrity in the Higher Education Quality Assurance System]. *Pedagogical Education: Theory and Practice*, No. 32, pp. 31–42. [in Ukrainian].
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021). Pro zatverdzhennia Poriadku skasuvannia rishennia pro prysudzhennia stupenia vyshchoi osvity ta prysvoiennia vidpovidnoi kvalifikatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 serpnia 2021 r. No. 897 [On Approval of the Procedure for Revoking a Decision on Awarding a Higher Education Degree and Conferment of the Corresponding Qualification: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 897]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897-2021-%D0%BF#Text> (Accessed 08 September 2023). [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 No. 2145-VIII [On Education: Law of Ukraine No. 2145-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Accessed 08 September 2023). [in Ukrainian].
5. Todorova, I. (2019). Komponenty akademichnoi dobrocheshnosti studentiv ta umovy yii formuvannia [Components of Student Academic Integrity and Conditions for Its Forma-

tion]. *Origins of Pedagogical Mastery*, No. 24, pp. 199–205. [in Ukrainian].

6. Ulyanova, H.O. & Baadzhi, N.P. (2022). Akademichna dobrocheshnist yak osnova akademichnoho uspihku [Academic Integrity as the Basis of Academic Success]. *Legal Position*, No. 4 (37), pp. 98–103. [in Ukrainian].

7. Batechko, N.H. & Durdas, A.P. (2020). Academic integrity as a university education quality component: the experience of the world and France. *VIRTUS*, No. 54, pp. 55–57. [in Ukrainian].

8. Bjelobaba, S. (2018). Academic integrity skill development amongst the faculty at a Swedish university. In *Towards consistency and transparency in academic integrity*. pp. 131–146. [in English].

9. Boehm, P.J., Justice, M. & Weeks, S. (2009). Promoting academic integrity in higher education. *The Community College Enterprise*, No. 15 (1), pp. 45–61. [in English].

10. Gallant, T.B. (2008). Academic Integrity in the Twenty-First Century: A Teaching and Learning Imperative. *ASHE higher education report*, No. 33 (5), pp. 1–143. [in English].

11. Glendinning, I. & Orim, S. (2013). Plagiarism policies in Sweden. Available at: [http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-](http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-3-24%20SE%20RT%20IPPHEAE%20CU%20Survey%20S-wedenNarrative.pdf)

3-24%20SE%20RT%20IPPHEAE%20CU%20Survey%20S-wedenNarrative.pdf [in English].

12. International Association of Universities. (2013). *IAU-MCO Guidelines for an Institutional Code of Ethics in Higher Education*. Available at: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/ethics_guidelines_finaldef_08.02.13.pdf [in English].

13. Kolodziej, L. (2021). Plagiarism and blat in the academic community: the case study from the Republic of Poland. *International Journal of Academic Research and Reflection*, No. 9 (3), pp. 45–53. [in English].

14. McKenzie, A.M. (2018). Academic Integrity across the Canadian Landscape. *Canadian Perspectives on Academic Integrity*, No. 1 (2), pp. 40–45. [in English].

15. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region. (2004). *Higher Education in Europe*, No. 29 (4), pp. 503–507. [in English].

16. The Magna Charta Universitatum. Available at: <http://www.magna-charta.org/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.09.2023

“Лідер може бути по-справжньому впливовим тільки тоді, коли він чи вона представляє не одного лише себе, а спільну волю, спільну мрію, спільну мету його народу”.

Володимир Зеленський
український державний діяч, шостий і чинний Президент України

“Добрый разум робитъ легкимъ будь-який спосіб життя”.

Тригорій Скворода
український філософ, поет, педагог

“Сила і можливості виховання невичерпні”.

Василь Сухомлинський
український педагог

“Якщо ви вдало виберете справу і вкложите в неї всю свою душу, то щастя саме відшукає вас”.

Костянтин Ушинський
український педагог, правознавець

“Ми всі приходимо у цей світ з певними цілями. Думаю, одна з цілей полягає в тому, щоб запалити факел і повести за собою людей крізь темряву”.

Вупі Голдберг
американська акторка

“Всі ми стоїмо на одній сцені великого світу, і що б в ньому не здійснювалося, стосується нас усіх”.

Ян Амос Коменський
чеський теолог, педагог

“Без сумніву, всі наші знання починаються з досвіду”.

Іммануїл Кант
німецький філософ

УДК 378.091.31

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291103>

Ванда Вишківська, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки педагогічного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Ольга Ілішова, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти

Бердянського державного педагогічного університету

Вікторія Шевченко, доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут"

ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗВО ЗАСОБАМИ ТЕХНОЛОГІЇ ТЬЮТОРИНГУ

У статті проаналізовано теоретико-методичні аспекти персоналізації процесу професійної підготовки у ЗВО засобами технології тьюторингу; здійснено огляд наукової літератури на предмет обґрунтування концептуальних засад процесу персоналізації навчання. Визначено роль персоналізації навчання у формуванні суб'єктної позиції студента у процесі фахової підготовки та у створенні індивідуальної освітньої траєкторії.

Доведено, що ефективним засобом реалізації ідеї персоналізації навчання є тьюторська технологія як послідовна взаємопов'язана система дій викладача, спрямована на виконання завдань проектування індивідуальної освітньої програми студента. Акцентовано, що процес навчання в умовах реалізації технології тьюторингу здійснюється у процесі академічної та квазіпрофесійної діяльності, що сприяє набуттю майбутніми фахівцями досвіду виконання професійних і транспрофесійних завдань.

Ключові слова: професійна підготовка; персоналізація навчання; суб'єктність; індивідуальна освітня траєкторія; тьюторинг.

Літ. 15.

Vanda Vyshkivska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Pedagogy Department, Pedagogical Faculty,
Ukrainian State University named after Mykhaylo Dragomanov

Olha Ilishova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Preschool Education Department,
Berdiansk State Pedagogical University

Viktoria Shevchenko, Associate Professor of the
Business Foreign Language and Translation Department,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

PERSONALIZATION OF THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING IN ZVO BY MEANS OF TUTORING TECHNOLOGY

The article analyzes the theoretical and methodological aspects of the personalization of the professional training process in higher education institutions by means of tutoring technology; a review of the scientific literature was carried out for the purpose of substantiating the conceptual foundations of the process of personalization of education. The role of personalization of education in the formation of the subject position of the student in the process of professional training and in the creation of an individual educational trajectory is defined.

It is justified that in the process of personalization there is a purposeful transformation of the learning process with the aim of establishing the subject position of students, which activates the development of personality in accordance with its needs, interests, motives, abilities and directs students to project the trajectory of professional and personal development; conditions are created for such an interaction of the subjects of the educational process, during which a mutually enriching transformation of behavior, consciousness, motivational, intellectual, activity spheres of the individual takes place.

It has been proven that an effective means of implementing the idea of personalization of learning is tutoring technology as a consistent interconnected system of teacher actions aimed at solving the tasks of designing an individual student educational program. It is emphasized that the learning process in terms of the implementation of tutoring technology is carried out in the process of academic and quasi-professional activities, which contributes to the acquisition by future specialists of experience in solving professional and transprofessional tasks. The effectiveness of the implementation of the tutoring support technology depends on the ratio of such components of the tutor's activity as cooperation with the tutor, and the professional competence of the tutor of higher education can be understood as a system of interconnected personal qualities, professional skills and theoretical-methodological (technological) knowledge, which contributes to the successful provision of an individual program student development.

Keywords: professional training; personalization of learning; subjectivity; individual educational trajectory; tutoring.

Постановка проблеми. Нині людство переходить до нової соціально-економічної формації – інформаційного суспільства. Головною ознакою інформаційного суспільства є системна комп'ютеризація й інформатизація, у зв'язку з чим змінюються умови здійснення усіх видів діяльності суспільства; включаючи професійну освіту. Актуальними стають пошуки інноваційних підходів, які становлять реальну можливість індивідуалізації освіти шляхом персоналізації навчання та забезпечують перехід педагогічної науки від традиційної педагогіки до проектування оптимальних траєкторій розвитку освітнього процесу загалом і кожного його учасника зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми організації навчання у вищій школі були висвітлені й представлені в працях А. Алексюка, В. Бондаря, С. Гончаренка, В. Кузя, О. Мороза, О. Плахотник, О. Пометун, О. Савченко, І. Зязюна, Н. Ничкало, Л. Романишина та ін., перспективи освіти і нові підходи до побудови освітнього процесу – В. Андрущенко, В. Войтенка, М. Євтуха, В. Кременя, С. Сисоевої, В. Яблонського та ін.

Концептуальні засади персоналізації навчання обґрунтовані у студіях таких західних науковців, як Т. Бінтлі, Дж. Гаргрівз, Д. Мілібенд, Р. Міллер, Е. Поллард, С. Ярвела та ін. Стали вони і предметом наукового пошуку вітчизняних дослідників, зокрема, В. Безпалька (теорія та методологія персоналізованої освіти); О. Братанич (персоналізація як психолого-педагогічна проблема); Я. Бугерко (гуманістично-комунікативна складова як основа персоналізованого навчання); В. Нестеренко (теоретичні основи персоналізації освітнього процесу у вищій школі).

У вітчизняному науково-освітньому просторі питання термінології “тьюторинг” присвячені публікації М. Альохіна, А. Бойко, Н. Дем’яненко, О. Іваніцької, М. Іващенко, Т. Койчевої, В. Кухаренка, Л. Настенко, К. Осадчої, Т. Осипової, С. Толочко та інші.

Зокрема, як модель партнерських відносин викладач-студент, як особливу освітню технологію розглядають “тьюторинг” А. Бойко, Н. Дем’яненко.

Як прогресивну технологію індивідуалізації освіти у вищій школі аналізує тьюторство Л. Настенко.

Мета статті – проаналізувати теоретико-методичні аспекти персоналізації процесу професійної підготовки у ЗВО засобами технології тьюторингу.

Виклад основного матеріалу. У сучасних теоретичних дослідженнях персоніфіковане навчання розглядається і як педагогічна система з правильно поставленим дидактичним завданням, що визначається особливостями особистості суб’єкта навчання, і як педагогічна технологія, що сприяє їх розв’язанню, і як організація освітнього процесу з урахуванням здібностей студентів (учнів), що дає змогу

створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного.

На думку Л. Локаревої, персоналізація навчання як науковий підхід ґрунтується на таких поняттях: “персона”, “персоналізм”. При цьому термін персона (persona) вживається для позначення поведінки, яка відповідає вимогам повсякденного життя індивіда, а “персоналізм” виступає основою внутрішнього самовдосконалення та прагнення особистості до самоактуалізації [9, 188].

У зарубіжному тлумачному словнику “персоналізація” трактується як розробка або зміна чогось у такий спосіб, щоб воно задовольняло потреби певної особи [14, 868].

У сучасній психологічній літературі поняття “персоналізація” розуміється як “процес усвідомлення суб’єктом власної особистості як суспільно значущої, результатом чого виступає його активна діяльність, спрямована на трансляцію іншим своєї індивідуальності” [9, 189]; як процес активної трансляції окремих сторін індивідуальності через взаємодію та стосунки з іншими індивідами, що приводить до взаємозбагачувальної трансформації поведінки, свідомості, мотиваційної, інтелектуальної та діяльнісної сфер. Відтак, як наголошує Л. Локарева, “персоналізоване навчання спрямоване на розвиток індивідуальних здібностей і потреб кожного студента й дає можливість формувати й розвивати особистість, здатну до самореалізації на творчому рівні, яка може нести відповідальність за освітній процес” [9, 202].

А Т. Некрашевич додає, що “персоналізація досягається за допомогою використання освітніх технологій організації навчального процесу на умовах рефлексивності, комунікативності та співробітництва” [10, 238].

У науковій літературі персоналізація представлена і як технологія особистісно орієнтованого навчання, спрямована на оптимізацію взаємодії всіх суб’єктів освітнього процесу для досягнення значущих цілей. Адже тільки предметна позиція учасників освітнього процесу мобілізує вольові зусилля, активізує інтелектуальну самостійність і самоорганізацію, спрямовану на досягнення навчальних цілей. У цьому контексті персоналізацію можна розуміти як цілеспрямоване перетворення та урізноманітнення освітнього процесу, що відповідає прагненням студентів і викладачів до саморозвитку, саморегуляції способів діяльності та поведінки, рефлексії своїх дій та вчинків.

Продуктивним вважаємо розуміння Дж. Гаргрівзом персоналізації як результату широкої сукупності інноваційних перетворень, що передбачає здійснення змін в основоположних складових культури закладу освіти та формування навчального простору нового типу. До складових персоналізації навчання учений відніс: урахування у навчальному плані по-

треб та інтересів кожного учня; розвиток системи консультування та психологічної допомоги учням у визначенні їх освітніх потреб; запровадження оцінювання для розвитку; пріоритетну увагу до розвитку пізнавальних умінь учнів; зміни у дизайні шкільних приміщень та організації діяльності школи; неперервний професійний; розвиток педагогічного персоналу; запровадження нових інформаційних технологій; розвиток наставництва; врахування точки зору учня (student voice) [13].

Згідно з підходом С. Ярвела, пріоритетною умовою персоналізації навчання є розвиток когнітивних умінь і мотивації учнів до здобуття якісної освіти [15, 31].

При цьому персоналізація навчання передбачає: розвиток специфічних для різних галузей знань ключових умінь, що є результатом конструювання знань та обміну ними як основоположних складових процесу учіння; удосконалення умінь аналізувати, критично мислити, висловлювати власні судження, порівнювати й оцінювати інформацію; спонукання до навчання шляхом розвитку мотивації; співробітництво у конструюванні знань шляхом застосування методів наукового дослідження, розв'язання проблем, проектів; нові підходи до оцінювання знань: автентичне оцінювання, пряме оцінювання результатів навчальної діяльності, віртуальні портфоліо; використання інформаційно-комунікаційних технологій [15].

У контексті дослідження проблематики статті заслуговують на увагу виокремлені Л. Локаревою чинники, які сприяють ефективному застосуванню персоналізації в освітньому процесі. Серед них: технологічні досягнення; інтенсифікація та індивідуалізація освітнього процесу; зростання потреб студентів у більшій продуктивності з мінімальними затратами праці; врахування потреб студентів у комфортних умовах при оволодінні новими компетенціями [9, 193].

Свою чергою, О. Матвієнко наголошує на значущості забезпечення суб'єктної позиції майбутнього фахівця у процесі навчання, яка вимагає ставлення до студента як до унікальної особистості, персоналізації його фахової підготовки [7].

Учена зауважує, що "персоналізація педагогічної взаємодії вимагає адекватного включення особистісного досвіду (почуттів, переживань, емоцій і відповідних їм дій і вчинків) у взаємодії викладачів і студентів, тобто діалогічного підходу, який забезпечує пріоритет суб'єкт-суб'єктних відносин, а також перетворенням керівної позиції викладача і підпорядкованої позиції студента в рівноправні відносини людей, що співробітничать" [7, 48]. В. Вишківська, А. Черепинська додають, що "розвиток суб'єктності як аксіологічної структури особистості студента в університетській освіті відбувається як за рахунок змісту освітніх курсів, звернених до проблем люди-

ни і побудованих на засадах відкритості, аксіологічності, полісуб'єктної взаємодії, так і в процесі освоєння освітніх технологій, що стимулюють особистість до постійної рефлексії власної освітньої діяльності [6, 99].

Відповідно, можемо стверджувати, що персоналізація передбачає високу свідомість того, хто навчається, його відповідальність за процес власного навчання, яке перетворюється на цілісний процес формування особистості студента (учня) з урахуванням його бажань і прагнень, майбутньої професійної орієнтації, уявлення про себе, індивідуальні способи виконання завдань.

Персоналізація навчання передбачає використання індивідуальних освітніх траєкторій, які враховують не тільки стать, вік, темперамент, стиль навчання, вид мотивації та багато інших параметрів, що впливають на успішність навчання, а й час, доступний для навчання, форму навчання і стиль навчання (онлайн чи офлайн, індивідуальний чи груповий), спосіб сприйняття інформації. Г. Шевчук, досліджуючи сутність індивідуальної освітньої траєкторії та особливості її побудови для здобувачів вищої освіти, дійшла висновку, що "основними цілями цього процесу є: ефективне оволодіння навчальним матеріалом, розвиток практичних навичок, формування компетентностей; формування уявлень студента про його особисту роль як суб'єкта освітньої діяльності; оволодіння способами управління пізнавальною діяльністю та задоволення освітніх інтересів і потреб; розвиток когнітивно-комунікативних умінь оволодіння інформацією (здійснювати пошук, оцінювання, відбір, класифікацію, аналіз, синтез інформації); розвиток умінь самоконтролю та рефлексії, що дають змогу й надалі самостійно коригувати навчання за вибраною траєкторією; розвиток співпраці всіх учасників освітнього процесу" [12, 60].

Натомість В. Вишківська, Л. Кондратенко, О. Патлайчук обґрунтовують думку, що "персоналізація покликана використовувати індивідуальні здібності студента, його почуття, смисли та набуті компетенції з метою розвитку потенційних можливостей" [5, 22] і виокремлюють дидактичні принципи (правила) реалізації ідеї персоналізації навчання. З-поміж них – особистісно-сміслової спрямованості навчання; інтеграції змісту; проблемності і відкритості; альтернативності; гнучкості і варіативності; суб'єктності усіх учасників освітнього процесу; створення позитивного емоційного фону; індивідуалізації та диференціації; дослідницько-творчої орієнтації навчання [5, 22].

Означеним особливостям ідеї персоналізації навчання та виокремленим принципам відповідає тьюторська технологія як послідовна взаємопов'язана система дій викладача, спрямована на розв'язання завдань проектування індивідуальної освітньої програми студента.

Саме актуальністю змін у педагогічній діяльності, необхідністю побудови індивідуально орієнтованої системи педагогічної освіти (за індивідуальними можливостями) обґрунтовують перспективність тьюторської технології А. Бойко, Н. Дем'яненко [2, 19]. При цьому основним обов'язком педагога (тьютора) в обговорюваному контексті стає створення індивідуальної освітньої програми студента, яка постійно уточнюється та коригується, передача механізму управління власною навчальною діяльністю, створення продуктивного освітнього середовища, вибір відповідних освітніх технологій, форм організації освітньої діяльності.

Власне поняття “тьюторинг” А. Бойко трактує “як форму індивідуальної роботи студентів і викладача, що спрямована на розвиток мотивації й інтересу до професії, активізацію самостійного формування особистості майбутнього фахівця” [1]. При цьому процес навчання здійснюється у процесі академічної та квазіпрофесійної діяльності, що сприяє набуттю майбутніми викладачами досвіду розв'язання професійних і транспрофесійних завдань засобами реалізації проєктів, імітаційного моделювання, аналізу і виконання професійних завдань, розв'язання різноматематичних кейсів.

Ефективність реалізації технології тьюторської підтримки залежить від співвідношення таких компонентів діяльності тьютора, як співробітництво з тьюторантом, підтримка тьюторанта та сприяння йому у виконанні освітніх, професійних, особистісних питань. Відтак, професійна компетентність тьютора ЗВО може розумітись як система взаємопов'язаних особистісних якостей, професійних умінь і теоретико-методологічних (технологічних) знань, що сприяє успішному забезпеченню індивідуальної програми розвитку студента.

Цілком обґрунтовано, на нашу думку, наголосувати саме на провідній ролі викладача у процесі персоналізації, на його стилі управління міжособистісним спілкуванням, оскільки “ефективна взаємодія викладача і студентів – основна умова успіху і задоволеності учасників освітнього процесу”, акцентує вчена І. Васильєва [4, 377]. Означені особливості є концептуально важливими для реалізації технології тьюторингу, позаяк “тьюторинг – це особливим способом організована педагогічна діяльність, яка охоплює не лише навчальну, а й виховну сфери та спрямована на саморозвиток і самореалізацію особистості і передбачає суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини між тьютором тьюторантом [11, 59].

Як складову персоналізації, а у нашому розумінні – складову технології тьюторингу – розглядає освітню комунікацію і дослідник Я. Бугерко, виокремлюючи репродуктивний (здатність педагога передавати свої знання студентам); адаптивний (здатність викладача пристосовувати інформацію до особливостей аудиторії); локально-моделювальний

(викладач володіє алгоритмом навчання, вміє поставити мету, завдання дисципліни); системно-моделювальний (реалізація завдань виховання, самоосвіти та саморозвитку студентів) рівні діяльності викладача [3].

Тьютор-викладач ЗВО повинен володіти організаторськими здібностями, системним і варіативним мисленням, психолого-педагогічною підготовкою, які дають змогу оцінити можливості та здібності студентів у засвоєнні освітньої програми. В. Кузьмин, своєю чергою, зауважує, що “тьюторинг зумовлює формування і у викладача нових творчих компетенцій, умінь навчатися упродовж життя, оновлювати професійний шлях; реалізує цінності індивідуалізації, свободи, самовизначення, осмисленого ставлення людини до власного життя, свого майбутнього, кар'єрної перспективи” [8, 251].

Висновки. Таким чином, провідною методичною основою процесу професійної підготовки майбутніх фахівців ми вважаємо реалізацію ідеї персоналізації навчання засобами тьюторської технології. Адже при цьому: відбувається цілеспрямоване перетворення процесу навчання з метою утвердження суб'єктної позиції студентів, що активізує розвиток особистості відповідно до її потреб, інтересів, мотивів, здібностей і спрямовує студентів на проєктування траєкторії професійного й особистісного розвитку; створюються умови для такої взаємодії суб'єктів освітнього процесу, за якої відбувається взаємозбагачувальна трансформація поведінки, свідомості, мотиваційної, інтелектуальної, діяльнісної сфер особистості.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок убачаємо дослідження проблеми персоналізації навчання засобами сучасних освітніх технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко А.М. Тьюторство як модель партнерських відносин викладач-студент. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2018. Вип. 1 (7). С. 18–22.
2. Бойко А.М., Дем'яненко Н.М. Тьюторство як модель партнерських відносин викладач-студент. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія “Педагогіка та психологія”*. 2018. Вип. 1 (7). С. 18–22.
3. Бугерко Я.М. Особливості персоналізації освітнього процесу у вищій школі. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія*: зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2012. Вип. 35. Ч. 2. С. 3–10.
4. Васильєва І.Г. Особливості діяльності викладача вищої школи в умовах персоналізації сучасної освіти. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Харків, 2017. Вип. 54–55. С. 373–379.
5. Вишківська В.Б., Кондратенко Л.І., Патлайчук О.В., Малінка О.О. Студентоцентризоване навчання як фактор удосконалення системи професійної підготовки у ЗВО. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2022. № 87. С. 20–24.
6. Вишківська В., Черепинська А., Ілшова О., Войчун О. Становлення суб'єктної позиції студента як необхідна

умова формування ціннісно зорієнтованої професійної компетентності. *Молодь і ринок*. 2022. № 1 (199). С. 95–101.

7. Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. Вип. XLVII / за заг. ред. проф. В.І. Сипченка. Слов'янськ: СДПУ, 2009. 205 с.

8. Кузьмін В.М. Використання тьюторинга для удосконалення системи управління якістю вищої освіти. *Інтелект XXI*. № 2. 2017. С. 247–252.

9. Локарева Л.В., Бажміна Е.А. Персоналізація в освіті: управління студентами власною траєкторією навчання засобами цифрових технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 86. № 6. С. 187–207.

10. Некрашевич Т.В. Аспектуальність персоналізації освітнього процесу у вищій школі. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи*: зб. статей VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 25–26 листопада 2021 р. Полтава, 2021. С. 236–238.

11. Швець Т.Е. Аналіз понять “тьютор” і “тьюторинг” у вітчизняному та зарубіжному освітньо-науковому просторі. *Академічні студії. Серія “Педагогіка”*. 2022. Вип. 2. С. 56–65.

12. Шевчук Г.І. Індивідуальна освітня траєкторія студента: суть і ключові аспекти організації. *Педагогічні науки*. 2021. Вип. 95. С. 56–61.

13. Hargreaves D.H. Personalising learning: Next steps in working laterally. London: Specialist schools Trust, 2004. 128 p.

14. Hornby A.S. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. 6th Edition. Oxford University Press, 2000. 1422 p.

15. Yarvela S. Personal Learning? New insights into fostering. *Personalising Education*. Paris: OECD Publications, 2006. P. 31–46.

REFERENCES

1. Boiko, A.M. (2018). Tiutorstvo yak model partnerskykh vidnosyn vykladach-student [Tutoring as a model of teacher-student partnership]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University*. Vol. 1 (7). pp. 18–22. [in Ukrainian].

2. Boiko, A.M. & Demianenko, N.M. (2018). Tiutorstvo yak model partnerskykh vidnosyn vykladach-student [Tutoring as a model of teacher-student partnership]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”*. Vol. 1 (7). pp. 18–22. [in Ukrainian].

3. Buherko, Ya.M. (2012). Osoblyvosti personalizatsii osvithnoho protsesu u vyshchii shkoli [Peculiarities of personalization of educational process at higher education]. *Problems of modern pedagogical education. Ser.: Pedagogy and psychology*. Coll. Articles. Yalta, Vol. 35. Part 2. pp. 3–10. [in Ukrainian].

4. Vasylieva, I.H. (2017). Osoblyvosti diialnosti vykladacha vyshchoi shkoly v umovakh personalizatsii suchasnoi osvity [Peculiarities of the teaching staff of higher education in the context of personalization of modern education]. *Problems of engineering and pedagogical education: Coll. of scientific work*. Kharkiv, Vol. 54–55. pp. 373–379. [in Ukrainian].

5. Vyshkivska, V.B. Kondratenko, L.I., Patlaichuk, O.V. & Malinka, O.O. (2022). Studentotsentrovane navchannia yak faktor udoskonalennia systemy profesiinoi pidhotovky u ZVO

[Student-centered learning as a factor in improving the professional training system in higher education institutions]. *The scientific journal of the Mykhaylo Drahomanov NPU*. No. 87. pp. 20–24. [in Ukrainian].

6. Vyshkivska, V., Cherepynsk, A., Ilishova, O. & Voichun, O. (2022). Stanovlennia subiektnoi pozytsii studenta yak neobkhdna umova formuvannia tsinnisno zorientovanoi profesiinoi kompetentnosti [The formation of the student's subject position is necessary for the formation of value-oriented professional competence]. *Youth & market*. No. 1 (199). pp. 95–101. [in Ukrainian].

7. Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu [Humanization of the educational-developmental process]. *Collection of scientific papers*. Vol. XLVII. (Ed.). V.I. Sypchenko. Sloviansk, 2009. 205 p. [in Ukrainian].

8. Kuzmyn, V.M. (2017). Vykorystannia tiutorynha dlia udoskonalennia systemy upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity [The use of tutoring for the improvement of the quality management system of higher education]. *Intelligence XXI*. No. 2. pp. 247–252. [in Ukrainian].

9. Lokarjeva, L.V. & Bazhmina, E.A. (2021). Personalizatsiia v osviti: upravlinnia studentamy vlasnoiu traiektoriieiu navchannia zasobamy tsyfrovyykh tekhnolohii [Personalization in education: management of students' own learning trajectory by means of digital technologies]. *Information technologies and means of education*. Vol. 86. No. 6. pp. 187–207. [in Ukrainian].

10. Nekrashevych, T.V. (2021). Aspektualnist personalizatsii osvithnoho protsesu u vyshchii shkoli [Aspectuality personalization of the educational process at the higher education institution]. *Aktualni pytannia lnhvistyky, profesiinoi lnhvodvydaktyky, psykhologii i pedahohiky vyshchoi shkoly*: zb. statei VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Poltava, 25–26 lystopada 2021 r. Poltava, 2021. – *Current issues of linguistics, professional language didactics, psychology and pedagogy of higher education*: coll. of Articles VI of the International science and practice conference, Poltava, November 25–26, 2021. Poltava, pp. 236–238. [in Ukrainian].

11. Shvets, T.E. (2022). Analiz poniat “tiutor” i “tiutorynh” u vitchyznianomu ta zarubizhnomu osvithno-naukovomu prostori [Analysis of concepts “tutor” and “tutoring” in the domestic and foreign educational and scientific space]. *Academic studies “Pedagogy” series*. Vol. 2, pp. 56–65. [in Ukrainian].

12. Shevchuk, H.I. (2021). Indyvidualna osvithna traiektoriia studenta: sut i kliuchovi aspekty orhanizatsii [The individual educational trajectory of the student: the essence and key aspects of the organization]. *Pedagogical sciences*. Vol. 95. pp. 56–61. [in Ukrainian].

13. Hargreaves, D.H. (2004). Personalising learning: Next steps in working laterally. London: Specialist schools Trust, 128 p. [in English].

14. Hornby, A.S. (2000). Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. 6th Edition. Oxford University Press. 1422 p. [in English].

15. Yarvela, S. (2006). Personal Learning? New insights into fostering. *Personalising Education*. Paris: OECD Publications, pp. 31–46. [in English].

Стаття надійшла до редакції 07.09.2023

ІЗ ДОСВІДУ: РОЗВИТОК ІНФОРМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

УДК 004:373.3(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291102>

Олена Бондаренко, здобувачка I рівня вищої освіти
Бердянського державного педагогічного університету
Ганна Алексєєва, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики
Бердянського державного педагогічного університету
Лариса Горбатюк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики
Бердянського державного педагогічного університету
Олександр Антоненко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики
Бердянського державного педагогічного університету
Наталія Кравченко, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри
комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики
Бердянського державного педагогічного університету
Олександр Овсянніков, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики
Бердянського державного педагогічного університету

ІЗ ДОСВІДУ: РОЗВИТОК ІНФОРМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

У статті проаналізовано державний стандарт початкової освіти, типові освітні програми та науково-методична література з пропонованого дослідження. Додатково стаття включає аналіз методу проєктів, його видів та ролі у діяльності учнів. На прикладі проєктної діяльності вчителя інформатики початкової школи демонструються отримані результати. В процесі дослідження використовувалися такі методи, як аналіз та порівняльний аналіз наукової літератури. Практичне значення роботи полягає у можливості використання її матеріалів для проведення пробних уроків, під час переддипломної практики та безпосередньо під час роботи вчителя у початкових класах.

Автори висловлюють намір виявити позитивний вплив вказаного методу на навчальний процес, розкрити можливості його застосування та надати педагогам практичні рекомендації щодо ефективного впровадження цього методу в навчальний процес. Також стаття спрямована на підвищення інтересу школярів до предмету та розвиток їхніх ключових навичок у галузі інформатики.

Ключові слова: метод проєктів; інформатичні компетенції; початкова освіта; уроки інформатики; навчальний процес; педагогічні методи.

Рис. 4. Літ. 12.

Olena Bondarenko, Applicant of the First Level of Higher Education,
Berdyansk State Pedagogical University
Ganna Aliksieieva, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Informatics and Computer Technologies in Management and Learning Department,
Berdyansk State Pedagogical University
Larysa Horbatiuk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Informatics and Computer Technology for Management and Learning Department,
Berdyansk State Pedagogical University
Oleksandr Antonenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Informatics and Computer Technology for Management and Learning Department,
Berdyansk State Pedagogical University
Nataliia Kravchenko, Ph.D. (Physics and Mathematics), Associate Professor of the
Informatics and Computer Technology for Management and Learning Department,
Berdyansk State Pedagogical University
Oleksandr Ovsyannikov, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Informatics and Computer Technology for Management and Learning Department,
Berdyansk State Pedagogical University

FROM EXPERIENCE: DEVELOPING PRIMARY SCHOOL STUDENTS' IT COMPETENCIES USING THE PROJECT-BASED LEARNING METHOD IN COMPUTER SCIENCE LESSONS

The article analyzes the state standard of primary education, typical educational programs, and scientific-methodical literature on the subject of this research. Additionally, the study includes an analysis of the project method, its types, and its role

in students' activities. The obtained results are demonstrated through the example of project activities of a primary school computer science teacher. The research process involved methods such as analysis and comparative analysis of scientific literature. The practical significance of the work lies in the possibility of using its materials for conducting trial lessons, during pre-diploma practice, and directly during the work of a teacher in primary classes.

The authors express their intention to identify the positive impact of the mentioned method on the educational process, reveal its potential applications, and provide practical recommendations for effective implementation of this method in the educational process. Also, the article aims to increase students' interest in the subject and develop their key skills in the field of computer science.

The data on the implementation of the project in February 2023 at Zaporizhia Gymnasium No. 108 is provided: mini-project "Dynamo-Lantern" for 4th-grade students on the topic "Overview of Robotics Constructors"; mini-project "Weather Station" for 3rd-grade students in the content line "Human and Nature" from the subject "I Explore the World" and in the content line "Creating Information Models"; mini-project "Enchanting (Fairy Tale) House" for 2nd-4th grade students, with a strong focus on STEM education, where children apply acquired knowledge from various subjects in the form of comprehensive projects.

In this study, the use of the project method in computer science classes has proved to be effective and fruitful. In particular, the expected results include skills in searching for and processing information necessary for task execution, the development of students' interest in project activities, as well as the stimulation of their desire to learn. In addition, the use of this method contributes to improving students' communication skills and instilling respect for cultural and historical symbols of the Ukrainian people. The research goal is also noted for its significant contribution to the educational process. It is aimed at deepening knowledge about national heritage and architectural landmarks of Ukraine, forming national consciousness, and instilling patriotic feelings among students, which contributes to the development of organizational skills and the conduct of solemn events and deepening historical and cultural awareness among the younger generation.

It has been proven that the use of the project method in computer science classes has become a powerful tool in this process. It promotes not only the acquisition of specific skills and knowledge in the field of computer science but also the development of creative and analytical thinking in students. This approach stimulates their interest in the subject and forms skills for independent work and information search. Such a comprehensive approach to teaching computer science contributes to a deeper understanding of the material and an increase in the level of information literacy among students.

Keywords: project method; informatics competencies; primary education; computer science lessons; educational process, pedagogical methods.

Постановка проблеми. Реалізація цілей та завдань Нової української школи вимагає оновлення та впровадження сучасних освітніх технологій. У сучасному світі спілкування вже необхідно володіти "мовою проєктів". Проєктна діяльність стала необхідною частиною професійного розвитку кожної людини. У зв'язку з цим важливо готувати дітей до цього виду діяльності, оскільки вимоги сучасного суспільства передбачають їх готовність до нього.

Актуальність використання методу проєктів стає особливо важливою у контексті переходу до компетентнісного підходу в освіті, позаяк він вимагає розвитку компетентностей і виховання особистості, здатної осмислено діяти й орієнтуватися у навколишньому середовищі.

Перехід до компетентнісного підходу обґрунтований суспільним запитом до системи освіти, яка покликана готувати учнів до мислення, аналізу та критичного мислення. Сучасна освітня система повинна надавати учням можливість розвивати творчі навички та вміння працювати з навчальними завданнями.

Отже, нині існує необхідність впровадження проєктної діяльності, що виявляється у здатності стимулювати інтерес учнів до розв'язання реальних проблем, а також у демонстрації практичного застосування їхніх знань через проєктну діяльність.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сучасна школа має завдання реалізувати компетентнісний підхід у навчанні з метою формування загальних компетентностей учнів, що включають у себе

ключові навички. Велику кількість досліджень віддано формуванню ключових, загальнопредметних та предметних компетентностей учнів, серед яких праці М. Жалдака, М. Голованя, Ю. Рамського, М. Рафальської, Н. Самойленко, А. Хуторського та інших дослідників. Учені визначили ключові концепції та характеристики компетентнісного підходу в освіті загалом і в навчанні інформатики зокрема, проаналізували структуру предметної інформатичної компетентності, систему компетенцій з інформатики для учнів початкових класів, сформувавши її відповідно до вимог програми "Сходинки до інформатики" і методичні аспекти стосовно розвитку компетентностей і навичок у молодших школярів [6].

Мета статті полягає у дослідженні й аналізі ефективності використання методу проєктів на уроках інформатики для розвитку інформатичних компетенцій учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Сучасна школа спрямована на розвиток самостійності й організаційних навичок учнів, враховуючи їхні інтереси та потреби. Учень має бути активним суб'єктом навчальної діяльності, а не об'єктом педагогічного впливу. Сучасне інформаційне суспільство вимагає від школи підготовки випускників, які можуть самостійно розвивати особисту моральність, інтелект та культурний рівень. Вони має бути гнучкими в адаптації до змінних життєвих ситуацій, володіти навичками критичного мислення і ефективно працювати з інформацією [4].

Модернізація освіти передбачає індивідуальний підхід до кожної дитини, включаючи гнучке нав-

чальне середовище та різноманітні форми навчання, що враховують її унікальність і власний вибір.

Впровадження Концепції НУШ привело до коригування підходів до навчання всіх предметів [7]. Серед важливих нововведень – перехід до компетентнісного підходу. Тепер важливо формувати у дитини не просто навички пошуку інформації чи аналізу тексту, а вміння використовувати ці навички для розв’язання конкретних завдань. Вміння шукати в інформаційних джерелах стало не просто метою,

а навичкою, яка допомагає навчатися, використовуючи різноманітні ресурси Інтернету. Державний стандарт для початкової освіти визначає, що головною метою є розвиток дитини, її талантів, здібностей і компетентностей відповідно до вікових й індивідуальних особливостей та потреб, основна з-поміж яких – інформаційно-комунікаційна [11]. Серед пріоритетів – стимулювання самостійності, розвиток творчості та підтримка пошуку знань у учнів, формування цінностей (рис. 1).

Рис. 1. Ключові компетентності здобувачів освіти за Державним стандартом

Учитель інформатики в початковій школі використовує Концепцію НУШ та Державний стандарт, керуючись компетентнісним підходом. “Інформатика” надає можливість учням застосовувати технології для закріплення теоретичних знань, отриманих у рамках предмету “Я досліджую світ”.

Інформатика стрімко розвивається разом із загальним прогресом у галузі комп’ютерної техніки [1; 5]. Ці зміни не визначаються оновленням програм, а відображають загальну динаміку розвитку. При аналізі Типових освітніх програм важливо відзначити, що змістові лінії не завжди однозначно вказують на тему. Очікувані результати навчання, включені до різних змістових ліній, можуть бути досягнуті на одному уроці. Наприклад, освітня програма, розроблена О. Савченко, більше конкретизує вивчення програмних продуктів для дітей. Зі змісту та результатів навчання можна чітко виділити комп’ютерну програму і її функціонал.

Загальні навички в галузі “Інформатика” включають такі складові: обробка й аналіз даних, критична оцінка інформації для розв’язання реальних завдань; створення програм та інформаційних продуктів для творчого самовираження і співпраці, використовуючи цифрові пристрої або без них; ефективне використання інформаційних технологій та

цифрових пристроїв для отримання інформації, комунікації і співпраці, а також навчання нових навичок; розуміння наслідків використання інформаційних технологій для себе, суспільства, довкілля та сталого розвитку, додержання етичних і правових норм у взаємодії з інформацією [2].

Компетентнісний підхід у початковій школі став широко використовуваним і актуальним. Цей підхід акцентує на практичному навчанні дітей і лягає в основу Державного стандарту та Типових освітніх програм для початкової школи [9].

Розглядаючи ключові компетентності, важливо врахувати, що: інформаційно-комунікаційна компетентність передбачає розвиток цифрової грамотності для ефективного спілкування і використання інформаційних ресурсів у навчанні та повсякденному житті; інноваційність означає відкритість до нових ідей, здатність ініціювати зміни в навколишньому середовищі (класі, школі, громаді тощо). Вона включає в себе формування знань, ставлень та навичок, які є основою компетентнісного підходу у навчанні, сприяють успішній професійній діяльності, інтеграції у спільноту й участі у справах громади [3].

У сучасному суспільстві важливо оновлювати соціальне та духовне життя через якісну освіту, що відповідає міжнародним стандартам. Освіта тепер

ІЗ ДОСВІДУ: РОЗВИТОК ІНФОРМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

наголошує на загальнолюдських цінностях та ставить дитину в центр навчального процесу.

Інформатика розглядається як ключова галузь наукових знань, що розвиває системно-інформаційний підхід і вивчає інформаційні процеси і технології [12]. Навчання інформатики сприяє формуванню комп'ютерної грамотності та розвитку комп'ютерної освіченості, що є основою інформаційної компетентності. Ця компетентність включає у себе низку вмій, включаючи аналіз, організацію, пошук і обробку даних за допомогою різних засобів та технологій [8]. Крім того, важливо мати мотивацію й інтерес до отримання знань у галузі технічних, програмних засобів та інформації. Також важливий досвід використання комп'ютерів і телекомунікаційних технологій.

Активні методи навчання, ґрунтовані на демократичному стилі, сприяють розвитку критичного мислення, творчості та ініціативи у школярів [10]. Тому важливим є включення молодшого школяра в пізнавальну діяльність, що сприяє розвитку особистості й вираженню громадянської позиції.

Методологічна альтернатива – навчання через проектну діяльність, розробка проектів для розв'язання реальних проблем. Це інноваційний підхід,

що дає змогу учням отримувати знання та ключові навички для успішного функціонування у сучасному суспільстві.

Розглянемо більш детально наші проекти, які було впроваджено у лютому місяці 2023 р. на базі Запорізької гімназії № 108. Мета мініпроекту “Динамо-ліхтар” для школярів 4-го класу за темою “Огляд конструкторів з робототехніки” є поглиблення знань про розумну техніку, програмування та джерела енергії. У рамках цього проекту планується провести дослідницьку роботу щодо альтернативних джерел електроенергії, а також повторити правила безпеки при роботі з електроприладами. Основними цілями є розвиток в учнів бажання до творчого пошуку, навичок аналізу матеріалу та уміння робити висновки. Також важливо виховувати у них бережливе ставлення до техніки.

Використання освітніх технологій включає проектну методику, колективну роботу та використання ІКТ. Головним завданням є дізнатися якнайбільше про альтернативні види електроенергії. Під час уроків, за допомогою персонального комп'ютера, учні проводять дослідницьку роботу відповідно до раніше розробленої схеми, вивчаючи та аналізуючи динамо-ліхтар (рис. 2).

Рис. 2. Навчальний набір “Динамо-ліхтар”

Додатково, використовується веб-платформа <https://makecode.microbit.org/#/editor> для навчання програмування. Тут учні отримують навички програмування світлодіодів для створення власного цифрового бейджа з ім'ям. Це введення до предмету “Робототехніка” та підготовка до 5-го класу.

Очікувані результати включають у себе таке: уміння дитини працювати з віртуальною платою та програмувати її, а також узагальнювати отримані результати; навички об'єднання з іншими дітьми в групу чи пару для спільної діяльності; висловлювання й аргументування власної думки з повагою

до позицій інших та здатність до досягнення спільних рішень; здатність вступати в діалог на важливі теми і спілкуватися з іншими, порівнюючи отриману

інформацію з власним досвідом; розуміння важливості метеостанцій у повсякденному житті людини; навички презентації результатів творчої роботи.

Рис. 3. Приклади робіт учнів з діодами та батарейками 3V

У третьому класі в рамках навчальних програм “Людина і природа” та “Я досліджую світ”, а також предмету “Інформатика” є можливість провести груповий проєкт на тему “Метеостанція”. Процес роботи над цим проєктом контролюється вчителем на всіх етапах. Учні вдосконалюють свої навички з пошуку інформації за допомогою гаджетів, виділення головного, створення інформаційних моделей та використання конструктора Lego і набору “Метеостанція” (STEM-освіта).

Головна мета проєкту – вивчити та дослідити інформацію про природні явища за різними джерелами і провести дослідницьку роботу щодо погодних явищ у своєму місті, використовуючи різні технічні пристрої, і при цьому розвивати бажання до творчого пошуку, вміння проводити дослідження та робити висновки, а також виховувати патріотизм і ціннісне ставлення до природи, її вивчення.

У процесі використовуються освітні технології, такі як проєктна технологія, робота в групах та використання інформаційних і комунікаційних технологій. Ключовим питанням є дослідження погодних явищ з використанням щоденника спостереження.

Учителем також проводиться дослідницька робота з теми “Метеостанція”, в якій учні ознайомлюються з призначенням метеостанцій, дізнаються про їхню наявність в Україні та працюють з конструкторами. Учні пропонують створити метеостанцію майбутнього за допомогою конструктора Lego.

Щоб закріпити навички моделювання в інформатиці та закріпити знання з природознавства, можна скористатися набором для досліджень “Метеостанція”, який використовується як особиста домашня метеостанція.

За допомогою цього набору учні вивчатимуть різноманітні природні явища: атмосферний тиск, кількість опадів, температуру повітря, швидкість і напрям вітру. Різні прилади надають можливість вимірювати ці параметри, навіть важливі моменти, такі як сила вітру, напрямок вітру, кількість опадів і температура повітря. Також за допомогою додатку Marco Polo учні навчатимуться керувати погодними умовами та розв’язувати проблеми, які виникають у героя, відповідно до заданих погодних умов (сонячно, хмарно, гроза, дощ тощо).

У 2–4-х класах приділяється велика увага STEM-освіті, де діти застосовують отримані знання з різних предметів, у вигляді узагальнювальних проєктів, тому ми пропонуємо Мініпроєкт “Чарівний (Казковий) будинок”.

Його мета – розширити знання про символи українського народу й архітектурні дива України, сприяти формуванню у школярів національної свідомості та патріотичних почуттів. Очікувані результати включають у себе вміння знаходити й опрацьовувати інформацію для завдань, розвиток зацікавленості в проєктній діяльності, поліпшення комунікативних навичок і виховання поваги до культурних символів України. На завершення проєкту планується створення Чарівного (казкового) будинку (рис. 4).

Виконання проєкту включає такі кроки:

1. Ознайомлення з визначеннями “символіка”, “символ”, “архітектура”, “мурал” з різних джерел інформації.

2. Підготовка розповіді про незвичайні будівлі та муралі України.

План роботи над проєктом виглядає так:

1. Обговорення з учнями мети та завдань проєкту, а також форми його презентації.

Рис. 4. Проєкт “Казковий будинок”

2. Надання інструкцій щодо виконання завдань.
3. Проведення учнями пошукової роботи.
4. Захист виконаних робіт та презентація створених будинків і муралів.

Висновки. Освіту в Україні можна підняти на рівень розвинутих країн лише за умови відмови від авторитарної педагогіки та впровадження новітніх педагогічних технологій. Сучасні умови вимагають від людини творчого мислення, здатності до нестандартних рішень, і це визначає актуальність інновацій у навчанні. Метод проєктів сьогодні вважається одним із найперспективніших, оскільки надає можливість для творчого самовираження, підвищує мотивацію до навчання, сприяє розвитку інтелектуальних здібностей.

У навчанні молодших школярів, де спостерігається недостатня мотивація, важливо робити процес більш цікавим і захопливим, щоб утримати їх пізнавальний інтерес.

Проєктна технологія допомагає підвищити мотивацію учнів до здобуття додаткової інформації та розвиває навички пошуково-дослідницької роботи. У контексті інтегрованого курсу “Я досліджую світ. Інформатика”, що навчає дітей спілкуватися, розвивати критичне мислення та приймати виважені рішення, метод проєктів стає невід’ємною частиною навчання.

Загальний висновок з нашого дослідження полягає у тому, що системне впровадження проєктної технології в освітній процес сприяє не тільки розвитку навичок самостійного навчання та критичного мислення учнів, але і є ефективним методом організації їхньої майбутньої життєдіяльності.

STEM-освіта для молодших школярів включає у себе навчання науки, технологій, інженерії та математики. Ця комплексна програма розвиває критичне мислення, проблемне і творче мислення в учнів, надає можливість застосовувати отримані знання у практичних ситуаціях. У процесі вивчення STEM-предметів, діти вчаться розв’язувати реальні завдання, спираючись на свої аналітичні й логічні навички.

Щодо інформатичної компетентності, вона включає у себе розуміння базових принципів програмування і вміння працювати з цифровими технологіями. Навички роботи з комп’ютером і програмування стають все важливішими у сучасному світі, де цифрові технології проникають у всі сфери життя. Набуті в цьому напрямі знання та вміння стануть надійною основою для подальшого навчання і розвитку у сфері інформаційних технологій.

Перспективи подальших наукових розвідок. Подальші наукові дослідження в цій області відкривають перспективи для розширення знань та вдосконалення сучасних підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Г.М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі професійної підготовки студентів педагогічних вузів. *Актуальні питання природничо-математичної освіти*. Суми, Україна : ВВП “Мрія”, 2014. С. 184-191.
2. Алексеева Г.М. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до застосування комп’ютерних технологій у професійній діяльності : монографія. Бердянськ : БДПУ. 2014.
3. Бойко М.А., Шкуренко О.В. Інформатична та технологічна освіта: основи STEAM-освіти. 2020. 15 с.

4. Морзе Н.В. та ін. Організація STEAM-занять в інноваційному класі. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2020. № 8. С. 88–106.

5. Овсянніков О., Алексеева Г. Комп'ютерне середовище науково-дослідної роботи студентів інженерно-педагогічних спеціальностей комп'ютерного профілю як об'єкт проектування. *Молодь і ринок*. 2019. № 9 (176). DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-2-39>

6. Остапчук Н. Структура та складові предметної компетентності учнів початкових класів при вивченні інформатики. *Нова педагогічна думка: Науково-методичний журнал*. 2015. № 4 (84). С. 118–122.

7. Рахманіна А.С. Реалізація STEAM-освіти в початковій школі шляхом проєктної діяльності. *Вісник*. 2020. № 1471. С. 186.

8. Сороко Н.В., Рокоман О.Г. Функції та роль STEAM-орієнтованого освітнього середовища основної школи для розвитку STEAM-освіти. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 4 (100). С. 55–60.

9. Третяк О.П. STEM-підхід до навчання у початковій школі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2023. № 2 (89). С. 36–42.

10. Шевченко О., Андрущенко Н., Сірик Е. Роль STEAM-освіти у формуванні креативності й інноваційного мислення здобувачів освіти. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 7 (21). С. 486–497.

11. Kravchenko N.V., Alyeksyeyeva H.M. & Gorbatyuk L.V. Curriculum Optimization by the Criteria of Maximizing Professional Value and the Connection Coefficient of Educational Elements, Using Software Tools. *ICTERI 2018: Proceedings of the 14th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications*. (Kyiv, Ukraine, May 14–17, 2018). CEUR Workshop Proceedings. 2018. Vol. 1. P. 365–378.

12. Tsiuniak O., Rozlutska H. & Kravets O. Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: "Педагогіка. Соціальна робота"*. 2021. № 1 (48), С. 435–438.

REFERENCES

1. Aliksieieva, H.M. (2014). Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v protsesi profesii noi pidhotovky studentiv pedahohichnykh vuziv [Victorious information-communal technologies in the process of professional training of students of pedagogical universities]. *Current issues of science and mathematics education*. pp. 184–191. [in Ukrainian].

2. Aliksieieva, H.M. (2014). Formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do zastosuvannia kompiuternykh tekhnolohii u profesii ni diialnosti [Formation of readiness of future social educators to use computer technologies in professional activity]. Berdyansk. [in Ukrainian].

3. Boyko, M.A. & Shkurenko, O.V. (2020). Informatychna ta tekhnolohichna osvita: osnovy STEAM-osvity [Information and technological education: Basics of STEAM education]. 15 p. [in Ukrainian].

4. Morze, N.V. et al. (2020). Orhanizatsiia STEAM-zaniat v innovatsiinomu klasi [Organization of STEAM classes in an innovative classroom]. *Open educational e-environment of a modern university*. No. 8, pp. 88–106. [in Ukrainian].

5. Ovsianikov, O. & Aliksieieva, H. (2019). Kompiuterne seredovyshe naukovo-doslidnoi roboty studentiv inzhenerno-pedahohichnykh spetsialnostei kompiuternoho profilu yak obiekt proektuvannia [The computer environment of scientific research work of students of engineering and pedagogical specialties of the computer profile as a design object]. *Youth & market*, No. 9 (176). DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-2-39> (Accessed 11 Sept. 2023) [in Ukrainian].

6. Ostapchuk, N. & Poliukhovych, N. (2015). Struktura ta skladovi predmetnoi kompetentnosti uchniv pochatkovykh klasiv pry vyvchenni informatyky [Structure and components of elementary school students' subject competence in studying informatics]. *New pedagogical thought: Scientific and methodological journal*, No. 4 (84), pp. 118–122. [in Ukrainian].

7. Rakhmanina, A.S. (2020). Realizatsiia STEAM-osvity v pochatkovii shkoli shliakhom proiektnoi diialnosti [Implementation of STEAM education in primary school through project-based activities]. *Herald*, No. 1471, 186 p. [in Ukrainian].

8. Soroko, N.V. & Rokoman, O.H. (2019). Funktsii ta rol STEAM-orientovanoho osvitnoho seredovyscha osnovnoi shkoly dlia rozvytku STEAM-osvity [Functions and role of STEAM-oriented educational environment of primary school for the development of STEAM education]. *New Pedagogical Thought*, No. 4 (100), pp. 55–60. [in Ukrainian].

9. Tretiak, O.P. (2023). STEM-pidkhd do navchannia u pochatkovii shkoli [STEM approach to teaching in primary school]. *Education and Development of Gifted Individual*, No. 2 (89), pp. 36–42. [in Ukrainian].

10. Shevchenko, O., Andrushchenko, N. & Siryk, E. (2023). Rol STEAM-osvity u formuvanni kreatyvnosti y innovatsiinoho myslennia zdobuvachiv osvity [The role of STEAM education in developing creativity and innovative thinking of educational seekers]. *Scientific Innovations and Advanced Technologies*, No. 7 (21). [in Ukrainian].

11. Kravchenko, N.V. Alyeksyeyeva, H.M. & Gorbatyuk, L.V. (2018). Curriculum Optimization by the Criteria of Maximizing Professional Value and the Connection Coefficient of Educational Elements, Using Software Tools. *ICTERI 2018: Proceedings of the 14th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications*. (Kyiv, Ukraine, May 14–17, 2018). CEUR Workshop Proceedings. 2018. No. 1. P. 365–378, pp. 365–378. [in English].

12. Tsiuniak, O., Rozlutska, H. & Kravets, O. (2021). Formuvannia informatsiino-tsifrovoyi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv u zakladakh vyshchoyi osvity [Formation of informational and digital competence of future primary school teachers in institutions of higher education]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social work"*. No. 1 (48), pp. 435–438. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023

УДК 378.614.253

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291083>

Оксана Єфремова, кандидат медичних наук,
доцент кафедри стоматології дитячого віку

Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИТЯЧИХ СТОМАТОЛОГІВ

У статті розглянуто особливості професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів. Виявлено, що важливими ознаками професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів є опанування студентами необхідних компетенцій, що охоплюють сукупність знань, умінь, навичок, необхідного досвіду роботи з пацієнтами різних вікових груп; міждисциплінарно-інтеграційне спрямування у навчанні фахівців дитячої стоматології; урахування психолого-педагогічних аспектів навчання студентів-стоматологів; доцільність використання моделей-симуляторів у підготовці дитячих стоматологів з урахуванням анатомічної будови дитячого організму.

Ключові слова: особливості; професійна підготовка; заклади вищої освіти; дитячі стоматологи; студенти; міждисциплінарна інтеграція; симуляційне навчання.

Лім. 12.

Oksana Yefremova, Ph.D. (Medical Sciences),
Associate Professor of the Pediatric Dentistry Department,
Lviv Danylo Halytskyi National Medical University

FEATURES OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PEDIATRIC DENTISTS

The article examines the peculiarities of the professional training of future pediatric dentists. An analysis of theoretical works of researchers was made, which shows that scientists determine the main areas of improvement of higher dental education. It was defined that in the context of the research, scientists did not present a comprehensive set of features of the professional training of future pediatric dentists. It was found that the following four areas are important signs (features) of the professional training of future pediatric dentists: 1) acquisition by students of the necessary competencies, which include a set of knowledge, abilities, skills, necessary experience of working with patients of different age groups and testify to the suitability of the education received by students for competent work with pediatric patients; 2) interdisciplinary and integration orientation in the training of pediatric dentistry specialists, which emphasizes the adequacy of skills and knowledge acquired in various disciplines; 3) taking into account psychological and pedagogical aspects in the provision of dental care, taking into account the individual characteristics of the development of the child's organism based on knowledge of pedagogy and childhood psychology, readiness to take into account the specifics of the child's psychological development in different age periods, the ability to provide a clinical and statistical assessment of the psycho-emotional status of children and adolescents in the dental office; 4) the expediency of using simulator models in the training of children's dentists, taking into account the anatomical structure of the child's body, which will indicate the students' awareness of the possibilities of variable use of dental tools in working with such patients. The advantages of simulation training are outlined: the absence of stress for students in the conditions of working with an inanimate object; acquisition of future children's dentists clinical experience in a virtual environment without risk to the patient; improvement of practical skills in case of complex dental pathology in a child patient; objective assessment of the achieved level of skill in performing the necessary dental manipulations; an unlimited number of repetitions to practice practical skills, etc.

Keywords: features; professional training; institutions of higher education; pediatric dentists; students; interdisciplinary integration; simulation training.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги суспільства до компетентної роботи спеціалістів різних кваліфікацій, які здобувають вищу освіту у ЗВО, узгоджуються з вимогами до вдосконалення професійної підготовки майбутніх лікарів-стоматологів, покликаних надавати необхідну медичну допомогу пацієнтам згідно з профілем роботи за фахом. Особливу увагу привертають проблеми підготовки лікарів-стоматологів, котрі працюватимуть з дітьми. Адже від успішності й позитивного враження першої зустрічі дитини з працівниками стоматологічного кабінету та стоматологічними процедурами залежить довірливе ставлення такого пацієнта до власного стоматологічного здоров'я, подальшого регулярного відвідування лікарів-сто-

матолога з метою профілактики чи лікування. Відтак у професійній підготовці майбутніх дитячих стоматологів необхідно враховувати як особливості навчання студентів означеної спеціальності, так і специфіку роботи з пацієнтами різних вікових груп.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких розкриваються різні аспекти професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів, дає змогу визначити основні напрями наукових розвідок з метою вдосконалення вищої медичної та стоматологічної освіти. Дослідники аргументують доцільність пошуку і застосування нових шляхів оптимізації змісту навчальних дисциплін у закладах вищої освіти України [10] і, зокрема, у вищій стоматологічній освіті, конкретизуючи актуальні проблеми практич-

ної підготовки лікарів-стоматологів у закладах вищої освіти України [12]. Так, С. Вітенко і О. Шешукова презентують власні матеріали для методичного забезпечення навчального процесу в підготовці лікарів-стоматологів [1]. Наукове обґрунтування сучасних форм і методів навчання у викладанні дитячої терапевтичної стоматології презентовано в публікації С. Новікової, О. Хміль, Н. Янко, Л. Уласевич [6]. Викладачі стоматологічних факультетів ЗВО знаходять переваги в організації симуляційного навчання у підготовці майбутніх дитячих лікарів-стоматологів [2].

Однак специфіка професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів потребує уточнення і конкретизації основних особливостей навчання студентів стоматологічних факультетів і ЗВО, що досі не було висвітлено повною мірою у наукових дослідженнях.

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів, які доречно враховувати в освітньому процесі медичних ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх фахівців будь-якої спеціальності та кваліфікації характеризується не лише програмовим змістом навчання студентів, а й певними специфічними рисами здобуття вищої освіти. Саме такі ознаки свідчать як про своєрідність та спрямованість навчання студентів у закладі вищої освіти з урахуванням основних *desideratів* (лат. *Desiderata* – бажане) та показників кваліфікованої роботи за фахом випускників відповідного ЗВО. Такі властивості враховують характерні вимоги до врахування багатьох аспектів навчання студентів, що в контексті нашого дослідження визначають особливості професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів.

Однією із засадничих особливостей професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів є врахування специфіки роботи лікарів-стоматологів з пацієнтами різних вікових категорій. Відтак основною специфічною ознакою процесу здобуття студентами професії дитячого стоматолога є опанування необхідних компетенцій, що охоплюють сукупність знань, умінь, навичок, необхідного досвіду роботи з пацієнтами різних вікових груп.

Ураховуємо узагальнення дослідників, що професійні знання визначаються необхідним обсягом знань, визначених у стандарті вищої освіти. Процес оволодіння професійними знаннями є своєрідним процесом самостійного “відкриття” уже відомих у науці знань. Професійні навички розглядаються науковцями як необхідні дії, доведені до автоматизму шляхом багаторазового повторення; професійні вміння – як готовність свідомо самостійно застосовувати теоретичні й практичні навички [3, 73].

Так, засвоєння практичних навичок із пропедевтики дитячої терапевтичної стоматології базується на опануванні студентами маніпуляцій з препарування каріозних порожнин тимчасових зубів, які властиві лише пацієнтам дитячого віку, та постійних зубів. Окрім того, майбутні дитячі стоматологи покликані використовувати знання, вміння і навички стосовно техніки пломбування, застосовуючи на практиці різні групи пломбувальних матеріалів, сучасне стоматологічне обладнання, методики безболісного лікування тощо.

Таким чином, сутність однієї зі специфічних ознак професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів визначаємо як відповідність отриманої студентами освіти для компетентної роботи з пацієнтами дитячого віку, відповідність умінь і навичок здобутим теоретичним знанням, вправність у наданні стоматологічної допомоги з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитячого організму, обізнаність у можливостях варіативного використання стоматологічних засобів у роботі з такими пацієнтами та ін.

Таким чином, готовність до компетентного виконання професійних маніпуляцій потребує від майбутніх дитячих стоматологів розуміння анатомічних змін у щелепно-лицевій ділянці пацієнта. Адже саме вона є основним об’єктом роботи лікаря-стоматолога і формується ще на ранніх етапах внутрішньоутробного розвитку людини.

Майбутні дитячі стоматологи повинні враховувати, що посилений ріст тіла нижньої щелепи, розміри якої збільшуються приблизно в чотири рази, відбувається після народження дитини. Найбільша інтенсифікація такого процесу спостерігається у ранні періоди розвитку дитячого організму – під час прорізування зубів, хоча ріст і формування щелепи в основному закінчується до 15–17 років життя, коли завершується прорізування зубів і формування постійного прикусу. Тому в медично-енциклопедичній літературі вказується, що пізні прорізування зубів (особливо на нижній щелепі) супроводжується ускладненнями, пов’язаними з нестачею місця для них у задніх відділах альвеолярної дуги – так зване утруднене прорізування зубів мудрості. Тут студенти покликані усвідомлювати специфіку роботи дитячого стоматолога, яку визначають знання стосовно анатомічних змін у щелепно-лицевій частині дитини та дорослого. Адже найбільших змін зазнають гілки нижньої щелепи, зростання яких у довжину супроводжується зміною кута між ними і тілом щелепи: дуже тупий у дитини (140°), кут стає більш гострим у дорослого ($105\text{--}110^\circ$). Ураження основного діапазону росту нижньої щелепи (великих корінних зубів, кутів і гілок щелепи, травм, запалення, артрит суглобових відростків цих та ін.) у дитячому віці призводять до порушення росту нижньої щелепи з утво-

ренням деформацій – мікрогенії – недорозвинення нижньої щелепи із западанням підборіддя) [11].

Відтак актуалізується урахування наступної особливості професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів – міждисциплінарно-інтеграційного спрямування у навчанні фахівців дитячої стоматології. Дослідники підкреслюють важливість міждисциплінарної інтеграції у процесі професійної підготовки студентів стоматологічних факультетів [5] і пропонують шляхи оптимізації змісту навчальних дисциплін у медичних ЗВО [10].

Аналіз навчальних планів стоматологічних факультетів і кваліфікаційних вимог до випускників дає змогу узагальнити, що робота дитячого стоматолога потребує обізнаності студентів з багатьох дисциплін, які вивчаються у медичних ЗВО:

- анатомії людини на різних етапах розвитку організму (від емріогенезу до дорослого віку), що має характерні особливості формування і трансформації щелепно-лицевої частини впродовж вікових змін в організмі дитини;

- фізіології людини, яка є фундаментом медицини, позаяк неможливо правильно діагностувати і кваліфіковано надавати необхідну стоматологічну допомогу дитині, не знаючи закономірностей функціонування не лише щелепно-лицевої ділянки, а й відповідності взаємозв'язків і взаємовпливу патологічних змін у цій сфері на процес життєдіяльності організму загалом залежно від віку пацієнта [9], тому модель лікаря-стоматолога передбачає знання не тільки стоматологічної, але й загальної патології в організмі, виходячи з узагальненого об'єкта діяльності фахівця – здоров'я людини та його підтримка [1, 6].

- обізнаність у сфері психології, доказової медицини, юридичних основ медичного права, іноземної мови, володіння навичками роботи на комп'ютері та ін., що підвищує рівень професійної компетентності лікарів-стоматологів як у процесі здобуття вищої освіти, так і на післядипломному етапі підвищення кваліфікації [7].

Особливої значущості дослідники надають професійно-педагогічній підготовці майбутніх фахівців у контексті сучасних реалій відкритого освітньо-наукового простору ЗВО й аргументують доцільність використання індивідуальних і групових консультацій (тьюторіалів) між тьютором (викладачем) та тьюторантом (студентом) за умов тьюторського супроводу, що базується на принципах партнерства та суб'єкт-суб'єктної взаємодії [8]. Відтак актуалізується визначення третьої особливості професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів – урахування психолого-педагогічних аспектів навчання студентів-стоматологів. Розглядаємо окреслену особливість у двох напрямках:

- урахування педагогіки та психології дитячого віку в роботі майбутніх стоматологів з дітьми-па-

цієнтами, що базується на готовності випускників стоматологічного ЗВО враховувати специфіку психологічного розвитку дитини у різні вікові періоди, ознаки вікових криз і новоутворень у розвитку особистості, вміння надавати клініко-статистичну оцінку психоемоційного статусу дітей і підлітків у стоматологічному кабінеті та ін. [4];

- використання сучасних педагогічних інновацій у професійній підготовці майбутніх дитячих стоматологів, що базується на інтенсивному реформуванні системи освіти відповідно до вимог часу в контексті глобальних освітніх тенденцій (масовість і неперервність освіти; орієнтація навчання на особистість, що спрямовується на забезпечення можливостей її саморозкриття; значущість освітнього рівня для потреб особистості й запитів суспільства відповідно до динамічних змін і вимог до роботи фахівців окресленої спеціальності; активність майбутніх фахівців у пізнавальній діяльності та ін.), що сприятиме оновленню навчання студентів-стоматологів.

У контексті урахування психолого-педагогічних аспектів професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів актуалізується визначення четвертої особливості у їх навчанні – доцільність використання моделей-симуляторів з урахуванням анатомічної будови дитячого організму. Науковці визначають переваги симуляційного навчання: відсутність стресу у студентів в умовах роботи з неживим об'єктом; набуття майбутніми дитячими стоматологами клінічного досвіду у віртуальному середовищі без ризику для пацієнта; удосконалення практичної майстерності при складній стоматологічній патології у пацієнта-дитини; об'єктивна оцінка досягнутого рівня майстерності у виконанні необхідних стоматологічних маніпуляцій; необмежене число повторів при відпрацюванні практичних навичок та ін. [2, 213].

Заслугує на поглиблене вивчення досвід використання фантомів, манекенів і віртуальних симуляторів на кафедрі дитячої терапевтичної стоматології. Викладачі-дослідники широко застосовують навчання з пропедевтики дитячої терапевтичної стоматології у фантомному (симуляційному) класі із залученням симуляторів, що дає змогу підвищити якість підготовки здобувачів освіти з другого до п'ятого курсу. Робоче місце кожного студента моделює основне оснащення в стоматологічному кабінеті, куди входять робочий стіл, стоматологічний стілець, пантограф з освітлювачем і монітор, мікродвигун, 3-функціональний пістолет, слиновідсмоктувач тощо, а також симулятор пацієнта: голова, торс, дентальна модель зі знімними зубами та ін. [3, 73]. Таким чином, наближення змодельованої професійної ситуації у симуляційному класі до реальної клінічної, дає змогу студентам вдосконалити практичні вміння і навички й довести практико-орієнтований зміст практико-зорієнтованої компетентності

до автоматизму за рахунок відтворення необхідної кількості повторів при опануванні певної маніпуляції. Адже робота в обмеженому просторі, із дрібним гострим, а головне – обертальним інструментом, на малому важкодоступному операційному полі, – усе це вимагає від дитячого лікаря-стоматолога витримки, чіткості, досконалості під час проведення певної ендодонтичної стоматологічної маніпуляції на симуляторі-пацієнті (підготовка каріозної порожнини, фторування зубів, герметизація фісур зубів, застосування інструментів для індивідуальної та професійної гігієни) [3, 74].

Висновки. Отже, враховуючи різнобічність професійної діяльності дитячих стоматологів, визначено важливі аспекти навчання студентів на стоматологічних факультетах, що характеризують особливості не лише фахової освіти в означеному напрямі, а й специфіку виконання професійних функцій майбутніми лікарями-стоматологами в наданні необхідної стоматологічної допомоги дітям. Звичайно, означені особливості не охоплюють усі напрями професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів. Проте врахування окреслених специфічних ознак навчання студентів-стоматологів сприятиме вдосконаленню освітнього середовища в медичних ЗВО.

Перспективи подальших розвідок в означеному напрямі вбачаємо в розробці й апробації комплексу навчально-методичного забезпечення, в якому будуть враховані визначені та перспективні особливості професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітенко С., Шешукова О. Методичне забезпечення навчального процесу в підготовці лікарів-стоматологів. *Медична освіта*. 2003. № 4. С. 4–9.
2. Каськова Л.Ф., Новікова С.Ч., Анопрієва Н.М., Амосова Л.І., Янко Н.В. Симуляційне навчання у підготовці майбутніх дитячих лікарів-стоматологів. *Вісник проблем біології і медицини*. 2017. Вип. 2. С. 212–214.
3. Каськова Л.Ф., Новікова С.Ч., Хміль О.В., Янко Н.В., Моргун Н.А., Ващенко І.Ю. Сучасні аспекти практичної підготовки майбутніх лікарів-стоматологів. *Український стоматологічний альманах*. 2022. № 4. С. 73–77.
4. Клітинська О.В., Лайош Н.В. Клініко-статистична оцінка психоемоційного статусу підлітків у стоматологічному кабінеті. *Стоматологія*. 2022. № 7 (5). С. 175–180.
5. Локес К.П., Ставицький С.О., Розколупа О.О., Іщенко В.В. Міждисциплінарна інтеграція при підготовці студентів стоматологічних факультетів. *Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 24 березня 2016 р.). Полтава: ВДНЗ України “Українська медична стоматологічна академія”, 2016. С. 132–133.
6. Новікова С.Ч., Хміль О.В., Янко Н.В., Уласевич Л.П. Застосування сучасних форм і методів навчання у викладанні дитячої терапевтичної стоматології. *Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика*: навч.-наук. конф. з міжнар. участю: матер. конф. (м. Полтава, 19 березня 2020 р.). Полтава: УМСА, 2020. С. 154–155.

7. Падалка А.І., Шешукова О.В., Лохматова Н.М. Особливості формування професійної компетентності лікарів-стоматологів на післядипломному етапі. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/200096729.pdf>. (дата звернення: 04.09.2023).

8. Самойленко О., Міршук О., Силенко Ю. Професійно-педагогічна підготовка фахівця у контексті сучасних реалій відкритого освітньо-наукового простору ЗВО. *Молодь і ринок*. 2023. № 5 (213). С. 83–89.

9. Тимофійчук І., Юрнюк С., Семененко С., Борейко Л. Особливості викладання фізіології студентам стоматологічного факультету. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. (АПСНІМ)*. 2020. № 2 (26). С. 123–126.

10. Швєць К., Островський М., Варунків О., Савеліхіна І. Шляхи оптимізації змісту навчальних дисциплін у закладах вищої освіти України. *Молодь і ринок*. 2022. № 9 (207). С. 7–11.

11. Щєлєпи. *Медична енциклопедія*. URL: <https://medic.al-enc.com.ua/jaws.htm> (дата звернення: 03.09.2023).

12. Янко Н.В., Каськова Л.Ф., Новікова С.Ч., Хміль О.В. Деякі проблеми практичної підготовки лікарів-стоматологів у закладах вищої освіти України. *Вісник проблем біології і медицини*. 2021. № 3 (161). С. 212–215.

REFERENCES

1. Vitenko, S. & Sheshukova, O. (2003). Metodichne zabezpechennya navchalnoho protsesu v pidhotovtsi likariv-stomatolohiv [Methodical support of the educational process in the training of dentists]. *Medical education*. No. 4. pp. 4–9. [in Ukrainian].
2. Kaskova, L.F., Novikova, S.Ch., Anopriyeva, N.M., Amosova, L.I. & Yanko, N.V. (2017). Symulyatsiyne navchannya u pidhotovtsi maybutnikh dytyachykh likariv-stomatolohiv [Simulation training in the training of future pediatric dentists]. *Herald of problems of biology and medicine*. Vol. 2. pp. 212–214. [in Ukrainian].
3. Kaskova, L.F., Novikova, S.Ch., Khmil, O.V., Yanko, N.V., Morhun, N.A. & Vashchenko, I.Yu. (2022). Suchasni aspekty praktychnoyi pidhotovky maybutnikh likariv-stomatolohiv [Modern aspects of practical training of future dentists]. *Ukrainian dental almanac*. No. 4. pp. 73–77. [in Ukrainian].
4. Klitynska, O.V. & Layosh, N.V. (2022). Kliniko-statystychna otsinka psykhoemotsiynoho statusu pidlitkiv u stomatolohichnomu kabineti [Clinical-statistical assessment of the psycho-emotional status of adolescents in the dental office]. *Dentistry*. No. 7 (5). pp. 175–180. [in Ukrainian].
5. Lokes, K.P., Stavitsky, S.O., Rozkolupa, O.O. & Ishchenko, V.V. (2016). Mizhdystyplinarna intehratsiya pry pidhotovtsi studentiv stomatolohichnykh fakultetiv [Interdisciplinary integration in the teaining of students of dental faculties]. *Improving the quality of training of doctors in modern conditions: materials of scient.-practice conf. with international participation* (Poltava, March 24, 2016). Poltava: HSEI of Ukraine “Ukrainian Medical Stomatological Academy”. pp. 132–133. [in Ukrainian].
6. Novikova, S.Ch., Khmil, O.V., Yanko, N.V. & Ulasevych, L.P. (2020). Zastosuvannya suchasnykh form i metodiv navchannya u vykladanni dytyachoyi terapevtychnoyi stomatolohiyi [Application of modern forms and methods of teaching in teaching pediatric therapeutic dentistry]. *Modern medical education: methodology, theory, practice: materials of educ.-scient. conf. with international participation* (Poltava, March

ТЕХНОЛОГІЯ СЕНКАН ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ НА ЗАНЯТТЯХ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ

19, 2020). Poltava: HSEI of Ukraine “Ukrainian Medical Stomatological Academy”, pp. 154–155. [in Ukrainian].

7. Padalka, A.I., Sheshukova, O.V. & Lokhmatova, N.M. Osoblyvosti formuvannya profesinyoi kompetentnosti likariv-stomatolohiv na pislyadyplomnomu etapi [Peculiarities of formation of professional competence of dentists at the post-graduate stage]. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/200096729.pdf> (Accessed 04 Sept. 2023). [in Ukrainian].

8. Samoilenko, O., Mirshuk, O. & Sylenko, Yu. (2023). Profesiyno-pedahohichna pidhotovka fakhivtsya u konteksti suchasnykh realiy vidkrytoho osvithnio-naukovoho prostoru ZVO [Professional and pedagogical training of a specialist in the context of modern realities of the open educational and scientific space of higher education institutions]. *Youth and market*. No. 5 (213). pp. 83–89. [in Ukrainian].

9. Tymofiychuk, I., Yumyuk, S., Semenenko, S. & Boreyko, L. (2020). Osoblyvosti vykladannya fiziolohiyi studentam stomatolohichnoho fakultetu [Peculiarities of teaching physiology to students of the dental faculty]. *Current issues of social*

sciences and history of medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. No. 2 (26). pp. 123–126. [in Ukrainian].

10. Shvets, K., Ostrovskyy, M., Varunkiv, O. & Savelikhina, I. (2022). Shlyakhy optymizatsiyi zmistu navchalnykh dystsyplin u zakladakh vyshchoyi osvity Ukrayiny [Ways to optimize the content of academic disciplines in higher education institutions of Ukraine]. *Youth and market*. No. 9 (207). pp. 7–11. [in Ukrainian].

11. Shchelepy [Jaws]. *Medical encyclopedia*. Available at: <https://medical-enc.com.ua/jaws.htm> (Accessed 03 Sept. 2023). [in Ukrainian].

12. Yanko, N.V., Kaskova, L.F., Novikova, S.Ch. & Khmil, O.V. (2021). Deyaki problemy praktichnoyi pidhotovky likariv-stomatolohiv u zakladakh vyshchoyi osvity Ukrayiny [Some problems of practical training of dentists in higher education institutions of Ukraine]. *Herald of problems of biology and medicine*. No. 3 (161). pp. 212–215. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.09.2023

УДК 378.147.016:94(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291107>

Ірина Махновська, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри природничих та соціально-гуманітарних дисциплін Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради

Ірина Круковська, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри природничих та соціально-гуманітарних дисциплін Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради

Інна Д'яченко, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри природничих та соціально-гуманітарних дисциплін Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради

ТЕХНОЛОГІЯ СЕНКАН ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ НА ЗАНЯТТЯХ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ

У статті акцентовано увагу на важливості творчої функції у процесі вивчення вітчизняної історії та культури; наголошено на необхідності застосування на заняттях інноваційних прийомів, спрямованих на стимуляцію інтересу учасників освітнього процесу до вітчизняної історії. Узагальнено позитивний досвід використання технології сенкан на заняттях з історії та культури України при підготовці майбутніх медиків. Охарактеризовано поняття сенкан, дана його характеристика, аналіз результатів використання цієї технології для розвитку критичного мислення у студентській аудиторії.

Ключові слова: креативне мислення; технологія сенкан; вища освіта; вітчизняна історія; студенти-медики.

Рис. 2. Літ. 11.

Iryna Makhnovska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the Natural and Social Sciences Department, Zhytomyr Medical Institute of Zhytomyr Regional Council

Iryna Krukovska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Head of the Natural and Social Sciences Department, Zhytomyr Medical Institute of Zhytomyr Regional Council

Inna Diachenko, Ph.D. (Philosophy), Associate Professor, Associate Professor of the Natural and Social Sciences Department, Zhytomyr Medical Institute of Zhytomyr Regional Council

SENKAN TECHNOLOGY AS TOOL FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING IN MEDICAL STUDENTS DURING NATIONAL HISTORY CLASSES

The article emphasizes the importance of the creative function in the process of studying domestic history and culture. It highlights the necessity of using innovative techniques in classes aimed at stimulating students' interest in the educational process of national history. The positive experience of using the Senkan technology during Ukrainian history and culture classes in

preparation for future medical professionals is summarized. The concept of Senkan technology is described, its characteristics are given, and an analysis of the results of using this technology for developing critical thinking is provided. The relevance of developing tasks based on this technology is studied. Samples of applying Senkan technology in Ukrainian history and culture classes are presented.

It has been found that such technology promotes the acquisition of skills in cognitive reflection, such as awareness of student's actions and cognitive processes. Senkan technology is an effective tool for the development of intellectual activities, analytical abilities, expressive language, and synthesis of complex information. Its use is productive in summarization sessions, knowledge assessment, as well as for evaluating the terminology knowledge of those who are learning. Recent research and publications have been analyzed, and a wide range of possibilities for the use of this technology in approaching educational tasks has been considered. The authors emphasize that the use of interactive technologies in the educational process of higher education institutions, especially in the study of humanities, creates conditions for personal self-realization and helps learners achieve high intellectual development. The conclusions suggested in the article regarding the usage of Senkan technology can be applied as a basis for presenting the results of further pedagogical research.

Keywords: creative thinking; Senkan technology; higher education; national history; medical students.

Постановка проблеми. Сьогодні в українському суспільстві з особливою гостротою постає питання історичної пам'яті. Це цілком закономірно, адже народ України став на захист державності і суверенітету в протистоянні з російським агресором і потребує підкріплення своєї діяльності національною свідомістю і національною гідністю.

Важлива роль у розв'язанні цієї проблеми належить викладачам вітчизняної історії закладів вищої освіти, які мають озброїти молоде покоління достовірними історичними знаннями, виховати в них почуття національної самоповаги, державницької позиції та патріотизму, історичної свідомості, критичного мислення.

Як зауважує О. Резнік, “у сучасному світі може активно діяти лише той, хто вмів швидко пристосуватися до постійних змін, нестандартно розв'язує складні проблеми, критично ставитися до того, що відбувається, порівнює схожі явища та здатен приймати вмотивовані рішення” [9].

Освітній компонент “Історія та культура України” має значний потенціал для формування вмінь критичного мислення студентів через широкі можливості, закладені в навчальному матеріалі й відображені у чинних робочих програмах, що визнають таке формування одним із важливих результатів навчання історії. На думку авторів, основними умовами формування критичного мислення у процесі вивчення історії та культури України у вищій школі є:

- навчання спеціальних прийомів критичного опрацювання історичної інформації в усній, письмовій і графічній формах;
- системне використання методів проблемного інтерактивного навчання;
- системний розвиток навичок аргументації, формулювання суджень, висновків власних міркувань і рішень;
- використання запитань і завдань, що передбачають розвиток мисленневих операцій аналізу, синтезу, оцінювання;
- обов'язкове поєднання індивідуальної, групової та колективної роботи.

Основними вміннями, що характеризують розвинене критичне мислення студентів в процесі навчання цього ОК, є:

- оцінювати власні погляди, погляди інших людей і сторонні впливи на них, виявляючи позитивні й негативні риси як здобутої інформації, так і самого розумового процесу;
 - зважено розглядати різноманітні підходи до проблеми, щоб приймати обґрунтовані рішення; робити логічні умовиводи, формулювати самостійні судження та будувати переконливу аргументацію;
 - аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел, оцінювати її достовірність, адекватність конкретній проблемній ситуації, суперечливість відомостей, аргументів для доведення;
 - здійснювати рефлексію, самооцінювання та коригування власних пізнавальних дій і діяльності.
- Дидактична технологія сенкан є однією зі стратегій розвитку критичного мислення для тих, хто здобуває освіту у вищій школі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Методика застосування цієї технології у дидактиці достатньо висвітлена в літературі науковцями, викладачами, вчителями. На думку І. Хавбе: “Сенкан надзвичайно цікавий методичний прийом, який дозволяє активізувати діяльність учнів різного рівня знань. Умінням створювати сенкан учень виявляє рівень розуміння теми, знання матеріалу, вміння виділяти головне та застосовувати здобуті знання для вирішення нового завдання” [11; 3; 5].

Як доводить А. Наливайко, “створення сенканів спонукає до набуття таких умінь:

Формує аналітичний підхід до сприйняття інформації: змушує мислити, порівнювати і робити висновки, а не просто відтворювати отримані відомості з теми.

Вчить синтезувати знання: створення таких віршів уможливує більш глибоко вивчати зміст теми, виокремлюючи чи об'єднуючи ключові ознаки предмета вивчення.

Розвиває усне і письмове мовлення: вчить лаконічно, чітко і осмислено формувати і висловлювати думку” [6].

ТЕХНОЛОГІЯ СЕНКАН ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ НА ЗАНЯТТЯХ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ

Методику розвитку критичного мислення на уроках історії, у т. ч., за допомогою методу сенкан досліджувала О. Пометун [7; 8].

Різнібічний аналіз використання ігрових технологій в освітньому процесі зробила О. Власій [2].

Цікаві думки у контексті розглядуваної проблеми висловлює І. Лаврова у статті “Технологія синквейн як інструмент розвитку критичного та креативного мислення здобувачів освіти на заняттях історії”, зазначаючи, зокрема таке: “Створення віршів за допомогою технології сенкан є ігровим прийомом і водночас ефективною вправою з розвитку пам’яті, уваги, критичного та креативного мислення” [4; 10].

Однією із м’яких навичок *soft skills*, що допомагає досягти успіхів у будь-якій сфері діяльності й побудувати успішну кар’єру називає критичне мислення О. Бойчук, адже володіння технологією сенкан спонукає учнів, студентів систематизувати щойно здобуті знання, закріпити новий матеріал, узагальнити знання з певної теми [1].

Стаття має на меті: розкрити суть дидактичної

технології сенкан; довести ефективність її використання на заняттях з вітчизняної історії та культури при підготовці студентів-медиків у Житомирському медичному інституті Житомирської обласної ради.

Виклад основного матеріалу. Сенкан (синквейн) (фр. “неримований вірш із п’яти рядків”) – одна із технологій навчання, яку сьогодні активно використовують педагоги, зокрема, на заняттях з вітчизняної історії й культури з дидактичною метою, як ефективний інструмент розвитку інтелектуальної діяльності, аналітичних здібностей, образивної мови, синтезування складної інформації розвитку критичного мислення. Ця технологія є продуктивною на заняттях узагальнення і перевірки знань, а також для оцінки термінологічного багажу здобувачів освіти.

Технологія заснована на використанні японських ліричних віршів хоку і танка. На початку XIX ст. американська поетеса Аделаїда Крепсі, спираючись на японську поезію, розробила цю поетичну форму, яка вимагає певної побудови та складається за такою схемою:

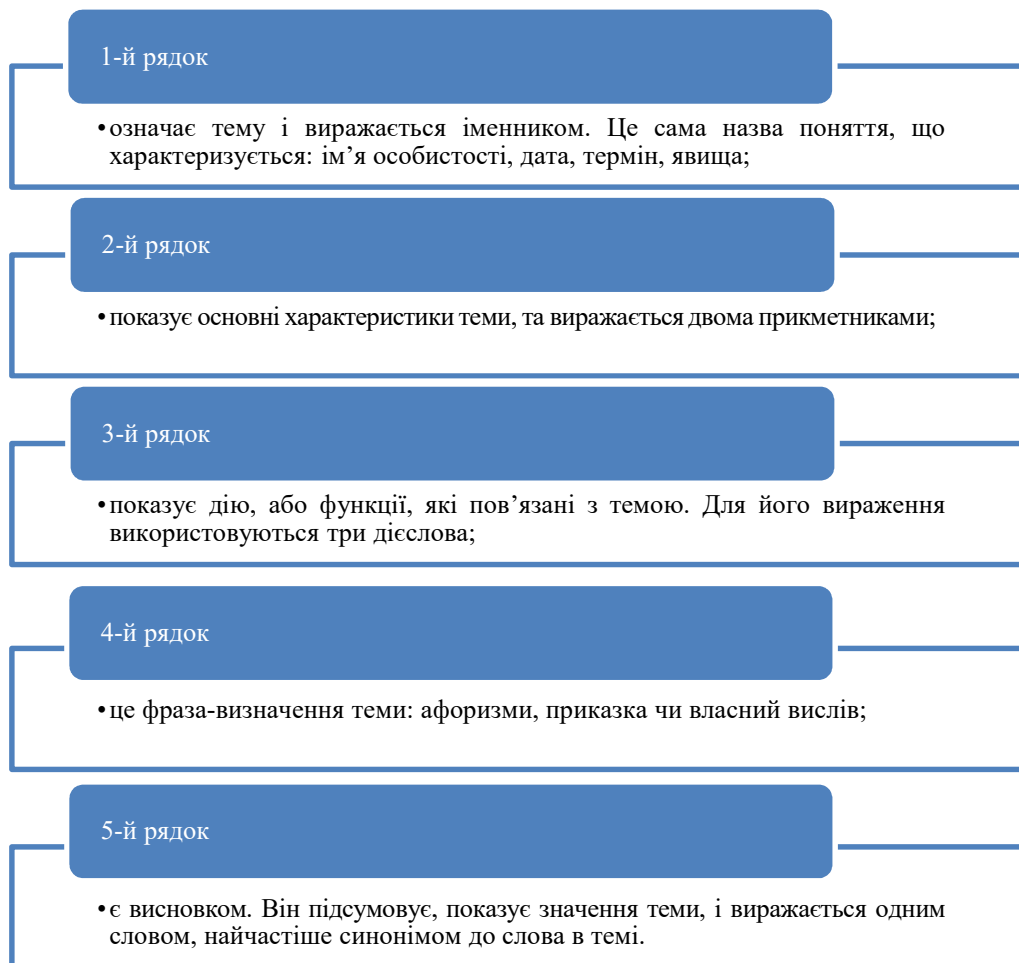

Рис. 1. Схема складання сенкану

ТЕХНОЛОГІЯ СЕНКАН ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ НА ЗАНЯТТЯХ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ

Сенкан може доповнювати будь-яку частину заняття і виконувати в кожній із них різні функції (рис. 2).

Опитування, проведені у Житомирському медичному інституті ЖОР серед студентів-першокурсників, які навчаються за освітнім ступенем бакалавр на ОПП “Медсестринство”, “Акушерська справа”, “Екстрена медицина”, “Технології медичної діагностики та лікування”, “Фізична терапія, ерготерапія” довели, що переважна їх більшість не знайомі з

технологією сенкан, лише третина застосовували її у школі на заняттях з української та зарубіжної літератури і майже зовсім не використовували при вивченні інших предметів. Проте після оволодіння цією технологією в студентській аудиторії на заняттях з історії та культури України, вони легко, із задоволенням справлялися зі створенням віршів, у яких характеризували: поняття, терміни, історичних осіб, явища.

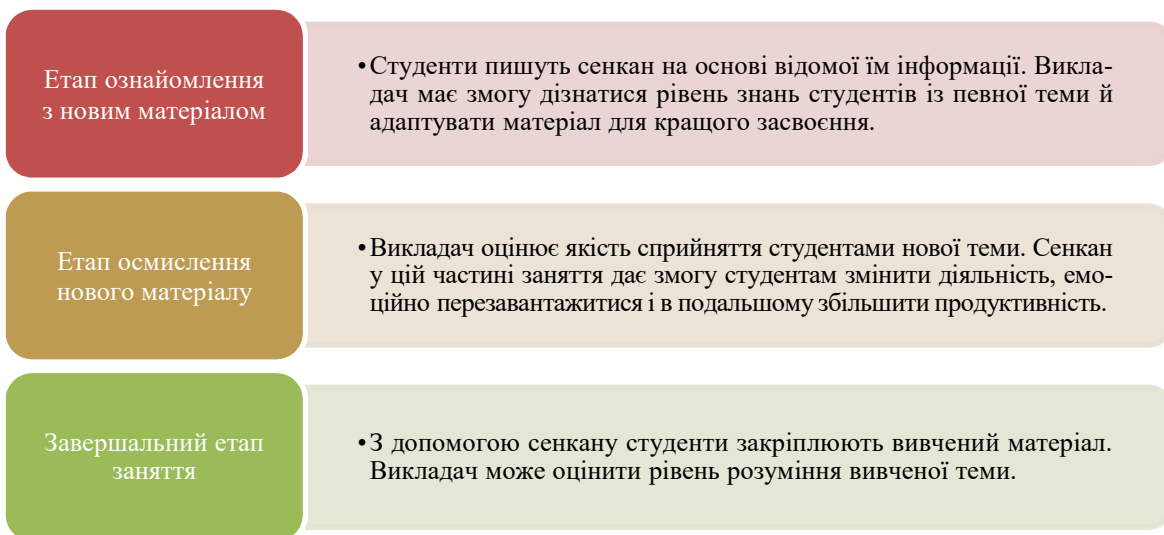

Рис. 2. Функції сенкану під час заняття

Перші сенкан-вірші створювались разом в аудиторії під керівництвом викладача.

Історія
 Стародавня, новітня
 Досліджує, вивчає, пояснює
 Historia – est mater studiorum
 (Історія – вчителька життя)
 Наука

Трипільська культура
 Археологічна, розвинена
 Господарювали, виготовляли, розмальовували
 Культура “мальованої кераміки”
 Предки

Ольга
 Рівноапостольна, мудра
 Придушила, упорядкувала, охрестилась
 Перша жінка християнка на Русі
 Княгиня
 Данило Галицький
 Мудрий, талановитий
 Коронувався, розбудовував, воював
 “Другий по Соломонові” (літописець)
 Державотворець

Після того, як технологія засвоєна, вона працюється у малих групах або самостійно як творче домашнє завдання. Створюючи сенкан про князя Святослава, студентка, що навчається за ОП “Акушерська справа”, Вероніка Павлюк, характеризувала його як “запорожця на престолі” (за М.С. Грушевським), відзначаючи хоробрість, мужність цього давньоруського князя.

Святослав
 Хоробрий, войовничий
 Боронив, підкорював, управляв
 “Запорожець на престолі” (за М.С. Грушевським)
 Князь-воїн

Складені Максимом Супруненко та Сергієм Зав’язуном, студентами 101 групи ОП “Екстрена медицина”, сенкани про козаків, гайдамак, відображають їхнє ставлення до цих героїв як до незламних лицарів українського народу, борців за національну свободу.

Козаки
 Хоробрі, свободолюбиві
 Боронять, воюють, захищають
 Незламні лицарі українського народу
 Захисники

Гайдамаки
Мужні, рішучі
Боролись, захищали, визволяли
Борці за національну свободу
Герої

Складаючи сенкан, студенти реалізують власні інтелектуальні й творчі здібності, а також засвідчують ступінь володіння навчальним матеріалом із запропонованої теми.

Визначаючи причини, сутність і наслідки Голодомору 1932–1933 рр., студенти отримали завдання, працюючи в малих групах, узагальнити інформацію та викласти її у формі сенкана.

Голодомор
Штучний, жадливий
Конфісковували, експропріювали,
розкуркулювали
Масовий терор голодом на селі
Геноцид

Закріплюючи матеріал з теми “Шістдесятники” в українському національно-визвольному русі, вони створили сенкан на основі засвоєної інформації.

Шістдесятники
Творчі, талановиті
Обстоювали, творили, прагнули
“В’язні совісті – покоління молодих митців періоду
“тимчасової відлиги”
Рух

Використання цієї нескладної технології в освітньому процесі дійсно підвищує інтерес та мотивацію до тієї чи тієї історичної події, постаті, явища.

Студентам подобається, що вправи, створенні на основі цієї технології, є простими у застосуванні, сприймаються як навчальна гра, інтерактивна діяльність та мають великий дидактичний потенціал. Вони комплексно розвивають увагу, пам’ять, мислення, збагачують словниковий запас, зміцнюють міжпредметні зв’язки, допомагають перевірити рівень знань і закріпити тему, що вивчається, відкривають нові можливості для творчого та критичного мислення. Студенти вміщують у невеликий вірш свої почуття, емоції, асоціації, вчаться розмірковувати, спілкуватися, слухати і чути інших. Важливим мотиваційним чинником для такої творчої роботи є й те, що освітній процес у закладі здійснюється за кредитно-трансферною накопичувальною системою, де кожен студент має право на отримання додаткових балів при виконанні творчих завдань (ДПРС – індивідуальна дослідницька робота студента).

Висновки. Отже, практичний досвід роботи викладачів-істориків доводить, що окреслена технологія як один із методів розвитку критичного мис-

лення дає можливість викладачеві мотивувати та стимулювати діяльність студентів, залучати їх до творчої, продуктивної діяльності, формувати ключові предметні компетентності, активізувати і розвивати пізнавальний процес, логічно й аргументовано викладати матеріал.

При запровадженні цієї технології як ігрового прийому знання засвоюються набагато краще, адже інтерактивні методики розраховані не на запам’ятовування, а на вдумливий, творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошук шляхів її розв’язку.

На думку авторів, досвід запровадження означеної технології в освітньому процесі доцільно використовувати при викладанні не лише освітніх компонент гуманітарного циклу, але й загальномедичних та клінічних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук О. Розвиваємо критичне мислення: що таке сенкан і як його написати. URL: <https://buki.com.ua/news/t-ozvivajemo-kriticne-mislennya-shho-take-senkan-i-yak-i-ogo-napisati/> (дата звернення: 11.09.2023).
2. Власій О. Можливості використання ігрових технологій для підготовки майбутніх учителів до формування цифрової компетентності школярів. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2021. № 5–6 (191–192). С. 77–83.
3. Дзямулич Н.І. Сенкан у системі інноваційного навчання. *Педагогічний пошук*. 2010. № 4. С. 64–66.
4. Лаврова І. “Технологія синквейн як інструмент розвитку критичного та креативного мислення здобувачів освіти на заняттях історії”. *InterConf*, Червень 2021. С. 266–273, DOI: 10.51582/interconf.7-8.06.2021.028. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.06.2021.028> (дата звернення: 12.09.2023).
5. Луцкевськ О. Від японського хайку – до американського станісу. Київ : Знання України, 2006. 238 с.
6. Наливайко А.Ю. Прийом “Сенкан”: творче мислення переосмислення сухого навчального матеріалу. URL: <https://vseosvita.ua/news/priyom-senkan-tvorche-pereosmyslenia-sukho-ho-navchalnoho-materialu-6162.html> (дата звернення: 13.09.2023)
7. Пометун О. “Методика розвитку критичного мислення на уроках історії”. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання* 1.3. 2012. 3 с.
8. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. С. 142–144 URL: https://nvk-licey.at.ua/_ld/0/2_VTn.pdf (дата звернення: 14.09.2023)
9. Резнік О.П. Формування критичного мислення на уроках історії за допомогою використання історичних джерел. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-formuvannya-kritichnogo-mislennya-na-urokah-istorii-za-dopomogoyu-vikoristannya-istorichnih-dzherel-231874.html> (дата звернення: 14.09.2023)
10. Технологія синквейн (“Сенкан”). Огляд інструментів для розвитку критичного мислення дорослих та дітей. URL: https://naurok.com.ua/uploads/conference/46/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_1615700379.pdf (дата звернення: 14.09.2023)

11. Хавбе І.О. Сенкан на уроках історії: *Історія та правознавство*. Науково-методичний журнал. Харків: жовтень 2015. № 28–29 (416–417). С. 8.

REFERENCES

1. Boichuk, O. Rozvyvaiemo krytychne myslennia: shcho take senkan i yak yoho napisaty [We develop critical thinking: what is senkan and how to write it]. Available at: <https://buki.com.ua/news/rozvivajemo-kriticne-mislennya-shho-take-senkan-i-yak-iogo-napisati/> (Accessed 11 Sep. 2023). [in Ukrainian].

2. Vlasii, O. (2021). Mozhlyvosti vykorystannia ihrovykh tekhnolohii dlia pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti shkoliariv [Possibilities of using game technologies to prepare future teachers for the formation of digital competence of schoolchildren]. *Youth & market*. Drohobych, No. 5–6 (191–192). pp. 77–83. [in Ukrainian].

3. Dziamulych, N.I. (2010). Senkan u systemi innovatsiinoho navchannia [Senkan in the system of innovative education]. *Pedagogical search*. No. 4, pp. 64–66. [in Ukrainian].

4. Lavrova, I. “Tekhnolohiia synkvein yak instrument rozvytku krytychnoho ta kreatyvnoho myslennia zdobuvachiv osvity na zaniattiaka istorii” [“Synqway technology as a tool for the development of critical and creative thinking of students in history classes”]. *Inter Conf*, June 2021, pp. 266–73. Available at: <https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.06.2021.028> (Accessed: 12 Sep. 2023). [in Ukrainian].

5. Lushchevska, O. (2006). Vid yaponskoho khaiku – do amerykanskooho stansysu [From Japanese Haiku to American Stance]. Kyiv, 238 p. [in Ukrainian].

6. Nalyvaiko, A.Iu. Pryiom “Senkan”: tvorche myslennia pereosmyslennia sukhoho navchalnoho materialu [The “Sen-

kan” method: creative thinking of rethinking dry educational material]. Available at: <https://vseosvita.ua/news/pryiom-senkan-tvorche-pereosmyslennia-sukhoho-navchalnoho-materialu-6162.html> (Accessed 13 Sep. 2023) [in Ukrainian].

7. Pometun, O. (2012). “Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia na urokakh istorii” [“Methodology for the development of critical thinking in history lessons”]. *History and social studies in Ukrainian schools: theory and teaching methods*, 1.3; 3 p. [in Ukrainian].

8. Pometun, O. (2007). Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia [Encyclopedia of interactive learning]. Kyiv, pp. 142–144. Available at: https://nvk-licey.at.ua/_ld/0/2_BTn.pdf (Accessed 14 Sep. 2023) [in Ukrainian].

9. Reznik, O.P. Formuvannia krytychnoho myslennia na urokakh istorii za dopomohoiu vykorystannia istorichnykh dzherel [Formation of critical thinking in history lessons using historical sources]. Available at: <https://naurok.com.ua/stattya-formuvannia-krytychnoho-mislennia-na-urokah-istorii-za-dopomogyu-vikorystannia-istorichnih-dzherel-231874.html> (Accessed 14 Sep. 2023). [in Ukrainian].

10. Tekhnolohiia synkvein (“Senkan”) [Synqway (“Senkan”) technology]. Review of tools for the development of critical thinking in adults and children. Available at: https://naurok.com.ua/uploads/conference/46/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_1615700379.pdf (Accessed 14 Sep. 2023). [in Ukrainian].

11. Khavbe, I.O. Senkan na urokakh istorii: Istorii ta pravoznavstvo [Senkan in history lessons: History and jurisprudence]. *Scientific and methodical journal*. Kharkiv, October 2015. No. 28–29 (416–417). p. 8. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.09.2023

“Хто бажає, щоб народ був щасливий і виховувався успішно, той повинен визнати як першу і неминучу умову досягнення цієї мети – виховання і освіти вчителів, а також таке їх становище, що відповідало б їхньому важливому обов’язку”.

Адольф Дістервег
німецький педагог-демократ

“Метафори й історії набагато сильніші (на жаль) за ідеї. Ідеї з’являються й зникають, історії – залишаються”.

Насім Шалєб
лівансько-американський літератор, науковець

“Найближчий розгляд історії переконує нас у тому, що дії людей впливають з їхніх потреб, їхніх пристрастей, їхніх інтересів... І лише вони відіграють головну роль”.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель
німецький філософ

“Праця звільняє нас від трьох великих лих: нудьги, пороку і нестатків”.

Вольтер
французький філософ

**МАТЕМАТИЧНІ ОСНОВИ ІНФОРМАТИКИ
У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІНФОРМАТИКИ СТАРШОЇ ШКОЛИ**

УДК 371.2: 378

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.288035>

Тарас Кобильник, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та інформаційних систем
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Оксана Сікора, кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та інформаційних систем
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**МАТЕМАТИЧНІ ОСНОВИ ІНФОРМАТИКИ
У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІНФОРМАТИКИ СТАРШОЇ ШКОЛИ**

У статті розглядаються зміст математичних основ інформатики шкільному курсі інформатики старшої школи. Нами детально проаналізовано зміст вибіркового модуля “Математичні основи інформатики” та зміст програми з інформатики (профільний рівень). Розглядається актуальність вивчення математичних основ інформатики. Теоретичний матеріал ілюструється практичними прикладами. Звертається увага на таку проблему як математична підготовка учнів.

Ключові слова: шкільний курс інформатики; математичні основи інформатики; графі; системи числення; формальна логіка.

Рис. 1. Літ. 10.

Taras Kobylnyk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Physics and Information Systems Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Oksana Sikora, Ph.D. (Technical Sciences), Associate Professor,
Associate Professor of the Physics and Information Systems Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**MATHEMATICAL FUNDAMENTALS OF COMPUTER SCIENCES
IN THE SCHOOL COURSE OF COMPUTER SCIENCES IN SENIOR SCHOOL**

In the article, we analyze the content of the mathematical foundations of informatics for the high school informatics course. We have analyzed in detail the content of the elective module “Mathematical Foundations of Informatics” and the content of the program in Informatics (profile level). The absence of mathematical foundations of informatics in the content of the school informatics course (as a separate mandatory content line or a component of another) is a consequence of the dominant role of the user-programmer approach in the teaching of informatics in institutions of general secondary education.

The content of the elective module “Mathematical Foundations of Informatics” reveals the relationship between mathematics and informatics, shows how the development of one of these scientific areas stimulated the development of the other. An in-depth view of the mathematical apparatus used in computer science is given, it is shown how the theoretical results obtained in mathematics served as a source of new ideas and results in the theory of algorithms, programming and other sections of computer science.

We focus on the low level of the students’ mathematical knowledge. This leads to a decrease in the ability to think critically and logically. The reasons for this are seen as unpreparedness of teachers and lack of motivation of students. The level of mathematical knowledge also affects the success of students in other subjects (not only computer science). Ignorance of mathematics reduces the ability to think critically and logically.

The relevance of studying the mathematical foundations of informatics is considered. Theoretical material is illustrated with practical examples. Attention is drawn to such a problem as mathematical training of students. We see the development of educational and methodical materials for the high school computer science course as a promising direction for future research.

Keywords: school computer science course; mathematical foundations of computer science; graphs; number systems; formal logic.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства характеризується проривом цифрових технологій у всі сфери життя. Відповідно важливу роль у шкільній освіті відіграє такий предмет, як “Інформатика”. Дуже часто інформатику учні ототожнюють з різноманітними інформаційно-комунікаційними технологіями, включаючи в них і алгоритмізацію та програмування, і зовсім забувають, що основою інформатики є

математика. Це важливий аспект шкільної інформатичної освіти, оскільки для побудови та дослідження різноманітних моделей використовується певний математичний апарат. Дуже рідко учні задумуються над такими питаннями, як:

- чому в комп’ютерах використовується саме двійкова система числення і навіть її взагалі?

- для зберігання в комп’ютерах графічних даних використовується растрове та векторне подання. Чи

можна будь-яку фотографію зберегти у комп'ютері так, щоб її цифрове подання було ідентичним оригіналу?

Власне на ці та інші питання учні можуть відповісти, обравши і опанувавши вибіркового модуль “Математичні основи інформатики”.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На важливість математичної підготовки вказує М. Жалдак. На його думку, “...алгоритмізація і програмування – це та сама математика: аналіз умов задачі, побудова математичної (чи інформаційної) моделі задачі, розкладання задачі на підзадачі (за правилами структурного програмування і розкладання алгоритму на блоки за методом “згори донизу”, аналіз алгоритму “знизу догори”) аж до найпростіших, які розв’язуються елементарно” [4, 8]. На його думку, хто не вміє розв’язувати математичні задачі, той не може бути хорошим програмістом, “...оскільки навчання інформатики формує вміння аналізувати, виробляє логічне мислення, здатності до евристичних пошуків, творчості, обґрунтування чи спростування різноманітних гіпотез, аргументованих висновків стосовно досліджуваних явищ і причинно-наслідкових зв’язків між ними. ...алгоритмізація та програмування – це та сама математика: аналіз умов задачі, побудова математичної (чи інформаційної) моделі задачі, розклад задачі на підзадачі аж до найпростіших, які розв’язуються елементарно” [4, 8].

Крім того, на важливість математичних знань вказує і той факт, що розв’язування значної частини олімпіадних задач з програмування має математичну основу. На важливість математичної підготовки вказує і Т. Вакалок [3], наголошуючи, що під час розв’язування олімпіадних задач з програмування виникають труднощі, які пов’язані з математичним розв’язком задачі. Автор вказує на важливість таких розділів математики як комбінаторика, теорія чисел, системи числення, геометрія, теорія ймовірностей, базові алгебраїчні поняття та лінійна алгебра у підготовці учнів до олімпіади з програмування.

У статті [6] автори на основі власного досвіду та проведеного аналізу наукових праць визначили проблемні аспекти навчання основ алгоритмізації і програмування у школі, серед яких відзначають математичну підготовку учнів. Вони зазначають, що рівень математичних знань впливає також на успішність учнів з інших предметів (не тільки інформатики).

На увагу заслуговує книга “Concrete Mathematics. A Foundation for Computer Science” (Конкретна математика. Основа інформатики) [6], де слово “конкретна” розшифровують як **КОН**тинуальна (**CON**tinuous) та **дисКРЕТНА** (**disCRETE**). Основою для цієї книги був розділ “Математичний вступ” у першому томі монографії Д. Кнута “The Art of Computer Programming. Fundamental Algorithms” (“Мистецтво програмування. Основні алгоритми”), у якому висвіт-

лювалися такі питання, як: математична індукція; числа, степені і логарифми; суми і добутки; цілочисельні функції та елементарна теорія чисел; перестановки і факторіали; гармонійні числа; числа Фібоначчі; твірні функції; аналіз алгоритму; асимптотичні подання.

Доцільно також сказати про підручник “Математичні основи інформатики” (який написаний відповідно до змісту однойменного вибіркового модуля) для учнів 10–11-х класів, які вивчають інформатику (рівень стандарту). У ньому міститься навчальний матеріал, який є теоретичною основою навчальної дисципліни “Інформатики”, без якого неможливо свідомо розуміти принципи дії комп’ютера та відповідного програмного забезпечення [9].

Мета дослідження: проаналізувати зміст математичних основ інформатики та навести методичні аспекти їх навчання у шкільному курсі інформатики старшої школи.

Виклад основного матеріалу. Дуже часто різні за змістом задачі приводять до побудови та дослідження одних і тих самих математичних моделей.

За результатами міжнародного дослідження PISA 36 % українських школярів не опанували мінімального базового рівня з математики. Такий стан спав призводить до зниження здатності критично та логічно мислити, що є надзвичайно важливим для належного опанування основ алгоритмізації та програмування. Причинами цього вбачають невідповідність вчителів і невмотивованість учнів [1]. Взагалі це надзвичайно складна проблема шкільної математичної освіти, яка потребує ґрунтовного та всебічного дослідження. Рівень математичних знань впливає також на успішність учнів з інших предметів (не тільки інформатики). Незнання математики знижує здатність до критичного й логічного мислення.

До найважливіших складових інформаційної культури сучасного фахівця, на думку М. Жалдака, треба віднести [4, 8]:

- розуміння сутності математичного моделювання, адекватності моделі досліджуваному явищу, коректності постановки задачі, стійкості методу розв’язування та відповідного алгоритму, впливу похибок на результати обчислень, володіння елементами обчислювальної і програмістської культури;

- володіння основами програмування, арифметичними та логічними основами ЕОМ, елементами схемотехніки ЕОМ.

Відповідно до навчальної програми з інформатики для учнів 10–11-х класів (рівень стандарту) вибірково-обов’язковий курс “Інформатика” будується за такими предметними змістовими лініями [5]:

- інформаційні технології в суспільстві;
- моделі і моделювання, аналіз та візуалізація даних;
- системи керування базами даних;

- технології опрацювання мультимедійних даних;
- сервіси інформаційно-комунікаційних мереж.

Як видно, зміст навчання інформатики на рівні стандарту (базовий модуль) має чітко виражену прикладну спрямованість (за винятком, можливо, окремих тем у змістовій лінії “Моделі і моделювання, аналіз та візуалізація даних”). Предметом вивчення інформатики як науки є формальні системи та точні математичні об’єкти, для дослідження яких використовуються математичні методи.

Відсутність математичних основ інформатики у змісті шкільного курсу інформатики (як окремої обов’язкової змістової лінії чи складової іншої) є наслідком домінування в навчанні інформатики в закладах загальної середньої освіти користувачько-програмістського підходу.

Таку прогалину може дещо заповнити вибірковий модуль “Математичні основи інформатики”, розрахований на 35 год., який спрямований на фундаментальну підготовку. Зміст його пропонується таким: системи числення; подання даних у комп’ютері; математична логіка; основи теорії інформації.

Метою навчання вибіркового модуля “Математичні основи інформатики” є ознайомлення учнів з фундаментальними поняттями (“інформація”, “кількість інформації”) та математичними методами в інформатиці.

З цього приводу доцільно зауважити, що питаннями, пов’язаними з системами числення та подання даних у комп’ютері, учні знайомляться у попередніх класах. У пропонованому модулі здійснюється систематизація й узагальнення такого матеріалу.

Математична логіка належить до важливих основ інформатики. Враховуючи сучасний розвиток інформатики, зокрема інтелектуалізацію інформа-

ційних систем, математична логіка набуває не тільки теоретичного, а й практичного значення. Як зазначено у [8, 6], “...результати, які одержані в галузі формальної логіки, і задачі, які розв’язуються її засобами і методами, знаходять різноманітні застосування в багатьох галузях комп’ютерної науки”. Математична логіка в інформатиці застосовується всюди: від простих умов в if-else до систем штучного інтелекту, криптографії та базах даних (мова запитів SQL).

Безперечно, важко переоцінити роль сучасних інформаційних технологій у нинішніх умовах. Проте незважаючи на це, єдиного підходу до тлумачення поняття “інформація” нема. Заповнити таку прогалину, власне, покликане вивчення такого розділу, як “Основи теорії інформації”. Детальний аналіз поняття “інформація” та методика його навчання здійснено у статті [10].

Графи як засіб розв’язування логічних задач. Існує значна кількість задач, які можна розв’язати з використанням теорії графів, зокрема логічні задачі, знаходження найкоротшого шляху, побудова каркасу найменшої вартості, задача складання розкладу, задача маршрутизації трафіку тощо.

Розглянемо логічну задачу, для розв’язування якої використовується теорія графів.

Приклад 1. Задача про кількість трицифрових чисел. Знайти всі трицифрові числа, у записі яких містяться цифри 6 і 8.

Розв’язування. Процес розв’язування такої задачі зручно подати у вигляді дерева (зв’язний граф без простих циклів) (Рис. 1).

Отже, аналізуючи отримане дерево, бачимо, що є вісім різних чисел, у записі яких містяться цифри 6 і 8.

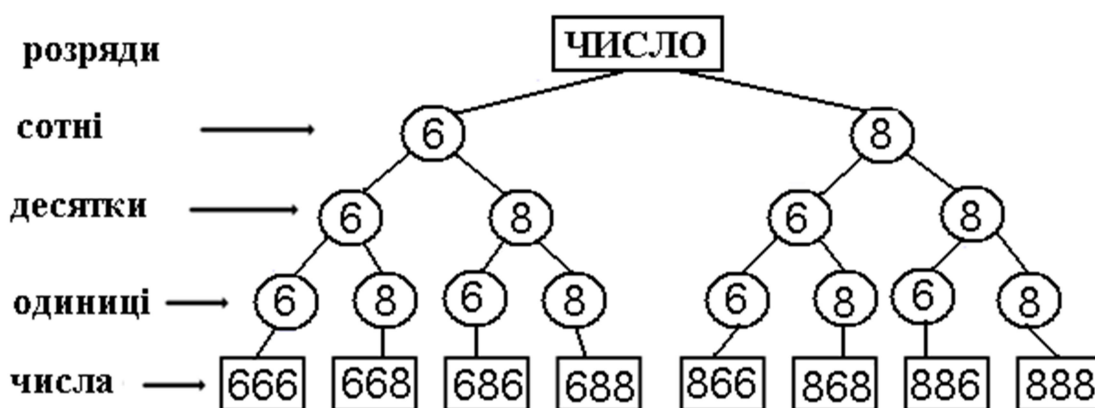

Рис. 1. Дерево задачі про трицифрові числа

Логічні формули. Закони алгебри логіки. За допомогою засобів алгебри логіки можна побудувати формальний універсальний спосіб розв’язування логічних задач. Наведемо приклад задачі, для роз-

в’язування якої зручно використовувати закони алгебри логіки.

Приклад 2. Було поставлено питання: хто з трьох учнів вивчав вибірковий модуль “Математичні ос-

нови інформатики”? Отримана відповідь (істинне твердження): “Якщо вивчав перший учень, то вивчав і другий. Але хибно: якщо вивчав третій, то вивчав і другий”. Хто вивчав вибіркового модуль “Математичні основи інформатики”?

Розв’язування. Нехай висловлення a_1, a_2, a_3 – перший, другий та третій учні вивчали вибіркового модуль “Математичні основи інформатики”. За умовою задачі висловлення $(a_1 \rightarrow a_2) \wedge (\bar{a}_3 \rightarrow \bar{a}_2)$ є істинним. Використовуючи співвідношення $a \rightarrow b = \bar{a} \vee b$ і спростивши вираз, отримуємо:

$$(a_1 \rightarrow a_2) \wedge (\bar{a}_3 \rightarrow \bar{a}_2) = (\bar{a}_1 \vee a_2) \wedge (\bar{\bar{a}_3} \vee \bar{a}_2) = \\ = (\bar{a}_1 \vee a_2) \wedge a_3 \wedge \bar{a}_2 = \bar{a}_1 \wedge a_3 \wedge \bar{a}_2 \vee a_2 \wedge a_3 \wedge \bar{a}_2.$$

Висловлення $a_2 \wedge \bar{a}_2$ є хибним і відповідно також є хибним висловлення $a_2 \wedge a_3 \wedge \bar{a}_2$. Тому повинне бути істинним висловлення:

$$\bar{a}_1 \wedge a_3 \wedge \bar{a}_2.$$

Це означає, що вибіркового модуль “Математичні основи інформатики” вивчав тільки третій учень, а перший та другий не вивчали.

Системи числення. В інформатиці важливе місце займають числа у двійковій, вісімковій та шістнадцятковій системах числення. Для переведення числа з однієї системи числення в іншу в Python використовуються такі функції:

- `bin(n)` – переводить число у двійкову систему числення;
- `oct(n)` – переводить число у вісімкову систему числення;
- `hex(n)` – переводить число у шістнадцяткову систему числення.

Учням можна поставити запитання: як перевести число, наприклад, 25 у шісткову чи дванадцяткову системи числення? Для цього існує алгоритм переведення числа з десяткової системи числення в іншу. Наведемо приклад алгоритму переведення числа з десяткової системи числення у шісткову. Як правило, число у десятковій системі числення перетворюють шляхом обчислення остач від ділення на 6. При цьому частка, отримана на попередньому кроці, набуває значення діленого на наступному кроці. Ділення закінчується тоді, коли ділене дорівнює нулю. Отримані частки записуються з кінця, тобто остання остача буде першою цифрою у записі числа у шістковій системі числення. Проілюструємо цей алгоритм на такому прикладі.

Приклад 3. Перевести число 64 з десяткової системи числення у шісткову.

$$64/6=10, \text{ остача } 4;$$

$$10/6=1, \text{ остача } 4;$$

$$1/6=0, \text{ остача } 1;$$

0 – кінець процесу ділення.

$$\text{Результат } 64_{10}=144_6.$$

Програмна реалізація наведеного алгоритму передбачає зберігання остач. У мові Python для цього можна використати змінну рядкового типу або спис-

ки. Для програмної реалізації використаємо змінну рядкового типу. Відповідно кожному нову остачу необхідно дописувати на початок рядка. Програмний код буде таким:

```
n=int(input('Введіть натуральне число у 10-й системі числення: '))
b=' '#змінна рядкового типу
k=int(input('Система числення, в яку переводимо: '))
while n>0:
    c=n%k
    if c<10:
        b=str(c)+b
    else:
        b=chr(ord('A')+c-10)+b
    n=n//k
print(b)
```

Протестуємо наведений код на кількох прикладах:

1) Введіть натуральне число у 10-й системі числення: 64

Система числення, в яку переводимо: 6
144

2) Введіть натуральне число у 10-й системі числення: 128

Система числення, в яку переводимо: 7
242

3) Введіть натуральне число у 10-й системі числення: 492

Система числення, в яку переводимо: 16
1EC

Зауважимо, що у програмному коді використано функції `chr` та `ord`, за якими отримується символ на основі його коду, та код на основі представлення символу відповідно.

Очевидно, що вивчення систем числення не обмежується переведенням чисел з однієї системи числення в іншу. Також у цьому розділі вивчаються арифметичні операції над числами, які задані в деякій позиційній системі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення математичних основ інформатики буде сприяти:

- формуванню здатностей робити постановку задачі за допомогою чітких та зрозумілих комп’ютеру вказівок;
- розумінню таких фундаментальних понять, як “інформація”, “біти”, “пам’ять”;
- формуванню системного уявлення про математичні методи в інформатиці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці навчально-методичних матеріалів для навчання інформатики у старшій школі, зокрема елементів алгоритмізації та програмування з використанням мови Python.

ЛІТЕРАТУРА

1. “Математична катастрофа”: чому українські школярі розучились логічно мислити?: веб-сайт. URL: <https://www.dw.com/uk/математична-катастрофа-чому-українські-школярі-розучились-логічно-мислити/a-51698320>

2. Concrete Mathematics: A Foundation for Computer Science / Ronald L. Graham, Donald E. Knuth, O. Patashnik. 2nd Edition. Addison-Wesley Professional, 1994. 657 p.

3. Вакалюк Т.А. Математичні основи розв'язування олімпіадних задач з інформатики на сайті e-olimp. *Інформаційні технології в освіті* : зб. наук. праць. 2010. № 7. С. 139–144.

4. Жалдак М.І. Інформатика – фундаментальна наукова дисципліна. Вона має вивчати закони природи, інформаційні процеси і відповідні технології (продовження). *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2010. № 3. С. 7–11.

5. Інформатика. Навчальна програма вибірково-обов'язкового предмету для учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/program-y-10-11-klas/2018-2019/informatika-standart-10-11.docx>

6. Кобильник Т.П., Когут У.П., Сікора О.В., Жидик В.Б. Деякі проблемні аспекти навчання основ алгоритмізації та програмування у школі. *Молодь і ринок*. 2022. № 3–4 (201–202). С. 97–101.

7. Оцінювання якості програмних засобів навчального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів : монографія / Жалдак М.І., Шишкіна М.П., Лапінський В.В. та ін. ; за наук. ред. проф. М.І. Жалдака. Київ : Педагогічна думка, 2012. 132 с.

8. Рамський Ю.С. Логічні основи інформатики : навч. посіб. Вид. 2-ге, доповнене. Київ : НПУ імені Драгоманова, 2013. 295 с.

9. Руденко В.Д. Математичні основи інформатики: Модуль для учнів 10–11 класів. Харків : Ранок, 2021. 192 с.

10. Шакоцько В.В. Елементи інформології в шкільному курсі інформатики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова* : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. Серія 2. С. 10–23.

REFERENCES

1. “Matematychna katastrofa”: chomu ukraïnski shkoliari rozchuylys lohichno myslyty? (2022). [“Mathematical catastrophe”: why did Ukrainian students forget to think logically?]. Available at: <https://www.dw.com/uk/математична-катастрофа-чому-українські-школярі-розучились-логічно-мислити/a-51698320> [in Ukrainian].

2. Graham, R.L., Knuth, D.E. & Patashnik, O. (1994). Concrete Mathematics: A Foundation for Computer Science. 2nd Edition. Addison-Wesley Professional. 657 p. [in English].

3. Vakalyuk, T.A. (2010). Matematychni osnovy rozvyazuvannya olimpiadnykh zadach z informatyky na sayti e-olimp [Mathematical basics of solving Olympiad problems in informatics on the e-olimp website]. *Information technologies in education: Scientific Journal*. No. 7. pp. 139–144. [in Ukrainian].

4. Zhaldak, M.I. (2010). Informatyka – fundamentalna naukova dystsyplina. Vona maie vyvchaty zakony pryrody, informatychni protsesy i vidpovidni tekhnolohii (prodovzhennia) [Informatics is a fundamental scientific discipline. It should study the laws of nature, information processes and relevant technologies (continued)]. *Computer at school and family*. No. 3. pp. 7–11. [in Ukrainian].

5. Informatyka. Navchalna prohrama vybirkovy-obovyazkovoho predmetu dlya uchniv 10–11 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv (riven standartu) [Informatics. Curriculum of an optional and mandatory subject for students of 10–11 grades of high school (standard level)]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/program-y-10-11-klas/2018-2019/informatika-standart-10-11.docx> [in Ukrainian].

6. Kobyl'nyk, T.P., Kogut, U.P., Sikora, O.V. & Zhydyk, V.B. (2022). Deyaki problemni aspekty navchannya osnov alhorytmizatsiyi ta prohramuvannya u shkoli [Some problemal aspects of teaching the fundamentals of algorithmization and programming in school]. *Youth and market*. No. 3–4 (201–202). pp. 97–101. [in Ukrainian].

7. Otsynuyannya yakosti prohramnykh zasobiv navchalnoho pryznachennya dlya zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Evaluation of the quality of educational software for general educational institutions]. A monograph. Zhaldak M.I., Shishkina M.P., Lapinskyi V.V. and others; for sciences ed. Prof. M.I. Zhaldak. Kyiv, 2012. 132 p. [in Ukrainian].

8. Ramskym, Yu.S. (2013). Lohichni osnovy informatyky [Logical foundations of informatics]. Kyiv, 295 p. [in Ukrainian].

9. Rudenko, V.D. (2021). Matematychni osnovy informatyky [Mathematical foundations of informatics]. Module for students of grades 10–11. Kharkiv, 192 p. [in Ukrainian].

10. Shakotko, V.V. (2015). Elementy informolohiyi v shkilnomu kursy informatyky [Elements of informatics in the school course of informatics]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov: a collection of scientific works*. Kyiv, Series 2. pp. 10–23. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023

“Досліджуй все, нехай для тебе на першому місці буде розум, дозволяй йому керувати собою”.

*Піфагор
давньогрецький філософ*

“Була б мета поставлена – а ланцюжок проб і помилок сам приведе до бажаного результату”.

*Харукі Муракамі
японський письменник і перекладач*

Віктор Сеньків, кандидат технічних наук, доцент
кафедри медико-біологічних дисциплін, географії та екології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВИКЛАДАННЯ ОСНОВ АНАЛІЗУ ДАНИХ У КУРСІ “МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ”

У статті розглянуто аспекти навчання обробки та опрацювання даних під час підготовки фахівців-екологів. Показано, що зазвичай навчання здійснюється під час викладання курсу “Моделювання та прогнозування стану довкілля”, і суміжних курсів. Аналіз і обробка даних викладається як частина цього курсу та є необхідною складовою побудови математичних моделей. Водночас обробка даних передбачає розв’язання інших завдань: групування, візуалізація, побудова залежностей, пошук прихованих зв’язків, відкриття нової інформації, пошук зв’язку між даними та просторовим розташуванням. Для навчання розв’язувати вказані завдання запропоновано розширити інструментарій проведення практичних та лабораторних занять шляхом виконання завдань з допомогою різних типів спеціалізованого програмного забезпечення.

Ключові слова: вища освіта; аналіз даних; моделювання прогнозування стану довкілля; викладання екологічних дисциплін.

Лім. 15.

Viktor Senkiv, Ph.D. (Engineering), Associated Professor of the
Medical and Biological Disciplines, Geography and Ecology Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

TEACHING THE BASICS OF DATA ANALYSIS IN THE COURSE “MODELING AND FORECASTING THE STATE OF THE ENVIRONMENT”

The article discusses the aspects of teaching data processing during the training of environmental specialists. It is shown that training is usually carried out during the teaching of the course “Modeling and forecasting the state of the environment” and related courses. Data analysis and processing is taught as part of this course and is a necessary component for the skill of building mathematical models. At the same time, data processing involves solving other tasks: grouping, visualization, building dependencies, finding hidden connections, discovering new information, and finding the connection between data and spatial location. To teach how to solve the specified tasks, it is proposed to expand the toolkit of conducting practical and laboratory classes by solving tasks using various types of specialized software. Training in data analysis is one of the components of the ecologist’s competences related to the information provision of environmental research. Students can acquire skills for working with data by solving practical tasks while working with specialized software. The software set to be used should include Excel, a computerized mathematics system, and a geographic information system. Due to its ease of use, the student training program can also include learning about Tableau’s data processing capabilities. Learning specialized software for statistical data processing requires the development of a separate course. A detailed study of spatial data analysis using GIS also requires a separate course due to the wide range of tasks to be solved and a significant amount of time to study the functions of this type of software.

Keywords: higher education; data analysis; modeling and forecasting of the state of the environment; teaching environmental disciplines.

Постановка проблеми. Уміння працювати з джерелами інформації, проводити її оцінку, виконувати збір даних та їх подальше опрацювання є важливими складовими підготовки фахівця. Відповідні компетенції та результати навчання зазначено у стандарті вищої освіти для підготовки фахівців-екологів. Зокрема, одна з фахових компетенцій стосується навичок роботи з інформаційними ресурсами. До результатів навчання включено уміння використовувати програмні засоби, інтернет-ресурси та ПІС-технології для інформаційного забезпечення екологічних досліджень [6].

Робота з даними вивчається студентами переважно у курсах “Інформаційні технології”, “Моделю-

вання та прогнозування стану довкілля” та подібних. Завдання, які при цьому розв’язуються, охоплюють питання збору даних, їх групування, визначення достовірності, оцінку середніх значень, визначення розміру вибірки. Такі завдання уможливають надалі представити дані у вигляді графів, створити модель, яка описуватиме явище або процес. Прикладами можуть бути збір та обробка даних про забруднення компонентів довкілля і створення моделі поширення забруднення. Також у процесі викладання подібних курсів вивчається статистична обробка даних. Вивчається також оцінка тісноти зв’язку між змінними (кореляційний аналіз) і визначення форми залежностей між двома або більше змінними (регресійний аналіз) [1; 3; 5].

Водночас сучасні умови ставлять додаткові вимоги до фахівців-екологів. Інформаційне забезпечення екологічних досліджень вимагає уміння візуалізувати дані. У такому випадку йдеться не тільки про уміння представляти дані на діаграмах та графіках, але й групувати їх, представляти у форматі карт і схем. Важливим є також представлення великих масивів даних та робота з ними, що дає змогу виявляти загальні тренди, давати оцінку явищам. Ще одним аспектом є пошук неочевидної або прихованої інформації, виявлення якої можливе після обробки даних. Усі ці аспекти розглядаються недостатньо у курсі підготовки фахівця-еколога, і розвитку вказаних вище навичок повинна бути надана додаткова увага [2].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Навчання аналізувати дані проводиться переважно у курсах математичної статистики та спеціалізованих курсах, присвячених аналізу даних. Методи обробки та аналізу даних були розроблені у роботах Ю. Адлера, С. Айвазяна, Т. Андерсона, Й. Барда, Л. Большева, Б. Гнеденко, Н. Дрейпера, А. Дуброва, К. Іберли, І. Ібрагімова, А. Івахненка, Дж. Кіфера, К.Х. Крамера, М. Кендалла, Г. Куллдорфа, Б. Лемешка, Ю. Лінника, Г. Мартинова, В. Налімова, М. Нікуліна, О. Орлова, І. Парасюка, Е. Пітмена, Ю. Прохорова, Е. Пятецького-Шапіро, С. Рао, Г. Смита, А. Стьюарта, Дж. Тьюкі, Г. Хоттелінга, П. Хьюбера, А. Хьютсона, О. Чупрова, Д. Юла [2]. Область аналізу даних нині доповнюється новими галузями. Сюди зокрема належить аналіз великих масивів даних (big data analysis), інтелектуальний аналіз даних (data mining), використання даних для статистичного контролю якості, управління роботою організацій [2]. Окрему групу методів роботи з даними становлять методи просторового аналізу. Для виконання таких завдань сьогодні широко застосовуються геоінформаційні системи. Проведений аналіз програм і курсів, які викладаються екологам, показує, що навчання працювати з даними проводиться двома основними способами. Перший – вивчення статистичної обробки даних. Він викладається у курсах моделювання або статистики. Другим варіантом є вивчення методів роботи з даними у рамках створення спеціалізованих курсів, присвячених аналізу даних, роботі з геоінформаційними системами, екологічній статистиці. Попри це, на думку автора, курс “Моделювання і прогнозування” може поєднувати у собі ці два напрями та формувати вміння і навички аналізу й обробки даних за рахунок роботи з різними типами сучасного програмного забезпечення.

Завдання дослідження: показати можливості формування компетенції роботи з даними у рамках курсу “Моделювання та прогнозування стану довкілля” через застосування різних типів сучасного програмного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Обробка даних у сучасних умовах неможлива без використання спеціалізованого програмного забезпечення. Тому інформаційне забезпечення екологічних досліджень вимагає від фахівця-еколога уміння працювати з різними типами спеціалізованих програм [4]. Водночас доцільно зазначити, що уміння працювати з даними вимагає розуміння основ математичної статистики. Математичні основи обробки даних, увесь понятійний апарат обов’язково повинен подаватися студентам на лекційних заняттях. Практичні ж навички повинні вироблятися під час виконання завдань на лабораторних і практичних заняттях. Для роботи з даними можуть використовуватися такі види програм:

1. Microsoft Excel. Це відомий і широко використовуваний застосунок, що дає змогу проводити статистичну обробку даних, будувати залежності між змінними візуалізувати дані, а також представляти їх у вигляді карт.

2. Системи комп’ютерної математики. Сюди належать програмні продукти MathCAD, Matlab, Mathematica та інші подібні до них програми. Володіючи великим набором функцій, вони дозволяють виконувати різні операції з обробки даних, зазвичай для цього виділений блок статистичних функцій.

3. Спеціалізовані програми для статистичної обробки даних, прикладами яких є SPSS, Statistica. Вони широко використовуються у різних дослідженнях, де вирішуються завдання обробки даних – кореляція, парна та множинна регресія, порівняння груп даних. Сфера їх застосування доволі широка – від соціологічних досліджень до аналізу даних у природничих науках.

4. Комбіновані типи програмного забезпечення. Такі програми дають змогу опрацьовувати та візуалізувати великі масиви даних, оперувати різними форматами даних і змінних. Прикладом такого програмного забезпечення може бути Tableau.

5. Геоінформаційні системи (ГІС). Обробка даних у цих системах уможлиблює оцінити просторове розташування об’єктів, візуалізувати їх з допомогою карт. Також ГІС дозволяють оцінювати поширеність даних, виконувати прив’язку даних до території [7, 12].

Навчання аналізу даних можна розпочати з Microsoft Excel. Маючи набір даних, на лабораторних заняттях вивчаються базові формати роботи з ними. Сортуючи дані в електронній таблиці, можна змінити їх порядок, що дозволяє швидко знаходити потрібне значення. Можливе сортування діапазону або таблиці даних за одним або кількома стовпцями даних. Користувач може ранжувати дані за обраним параметром, або може фільтрувати їх набір залежно від визначених критеріїв. Умовне форматування в Excel допомагає виділяти комірки певним кольором на основі значення кожної з них, а також створити

набір даних – набір безперервних комірок на робочому аркуші Excel, який містить дані для аналізу.

Іншою відомою функцією в Excel є зведені таблиці. Їх використовують для узагальнення даних, що зберігаються у таблиці. Вони організують і змінюють статистику (або “зведення”), щоб привернути увагу до важливих і цінних фактів. Це допомагає отримати великий набір даних і переглядати потрібні, користуючись чітким, простим і керованим способом.

Аналіз “What-if” є ще одним варіантом обробки даних. Це процес зміни значень для випробування різних значень (сценаріїв) для формул. Можна використовувати кілька різних наборів значень в одній або кількох формулах, для дослідження різних результатів. Для такого типу аналізу використовується Solver – додаткова програма Microsoft Excel. Вона уможливає знайти оптимальне (максимальне або мінімальне) значення для формули в одній клітинці, яка відома як клітинка цілі. Результат залежить від певних обмежень щодо значень інших клітинок формули на аркуші. Використання цього додатка фахівцями екологами допомагає навчити розв’язувати різні типи задач оптимізації.

Поряд з відомими статистичними функціями необхідною для аналізу даних у Excel є надбудова “Аналіз даних”. Набір її функцій включає описову статистику, регресійний аналіз, порівняння вибірок, ANOVA та інші корисні інструменти аналізу даних. Це обов’язковий інструмент, функції якого повинні вивчатися для роботи з даними [11].

Окремої уваги заслуговують функції візуалізації у Excel. Після функцій побудови різних типів діаграм та графіків наступна важлива функція – пошук простих емпіричних залежностей за допомогою функції “Лінія тренду”. Її використання дозволяє навчити методики пошуку функціональних залежностей між двома змінними. Інша цікава функція – можливість створення графіка поверхні. Така своєрідна 3D-візуалізація може бути корисною для графічного зображення даних про рельєф або профіль дна водойми. Новою функцією є можливість побудови найпростіших карт. Поки що вона дозволяє прив’язати дані до певної країни або регіону, створивши у такий спосіб найпростішу електронну карту. Це розширює можливість візуалізації даних. Зараз ця надбудова ще не може прив’язувати дані до точки з певними координатами. Проте у Excel можна створювати таблицю з координатами (широта і довгота) та досліджуваними параметрами, яка потім перетворюється на карту з допомогою спеціальної надбудови або обробляється у різних типах геоінформаційних систем [8].

Широким спектром можливостей для обробки даних володіють системи комп’ютерної математики. Завантаження даних для аналізу у ці програми можливе у різних форматах. Для цього можуть вико-

ристовуватися таблиці Excel, файли даних інших програм, зображення, дані, що зберігаються на спеціалізованих ресурсах. Для роботи із самими даними залучаються різні групи функцій. Для різних завдань можуть використовуватися дані отримання описової статистики, очищення даних, оцінка розподілу даних, побудова часових рядів. Можлива також побудова залежностей між двома та більше змінними. Окремий блок функцій включає побудову графіків та визначення ліній трендів. Можлива побудова двовимірних і тривимірних графіків, а також графіків як у декартових, так і у полярних координатах.

У системах комп’ютерної математики доступні також функції роботи з просторовими даними. Можлива побудова тематичних карт, отримання інформації про географічні об’єкти, завантаження основних даних та координат відомих об’єктів. Можливе також завантаження даних з інших програм і створення карт просторового розподілу досліджуваного параметра або параметрів.

Оскільки робота з даними у системах комп’ютерної математики передбачає використання функцій, користувач повинен знати їх назви та написання. У шерензі подібного програмного забезпечення важливими є синтаксис, правильне написання функції та введення її параметрів. На це важливо звертати увагу студентів під час навчання та виконання завдань з обробки даних на практичних та лабораторних заняттях. Наприклад, програма Matlab, по суті, передбачає вивчення окремої мови програмування [10]. Це може ускладнити вивчення методів обробки даних у цьому типі програмного забезпечення. Тому обов’язковим є ознайомлення студентів з інформаційними ресурсами, де дається опис команд та функцій використовуваного програмного забезпечення. Також буде потрібний додатковий час для формування вмінь та навичок обробки даних у таких системах.

Широкі можливості для обробки даних забезпечує спеціалізоване статистичне програмне забезпечення, з допомогою якого виконуються практично усі види статистичних обчислень [15]. Можна отримувати описову статистику, групувати дані за певним параметром, будувати графічні залежності. Також у програмах можна отримувати залежності між двома змінними та рівняння множинної регресії. Необхідно зазначити, що використання цих програм потребує хорошої базової підготовки, яка передбачає читання курсу статистики. Крім того, достатньо багато часу займе вивчення роботи у самій програмі. Найбільш оптимальним варіантом навчання працювати у подібних програмах є організація спеціалізованого курсу “Екологічна статистика” за вибором студента, де б вивчення статистики поєднувалося з виконанням практичних завдань екологічних досліджень та обробки екологічної інформації з використанням такого типу програмного забезпечення.

Цікаві можливості для обробки даних надають комбіновані програмні продукти, прикладом яких є Tableau [9, 14]. Ця програма має багато різноманітних інструментів для роботи з даними, зокрема може легко виконувати операції кластеризації, сегментації, особливо для великої кількості змінних. Інтерактивний і гнучкий інтерфейс Tableau дає користувачам можливість перевіряти різні гіпотези та досліджувати розподіли, наявні серед різних когорт. Функція групування надає можливість створювати спеціальні категорії та встановлювати ієрархії. Групи також можуть допомогти з базовими операціями очищення даних.

Інтерфейс користувача Tableau забезпечує виконання розрахунків і тестування різних сценаріїв опрацювання даних. У програмі можна реалізувати такі види статистичної обробки, як асиметрія, кореляція, коваріація, ексцес, режим, стандартне відхилення тощо, а також статистичні моделі, такі як байєсівські, К-середні, тощо. Усі ці методи забезпечують краще розуміння даних та можливість прогнозування [13].

У Tableau також є інтерактивний і зручний інтерфейс для виконання аналізу часових рядів у Tableau. Ще одна важлива функція аналізу часових рядів у Tableau – прогнозування. Цей аналіз можна виконати кількома клацаннями миші, використовуючи функцію перетягування. Програма також дає змогу будувати різні види діаграм та графіків для візуалізації даних. Цікавою особливістю є можливість створення карт з прив'язкою певного параметра до місця з відповідними географічними координатами. Доцільно зазначити, що інтерфейс програми простий та інтуїтивно зрозумілий. Широкі можливості візуалізації, а також можливість перетягування даних робить користування приємним і зручним. Саме через поєднання простоти та наочності користування програмою можна рекомендувати для навчання працювати з даними у різних навчальних курсах.

Попри те, що можливості візуалізації даних з допомогою карт існує у різних видах програмного забезпечення, найбільш повно ця функція реалізується у геоінформаційних системах. Ці програми дають можливість не тільки відображати дані, але й оцінювати просторове розташування та просторовий розподіл даних. Практично усі геоінформаційні системи дозволяють завантажувати дані з файлів Excel та подібних форматів. Можлива як побудова карт для оцінки розташування, так і застосування кольорової або іншої параметризації, наприклад, для виділення й відображення найбільш забруднених ділянок, оцінки густоти популяцій, ареалів поширення та розв'язання інших прикладних завдань. У курсі “Моделювання та прогнозування стану довкілля” доцільно ознайомити студентів з базовими можливостями ГІС, навчити виконувати прив'язку досліджуваних параметрів до географічних

координат, показати можливості кодування або відобування інформації з карт. Більш детальне вивчення ГІС потребуватиме окремого спеціалізованого курсу [14, 15].

Висновки. Навчання аналізувати дані є однією зі складових компетентностей фахівця-еколога, що пов'язані з інформаційним забезпеченням екологічних досліджень. Ці навички забезпечуються у курсах, на яких вивчаються інформаційні технології та моделювання, освоюються навички прогнозування стану довкілля. Навчання аналізу даних зазвичай передбачає їх статистичну обробку та близькі до них завдання. Інші навички роботи з даними студенти можуть отримати, розв'язуючи практичні завдання під час роботи зі спеціалізованим програмним забезпеченням. До таких треба віднести візуалізацію, групування, кластеризацію, прогнозування та просторовий аналіз даних. Набір використовуваних програм має включати Excel, систему комп'ютерної математики та геоінформаційну систему. Завдяки зручності використання до програми підготовки студентів можна включити також вивчення можливостей обробки даних у програмі Tableau. Вивчення спеціалізованого програмного забезпечення для статистичної обробки даних потребує розробки окремого курсу. Детальне вивчення просторового аналізу даних з допомогою ГІС також вимагає окремого курсу через широке коло завдань, що розв'язуються, та значний обсяг часу на вивчення функцій цього типу програмного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Т.Ю. Робоча програма навчальної дисципліни “Моделювання і прогнозування стану довкілля” для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 101 “Екологія”. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/13644/1/06-11-47.pdf> Work Program Educational Discipline “Modeling and forecasting of the environment” specialty 101 “Ecology”.
2. Бахрушин В.Є. Методи аналізу даних : навчальний посібник для студентів. Запоріжжя : КПУ, 2011. 268 с.
3. Мокін Б.В. Моделювання та прогнозування стану довкілля. Лабораторний практикум : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2018. 84 с.
4. Сеньків В. Організація лабораторного практикуму з дисципліни “Моделювання і прогнозування стану довкілля”. *Молодь і ринок*. 2015. № 9 (195). С. 108–111.
5. Сіренко Л.В. Робоча програма кредитного модуля Моделювання та прогнозування стану довкілля URL: https://eco-paper.kpi.ua/images/documents/rob_navch_prog/eco/bak/model_ta_prognoz_stanu_dovk.pdf
6. Стандарт вищої освіти. 101 Екологія. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/101-ekologiya-bakalavr-1.pdf>
7. Benenson I. Geospatial analysis and visualization: keeping pace with the data explosion. *Comput Environ Urban Syst*. 2011. 35:91–92.
8. Goldmajer J. *Advanced Excel Essentials*. Apress Berkeley, 2021. CA

9. Jones B. Communicating data with Tableau. O'Reilly Media, Sebastopol Law M, Collins A Getting to know ArcGIS for desktop, 4th edn. ESRI Press, Redlands 2014.

10. Menke W., Menke J. Environmental Data Analysis with MatLab. Academic Press; 2nd edition. 2016. 342 p.

11. Murray A. Advanced Excel Success. A Practical Guide to Mastering Excel. Apress Berkeley, CA. 2021.

12. Peck G. Tableau 8 the official guide. McGraw-Hill Education, New York. 2014.

13. Szewrański S., Kazak J., Sylla M., Świąder M. Spatial Data Analysis with the Use of ArcGIS and Tableau Systems. In: Ivan, I., Singleton, A., Horák, J., Inspektor, T. (Eds.) The Rise of Big Spatial Data. Lecture Notes in Geoinformation and Cartography. Springer, Cham. 2017. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-45123-7_24

14. Tonny J. Oyana, Florence Margai. Spatial Analysis: Statistics, Visualization, and Computational Methods / CRC Press, Boca Ralton. 2015.

15. Using ArcGIS Geostatistical Analyst / Johnston K., Ver Hoef J., Krivoruchko K., Lucas N. USA : ESRI, 2003. 306 p.

REFERENCES

1. Babych, T.Yu. (2019). Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny “Modeliuvannia i prohnozuvannia stanu dovkillia” dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity pershoho (bakalavrskoho) rivnia spetsialnosti 101 “Ekolohiia” [Work Program Educational Discipline “Modeling and forecasting of the environment” specialty 101 “Ecology”]. Available at: <https://ep3.nuwm.edu.ua/13644/1/06-11-47.pdf> [in Ukrainian].

2. Bakhrushyn, V.Ye. (2011). Metody analizu danykh [Methods of data analysis: a study guide for students]. Zaporizhzhia, 268 p. [in Ukrainian].

3. Mokin, B.V. (2018). Modeliuvannia ta prohnozuvannia stanu dovkillia. Laboratormyi praktykum: navchalnyi posibnyk [Modeling and forecasting of the state of the environment. Laboratory practice: study guide]. Vinnytsia, 84 p. [in Ukrainian].

4. Senkiv, V. (2015). Orhanizatsiia laboratornogo praktykumu z dystsypliny “Modeliuvannia i prohnozuvannia stanu dovkillia” [Organization of a laboratory practical training on the discipline “Modeling and forecasting the state of the environ-

ment”]. *Youth and market*. No. 9 (195). pp. 108–111. [in Ukrainian].

5. Sirenko, L.V. Robocha prohrama kredytnoho modulia Modeliuvannia ta prohnozuvannia stanu dovkillia [Work program of the credit module Modeling and forecasting of the state of the environment] Available at: https://eco-paper.kpi.ua/images/documents/rob_navch_prog/eco/bak/model_ta_prognoz_s_tanu_dovk.pdf [in Ukrainian].

6. Standart vyshchoi osvity. 101 Ekolohiia [Standard of higher education. 101 Ecology]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/101-ekologiya-bakalavr-1.pdf> [in Ukrainian].

7. Benenson, I. (2011). Geospatial analysis and visualization: keeping pace with the data explosion. *Comput Environ Urban Syst* 35:91–92 [in English].

8. Goldmajer, J. (2021). Advanced Excel Essentials. Apress Berkeley, CA [in English].

9. Jones, B. (2014). Communicating data with Tableau. O'Reilly Media, Sebastopol Law M, Collins A. Getting to know ArcGIS for desktop, 4th edn. ESRI Press, Redlands [in English].

10. Menke, W. & Menke, J. (2016). Environmental Data Analysis with MatLab. Academic Press; 2nd edition. 342 p. [in English].

11. Murray, A. (2021). Advanced Excel Success. A Practical Guide to Mastering Excel. Apress Berkeley, CA [in English].

12. Peck, G. (2014). Tableau 8 the official guide. McGraw-Hill Education, New York [in English].

13. Szewrański S., Kazak J., Sylla M. & Świąder M. (2017). Spatial Data Analysis with the Use of ArcGIS and Tableau Systems. In: Ivan, I., Singleton, A., Horák, J., Inspektor, T. (Eds.) The Rise of Big Spatial Data. Lecture Notes in Geoinformation and Cartography. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-45123-7_24 [in English].

14. Tonny, J. Oyana, Florence Margai (2015). Spatial Analysis: Statistics, Visualization, and Computational Methods / CRC Press, Boca Ralton [in English].

15. Using ArcGIS Geostatistical Analyst / [Johnston K., Ver Hoef J., Krivoruchko K., Lucas N.]. USA: ESRI, 2003. 306 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.09.2023

“... Один із секретів педагогічної творчості в тому, щоб пробудити у викладача інтерес до пошуку до аналізу власної роботи”.

Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист

“Будь-яке навчання людини, є не що інше, як мистецтво сприяти прагненню природи до свого власного розвитку”.

Йоганн Генріх Песталоцці
видатний швейцарський педагог-новатор

“Найбільша нагорода за важку працю – це не те, що людина за неї отримує, а те, ким вона стає в процесі цієї роботи”.

Джон Раскін
англійський письменник, теоретик мистецтва

**ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОЛЬ САКРАЛЬНОЇ МУЗИКИ
КРИЗЬ ПРИЗМУ МОНОГОЛОСНОЇ ЛІТУРГІЇ ЙОАНА ЗЛАТОУСТОГО
З ПЕРЕМИШЛЬСЬКОГО РУКОПИСУ СЕРЕДИНИ XVII ст.**

УДК 371.2: 783

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.286694>

Андрій Поцелуйко, кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Національного університету "Львівська політехніка"

**ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОЛЬ САКРАЛЬНОЇ МУЗИКИ
КРИЗЬ ПРИЗМУ МОНОГОЛОСНОЇ ЛІТУРГІЇ ЙОАНА ЗЛАТОУСТОГО
З ПЕРЕМИШЛЬСЬКОГО РУКОПИСУ СЕРЕДИНИ XVII ст.**

У статті висвітлено теоретичні засади виховної та духовно-розвивальної функції сакральної музики шляхом аналізу музичних форм літургійного твору. З'ясовано, що у моногосній Літургії Йоана Златоустого з Перемишльського рукопису середини XVII ст. прослідковуються певні структурні особливості, які приводять до катарсичної розв'язки. Розкрито поняття катарсису та його роль у вихованні особистості, а також вплив на свідомість. Зокрема, виявлено, що найбільш мелодично сформованою є перша частина літургії, яка досягає катарсичної музично-словесної кульмінації. Наголошено, що катарсис є універсальним чинником духовного вдосконалення та педагогічно-виховних практик.

Ключові слова: виховання; духовність; катарсис; літургія; сакральна музика; слова-символи.

Лім. 14.

Andriy Potseluiko, Ph.D. (Philosophy),
Associate Professor of the Philosophy Department,
Lviv Polytechnic National University

**THE EDUCATIONAL AND PSYCHOLOGICAL ROLE OF SACRED MUSIC
THROUGH THE PRISM OF THE MONOPHONIC LITURGY OF JOHN CHRYSOSTOM
FROM THE MID-17th CENTURY MANUSCRIPT OF PEREMYSHL**

The article highlights the theoretical foundations of the educational and spiritual-developmental function of sacred music by analysing the musical forms of a liturgical work. It is found that in a sacred work, namely the monophonic Liturgy of John Chrysostom from the mid seventeenth-century Przemysl manuscript, certain structural features are traced that lead to a cathartic resolution. The concept of catharsis and its role in the education of the individual, as well as its impact on consciousness are revealed. In particular, it is found that the first part of the Liturgy "Only Begotten Son" is the most melodically formed, which leads to a cathartic musical and verbal culmination. It is noted that the musical and poetic imagery acquires a special solemnity, which is emphasised by the majestic sound in combination with the corresponding words-symbols. The fact that the second part of the Liturgy "Come, let us worship" intonationally develops within the tertian is emphasised. The author illustrates the subordination of the musical form to the verbal form, which, after singing the upper tertian, turns into a cathartic request of the key phrase "Save us, Son of God". The cathartic reconciliation of the exaltation of the phrase "hallelujah" with the mournful phrase "rise from the dead" is also outlined. It is emphasised that the verbal phrases "holy God", "holy strong", merge into one melodic line with the same rhythmic pattern. It is emphasised that catharsis is a universal factor of spiritual improvement and pedagogical and educational practices. Through catharsis, the subjects of education acquire a humanistic value experience, thanks to which they experience spiritual purification, passing through the internal structural transformation of consciousness and achieving spiritual elevation. Based on the study of the musical and verbal text of the monophonic Liturgy of John Chrysostom from the mid seventeenth-century Przemysl manuscript, it is concluded that the method of analysing musical forms through catharsis is a promising approach to understanding the educational and psychological function of sacred music. Since education should harmoniously combine learning, upbringing and personal development, as well as form the desire and ability for creative self-realisation, prepare for active participation in socio-cultural life, self-education and self-improvement.

Keywords: upbringing; spirituality; catharsis; liturgy; sacred music; words-symbols.

Постановка проблеми. Музичне виховання є однією зі складових естетичного, духовно-морального виховання та відіграє особливу роль у всебічному розвитку індивіда, як унікальний засіб формування єдності емоційної та інтелектуальної сфер особистості [2, 90]. Завданням музичного виховання є забезпечення умов для всебічного пізнання людиною світу через звуки й реалізацію її потреби у творчості [3, 24].

Любов та інтерес до музики збагачуються музичними враженнями, розвиваються навички до різноманітних видів музичної діяльності, що, крім того, сприяє вихованню та генеруванню музичних смаків [12, 156]. Музично-естетичне виховання формує здібності сприйняття й естетичного оцінювання всіх явищ які оточують людину в навколишньому світі, розвивають музичний смак [12, 157]. Оволодіння інформаційною культурою, яка допомагає подолати

**ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОЛЬ САКРАЛЬНОЇ МУЗИКИ
КРИЗЬ ПРИЗМУ МОНОГОЛОСНОЇ ЛІТУРГІЇ ЙОАНА ЗЛАТОУСТОГО
З ПЕРЕМИШЛЬСЬКОГО РУКОПISУ СЕРЕДИНИ XVII ст.**

розбіжності між стереотипом і творчим мисленням людини, що також пов'язане з процесом музично-естетичного виховання [10, 281].

Особливо важливою є катарсична функція музики, яка несе моральне очищення, піднесення душі через мистецтво, що виникає у процесі співпереживання та співчуття. Найбільш витонченим поглядом на катарсис є ідея про те, що він забезпечує виховання через підготовку особистості до прийняття емоцій. Саме емоції найбільше впливають на відчуття та співпереживання музики через її зміст і характер [13, 318]. Щодо дослідження впливу духовної музики з точки зору катарсичної функції, то треба зазначити, що у реципієнта сакрального музичного тексту відбувається емоційне потрясіння, яке згодом переходить у катарсичне заспокоєння [4, 119]. Священні мелодії, які збуджують душу до містичного екстазу, відновлюють її, вона знаходить у них зцілення і катарсис [13, 315].

Тож у пропонованій статті проаналізуємо специфічні особливості музичних форм унікальної пам'ятки нашої культури – моногосної Літургії Йоана Златоустого з Перемишльського рукопису середини XVII ст., через які реалізується катарсична функція духовної музики.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям нашої статті є праці українських науковців Л. Московчук, Л. Москальової, Л. Кондратюк, О. Мельниченко, І. Новосядла, Я. Соловей, В. Барновської, В. Букач та ін., які висвітлюють процеси виховної, психологічної, духовно-формувальної ролі музичних творів та їх вплив на процес вдосконалення людської особистості.

Зокрема, Л. Московчук звертає особливу увагу на значення духовної музики у вихованні особистості здобувача початкової освіти, що впливає на подальший розвиток формування її як людини з високими морально-духовними якостями [8, 97].

Натомість Л. Москальова у своїй праці підкреслює елементи морального виховання майбутнього вчителя музичного мистецтва засобами сакральної хорової музики [7, 200].

На потребі духовного оновлення суспільства через емоційний стан індивіда наголошує О. Мельниченко. Ставить питання, як “проживати” і фізично відчувати духовну музику без присутності зорових об'єктів, та як формувати духовні потреби без втрати людяності [6, 134].

Про три основні форми для вдосконалення особистості, такі як музика, слово та рух, які запобігають процесам, що приводять до духовно-моральної спустошеності пишуть В. Барновська та В. Букач [1, 35].

На зростанні духовності як фундаментальної якості особистості, що впливає на психологічний розвиток людини в процесі її виховання та становлення акцентує Я. Соловей [11, 121].

І. Новосядла вказує на формування духовних та естетичних цінностей школярів через музично-дидактичні вправи, що найбільш багатогранно можуть підтримувати рівень виховної і духовно-практичної роботи [9, 164].

Отже, всі вищезгадані автори підтримують думку про те, що виховний процес тісно пов'язаний з духовними принципами й особистісними якостями людини, що загалом впливає на соціалізацію, якість життя та всебічний розвиток майбутніх поколінь і вимагає більш детального висвітлення.

Мета дослідження полягає у висвітленні музичних форм, через які відбувається реалізація виховної та духовно-розвивальної функції сакральної музики на матеріалі моногосної Літургії Йоана Златоустого з Перемишльського рукопису середини XVII ст., шляхом катарсичного очищення, що вивільняє емоції, нівелює внутрішні конфлікти та дає змогу досягнути стану морального піднесення.

Виклад основного матеріалу. Джерелом нашого дослідження є нотолінійний рукописний Ірмолой середини XVII ст., який зберігається у Свято-Успенській Унівській лаврі. Він надійшов до монастирської бібліотеки у середині 90-х рр. минулого століття з передгірських районів Івано-Франківської області. Як стверджує дослідник, музикознавець-медієвіст Ю. Ясіновський, цей рукопис за пограничними записами належав до сіл Задеревичі (тепер Стрийського району Львівської області), Белеїв, Діброва, Долинського району Івано-Франківської області [13, 186]. Пізніше, музикознавець Н. Балущка, переписуючи Літургію з цього рукопису, віднайшла заздравне на честь польського короля Яна Казимира (1648–1668) та перемишльського єпископа Антонія Винницького (1650–1679), що уможливило уточнити дату створення пам'ятки шістдесяти роками XVII ст. та локалізувати як можливе місце створення Перемишль [5, 3].

Моногосна Літургія Йоана Златоустого з Перемишльського рукопису середини XVII ст. є унікальною пам'яткою нашої культури, яка, на жаль, поки що є мало дослідженою. На сьогодні цей рукопис є єдиним відомим українським моногосним літургійним твором, який складається з чотирнадцяти частин і декількох окремих, коротких екстеній. Кожна з частин має свою певну музичну форму, відрізняється неповторністю звучання, зберігаючи при цьому характер виконання. Це “Єдинородний Сине”, “Святий Боже”, грецьке трисвяте “Агіос о Теос”, “Іже херувими”, “Яко царя”, “Алилуя”, “Милость мира”, “Достойно і праведно”, “Свят, свят, свят”, “Поєм Тя”, “Достойно ест”, “Єдин свят”, “Хваліте Господа”, грецьке “Многая літа”. Сюди входять також додаткові шість частин з Пасхальної утрени, зокрема, “Христос новая пасха”, “Світися, світися новий Іерусалиме”, “Течаху жени”, “О божественаго”, “Ангел вопияше”, “О пасха велія”.

**ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОЛЬ САКРАЛЬНОЇ МУЗИКИ
КРИЗЬ ПРИЗМУ МОНОГОЛОСНОЇ ЛІТУРГІЇ ЙОАНА ЗЛАТОУСТОГО
З ПЕРЕМИШЛЬСЬКОГО РУКОПИСУ СЕРЕДИНИ XVII ст.**

Розглянемо окремі частини літургії згаданого рукопису в яких прослідковуються яскраво виражені катарсичні моменти, що впливають на емоційний стан людини і її світосприйняття, а також короткі екстенії “Господи помилуй”, “Тобі Господи”, що плавно переходять з однієї мелодичної лінії в іншу та проявляються у катарсичних емоціях. Найбільш мелодично сформованою є перша частина літургії “Єдинородний Сине” [5, 9]. Мелодія рухається у вузькому діапазоні в межах секунди “b-c”. Характер мелодики вказує на речитативну стриманість, яка розгортається висхідною мелодичною лінією і на слова “распнися Христе” призводить до катарсичної словесно-музичної кульмінації “єдин сий святия Тройци”. Музично-поетична образність набуває особливої урочистості, яка підкреслена величавим звучанням, а слова-символи “воплотитися”, “вочловечився” і “на смерть наступити” акцентують певну дію.

Друга частина літургії “Прийдіте поклонімся” інтонаційно розвивається у межах терції “a-b-c” [5, 10]. Перша фраза “прийдіте поклонімся і припадем ко Христу” має виразну музичну форму, яка підпорядковується словесній, оспівуючи верхню терцію переходить у катарсичне прохання другої фрази “спаси нас, сине Божий”. Третя фраза “воскресий із мертвих поющия Ти” більш розспівна, оплакувальна проявляє себе в катарсичному примиренні величання четвертої фрази “алилуя, алилуя, алилуя”.

У третій частині літургії “Святий Боже” [5, 10] три словесні фрази “святий Боже, святий кріпкий, святий безсмертний” влилися в одну розгорнуту мелодичну лінію. Однаковий мелодичний малюнок другої і третьої фрази “святий” завершується синкопою на “безсмертний”. Тут можемо спостерігати катарсичну розв’язку у наступну фразу “помилуй нас”, підготовлену довгими тривалостями попередньої фрази.

У першій частині “Херувимської пісні” [5, 12–13] “Іже херувими” фраза розгортається навколо слів-символів “херувими”, які вливаються у мелодичну канву “тайно образующе”. Друга фраза “животворящей тройци” більш статична і готує наступну фразу “тройци трисвягую” до величної катарсичної кульмінації “піснь приносящу”. У тексті “Херувимської пісні” акцентуються слова-символи “херувими”, “образующе”, “приносящей”, “житейскую”, що відображають характер – дух мужності херувимів. Остання фраза “отвержем печаль” найбільш яскраво висвітлює катарсичний емоційний прояв набутий через предикт “нині житейскую”.

Завершальна частина “Херувимської пісні” – Алилуя (“хвалить Бога”) – молитовне хвалебне слово, звернене до Бога. Складається з шести мелодичних фраз-проведень, де кожна друга фраза переходить у катарсичну розв’язку. Цікаво прослідковуються

ритмічні особливості цих фраз: перше та друге проведення фрази “алилуя” найбільш “розспіване” довгими тривалостями, що вказує на оплакувальний характер фрази. Зі свого боку, третя та четверта фраза “алилуя” проявляється пунктирним ритмом, де подовжена сильна доля чергується зі скороченою слабкою. А завершальна фраза “алилуя” чітко, ритмічно оспівує кожен склад слова.

Три проведення “Господи помилуй” [5, 11] мелодично пов’язані між собою. Перше – більш статичне, “єрусалимкове”, друге є ніби продовженням першого, але більш стриманіше й оспіване висхідним і низхідним рухом. Третє проведення поділяється на дві фрази: друга фраза продовжує першу з кульмінаційним розвитком і закінчується стійкою каденцією. Як бачимо, тут акцент на слово-символ “Господи”, що проявляє себе, переходячи у катарсичне прохання “помилуй”. У похвальній пісні на честь Богородиці “Достойно есть” [5, 15] через наскрізну музичну форму можна прослідковувати хвилеподібну мелодичну лінію, обрамлену пунктирним ритмом фрази “славнійшюю”, що вказує на мужність слів-символів, які охоплюють переходом з мотиву “рождейшюю” розгорнуту фразу “Богородицю” легким фрігійським відтінком та виконують катарсичну функцію. Умовно можна її структурувати як музично, так і словесно: вступ і розробка з постійним висхідним і низхідним рухом. Саме вступ мелодичного першого проведення “достойно есть яко воистину блажити Тя Богородице” характеризується секвенційними зворотами з різним ритмічним малюнком, а повторне посилення тонів в одному вислові підсилює катарсичним проявом слово-символ “Богородице”, акцентуючи, і при цьому висхідним рухом вказуючи на його значення. Мелодія, яка у тісному взаємозв’язку зі словом, розкриває його глибокий зміст, наповнюється катарсичними станами.

Висновки. У статті показано, що в аналізованій літургії, простежуються певні структурні особливості, які ведуть до катарсичної емоції. Перша частина Літургії “Єдинородний Сину” приводить до музично-словесної кульмінації. Музично-поетична образність набуває урочистості, яка підкреслюється величним звучанням у поєднанні з ключовими сакральними концептами. Друга частина Літургії “Прийдіте, поклонімся” перетворюється на катарсичне прохання. Третя фраза “воскресий із мертвих поющия ти” проявляє себе в катарсичному примиренні. У третій частині Літургії “Святий Боже” три словесні фрази “святий Боже, святий кріпкий, святий безсмертний” знаменують катарсичну розв’язку, підготовлену довгими тривалостями попередньої фрази. Херувимська пісня “Іже херувими” у своїх трьох частинах вказує на катарсичні прояви, що відображаються у словах-символах. Короткі екстенії “Господи помилуй” та “Тобі Господи”

**ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОЛЬ САКРАЛЬНОЇ МУЗИКИ
КРИЗЬ ПРИЗМУ МОНОГОЛОСНОЇ ЛІТУРГІЇ ЙОАНА ЗЛАТОУСТОГО
З ПЕРЕМИШЛЬСЬКОГО РУКОПISУ СЕРЕДИНИ XVII ст.**

виражаються у катарсичному благанні “помилуй”. На основі дослідження музично-словесного тексту моногосної Літургії Йоана Златоустого з Перемишльського рукопису середини XVII ст., зроблено висновок, що метод аналізу музичних форм є перспективним підходом до осмислення виховної та психологічної функції сакральної музики. Оскільки освіта повинна гармонійно поєднувати навчання, виховання та розвиток особистості, а також формувати прагнення і здатність до творчої самореалізації, готувати до активної участі в соціокультурному житті, самоосвіти та самовдосконалення.

Подяка. Автор хотів би висловити подяку Н.М. Балуцькій за музикознавчу консультацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барновська В., Букач В. Роль музики у формуванні духовності особистості. *Історичний досвід і сучасність* : матеріали XXIX наукової конференції здобувачів вищої освіти. Одеса, 2023. Вип. 45. С. 30–35.
2. Вей Чже Юань. Виховний вплив музики на формування особистості студента: теоретичний аспект. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Педагогіка*. 2016. Т. 270. Вип. 258. С. 88–93.
3. Гац Ю., Добрянук Л. Музичне виховання як невід’ємний чинник гармонійного розвитку дітей дошкільного віку. *Педагогічний часопис Волині*. 2017. № 2 (5). С. 21–26.
4. Карпенко А. Музичний катарсис як частина здоров’язберігаючих технологій навчання. *Гуманітарний часопис. Педагогіка*. 2012. № 27. С. 116–120.
5. Літургія Йоана Златоустого з Перемишльського рукопису середини XVII століття / упор. Н. Балуцька, Н. Сиротинська ; ред. Кр. Ганнік і Ю. Ясіновський ; Інститут літургійних наук українського католицького університету, Lehrstuhl für Slavische Philologie der Bayerischen Julius-Maximilian Universität zu Würzburg. Львів : В-во УКУ, 2008. 23 с.
6. Мельниченко О. Вплив музики на духовний розвиток особистості. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. 2018. Вип. 138. С. 132–138.
7. Москальова Л. Моральне виховання особистості майбутнього вчителя музики і художньої культури засобами українського сакрального хорового мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 231 с.
8. Московчук Л. Духовна музика та її роль у вихованні особистості здобувача початкової освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. 2019. Вип. 27. С. 329–334.
9. Новосядла І. Духовне виховання школярів на уроках музики: сучасна практика. *Гуманітарний корпус. Психологія, педагогіка, культурологія*. 2017. Вип. 9. С. 163–166.
10. Паламарчук В. Проблеми виховання особистості засобами музичного мистецтва: сучасний стан. *Молодий вчений*. 2017. № 6 (46). С. 279–283.
11. Соловей Я. Музика у духовному розвитку особистості. *Науковий вісник Мукачівського державного університету: Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 1 (1). С. 121–125.
12. Чепіга С. Спрямованість музичного виховання на формування морально-естетичних якостей особистості.

Матеріали міжнародної наукової конференції: 1025 річчя історії освіти в Україні. Київ, 2014. С. 154–164.

13. Ясіновський Ю. Виправлення, уточнення і доповнення до Каталогу нотолінійних ірмолоїв. *Каллофонія*. Львів, 2004. Вип. 2. С. 186–188.

14. Lear J. Katharsis. *Essays on Aristotle’s Poetics* / ed. A. Rorty. Princeton: “Princeton university press”, 1992. pp. 315–340.

REFERENCE

1. Barnovska, V. & Bukach, V. (2023). Rol muzyky u formuvanni dukhovnosti osobystosti [The role of music in the formation of the spirituality of the individual]. Historical experience and modernity: Proceedings of the XXIX scientific conference of higher education applicants. Odesa, Vol. 45. pp. 30–35. [in Ukrainian].
2. Vey Chzhe Yuan (2016). Vykhovnyy vplyv muzyky na formuvannya osobystosti studenta: teoretychnyy aspekt [The educational influence of music on the formation of a student’s personality: theoretical aspect]. *Scientific works of the Black Sea State University named after P. Graves of the Kyiv-Mohyla Academy complex. Pedagogy*. No. 270. Vol. 258. pp. 88–93. [in Ukrainian].
3. Hats, Yu. & Dobrynyuk, L. (2017). Muzychne vykhovannya yak nevidyemnyy chynnyk harmoniynoho rozvytku ditey doshkilnoho viku [Musical education as an integral factor in the harmonious development of preschool children]. *Pedagogical journal of Volyn*. No. 2 (5). pp. 21–26. [in Ukrainian].
4. Karpenko, A.P. (2012). Muzychnyy katarsys yak chastyna zdorovyazberihayuchykh tekhnolohiy navchannya [Musical catharsis as part of health-preserving educational technologies]. *Humanitarnyy visnyk. Pedahohika – Humanitarian Herald. Pedagogy*, No. 27. pp. 116–120. [in Ukrainian].
5. Liturhiya Yoana Zlatoustoho z Peremyslshskoho rukopysu sere diny XVII stolittya [Liturgy of John Chrysostom from the Przemysl manuscript of the middle of the 17th century]. Comps. N. Balutska, N. Syrotynska; ed. Cr. Hannik and Y. Yasinovsky; Institute of Liturgical Sciences of the Ukrainian Catholic University, Lehrstuhl für Slavische Philologie der Bayerischen Julius-Maximilian Universität zu Würzburg. Lviv, 23 p. [in Ukrainian].
6. Melnychenko, O. (2018). Vplyv muzyky na dukhovnyy rozvytok osobystosti [The influence of music on the spiritual development of the personality]. *Pedagogical sciences: a collection of scientific works*. Vol. 138. pp. 132–138. [in Ukrainian].
7. Moskalova, L. (2004). Moralne vykhovannya osobystosti maybutnoho vchytelya muzyky i khudozhnoyi kultury zasobamy ukra ynskoho sakralnoho khorovoho mystetstva [Moral education of the personality of the future teacher of music and artistic culture by means of Ukrainian sacred choral art]. *Candidate’s thesis*. Kyiv, 231 p. [in Ukrainian].
8. Moskovchuk, L. (2019). Dukhovna muzyka ta yiyi rol u vykhovanni osobystosti zdobuvacha pochatkovoyi osvity [Sacred music and its role in the education of the personality of the student of primary education]. *Pedagogical education: theory and practice*: collection of scientific works. Vol. 27. pp. 329–334. [in Ukrainian].
9. Novosyadla, I. (2017). Dukhovne vykhovannya shko lyariv na urokakh muzyky: suchasna praktyka [Spiritual education of schoolchildren in music lessons: modern practice]. *Humanitarian Corps. Psychology, pedagogy, cultural studies*. Vol. 9. pp. 163–166. [in Ukrainian].

10. Palamarchuk, V. (2017). Problemy vykhovannya osobystosti zasobamy muzychnoho mystetstva: suchasnyy stan [Problems of personality education by means of musical art: current state]. *A young scientist*. No. 6 (46). pp. 279–283. [in Ukrainian].

11. Solovey, Ya. (2015). Muzyka u dukhovnomu rozvytku osobystosti [Music in the spiritual development of the personality]. *Scientific Bulletin of the Mukachevo State university: Pedagogy and psychology*. Vol. 1 (1). pp. 121–125. [in Ukrainian].

12. Chepiha, S. (2014). Spryamovanist muzychnoho vykhovannya na formuvannya moralno-estetychnykh yakostey

osobystosti [The focus of musical education on the formation of moral and aesthetic qualities of the individual]. *Proceedings of the international scientific conference: 1025th anniversary of the history of education in Ukraine*. Kyiv. pp. 154–164. [in Ukrainian].

13. Yasinovskiy, Y. (2004). Vypravlennya, utochnennya i dopovnennya do Katalohu notolinynnykh irmoloiv [Corrections, clarifications and additions to the Catalog of notolinear irmoloiv]. *Kalofonia*. Vol. 2. pp. 186–188. [in Ukrainian].

14. Lear, J. (1992). *Katharsis. Essays on Aristotle's Poetics*. (Ed.). A. Rorty. Princeton: "Princeton university press", pp. 315–340. [in English].

Стаття надійшла до редакції 17.08.2023

УДК 929:784.4

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291079>

Алла Губаль, аспірант
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
викладач кафедри загального фортепіано
фахового коледжу культури, м. Тульчин

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М.Д. ЛЕОНТОВИЧА

Одним із головних пріоритетів стратегічного розвитку держави є інтеграція України до Європейського співтовариства. У статті узагальнено наукові погляди та синтез педагогічного краєзнавства, дитячо-молодіжного фольклору та виховання творчої особистості в освітньому процесі талановитого митця-педагога М.Д. Леонтовича (1877–1921). У центрі краєзнавчо-педагогічної концепції видатного майстра мистецтв перебуває вихованець з його природженими задатками, здібностями, можливостями, талантами, адже навчити і виховати школярів, здатних у просторо-часовому континуюмі адаптуватися в умовах середовища, приймати самостійні рішення, з часом стати здатними до свідомого суспільного вибору, може тільки творча, компетентна особистість учителя. Квінтесенцією педагогічно-краєзнавчих доробок М.Д. Леонтовича була тема фундаментального визнання української народної пісні як генетичного носія національної ідеї, виразника рідної мови, патріотичних почуттів та морально-етичних цінностей нашого народу. Автор дослідження сподівається, що розглянуті аспекти зазначеної проблематики будуть корисними культурологам, мистецтвознавцям та фахівцям мистецької освіти. Дослідження зумовлене тим, що історичний розвиток краєзнавчо-ексцизійної справи в контексті соціокультурної інтеграції України є ще недостатньо вивченим і потребує подальшого поглибленого осмислення.

Ключові слова: краєзнавство; педагогіка; виховання; М.Д. Леонтович; методи; обробка; пісні; учні; традиції; звичаї; колядки; щедрівки; приємники.

Літ. 16.

Alla Gubal, Postgraduate Student,
Vinnytsia Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University,
Lecturer of the General Piano Department,
Professional College of Culture in Tulchyn

PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF LOCAL HISTORY ACTIVITY M.D. LEONTOVYCH

"Archival heritage of M.D. Leontovych is an understudied page of Ukrainian culture". The proposed article examines the experience of theoretical and methodological aspects of pedagogical regional studies of the teacher's multifaceted heritage, which is characteristic for the national educational topos.

The article summarizes scientific views on the synthesis of pedagogical local lore and children's and youth folklore and the upbringing of creative personality in the educational process of the talented artist-pedagogue M.D. Leontovych (1877–1921), who believed that the musical development of an individual should be based on the national foundation – the best examples of folk art. The Ukrainian artist devoted a significant part of his talent to educational and local history work: collecting, analyzing, popularizing and introducing materials from this area into the educational process. The quintessence of M. Leontovych's pedagogical and local history achievements was the idea of fundamental recognition of the Ukrainian folk song as a genetic vector of the national idea, an expression of the native language, patriotic feelings and moral and ethical values of our people. The research is conditioned by the fact that the historical development of the local history-excisional business in the context of socio-cultural integration of Ukraine is still insufficiently studied and requires further in-depth understanding.

The quintessence of pedagogic and local history achievements of M.D. Leontovych was the subject of the fundamental recognition of the Ukrainian folk song as a genetic carrier of the national idea, an expression of the native language, patriotic feelings and moral and ethical values of our people. The author of the article hopes that the considered aspects of the mentioned issues will be useful to culturalists, art historians and specialists in art education. The study is conditioned by the fact that the historical development of the local history-excision case in the context of the socio-cultural integration of Ukraine is still insufficiently studied and requires further in-depth understanding.

Keywords: regional studies; pedagogy; education; M.D. Leontovych; methods; processing; songs; students; traditions; customs; carols; gifts; sweets.

Постановка проблеми. Одним з основних пріоритетів стратегічного розвитку держави визнано інтеграцію України в Європейське співтовариство. Перспективний розвиток сучасної української освіти розглядається у контексті багаторівневої активної інтеграції на тлі історичних соціокультурних перетворень, синтезу правового, економічного, культурного, наукового, мистецького процесів. Дослідження зумовлюється тим, що історичний розвиток краєзнавчо-екскурсійної справи у контексті суспільно-культурологічної інтеграції в Україні, поки що є недостатньо вивченим і потребує подальшого глибокого осмислення. Робота базується на масиві документального архівного матеріалу, більшість якого була уведена до наукового обігу вперше.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналітичного підходу з урахуванням історичної практики та досвіду, розкрити і узагальнити основи й закономірності використаної краєзнавчо-екскурсійної справи у спадщині М.Д. Леонтовича і впровадити їх на якісно новому сучасному рівні у загальну освіту країни.

Актуальність розглянутої проблеми зумовлена відсутністю належної дослідницької уваги до ефективного застосування міжпредметних зв'язків у педагогічному краєзнавстві М.Д. Леонтовича, які передбачають синтез наявних і пошук нових універсальних форм, методів, прийомів, що активно впливають на розвиток творчості учнів, посилюють прагнення до пізнання центральних категорій гносеології, активізації розумової діяльності під час розв'язання навчальних і практичних завдань. Хронологічні межі статті охоплюють роки діяльності вчителя з 1908–1918, 1920–1921 рр. (у Тульчині), де краєзнавчою географічною базою інновацій стала місцевість (панський парк “La Roche”), сквер південних декабристів, суворівське джерело в с. Кинашів, садок епархіального жіночого училища, Сошенківський церковний садок. Складність обраної теми зумовила специфіку опрацювання джерельної та історіографічної бази дослідження, яку складають освячуванні писемні джерела, що охоплюють діапазон опублікованих рукописних і архівних спогадів, які містять різнобічну інформацію про М.Д. Леонтовича [1; 7].

Виклад основного матеріалу. Після набуття незалежності Україна стала невід'ємною складовою національного і духовного відродження українсько-

го суспільства, в основу формування ідеології якої було покладено виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій мудрості, духовності. “Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України” (від 16.06.2015 № 641) підкреслює, що національно-патріотичне виховання не повинно прищеплювати учням спостереження світу лише очима власної культури. Важливою домінантою у цьому питанні є об'єднання різних народів, національних і етнічних груп, які проживають на території Поділля, України, довкола ідеї української державності, національного суспільства. Важливим фактором освіти, підвищенням культурного рівня, виховання, екологічного оздоровлення українського суспільства виступає галузь краєзнавства, що виконує важливі науково-пізнавальні функції, тісно взаємодіє з екскурсознавчою, пам'яткоохоронною, природоохоронною роботою і безпосередньо впливає на національну свідомість, на державотворчі історичні процеси.

Свого часу про важливість використання розвитку педагогічного краєзнавства в загальноосвітніх учбових закладах наголошували видатні педагоги В. Баденюк, Г. Гуменюк, П. Іванов, Н. Огієнко. Психологічно-педагогічні аспекти процесу формування творчої особистості, естетичного виховання і розвитку художніх здібностей дитини аналізували вітчизняні та зарубіжні вчені Ю. Бабанський, Б. Ананьєв, А. Маслоу, С. Медник, К. Роджерс, Е. Торранс. Сучасні аспекти проблеми педагогічного краєзнавства продовжують вивчати дослідники Т. Бондаренко, Л. Вовк, Г. Гуменюк, М. Ігнатенко, М. Євтух, Р. Науменко, Т. Цвірова, Г. Поліщук, В. Прокопчук, Т. Самоплавська, В. Матіяш, О. Тімець та ін.

Науковці визнають пріоритетність проблеми у галузі краєзнавства, яка в теорії і практиці залишається не достатньо опрацьованою і, звичайно, відображається на розвитку загалом. Для оптимального розв'язання проблем галузі в освітньому процесі, доцільним буде надбання минулого спроектувати на українську сучасність і проаналізувати педагогічний досвід з історії краю, стану розвитку освіти на регіональній території і попереднього досвіду набутого знаними педагогами краю.

Одним з корифеїв-реформаторів української культури ХХ ст. по праву вважають М.Д. Леонтовича (1877–1921), збереження історичної пам'яті якого є нашим прямим обов'язком перед наступ-

ними поколіннями. Звичайний вчитель з Поділля, залишив у світовому мистецтві неперевершені національні музичні шедеври, а в педагогічному краєзнавстві в синтезі з фольклором цінні інновації спрямовані на гармонійний розвиток особистості в умовах її виховання, навчання та освіти відповідно до суспільних вимог.

Аналіз сучасних педагогічних праць свідчить, що життя і діяльність ушляхетеного композитора були предметом наукових пошуків таких учених, як М. Гордійчук, В. Дяченко, А. Завальнюк, В. Іванов, Л. Іванова, Н. Криль, С. Орфєєв, С. Панкратьєв, Г. Тарасюк. Дослідниками у працях Н. Величко, С. Прощика, Є. Федотова обґрунтовано внесок М.Д. Леонтовича в 37 розробку змісту музичної освіти, доведено значущість творчого доробку для школярів.

Хронологічні межі статті охоплюють роки діяльності вчителя з 1908–1918, 1920–1921 рр. у Тульчині, де краєзнавчою географічною базою інновацій стала місцевість (панський парк “La Roche”), сквер південних декабристів, суворівське джерело в с. Кинашів, садок єпархіального жіночого училища, Сошенківський церковний садок. Складність обраної теми зумовила специфіку опрацювання джерельної та історіографічної бази дослідження, яку складають освячувані писемні джерела, що охоплюють діапазон опублікованих рукописних та архівних спогадів, які містять різнобічну інформацію про М.Д. Леонтовича [1, 7].

Треба віддати належне ґрунтовним результатам наукових досліджень попередників, але наукова новизна доробку базується на підставі архівних джерел й багатьох свідчень сучасників, що розкривають невідомий аспект високого рівня концептуальних педагогічно-краєзнавчих думок педагога, які потребують цілісного осмислення й сьогодення залишаються актуальними, оскільки пошуки нових шляхів і впливу на молодь підкреслюють особливу роль національних витоків, народної музичної творчості, у становленні духовності людини. М.Д. Леонтович і сучасні педагоги, музикознавці є одноставними представниками, які свідчать, що віковічні духовні народні традиції завжди повинні бути надбанням дітей, щоб врятувати їх від безликості й безпам'ятства [14].

Митець зробив сформовані спроби апробації схеми аналізу векторної спрямованості ефективних шляхів у музично-педагогічному краєзнавстві. Основа педагогічних принципів базувалася на підвалинах саме краєзнавчо-фольклорної діяльності за допомогою засобів багатовікової мудрості, духовності українського народу. Означена проблематика випала з контексту дослідників, через відсутність зафіксованих педагогом методичних наповнень у навчальних посібниках, методичних вказівок. Подібного видання відповідних наукових публікацій за життя митця не відбулося через його надмірну

завантаженість в “останньому найпліднішому періоді життя” і непередбаченої загибелі [5, 45].

Доцільним буде нагадати, що у час життя педагога у термінології минулого краєзнавча тема майже не вживалася (у побуті функціонували поняття: позаурочні і позакласні заняття, вечорниці, мандри і мандрівки, подорожі-походи, екскурсії-прогулянки, експедиції, паломницькі тури) [13, 4]. Природно, що подорожі у XIX ст. не можна вважати туризмом у сучасному розумінні, це був його прообраз, ініціаторами якого виступили прогресивні педагоги-просвітителі. Поява перших краєзнавчо-туристичних об'єднань, гуртків, клубів надала особливе значення відродженню і популяризації кращих традицій вітчизняного екскурсознавства. Туризм як одна з функцій педагогіки лише започатковувався і остаточно сформувався зі своєю структурою у другій пол. XX ст. [14, 4]. Для розвитку ціннісних орієнтацій педагог використовує у ту пору функції з педагогічного краєзнавства, не надаючи їм особливого значення.

Становлення М.Д. Леонтовича як педагога відбувалося в умовах: похваллення суспільно-політичного руху, ускладненням революційних подій, національних змагань; зверненням інтелектуальних кіл до духовного відродження та історичного коріння [8, 43]. За Н. Побірченко констатуємо, що дослідницька краєзнавчо-екскурсійна справа базувалася на народній педагогіці, ставши важливим фактором освіти, що підвищувала культурний рівень і рівень виховання екологічно оздоровленого українського суспільства [10]. Основним кредо музиканта стали національний фольклор і важливі педагогічні ідеї народного виховання, необхідний допоміжний фольклорний і краєзнавчий фактори, яким були притаманні: гуманізм, демократизм, народність, особистісно орієнтований підхід, природовідповідність, культуровідповідність, соціальна зумовленість виховання і загальнолюдські цінності. У пошуках інноваційних шляхів майстер спирався на багатовікові витоки українства, пристосовуючи краєзнавчі дослідження до фізіологічних можливостей дитячого організму, в пошуках прийомів і методів гармонійного, духовного та фізичного розвитку маленької людини [6, 164]. На інтуїтивному рівні використовуючи методи педагогічного спостереження та безпосереднього спілкування, учитель помітив, що значному розвитку мислення, допитливості і спостережливості у учнів сприятимуть позакласні подорожі, крайові прогулянки [1, 179–184]. Застосування М.Д. Леонтовичем методу вивчення продуктів діяльності, привело до вектора спрямованості процесу навчання учнів на шлях сформованої активної роботи на все майбутнє життя. Підтвердженням виконання ідеї виховання стало напуття випускникам: “Бажаю вам удачі. Ви йдете на вічне свято і на вічний труд” [6] і появи в майбутньому більш 40

учнів – наслідувачів, педагогів з вищою освітою, серед яких більш половини були вчителі співу [1].

Дитячий національний фольклор – “вихідний матеріал у творчій лабораторії митця”, музичні джерела його різножанрового хорового пісенного репертуару, що століттями стихійно виконував роль самотньої школи, існуючи як частина загальнонаціональної народнопісенної творчості [7, 27]. І цінним постачальником пісенного матеріалу стала допоміжна група ініціативних, відібраних і навчених вихованок, свідчення доведеної бази майстерних здібностей вчителя швидко організувати будь-які музичні колективи за допомогою педагогічних методів бесід, психолого-педагогічного експерименту, вивчення продуктів діяльності [2]. Апостеріорним доказом стали архівні матеріали фіксуючи, що лише для шкільних хорів у музиканта було зроблено понад 500 обробок пісень [12, 18].

Композитор виріс на благодатних культурних народних традиціях, з дитинства цікавився народним життям і музично-культурною спадщиною регіону [6, 72]. В юнацтві інтерес переріс у світогляд, де вектор мотиваційного направлення набув спрямованості гуманістичної ідеології. Донька Галина згадувала: “з радістю здійснював різноманітні прогулянки, відвідував – куточки дикої первозданної природи”, “робив етнографічні екскурсії” [9]. Набутий досвід митець використовував на практиці у процесі розвитку заснованих орієнтацій учнів у сфері музичної педагогіки із застосуванням міжпредметних зв'язків, оскільки їх неможливо сформували в межах лише фахових дисциплін. Ціла низка пісень фольклорно-експедиційного архіву вчителя (у тому числі народно-інтонаційні мелодії пісні, вправи, переспівки), апріорі підтверджує перманентну задіяність музикантом функції регіонального краєзнавства. До останнього дня композитор працював над піснею. Учениця Л. Грабовська писала, що вчитель навіть у 1920 р. записував на лісозаготівлях почуті ним мелодії [7, 26].

Основою побудови культурної спадщини України, за М.Д. Леонтовичем, була сім'я, сімейна моральність, що заснована на почутті спорідненості. У цьому – застава спадкоємності поколінь, поваги до предків, де народні і сімейні традиції з раннього дитинства відігравали основну роль в етичному вихованні, де основною умовою розвитку в родині став *труд*, природний творець духовної спадщини, складової *народної педагогіки*, в основі якої закладене сакральне циклічне повторення *календарного* середовища, багатогранний мега-, макро- і мікросоціальний клімат, сформований за рахунок традицій, звичаїв, обрядів у діяльності і поведінки українців [7, 24]. За М.Д. Леонтовичем, “важка праця” виробила соціальний та культурний досвід середовища різного часового континууму [6, 56], де основним компонентом народного побуту стала творчість,

невід'ємним елементом якої став *фольклор*. Закономірним стало використання педагогічних методів спостереження і вивчення продуктів діяльності при дослідженні процесу особливих форм передачі **традицій, звичаїв, обрядів**, що об'єднували людей в єдину націю, охоплювали сфери побуту, громадського, суспільного та родинного життя, загальнонаціональних, регіональних подій [15]. При тісній співпраці з ученицями на базі краєзнавства вчитель писав: “*придивляючись до життям моїх учнів..., я мав змогу спостерегти*” ... [6, 149]. Осягаючи, що пісня є вираженням душі народу, єдиним засобом спілкування і передачі інформації між поколіннями, М.Д. Леонтович домігся спрощення процесу набуття знань, свідомою стала численна база оброблених композитором **календарних народних піснеспівів** (*колядок, щедрівок, веснянок, гайвок, купальських і жнивварських пісень...*). Вони стали головним чинником розвитку творчої індивідуальності особистості у новаціях митця. Регулярне звертання педагога до подільського календарного обряду з використанням улюблених дітьми в Україні побутових *колядок* (виконуваних під час церковних зимових обрядів Різдва, Пасхи) стали актуальною знахідкою митця [5, 76]. До речі, обрядовий тематично-жанровий блок пісень “Колядки”, “Веснянки” М. Леонтовича протягом 1916 р. першим у київському концертному житті розпочав і виконував хор студентів консерваторії О. Кошиця [5]. Отже, результат таланту музиканта (художньо досконалих на національному підґрунті пісень) отримав гідне продовження.

Володіння М.Д. Леонтовичем музичним мистецтвом педагогічними цінностями відбувалось у процесі: спостереження, аналізу і планування освітнього процесу (інакше не збереглися різні за змістом і характером твори); аналізу дидактичних аспектів уроку музичного мистецтва; застосування методів навчання на позакласних екскурсіях; визначення ефективних засобів навчання і виховання, результатів засвоєння учнями програмного матеріалу, рівня їх вихованості та розвитку; складання конспектів окремих уроків музичного мистецтва за темою з урахуванням ступеня навчання і рівня підготовки учнів; реалізації загальноосвітнього, розвивального і виховного потенціалу музичного матеріалу уроку; вирішення засобами музичного мистецтва завдання морального, культурного, естетичного та гуманістичного виховання учнів; складання сценаріїв позакласної роботи з музичного мистецтва; організації позакласних заходів за складеним планом; а також формування власної професійної спрямованості, розвитку педагогічних здібностей та здатності до аналізу, самооцінки і корекції власної педагогічної діяльності [15, 49].

За науковцем Н. Довгаленко, з'ясовуємо, що в кінці ХХ ст. через значні зміни в українському державному і соціальному бутті вперше почали вико-

нуватися нові невідомі сторінки творчості композитора – 10 духовних колядок з рукописного фонду НБУ ім. В. Вернадського, опублікованих у 1993 р. Духовні колядки виразно відрізняються від обробок народних колядок і щедрівок (хоча обидва варіанти є обробками народної творчості), різниця полягає у запису перших – заснованих на церковних текстах “Богогласників” [4, 40]. Серед збережених духовних колядок ученицями: одночастинна мініатюра “Пречиста Діва”; “Що то за предиво” (1916); церковні шедеври “Дивна новина”, “Ой, в полі, полі” (сестра Олена); “Небо і земля”, “Як на річці” за змістом та стильовими прикметами пов’язані з культовими співами та досконала хорова поема з рисами театральності “Зібралися вражі сили”. Отже, сформовані за кращими традиціями класики релігійні пісні в сучасний час стали ренесансом душі українського народу [12, 137].

Стовсовно *щедрівок* (10 пісень), знайдених завдяки вихованкам училища, звісно, що виконувалися вони в тандемі з автором під час щедрювання по домівках вчителів училища. Серед збережених: “Ой посеред двору”, “Ой там за горою”, “Ой в Львові”, “Ой гордопийний пане господарю”. Задіяний педагогічний метод *спостереження* допомагав пристосуванню учнівства до умов суспільного життя, засвоєння основних елементів соціального досвіду, поліпшенню системи спілкування, накопиченню знань і навичок. Взагалі, згадка позначеного “саявом генія” відомого загалу “Щедрика”, вважається взагалі світовим українським брендом, що талановито розкривав внутрішні виражальні можливості народного епосу [5, 55].

Психологічний оглушливий успіх (колядок, щедрівок, веснянок, гаївок) у підростаючого покоління України виник і увінчався успіхом в результаті цінних концептуальних дослідів митця, який користувався методом *корекції* у комплексі з краєзнавством і соціальними факторами. Леонтович уважав, що: дитина у взаємодії з навколишнім світом стає активною, діяльною істотою, корекція її успадкованих внутрішніх особливостей, природних задатків трансформується у здібності [6, 168]. Фактор *спадковості* сприяв використанню підібраного шкільного календарного репертуару, активній “самостійній зацікавленості” навчання, психологічній трансформації дітей, викликаючи імпровізаційні й артистичні здібності, бажання займатись хоровою, ігровою і хороводною діяльністю, за допомогою комплексної взаємодії елементів, музики, слова і танцю (хореографічних, інсценізаційних) [12, 18]. Педагог писав: “Треба давати їм можливість виявити свою фантазію без усякого впливу вчителя...” [12, 13].

Як педагог, М.Д. Леонтович виконував ще і роль *реабілітолога*, за допомогою психолого-педагогічної комплексної системи, займаючись з дітьми ООП для подолання фізичних відхилень. **Педагогічна**

вихованість і любов до учнів допомогло у частині дітей позбутися дефектів (*фізичних, академічних, соціальних* комплексів). Вчитель домагався уникнення внутрішнього опору, появи у учнів “впевненості у своїх силах”, взагалі уникав незадовільних оцінок. За спогадами Н. Снігурської, з’ясували про випадок позбавлення і подолання психологічного бар’єру при відповіді біля дошки (страх, сльози, елементи заїкання, часова відсутність пам’яті) [1]. Позбавленню низької самооцінки (І. Широцької): “зростом невисока, сідала в першій лавці, ждучи з деяким острахом приходу вчителя” [11, 21]. Завдяки Н. Краєвській отримали інформацію про діяльність позбавлення відсутності слуху: “нас, безголових було у класі таких чоловік шість. Самими “тяжкими” виявились я і Маруся Чекан. В обох зовсім не було слуху... у Миколи Дмитровича вистачало терпіння морочитися з нами. Часто він забирав нас після занять у клас і там годинами терпляче примушував нас брати різні ноти” [6, 52]. Цікаво, що пані Наталя закінчила педагогічний інститут і керувала хором [1].

Своєрідним показником використання соціально-культурної, праксеологічної і аксеологічної функцій краєзнавства стали оброблені музикантом обрядові веснянки – *пісні-ігри* для молодших школярів (більш 20 пісень-ігор). Серед яких: “Женчичок-бренчичок”, “Гра в зайчика”, “Мак”, “Черчик” [16, 67]. Використання педагогічного методу *спостереження* дало змогу М.Д. Леонтовичу розширити репертуар ще для старших учнів, серед яких веснянки, пов’язані з особливостями народного виконання, в яких превалює різна музична наповненість ігрового розважального змісту: “Воротаря”, “Налетіли журавлі”, “Гей у світлиці”, “Ой як, як міленькому постіль слати”, “А в тому саду”. Інші пісні (як то “Червона калина біленько зацвіла...” з ігровими танцювальними рухами мають лише один куплет. Але за науковцем В. Івановим, “решту слів з аналогічним текстом при використанні можна запозичити у відомих збірниках” [7, 40].

Під час проведення вчителем пропедевтичної позаурочної практики учні знайомилися з різнохарактерними обробленими дитячими пісне-іграми, займалися пізнавальною теоретичною і практичною оздоровчою діяльністю на музично-екскурсійних заняттях. У початкових класах під час мандрів учитель, спостерігаючи за процесом, прийшов до висновку необхідності створення рухливого репертуару для більш ефективного заняття з музики. У процесі пропедевтичної позакласної практики різновікові учні самостійно проводили різні ігри у супроводі відповідних пісень на музично-виховних заходах, що сприяло формуванню музично-естетичних здібностей й позитивно впливало на становлення дитячих ціннісних орієнтацій.

Варто зазначити, що *купальським* пісне-іграм пощастило значно менше, бо значна частина загу-

билась у зв'язку з переслідуванням їх церквою (написані на язичне свято Купала). Зафіксовані: “Ой ніхто ж там не бував”, “Ой хто в тому лісі стукає-гукає” і низка однокуплетних: “Купалися лебедята”, “Хвалилася береза” та ін. [9].

Значна кількість *жениварських* також написана в одному куплеті: “Купалися лебедята”, “(Рано) на горі”, “Ходить пава понад (воду)”... [7, 40].

Сучасна програма загального шкільного музичного виховання використовує практично всі твори, оброблені творчим митцем. Численний арсенал обрядових народних творів, за Леонтовичем, повинен постійно вивчатися у кожному класі початкової школи відповідно до пори року. Цікаво, що сучасні педагоги таки через 100 років визнали, що епізодичне вивчення музичного фольклору та обрядових пісень не створює в дитячій уяві глибокого осмислення календарних народних творів і поєднання минулого своєї Батьківщини із сучасністю, а що потрібна сформована система [15, 531]. Отже, тема вимагає подальшого пильного дослідження і остаточного висвітлення науковцями.

Пропонована стаття стала тематичним продовженням перших двох публікацій у збірниках “Молодь і ринок” (VII. 2023) с. 179; ВДПУ ім. М. Коцюбинського № 1 (VIII. 23). На жаль, інновації з фольклорно-педагогічного краєзнавства до теперішнього часу у науково-педагогічній літературі не висвітлювались, ніхто серйозно не поглиблювався у цю галузь діяльності педагога. Трагічна загибель талановитого художника не дала змоги повністю виокремити свій різнобічний талант.

Висновки. Аналіз та узагальнення наведених джерел дають змогу стверджувати, що з позицій аксіології цінні екскурсійні прийоми з педагогічного краєзнавства Миколи Дмитровича були в подальшому перевірені часовим континуумом і масово зросли чисельною кількістю талановитих послідовників – народних артистів, заслужених вчителів та діячів мистецтв УРСР і України (9 постатей) [2], а також діяльності видатних солістів і хористок відомого брендового українського хору О. Кошиця: Вірою Туркало, Антоніною Машкевич, Ніною Гордаш та Софією Гаєвською [1].

Підготовка майбутніх педагогів з музики і співу до професійного саморозвитку, за М.Д. Леонтовичем, неможлива без звернення до цінностей, механізмів перетворення суспільних цінностей на особистісні. Кращим доказом діяльності майстра (за статистикою) служать до 40 вихованців вчителів послідовників з вищою освітою [2, 26]. Серед яких випускники консерваторії: А. Лашкарьова, О. Сусловська, Є. Корніч, Ю. Корніч, О. Лузіна. Сестра Олена Дмитрівна згадувала: “майже кожна друга з учениць, що навчалися у М.Д. Леонтовича згодом стали вчителями з музики” (при церквах, приватних домівках, сімейної форми освіти). Сучасні нащадки

продовжують ідеї прогресивного педагога, працюючи у різних куточках країни, ближнього й далекого зарубіжжя [4, 28–31], їх треба осягнути і прийняти як власну метаморфозу, як спонуку до творення величних світів у душах дітей.

Природно, що у межах статті неможливо глибоко вичерпати всі аспекти впливу педагогічно-краєзнавчої діяльності М.Д. Леонтовича на розвиток творчої індивідуальності учнівства. Не підлягає сумніву, що врахування у цьому контексті краєзнавчо-педагогічного досвіду митця при уважному вивченні може стати вагомим підґрунтям під час складання інтегрованих програм і підручників для сучасної школи, проведення інтегрованих занять і, безумовно, буде досліджено, збагативши у цьому педагогічно-краєзнавчому контексті теорію і практику сучасної вітчизняної музично-педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губаль А.Б. Архів автора: спогади сестри, племінника, учениць М.Д. Леонтовича. Тульчин, 2002.
2. Губаль А.Б. Краєзнавчо-педагогічна діяльність М.Д. Леонтовича. *Молодь і ринок*. 2023. № 5 (213). С. 9–12.
3. Губаль А.Б. Педагогічне краєзнавство як фактор розвитку творчої індивідуальності у спадщині М.Д. Леонтовича. *Мистецтво в культурі сучасності: теорія та практика навчання*. Вінниця, 2023.
4. Довгаленко Н.С. Духовні колядки Д. Леонтовича. *Матеріали до українського музикознавства*. Київ – Кам'янець-Подільський, 2003. Вип. 4.
5. Завальнюк В.Ф. Микола Леонтович. Листи, документи, духовні твори. Вінниця, 2007. 272 с.
6. Іванов В.Ф. Микола Леонтович. Спогади, листи, матеріали. Київ: “Музична Україна”, 1982. 240 с.
7. Іванов В.Ф., Іванова Л.О. Леонтович – збирач народних пісень. Миколаїв – Вінниця, 2007. С. 144.
8. Іванова Л.І. Музично-педагогічна спадщина Миколи Леонтовича: монографія. Миколаїв – Вінниця, 2007. 144 с.
9. Музей-квартира М.Д. Леонтовича. Тульчин. Архіви. 1. Ф. 2. Оп. 1. № 10. Останні спогади доньки Галини Леонтович. Тульчин, 1972. 29 с.
10. Побірченко Н.С. Педагогічне краєзнавство: теоретико-методологічний аспект. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. Умань, 2009. Вип. 1.
11. Порожня А. “З поживклих сторінок. Архіви”. Тульчин, 2015. 48 с.
12. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти. Тернопіль, 2023. 640 с.
13. Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні: навч. посіб. Київ, 1995 с.
14. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів вищ. пед. закл. освіти. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2002. 192 с.
15. Фрицюк В.А., Акімова О.В. Аксіологічні аспекти дослідження проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. Вінниця, 2021. Вип. 65. С. 46–50.
16. Щегельський В. Народна “Гра в зайчика”: її обробка М. Леонтовичем і текстові варіанти з Поділля. *Мате-*

ріали до українського мистецтвознавства. Микола Леонтович і сучасна освіта та культура (до 125-річчя від дня народження) : зб. наук. пр. Київ, 2003. Вип. 4. С. 67–71.

REFERENCES

1. Hubal, A.B. (2002). Arkhiv avtora: spohady sestry, plemynnyka, uchenyts M.D. Leontovycha [Author's archive: memories of sister, nephew, students of M.D. Leontovycha]. Tulchyn. [in Ukrainian].
2. Hubal, A.B. (2023). Kraieznavcho-pedahohichna diialnist M.D. Leontovycha [Local history and pedagogical activities of M.D. Leontovych]. *Youth and the market*. No. 5 (2013). pp. 9–12. [in Ukrainian].
3. Hubal, A.B. (2023). Pedahohichne kraieznavstvo yak faktor rozvytku tvorchoi individualnosti u spadshchyni M.D. Leontovycha [Pedagogical local studies as a factor in the development of creative individuality in the legacy of M.D. Leontovych]. *Art in the culture of modernity: theory and practice of teaching*. Vinnytsia. [in Ukrainian].
4. Dovgalenko, N.S. (2003). Dukhovni koliadky D. Leontovycha [Spiritual carols of D. Leontovych]. *Materials for Ukrainian musicology*. Vol. 4. Kyiv – Kamianets-Podilskiy. [in Ukrainian].
5. Zavalnyuk, V.F. (2007). Mykola Leontovych. Lysty, dokumenty, dukhovni tvory [Mykola Leontovych. Letters, documents, spiritual works]. Vinnytsia, 272 p. [in Ukrainian].
6. Ivanov, V.F. (1982). Mykola Leontovych. Spohady, lysty, materialy [Mykola Leontovych. Memories, letters, materials]. Kyiv, 240 p. [in Ukrainian].
7. Ivanov, V.F. & Ivanova, L.O. (2007). Leontovych – zbyrach narodnykh pisen [Leontovych – a collector of folk songs]. Mykolaiv – Vinnytsia, 144 p. [in Ukrainian].
8. Ivanova, L.I. (2007). Muzychno-pedahohichna spadshchyna Mykoly Leontovych [Musical and pedagogical heritage of Mykola Leontovych: monograph]. Mykolaiv – Vinnytsia, 144 p. [in Ukrainian].
9. Muzei-kvartyr M.D. Leontovycha. Tulchyn. Arkhivy [Museum-apartment of M.D. Leontovich Tulchyn Archives].

No. 10. Last memories of daughter Halyna Leontovych. Tulchyn, 1972. 29 p. [in Ukrainian].

10. Pobirchenko, N.S. (2009). Pedahohichne kraieznavstvo: teoretyko-metodolohichni aspekt [Pedagogical regional studies: theoretical and methodological aspect]. *Pedagogical science: history, theory, practice, development trends*. No. 1. Uman. [in Ukrainian].

11. Porozhnyia, A. (2015). Z pozhovklykh storinok. Arkhivy [From yellowed pages. Archives]. Tulchyn, 48 p. [in Ukrainian].

12. Rostovsky, O.Ya. (2023). Teoriia i metodyka muzychnoi osvity [Theory and methodology of music education]. Ternopil, 640 p. [in Ukrainian].

13. Fedorchenko, V.K. & Dyorova, T.A. Istoriiia turzmy v Ukraini [History of tourism in Ukraine]. *Education manual*. Kyiv, 195 p. [in Ukrainian].

14. Fitzula, M.M. (2002). Pedahohika: navch. posib. dla studentiv vyshch. pedah. zakl. osvity [Pedagogy: Education. Manual for university students teacher closing Education]. Ternopil, 192 p. [in Ukrainian].

15. Frytsiuk, V.A. & Akimova, O.V. (2021). Aksiolohichni aspekty doslidzhennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Axiological aspects of the study of the problem of professional self-development of future music teachers]. *The Scientific Issues of Vinnytsia State M. Kotsyubynskiy Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology*, Vol. 65. Vinnytsia, 282 p. [in Ukrainian].

16. Shchegelskyi, V. (2003). Narodna "Hra v zaichyka": yii obrobka M. Leontovychem i tekstovi varianty z Podillia [Folk "The Bunny Game": its processing by M. Leontovych and text variants from Podillia]. *Materials for Ukrainian art history. Mykola Leontovych and modern education and culture (to the 125th anniversary of his birth)*, Vol. 4. Kyiv, 103 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.09.2023

“В силу самої своєї природи наука і логічне мислення ніколи не здатні судити, що можливо, а що – ні. Їх єдине призначення – пояснювати те, що було зафіксовано досвідом і спостереженнями”.

Рудольф Штайнер
австрійський вчений, філософ

“Прагнення до нового – перша потреба людської уяви”.

Стендаль
французький письменник

“Для вченої й освіченої людини жити – значить мислити”.

Квінт Цицерон
давньоримський оратор, політик

“Не важливо з якою швидкістю ти рухаєшся до своєї мети, головне не зупинятися”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

УДК 378.37.01/.09

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291110>

Чжао Жуйсюе, аспірантка кафедри музикознавства
та методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Валентина Водяна, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Людмила Щур, кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Анатолій Баньковський, заслужений працівник культури України,
доцент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Ірина Машталер, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
кафедри теоретичних основ та методики фізичного виховання
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Тетяна Солонинка, керівник та головний хореограф
Тернопільської танцювальної школи "Т.С."

**ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ФОРМУВАННІ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
ЗАСОБАМИ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА**

У контексті завдань вищої мистецької та педагогічної освіти естетична компетентність є центральною фаховою характеристикою педагога. Мета статті полягає в теоретичному окресленні загального потенціалу використання цифрових технологій у формуванні естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографічного мистецтва. Наголошено на спрямованості фахової підготовки майбутніх педагогів хореографічного мистецтва на подальше художньо-естетичне виховання учнів. Естетично пережитий мистецький досвід індивіда категоризовано як вагому підвалину формування естетичної компетентності. Для сучасного вивчення хореографії цифрові технології – компенсаторний механізм наповнення індивідуального естетичного досвіду, формування мистецького континууму без кордонів та з урахуванням історії і тенденцій сучасної хореографії, що наднажливо для естетичної компетенції.

***Ключові слова:** освіта; вища освіта; вища школа; здобувачі освіти; професійна підготовка; професійна компетентність; компетенція; цифрові технології; танець; комунікація.*

Літ. 15.

Zhao Ruixue, Postgraduate Student of the Musicology and
Methodology of Musical Art Department,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Valentyna Vodiana, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Musicology and Methodology of Musical Art Department,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Liudmyla Shchur, (Study of Art), Associate Professor of the
Musicology and Methodology of Musical Art Department,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Anatolii Bankovskiy, Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor of the
Musicology and Methodology of Musical Art Department,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Iryna Mashtaler, Ph.D. (Physical Education and Sports), Associate Professor of the
Theoretical Foundations and Methods Physical Education Department,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Tetiana Solonynka, Head and Chief Choreographer of
the Dance School "T.S." in Ternopil

**APPLICATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION
OF AESTHETIC COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS USING CHOREOGRAPHIC ART**

In the context of the tasks of higher art and pedagogical education, aesthetic competence is an important professional characteristic, thanks to which the personal outlook of the teacher is outlined, his ability to comprehend, evaluate and construct

an aesthetically valuable and creatively interpreted cultural space. The purpose of the article is to theoretically outline the general potential of using digital technologies in shaping the aesthetic competence of future teachers by means of choreographic art. Emphasis is placed on the professional training of future teachers of choreographic art aimed at the further artistic and aesthetic education of students. However, the quality of pedagogical influence depends on the level of formation of basic aesthetic concepts in the structure of the professional orientation of the applicant of the choreographic specialty. Aesthetically experienced artistic experience of an individual is categorized as a strong basis for the formation of aesthetic competence. Aspects of the aesthetic competence of the future teacher of choreographic art are singled out. Emphasis is also placed on the two-vector nature of all aspects of aesthetic competence. By this is meant the imperative need for the formation of the aesthetic competence of the choreography teacher himself to be able to constructively influence the aesthetic experience of students with the aim of teaching choreography not as a set of movements, but as an art to transmit the beautiful by means of a harmonious and original combination of movement, plastics, the unity of body movements, music, space, expressiveness and interpretation, costumes and visual effects, group dynamics, etc. Not on the basis of compilation, but on the basis of creative synergy, supported by professional knowledge of the theory and practice of choreography. For the modern study of choreography, digital technologies are of great importance. This is a compensatory mechanism for filling individual aesthetic experience, forming an artistic continuum without borders and taking into account the history and trends of modern choreography. The directions of using digital resources for the formation of aesthetic competence in practical and theoretical planes are outlined. A brief overview of digital resources for aesthetic competence in choreography is provided. Further research on the topic is recommended to be organized on an empirical and experimental level.

Keywords: education; higher education; higher school; education seekers; professional training; professional competence; competence; digital technologies; dance; communication.

Постановка проблеми. На сьогодні однією з умов підвищення якості освіти, за нормативними освітніми документами, є забезпечення цілісного та різнобічного розвитку особистості, чого неможливо досягти без урахування потреб естетичного розвитку. Зокрема, у межах 10 ключових компетентностей, зазначених у Концепції НУШ, естетична компетентність артикулюється через обізнаність і самовираження у сфері культури, що практично корелюється зі здатністю до розуміння мистецьких творів, формування індивідуальних мистецьких смаків, самостійного вираження ідей, досвіду й почуттів за допомогою мистецтва. Важливим її аспектом, який має безпосередній зв'язок із онтологічною парадигмою хореографічного мистецтва, є мета формувати глибоке й цілісне усвідомлення концептів національної самобутності, самоідентифікації, однак з одночасним формуванням доброзичливого й толерантного ставлення до культурного розмаїття в сучасному глобалізованому світі. У Законі України “Про вищу освіту”, за аналогією, дослівно не згадується естетична компетенція, проте її зміст розкривається через завдання вищів зберігати та примножувати моральні й культурні цінності, досягнення суспільства, підвищувати культурний рівень громадян, налагоджувати міжнародні зв'язки та провадити міжнародну діяльність у галузі мистецтва й культури [2].

Отже, у контексті педагогічної фахової підготовки естетична компетентність має як сьогоденну, так і віддалену перспективу. По-перше, вона є запорукою формування багатогранно освіченої сучасної людини, невід'ємною складовою спеціалізованої професійної підготовки хореографів і здобувачів інших мистецьких спеціальностей, складовою освітньо-професійних програм котрих є хореографічне мистецтво, пластика й суміжні дисципліни. По-друге, належно сформована естетична компе-

тентність нинішніх здобувачів ЗВО – фундамент для формування випускником ЗВО у своїх учнів почуття прекрасного. Тому важливо не тільки досягти результату у формуванні засобами хореографічного мистецтва естетичної компетентності майбутніх педагогів, але й на методико-практичному рівні навчити алгоритму формування естетичної компетентності в учнів різних вікових категорій. Зокрема, через релевантне використання цифрових технологій.

Наразі вважаємо недоліком той факт, що як у загальних нормативних документах, так і в Стандарті вищої освіти України, який для спеціальності “Хореографія” для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти було затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки № 358 від 04 березня 2020 р., немає прямих вказівок на естетичну компетентність. Так само нема їх у Стандарті вищої освіти для спеціальності 014 “Середня освіта” (21.09.2021 р., № 1003), у межах якої визначається хореографія як предметна спеціальність / спеціалізація.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі концепт естетичної компетентності тлумачиться з деякими відмінностями залежно від сфери використання цього поняття (культурологія, психологія, педагогіка тощо) [4–5; 13]. Універсальним вважаємо визначення естетичної компетентності як інтегральної особистісної сутності (складного цілого на основі знань, умінь і навичок), що детермінується через здатність до сприймання, оцінювання й усвідомлення прекрасного, джерелами якого є повсякденне життя, природи, мистецтво [1; 4]. Естетичною компетентністю забезпечується змога естетичного освоєння дійсності за законами прекрасного, завдяки його адаптації і самореалізації в соціумі [1].

Аксіоматичним є те, що майбутні вчителі хорео-

графічного мистецтва мають не лише оволодіти основами педагогічної майстерності, а й бути пропагандистами естетичної культури. Тому концепція професійно-естетичної підготовки майбутнього вчителя хореографічного мистецтва сьогодні має особливу потребу у виявленні можливостей її формування в контексті процесу здобуття вищої освіти [6–8; 10].

Спеціальних праць, у яких би розглядалися ґрунтовно та в триєдиності концепти “цифрові технології” – “естетична компетентність” – “хореографічне мистецтво”, у вітчизняній науковій літературі нами не було знайдено. Пошук іноземних праць за вказаною тріадою так само не мав значного успіху. Однак ці поняття актуалізуються в працях таких авторів, як Чжау Жуйсюе [4–8], Е. Гьюїтт [12], О. Башкир, О. Жукова та Б. Юн [9], К. Дарда та Е. Кросс [11], Т. Сердюк [3], С. Твердохліб [15], Ф. Саґасті [14] та інші.

Зокрема, у науковій студії К. Дарда та Е. Кросс [11] досліджено дискусійне питання впливу штучного інтелекту на культуру людини або ж створення ним власної культури (культура штучного інтелекту). Доречно до теми поточної статті сказано, що з розвитком штучного інтелекту й машинного навчання мистецька творчість виходить на рівень нових можливостей і складності. Виникає глобальне питання, як оцінювати таке мистецтво. І поки що проблема не має остаточного розв’язання, однак, вважаємо, є сенс потенціал штучного інтелекту, який теж належить до цифрових технологій, інтегрувати до навчального процесу хоча б для того, щоб не дистанціюватись від явища об’єктивної дійсності. А вже з якими творчо-дидактичними конотаціями, то це питання дещо іншого кола проблематики. К. Дарда та Е. Кросс [11] дослідили упередження щодо комп’ютерної танцювальної хореографії, а також вплив досвіду та попередніх переконань щодо походження мистецької творчості. Розвідки на кшталт таких актуалізують назрілі з цифровізацією питання емпіричної естетики, штучного інтелекту, соціального пізнання та нейронауки.

До питання художньо-естетичного досвіду, що має унікальну структуру, компонентами якої є когнітивний, аксіологічний та праксеологічний підходи, які проявляються через художньо-естетичну діяльність індивіда, звертається Т. Сердюк. На рівні професійної підготовки хореографів це вимагає розробити відповідне навчально-методичне забезпечення, засноване на інноваційних формах навчання, що імплементується, зокрема, почерговістю методик мультимедійного навчання, синтетичною драматизацією та опорно-методичними картами постановочної роботи [3]. С. Твердохліб [15] комплексно розглядає проблему професійної підготовки майбутніх учителів-хореографів в умовах ЗВО щодо аспекту формування їх інтерпретаційної компетентності, але

побіжно згадуючи також естетичну компетентність. Доведено, що реалізація педагогічних умов зумовлює чинники, які забезпечують актуалізацію професійного потенціалу хореографічної підготовки майбутніх учителів хореографії, формування відповідних знань, умінь, навичок і здібностей, що базуються на інтегративно-естетичній сутності мистецтва.

У комплексі педагогічних умов одним із пріоритетних напрямів професійної підготовки майбутнього вчителя хореографії визнано впровадження інтерактивних технологій, інноваційних методів навчання, впровадження прийомів моделювання фрагментів хореографічного заняття та мікровикладання, принципів художньої аналогії, художнього перекладу, танцювального симфонізму, специфічного контрапунктного поєднання звуку і рухів тощо, які доречно реалізовувати, зокрема, крізь призму застосування цифрових технологій [14; 15].

Аналіз літератури підтвердив брак наукових праць щодо центральних концептів, які винесені у заголовок та ключові слова пропонованої розвідки, у якій синергійно розглядаються питання взаємодії діджитал-можливостей задля формування естетичних компетенцій майбутніх педагогів-хореографів.

Мета статті – теоретично окреслити загальний потенціал використання цифрових технологій у формуванні естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографічного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Спеціальність педагога хореографічного мистецтва, згідно з кваліфікаційною характеристикою, спрямована на художньо-естетичне виховання учнів, яке слугує соціалізації особистості через пізнання нею світу людської цивілізації, а також самоусвідомлення та самосвідомості. Хореографія знайомить студентів із різними дисциплінами, зокрема балетом, малими (хореографічною мініатюрою) та великими (ансамблевий танець) музично-танцювальними й розважальними формами хореографії, ритмікою, пластикою та ін. Зміст предмету “Хореографічне мистецтво” націлений формувати сприйняття та вивчення творів хореографії, розвиток творчого ставлення до довкілля та творчості інших індивідів. Заняття хореографією: а) сприяють естетичному сприйняттю світу; б) формують уміння спостерігати красу; в) вчать розрізняти естетичні явища в дійсності й аналізувати хореографічні композиції і твори мистецтва загалом; г) формують активне естетичне ставлення до дійсності, спрямовуючи їх на аналіз та класифікацію; д) навчають застосовувати художні вміння на практиці в процесі навчання, праці та соціальної активності. Основна мета хореографічного мистецтва в доуніверситетській освіті полягає не тільки в тому, щоб ознайомити учнів з хореографічними творами, а радше розвивати їхню духовність, здатність бачити й цінувати красу в мистецтві та житті загалом. Хореографічне мистецтво не лише формує естетич-

ний ідеал, а й розвиває творчі здібності, поєднуючи в собі якості естетичного смаку, сприйняття прекрасного, розуміння і творчості, інтенсивного впливу на інтелектуальну, емоційно-вольову сферу представників молодих поколінь.

Естетична компетентність є важливою складовою професійної підготовки майбутнього педагога, особливо для вчителів мистецтва, музики, літератури, а також тих, хто працює з мистецтвом і культурою взагалі. Естетична компетентність охоплює розуміння і розвиток естетичних здібностей та сприйняття, які допомагають педагогу в ефективному викладанні й вихованні. Вагомою підвалиною формування естетичної компетентності є естетично пережитий мистецький досвід індивіда, який за своєю природою обмежений в плані здобуття власного практичного досвіду (активного, пасивного), особливо з огляду на постковідну епоху, а тепер і повномасштабну війну. У такому разі цифрові технології є компенсаторним інструментом для збагачення передусім пасивного мистецького досвіду через переживання естетичного захоплення, естетичної оцінки й естетичних емоцій. Тому естетичний досвід як передумова формування естетичної компетентності є результатом ставлення особистості до навколишнього середовища та має додатковий соціальний контекст, будучи результатом чуттєвого сприйняття, емоційних реакцій і особистісного значення.

З медичної точки зору вчені змогли пояснити фізіологічні підстави для естетичного досвіду на основі неврологічних досліджень, що проводилися протягом більш ніж 20 років [14]. Окрім фізіологічних механізмів і реакцій, а також соціального контексту, повноцінне естетичне переживання потребує більш складних форм мислення. Складність побудови естетичного досвіду відображає у такий спосіб комплексну природу естетичної компетентності педагога, яка, крім естетичного досвіду як фундаментального і зумовлювального чинника, охоплює низку інших компонентів.

Аспектами естетичної компетентності майбутнього педагога хореографічного мистецтва є:

- кваліфіковане, усвідомлене (на протипагу інтуїтивно-абстрактному) розуміння естетичних понять: майбутній педагог мистецького спрямування повинен дбати про первинне формування та розвиток окресленого уявлення про такі поняття краси, гармонії, виразності, стилю тощо, а також уміти пояснити їх своїм учням засобами власне танцю і з використанням суміжних видів мистецтва;

- навички аналізу та оцінювання мистецьких творів: педагог має бути спроможний аналізувати й оцінювати мистецькі твори (картини, музику, літературу, театральні постановки тощо), але передусім – хореографічні композиції як власну предметну галузь;

- розвиток власних творчих навичок та умінь розвивати їх в учнів, сприяючи розвитку їх творчих здібностей, заохочуючи до власного творчого вираження через хореографічне мистецтво, залучення до співтворчості;

- інтеграція естетичних аспектів у навчання, використання компаративних та інтермедіальних зв'язів, практикування прекрасного завдяки бесідам про онтологію та аксіологію прекрасного й під час спільного створення, виконання хореографічних композицій, а також ретельного аналізу за категоріями “прекрасне”/“потворне” чужих танцювальних постановок, а відтепер і композицій, створених штучним інтелектом;

- розвиток емоційного й ціннісного сприйняття хореографічних творів.

З окресленого чітко проглядається двовекторний характер усіх аспектів естетичної компетентності: кожен із яких спрямований, по-перше, на самого майбутнього педагога, а по-друге, на його професійну здатність навчати й прищеплювати почуття прекрасного через власне хореографію та міжмистецькі студії й багатство естетичного досвіду, як і вміло застосований алгоритм методичного управління процесом навчання хореографії.

Вище йшлося про компенсаторну функцію цифрових технологій для збагачення естетичного, зокрема хореографічного, досвіду здобувачів освіти. Тут варто наголосити на плюралістичності напрямів застосування цифрових технологій у навчанні хореографічного мистецтва зі специфічною метою формування естетичної компетентності. Цифрові технології є ресурсом як пасивно-рецептивної, так і активно-творчої роботи у галузі хореографії. Через візуальну природу танцю передавати його будь-як інакше, окрім візуальних ІКТ (за допомогою відео, обмежено – фото), неможливо. Трансляція хореографічних творів засобами медіа є способом фіксації творчо-танцювального естетичного переживання з можливістю його подальшої творчої інтерпретації.

Основними напрямками застосування цифрових технологій для формування естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографії є:

1) мультимедійні засоби для вивчення техніки й естетики хореографічного мистецтва через аналіз на предмет естетичності чужого хореографічного досвіду (наприклад, аналіз відео- та фотоконтенту за хореографічними творами, перегляд та опрацювання хореографічних постановок від розважального до академічного спектру із застосування прийомів хореографічної критики);

2) використання віртуальної реальності (в одній з найновіших форм – моделювання хореографічних творів засобами штучного інтелекту) для розвитку естетичного сприйняття хореографії як мистецтва;

3) використання цифрових технологій для організації дистанційного навчання хореографії, само-

стійної роботи здобувачів та виконання творчих проєктів;

4) медійні засоби як спосіб залучати до формування естетики танцю в здобувачів українських вишів хореографів з-за кордону чи геолокаційно віддалених українських хореографів;

5) використання інтерактивних додатків та веб-платформ для вивчення історії хореографічного мистецтва, формування теоретичної бази для аналізу творів хореографії з позицій прекрасного, онлайн-навчання танцювального мистецтва через освітні застосунки (напр., Dance Masterclass, Steezy, Dancefitme, Dancemaker, Vibz: dance tutorials, Dance Vision, DanceStudio-Pro Portal та ін. з доступних у Play Market) та мистецькі вебресурси (опанування танцювального цифрового мистецтва, танцювальної фотографії, відпрацювання танцювальних поз);

6) використання ресурсів зі сторінок відомих хореографів для глибшого розуміння національних та світових, трансконтинентальних тенденцій сучасної хореографії з позицій концептуалізації прекрасного (Олена Шоптенко, Олена Коляденко, Євген Кот, Руслан Баранов, Христина Шишкарьова, Антон Овчинников та ін.; Шон Бенкхед, Джакель Найт, Перріс Гебель, Крістофер Скотт, Іен Іствуд, Кайл Ханагамі, Браян Пуспос, Рі Хата, Кеоне Мадрид, Чарм Ла'Донна, Марта Грем, Елвін Ейлі та ін.);

7) використання цифрових технологій для набуття кваліфікації будувати фаховий дискурс про мистецтво танцю, його історичну та сучасну постмодерну чи метамодерну естетику (наприклад, YouTube-канали: Tate (Велика Британія), Arthur Marques, YouDance, Michael Blackwood Productions; сторінки Juilliard School of Dance (США), Millennium Dance Complex (США), Académie des Arts Chorégraphiques (Франція), 1Million Dance Studio (Південна Корея), Pineapple Dance Studios (Велика Британія).

Висновки. Отже, релевантне й системне використання цифрових технологій для навчання естетики хореографії має значний потенціал масштабування естетичного досвіду здобувачів спеціальностей на перетині педагогіки та хореографії. Естетичний досвід, який є передумовою формування естетичної компетенції, завдяки цифровим технологіям не обмежується кордонами і має адекватне візуальне втілення завдяки можливостям цифрових технологій фіксувати та передавати твори хореографічного мистецтва. Власне, застосування цифрових технологій – це більше не перевага, а умова фахової підготовки здобувачів спеціальностей, дотичних до хореографії.

Творча, естетично розвинута, культурологічно обізнана та предметно кваліфікована особистість майбутнього викладача хореографічного мистецтва є метою ЗВО, у яких готують фахівців із хореографічного мистецтва. Утім, саме без естетичної компетентності неможливо розв'язати завдання всебічного і гармонійного розвитку особистості педагога

хореографії, його вміння взаємодіяти з майбутніми учнями в мистецькому полі хореографії на всіх потрібних рівнях педагогічної інтеракції.

Подальші студії із зазначеного в цій статті тематичного напрямку мають стосуватися дослідження практичних можливостей застосування цифрових технологій для формування естетичної компетентності майбутніх педагогів засобами хореографічного мистецтва, зокрема, в емпіричному плані (на основі інтерв'ювання і формувального експерименту).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кара А. Сутнісні характеристики феномену “естетична компетентність особистості”. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2019. Вип. 32. С. 81–86.

2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 15.08.2023)

3. Сердюк Т.І. Художньо-естетична школа майбутніх учителів хореографії: формування досвіду: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. 273 с.

4. Чжао Жуйсюе, Водяна В.О. Аналіз структурних компонентів естетичної компетентності майбутніх педагогів. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в XXI столітті*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Біла Церква, 30 березня 2023 р.). Біла Церква: ЦФЕНД, 2023. С. 22–24.

5. Чжао Жуйсюе. Естетична компетентність майбутніх педагогів: філософсько-педагогічні аспекти. *Молодь і ринок*. 2022. № 6 (204). С. 176–182.

6. Чжао Жуйсюе. Організація художньо-творчої діяльності майбутніх педагогів як умова формування їх естетичної компетентності. *Теорія та практика мистецької освіти у цивілізаційних викликах сьогодення*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич: ДДПУ ім. Івана Франка, 2023. С. 88–92.

7. Чжао Жуйсюе. Проблема мотивації майбутніх педагогів у формуванні їх естетичної компетентності. *Молодь і ринок*. 2023. № 6 (204). С. 173–177.

8. Чжао Жуйсюе. Формування естетичної компетентності майбутніх педагогів як невід'ємна складова їх фахової підготовки. *Сучасний рух науки*: тези доп. XII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 1–2 квітня 2021 р. Дніпро, Україна, 2021. Т. 2. С. 455–458.

9. Bashkir O., Zhukova O., Yun B. The Competence Paradigm of the Future Teacher of Choreography: the Experience of the PRC. *Professional Education: Methodology, Theory and Technologies*. 2022. Vol. 16. P. 43–58.

10. Dan Y., Wu Ch., Yang M. Development and Validation of the Aesthetic Competence Scale. *Advance*. 2021. Preprint. <http://dx.doi.org/10.31124/advance.17075180>

11. Darda K.M., Cross, E.S. The computer, a choreographer? Aesthetic responses to computer-generated dance choreography. *Heliyon*. 2023. Vol. 9. E. 12750.

12. Hewitt A. *Social Choreography: Ideology as Performance in Dance and Everyday Movement*. Durham: Duke University Press, 2005. 261 p.

13. Jian L. Aesthetic competence of a modern teacher of art disciplines. Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel: the way to integration. *Ariel*. 2017. Issue № 8. P. 149–153.

14. Sagasti F. Information technology and the arts: the evolution of computer choreography during the last half century. *Dance Chronicle*. 2019. Vol. 42 (1). P. 1–52.

15. Tverdokhlib S.S. Pedagogical conditions for the formation of interpretive competence of future choreography teachers in the process of professional training. *Mistectvo ta Osvita/Arts & Education*. 2020. Vol. 4. P. 57–62.

REFERENCES

1. Karam, A. (2019). Sutnisni kharakterystyky fenomenu “estetichna kompetentnist osobystosti” [Essential characteristics of the phenomenon “aesthetic competence of the individual”]. *Pedagogical education: Theory and practice. Psychology. Pedagogy*, Issue 32, pp. 81–86. [in Ukrainian].

2. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII [On higher education: Law of Ukraine dated July 1, 2014 No. 1556-VII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

3. Serdiuk, T.I. (2011). Khudozhno-estetichna shkola maibutnikh uchyteliv khoreohrafii: formuvannia dosvidu: monohrafiia [Artistic and aesthetic school of future teachers of choreography: formation of experience: monograph]. Donetsk, 273 p. [in Ukrainian].

4. Chzhao Zhuiciue, Vodiana, V.O. (2023). Analiz strukturnykh komponentiv estetichnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv [Analysis of structural components of aesthetic competence of future teachers]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky, osvity, tekhnolohii ta suspilstva v XXI stolitti: zbimyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Problems and prospects of the development of science, education, technology and society in the 21st century: a collection of abstracts of reports of the international scientific and practical conference* (Bila Tserkva, 30 bereznia 2023 r.). Bila Tserkva: TsFEND. pp. 22–24. [in Ukrainian].

5. Chzhao Zhuiciue (2022). Estetichna kompetentnist maibutnikh pedahohiv: filosofsko-pedahohichni aspekty [Aesthetic competence of future teachers: philosophical and pedagogical aspects]. *Youth & market*, No. 6 (204), pp. 176–182. [in Ukrainian].

6. Chzhao Zhuiciue. (2023). Orhanizatsiia khudozhno-tvorchoi diialnosti maibutnikh pedahohiv yak umova formuvannia yikh estetichnoi kompetentnosti [Organization of artistic and creative activity of future teachers as a condition for the formation of their aesthetic competence]. *Teoriia ta praktyka mystetskoï edukatsii u tsyvilizatsiïnykh vyklykakh sohodennia: materialy VII Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi*

konferentsii – *Theory and practice of art education in today's civilizational challenges: materials of the VII International Scientific and Practical Conference*. Drohobych, pp. 88–92. [in Ukrainian].

7. Chzhao Zhuiciue (2023). Problema motyvatsii maibutnikh pedahohiv u formuvanni yikh estetichnoi kompetentnosti [The problem of motivation of future teachers in the formation of their aesthetic competence]. *Youth & market*, No. 6, pp. 173–177. [in Ukrainian].

8. Chzhao Zhuiciue (2021). Formuvannia estetichnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv yak nevidiemna skladova yikh fakhovoi pidhotovky [Formation of aesthetic competence of future teachers as an integral component of their professional training]. *Suchasnyi rukh nauky: tezy dop. XII mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii – Modern movement of science: theses add. XII International Scientific and Practical Internet Conference*, 1–2 April 2021. Dnipro, Vol. 2. pp. 455–458. [in Ukrainian].

9. Bashkir, O., Zhukova, O. & Yun, B. (2022). The Competence Paradigm of the Future Teacher of Choreography: the Experience of the PRC. *Professional Education: Methodology, Theory and Technologies*, No. 16, pp. 43–58. [in English].

10. Dan, Y., Wu, Ch. & Yang, M. (2021). Development and Validation of the Aesthetic Competence Scale. *Advance*. Preprint. DOI: <http://dx.doi.org/10.31124/advance.17075180> [in English].

11. Darda, K.M. & Cross, E.S. (2023). The computer, a choreographer? Aesthetic responses to computer-generated dance choreography. *Heliyon*, Vol. 9. E. 12750. [in English].

12. Hewitt, A. (2005). *Social Choreography: Ideology as Performance in Dance and Everyday Movement* Duke University Press. Performing Arts. [in English].

13. Liu Jian (2017). Aesthetic competence of a modern teacher of art disciplines. Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel: the way to integration. *Ariel*, 8, pp. 149–153. [in English].

14. Sagasti, F. (2019). Information technology and the arts: the evolution of computer choreography during the last half century. *Dance Chronicle*, No. 42 (1), pp. 1–52. [in English].

15. Tverdokhlib, S.S. (2020). Pedagogical conditions for the formation of interpretive competence of future choreography teachers in the process of professional training. *Mistectvo ta Osvita/Arts & Education*, No. 4, pp. 57–62. [in English].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2023

“Нічого нового в цьому світі неможливо знайти або вигадати, адже всі народжені часточки життя споріднені між собою”.

Піфагор
давньогрецький філософ

“Майбутнє повинно бути закладене в сьогодні. Це називається планом. Без нього ніщо у світі не може бути гарним”.

Георг Крістоф Ліхтенберг
німецький вчений

УДК 378.011.3-057.175:34

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287681>

Наталія Чубінська, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
Андрій Скочиляс, аспірант кафедри
педагогіки та інноваційної освіти
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається проблема обґрунтування педагогічної умови формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти. Стверджується, що правова освіта має тенденцію до актуалізації з огляду на процеси розвитку суспільства та його руху у бік демократизації і глобалізації. Визначається, що правова компетентність належить до ключових, найголовніших якостей молоді людини і полягає у здатності активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки в умовах розвитку демократичного суспільства.

Ключові слова: професійна майстерність; педагогічні умови; викладачі; правові дисципліни; середовище закладу вищої освіти.

Лім. 10.

Nataliia Chubinska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Pedagogy and Innovative Education Departmen,
Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University
Andrii Skochylyas, Postgraduate Student of the Pedagogy
and Innovative Education Departmen,
Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF LEGAL DISCIPLINE TEACHERS IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION ENVIRONMENT

The article deals with the issue of justifying the pedagogical conditions for the formation of professional competence of teachers of legal disciplines in the environment of a higher education institution. It is argued that legal education tends to be updated in line with the processes of the development of the society and its movement towards democratization and globalization. The legal competence is determined to be one of the key qualities of a young person and lies in the ability to actively, responsibly, and effectively exercise civil rights and fulfill duties in the context of the development of a democratic society.

The emphasis is placed on the fact that today the most important task of legal education is the formation of self-awareness of children and young people, their ability to navigate in various socio-legal situations and make decisions that would correspond to both their own and national interests.

The question of forming professional mastery of education seekers and teachers of legal disciplines in the fields of a higher education institution is actively discussed by modern scholars. For example, contemporary researchers note that one of the main goals of national pedagogy is to cultivate respect for the Constitution, legislation, and state symbols; to raise awareness of the interconnection between the ideas of freedom, rights, and civic responsibility.

In the context of today's realities, new tasks are outlined for the formation of professional mastery of teachers of legal disciplines in the environment of a higher education institution, determined by the new social order. These include: shaping the legal worldview of teachers of legal disciplines in its national and global dimensions; developing the ability of all citizens to act within the framework of the law, properly respond to violations of their rights, and defend them; developing a new strategy of pedagogical interaction in the environment of a higher education institution; searching for effective forms and methods of forming professional competence of teachers of legal disciplines; studying the global experience of forming professional competence of teachers of legal disciplines in the environment of a higher education institution, and so on.

Keywords: professional competence; pedagogical conditions; teachers; legal disciplines; higher education institution environment.

Постановка проблеми. Важливою складовою становлення особистості та розвитку громадянського суспільства є сформована правова культура особистості. Цей про-

цес повинен починатися з раннього віку. Правова освіта має тенденцію до посилення власних позицій з огляду на процеси розвитку суспільства та його руху у бік демократизації та глобалізації. Саме тому

формування професійної майстерності педагога освітніх закладів усіх рівнів є обов'язковою умовою поступу держави.

Потреба активізації правового виховання громадян і формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін зумовлена такими факторами:

- розбудова держави з міцним правовим ґрунтом вимагає творення її правової основи, що, своєю чергою, потребує юридичного просвітництва населення країни про ті зміни, які відбуваються у правовому полі;

- сфера правового регулювання стосується всіх – від дітей до дорослих, що ставить вимогу формувати відповідну правову компетенцію неповнолітніх і вміння педагогів формувати їх у здобувачів освіти;

- девальвація моральних і загальнолюдських цінностей, зниження життєвого рівня населення часто спричиняють поширення кримінальних зразків поведінки, які проникають у молодіжне середовище, що, своєю чергою, потребує компетентного протистояння суспільства, зокрема освіти, цим тенденціям;

- необхідність подолання юридичної некомпетентності серед усіх верств населення, зокрема з-поміж учнів та студентської молоді, передбачає також формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін у середовищі закладів освіти.

Ще одним підтвердженням актуальності означеної проблеми є тенденція значного і сталого зростання злочинності. Правова освіта має всі можливості та засоби для протистояння цьому [3; 6; 8; 9].

Уважаємо також, що свідомий, системний і цілісний погляд на питання права, а також його ролі у житті людини формується у юнацькому віці, попри те, що його ази засвоюються з початкової школи. Саме тому проблема формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти є важливою й актуальною в умовах сьогодення.

Метою нашого дослідження є обґрунтування педагогічних умов формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало дослідників намагалися сформулювати мету і завдання правового виховання в історичному аспекті та в умовах сьогодення. Серед них: Б. Андрусишин, О. Байталюк, Н. Бакланова, О. Іваній, Я. Кічук, Д. Клочкова, О. Овчарук, М. Подберезський та ін.

Питання формування професійної майстерності здобувачів освіти та викладачів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти активно розглядаються сучасними ученими. Так, чимало із них зазначають, що однією з головних цілей національної педагогіки є виховання поваги до Конституції, законодавства, державної символіки; усвідомлення

особою взаємозв'язку між ідеями свободи, правами та громадянською відповідальністю [1; 3; 7]. Поряд з іншими громадянськими цінностями науковці визначають ще й такі:

- пошана до закону;
- самовідповідальність людини;
- права особи (на життя, повагу своєї гідності, безпеку, приватну власність тощо);
- недоторканість особи;
- право на свободу думки, совісті, релігії, участі в політичному житті;
- готовність до захисту індивідуальних прав і свобод інших осіб тощо [8; 9].

Виклад основного матеріалу. Вчені наголошують, що сьогодні найважливішим завданням правового виховання є формування самосвідомості дітей та молоді, їх уміння орієнтуватися у різноманітних соціально-правових ситуаціях і приймати такі рішення, які відповідали б як власним, так і державним інтересам [4; 9].

Актуальність і життєва необхідність правових знань та правового виховання обґрунтовується дослідниками, котрі визначають їх як організаційний системний вплив на свідомість людини з метою формування правової культури [3; 7; 10].

Пріоритетними завданнями правового виховання особистості в умовах сьогодення вважаємо такі:

- формування у дітей та молоді поваги до права й закону на рівні особистого переконання;
 - становлення у молоді правової свідомості та формування правової компетентності;
 - попередження й усунення правопорушень серед громадян шляхом свідомого і системного користування правовими знаннями;
 - розробка ефективних організаційних форм, сучасних методів і засобів правовиховного впливу на молодь;
 - науково-методичне обґрунтування способів та засобів профілактики молодіжних правопорушень;
 - уміле використання правових компетентностей, набутих молоддю у процесі освіти в закладах різних типів у повсякденному житті та суспільній практиці;
 - розвиток соціальної активності громадян, удосконалення професійної майстерності викладачів правових дисциплін;
 - пошук ефективних шляхів формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти.
- Задля формування професійної майстерності педагогів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти вчені пропонують створення такої моделі освіти, у якій навчальні компоненти забезпечували б молоді реалізацію таких пріоритетних завдань:
- розвиток теоретичного компонента правової компетентності;

- розвиток прикладного аспекту правової компетентності майбутнього педагога, який покликаний реалізувати цілі та завдання означених процесів.

Отже, основними умовами і засобами формування правової компетентності у педагогів є правове просвітництво, правове виховання та соціалізація у правовому середовищі закладу вищої освіти і, як остаточний результат, – сформовані правові компетентності дітей, молоді та дорослих.

Широка і цілісна поінформованість громадян про закон та право, їх глибоке знання молоддю приводить, зрештою, до гармонізації суспільного співжиття, зміцнення його європейського вектора, удосконалення держави і створення комфортного клімату у соціумі: “Знання закону може сприяти також суспільно корисній поведінці. Молода людина має знати, наприклад, які дії, згідно із законом, є не злочинними, а, навпаки, нормативно і морально виправданими, відповідно до певної статті Кримінального кодексу, якщо вони здійснені у стані необхідної оборони, тобто при захисті інтересів держави або особистості від суспільно небезпечного посягання шляхом спричинення шкоди нападникові” [3, 115–124].

Аналіз науково-педагогічних та правових джерел свідчить, що в умовах сьогодення для українських освітян завдання правового виховання молоді є актуальним і складним. Їхні сутність та педагогічні умови полягають у:

- озброєнні молоді правовими знаннями та формування правових компетентностей задля широкого використання у громадському житті;

- виховання у громадян правосвідомості та законопослушності;

- попередження правопорушень серед усіх верств населення тощо.

Поряд з ними окреслюються й нові завдання формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти, зумовлені новим соціальним замовленням:

- формування правового світогляду викладачів правових дисциплін у його державному та глобальному вимірі;

- формування уміння усіх громадян діяти в рамках закону, правильно реагувати на порушення своїх прав і відстоювати їх;

- вироблення нової стратегії педагогічної взаємодії у середовищі закладу вищої освіти;

- пошук ефективних форм та методів формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін;

- вивчення світового досвіду формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти тощо.

Висновуючи, стверджуємо, що педагогічні умови формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти передбачають:

- урахування сучасних тенденцій розбудови правової держави;

- широке поінформування усіх вікових категорій населення про зміст правової освіти;

- використання педагогами доцільних та результативних форм і методів задля формування правових компетенцій громадян;

- створення моделі компетентнісного правового виховання й навчання;

- уміле формування правових компетенцій у дітей та молоді;

- розбудову громадянського суспільства в країні тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проблема правової культури особистості, гармонійне та законовідповідне функціонування суспільного організму безпосередньо залежить від професійної майстерності педагогів, правової атмосфери в середовищі закладу вищої освіти, сформованості вміння у суб’єктів освітньої діяльності вміло й доцільно користуватися правовими знаннями і компетенціями у щоденному житті.

Додаткового дослідження, на нашу думку, потребують прикладні аспекти означеної проблеми у порівняльному ключі. Ґрунтовного вивчення і розвитку вимагає також проблема удосконалення форм і методів формування професійної майстерності викладачів правових дисциплін у середовищі закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусишин Б.І. Підготовка правознавчих кадрів для освітньої галузі. *Юридичні читання молодих вчених*: збірник матеріалів Всеукраїнської наук. конф. 23–24 квітня 2004 року. Київ, 2004. С. 3–13.

2. Байталюк О.М. Основи освітнього права та правове регулювання діяльності навчальних закладів України: навч. посіб. для учасників проєкту “Правова компетентність освітян – запорука верховенства права в освіті”. Київ: Видавничий дім “Плєяда”, 2010. 69 с.

3. Бакланова Н. Формування правової компетентності майбутніх учителів. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 2 (14). С. 115–124.

4. Іваній О.М. Діагностика сформованості правової компетентності майбутнього вчителя. *Імідж сучасного педагога*. 2012. № 8 (105). С. 32–37.

5. Іваній О.М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – “Теорія і методика професійної освіти”. Харків, 2012. 20 с.

6. Кічук Я.В. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі. *Вісник Львів. ун-ту*. 2008. Вип. 23. Серія: Педагогіка. С. 141–147.

7. Клочкова Д.М. Взаємозв’язок формування правової компетенції майбутнього вчителя з правовим вихованням особистості. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2011. № 12 (223). С. 168–174.

8. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід в освіті: Загальноєвропейські підходи. *Інформаційні технології і*

засоби навчання. 2009. № 5 (13). URL: <http://www.ime.edu.ua.net/em.html>

9. Подберезький М.К. Проблема формування національної правової культури : монографія. Харків : "ЕДЕНА", 2003. 168 с.

10. Сидорчук І. Формування громадянської й правової компетентності на уроках правознавства. *Історія України*. 2007. № 48. С. 7–9.

REFERENCES

1. Andrusyshyn, B.I. (2004). Pidhotovka pravoznavchykh kadriv dlia osvithoi haluzi [Training of legal personnel for the educational sector]. *Legal readings of young scientists: a collection of materials of the All-Ukrainian Scientific Conference*. April 23–24, 2004. Kyiv, pp. 3–13. [in Ukrainian].

2. Baitaliuk, O.M. (2010). Osnovy osvithoi prava ta pravove rehuliuвання diialnosti navchalnykh zakladiv Ukrainy [Fundamentals of educational law and legal regulation of educational institutions of Ukraine]. Education manual for participants of the project "Legal competence of educators – a guarantee of the supremacy of law in education". Kyiv, 69 p. [in Ukrainian].

3. Baklanova, N. (2016). Formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv [Formation of legal competence of future teachers]. *Educational discourse*, No. 2 (14), pp. 115–124. [in Ukrainian].

4. Ivani, O.M. (2012). Diahnostyka sformovanosti pravovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia [Diagnostics of the formation of the legal competence of the future teacher]. *The image of a modern teacher*. No. 8 (105). pp. 32–37. [in Ukrainian].

5. Ivani, O.M. (2012). Strukturno-zmistova model formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia u navchalno-vykhovnomu protsesi universytetu [Structural and content model of formation of legal competence of the future teacher in the educational process of the university]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, 20 p. [in Ukrainian].

6. Kichuk, Ya.V. (2008). Pravova kompetentnist maibutnoho fakhivtsia – priorytetne zavdannia hromadianskoi osvity u vyshchii shkoli [Legal competence of the future specialist is a priority task of civic education in higher education]. *Herald Lviv University. Vol. 23. Series Pedagogy*. pp. 141–147. [in Ukrainian].

7. Klochkova, D.M. (2011). Vzaimozv'язok formuvannia pravovoi kompetentsii maibutnoho vchytelia z pravovym vykhovanniam osobystosti [The relationship between the formation of the legal competence of the future teacher and the legal education of the individual]. *Herald of the Luhansk National University named after Taras Shevchenko*. No. 12 (223). pp. 168–174. [in Ukrainian].

8. Ovcharuk, O.V. (2009). Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: Zahalnoievropeiski pidkhody [Competency approach in education: Pan-European approaches]. *Information technologies and teaching aids*. No. 5 (13). Available at: <http://www.ime.edu.ua.net/em.html> [in Ukrainian].

9. Podberezkyi, M.K. (2003). Problema formuvannia natsionalnoi pravovoi kultury [The problem of formation of national legal culture: monograph]. Kharkiv, 168 p. [in Ukrainian].

10. Sydoruk, I. (2007). Formuvannia hromadianskoi y pravovoi kompetentnosti na urokakh pravoznavstva [Formation of civil and legal competence in jurisprudence classes]. *History of Ukraine*. No. 48. pp. 7–9. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.08.2023

“Якщо хочеш, щоб у тебе було досить вільного часу, щодня читай... Не шкодуй часу на те, щоб глибоко осмислити сутність фактів, явищ, закономірностей, з якими маєш справу”.

*Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист, письменник, поет*

“Увесь сенс життя полягає в нескінченному завоюванні невідомого, у вічному зусиллі пізнати більше”.

*Еміль Золя
французький письменник*

“Роками накопичений досвід може посперечатися із знанням”.

*Рассел Лінкольн Акрофф
американський вчений*

“Людина, що володіє вродженим талантом, відчуває найбільше щастя тоді, коли використовує цей талант”.

*Йоганн Вольфганг фон Гете
німецький поет*

UDC 371. 315:811. 111

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291086>

Iryna Kornieieva, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Philology and Translation Department,
Kyiv National University of Technologies and Design

PSYCHOLOGICAL AND LINGUISTIC FEATURES OF FUTURE SPECIALISTS IN FASHION INDUSTRY

The paper deals with the problem of possessing knowledge and skills regarding professional monologue speech by future specialists of Fashion Industry in Ukraine. The aim of the study is to determine the psychological and linguistic features of professional-oriented monologue speech of such future specialists. The results of the research demonstrate clarifying the concept of "monologue", "professionally-oriented monologue speech", investigation of the psychological and linguistic characteristics of professionally-oriented monologue speech of Fashion industry specialists; distinguish a professionally designed monologue-message and professionally directed monologue-description. In the present article is stated that the two monologues (monologue-message and monologue-description) are the key speaking tasks for future specialists of Fashion industry. We presented the analysis of modern scientists' research on monologue and professionally-oriented monologue speech. It is outlined the definitions of monologue-message and monologue-description according to future specialists of Fashion industry intentions. We extracted the structural level of monologue speech of Fashion industry specialists and presented the peculiarities of such monologues at the lexical level.

Keywords: future specialists; Fashion industry; professionally-oriented monologue speech; monologue-message; monologue-description; psychological characteristics; linguistic features of Fashion industry specialists' monologue; non-linguistic higher educational institutions.

Tabl. 2. Ref. 15.

Ірина Корнієєва, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНДУСТРІЇ МОДИ

У статті обґрунтовується проблема володіння знаннями та вміннями професійного монологічного мовлення майбутніх фахівців індустрії моди в Україні. Мета дослідження полягає у визначенні психологічних та лінгвістичних особливостей професійно-орієнтованого монологічного мовлення таких фахівців. Для реалізації мети авторкою використано такі методи дослідження: теоретичні – загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація) та конкретно-наукові (термінологічного аналізу, за допомогою якого розкрито сутність ключових понять пропонованої наукової розвідки; структурно-логічного аналізу, спрямований на виявлення концептуальних основ англomовного навчання фахівців індустрії моди. Результати дослідження демонструють уточнення понять "монолог" та "професійно-орієнтоване монологічне мовлення". Визначено психологічні та лінгвістичні особливості професійно орієнтованого монологічного мовлення фахівців індустрії моди. Представлено розрізнення професійно оформленого монологу-повідомлення та професійно спрямованого монологу-опису. У цій статті зазначено, що два типи монологу (монолог-повідомлення та монолог-опис) є ключовими для говоріння майбутніх фахівців індустрії моди. Здійснено аналіз досліджень сучасних науковців щодо монологічного та професійно-орієнтованого монологічного мовлення. Окреслено визначення монологу-повідомлення та монологу-опису відповідно до інтенції майбутніх фахівців індустрії моди. Визначено структурний рівень їхнього монологічного мовлення та описано лінгвістичні особливості таких монологів. У роботі розглянуті психологічні характеристики мовлення фахівців індустрії моди, відповідно до комунікативного наміру: вмотивованість, зверненість, односпрямованість, зв'язність, інтенціональність, інформативність, тематичність, контекстуальність, ситуативність, модальність, відносна безперервність, плановість, послідовність, логічність. Серед лінгвістичних особливостей визначених монологів відзначаємо відносну повноту і завершеність речень, їхню складність і різноструктурність, складний синтаксис, обмежене використання речень-епітів, зв'язність. Продискутовано, що професійно-орієнтоване монологічне мовлення – це спеціально організована форма усного мовлення, публічний виступ, у якому оратор відтворює знання професійного характеру з метою впливу на аудиторію.

Ключові слова: майбутні фахівці; індустрія моди; професійно-орієнтоване монологічне мовлення; монолог-повідомлення; монолог-опис; психологічні характеристики; лінгвістичні особливості монологу фахівців Індустрії моди; нелінгвістичні заклади вищої освіти.

Introduction. The law of Ukraine on Higher Education highlights the combination of education with science and production in order to prepare competitive human capital for the high-tech and

innovative development of the country, self-realization of the individual, ensuring the needs of society and labor market in qualified specialists [13].

As the first article of the Law of Ukraine on Higher

Education states, the main tasks of national education are the training of competent specialists. Competence, as defined in the article, is a dynamic combination of knowledge and practical skills, ways of thinking, professional, worldview and civic qualities, moral and ethical values, which means a person’s ability to successfully carry out professional and further educational activities and is the result of training at certain levels of higher education [13].

In modern conditions, a future specialist must be competent not only professionally, but also communicatively, i. e. fluent in foreign languages. Possession of foreign language communicative competence in professional activity is the target goal of education of modern future specialists [3; 7]. In their professional activities, future specialists of Fashion industry must possess knowledge and skills regarding professional monologue speech.

Aim of the study. Therefore, the aim of the present research is to determine the psychological and linguistic features of professionally-oriented monologue speech of Fashion industry specialists.

To achieve this goal, we need to solve the following tasks:

- clarify the concept of “monologue”, “professionally-oriented monologue speech”;
- determine the psychological and linguistic characteristics of professionally-oriented monologue speech;
- characterize a professionally designed monologue-message and a professionally directed monologue-description.

Research methods. To realize the goal, we used the following research methods: *theoretical* – general scientific (analysis, synthesis, comparison, generalization, systematization) and *specifically scientific method* of terminological analysis, with the help of which the essence of the key concepts of this scientific research is revealed; the *method of structural and logical analysis* aimed at identification of the conceptual foundations of English-language training of Fashion industry specialists.

Research results. In **Table 1** we present the definition of a monologue by most modern scientists.

Table 1. Monologue definitions

Researchers	Definition
Skalkin (1983)	an organized type of speech, a long utterance of the speaker, his individual utterance addressed to listeners
Drab (2005)	oral or written extended speech of one person, individual speech activity
Kirzner (2009)	a form of a purposeful long verbal act
Panova (2010)	a form of speech constructed by one person who chooses the structure, composition and means of speech
Ustimenko (2013)	a one-way form of speech, the transmission of information from a person with a fixed speaker function to a person with a fixed listener function

As we can see, researchers emphasize the active nature of the monologue. In their opinion, a monologue is the result of the active speech activity of one person. They consider the speaker’s opinion is a subject and the text is the product, which has an indirect effect on the listener.

Researchers have also repeatedly considered the problem of professionally-oriented monologue speech. In **Table 2** we demonstrate the definitions of such speech.

Summarizing the above-mentioned information and taking into account the specifics of our scientific research, we modify the definitions of Samoilukevich (1990) and Kirzner (2009) and define professionally-oriented monologue speech as a form of individual unidirectional speech, that is carried out within professional topics and situations [8; 4].

Having defined the concept of professionally-oriented monologue speech, let’s move on to its psychological and linguistic features, which must be taken into account in the process of forming competence in this type of speech activity.

According to most researchers (Borysko, 1987; Sklyarenko, 1888; Vishnevskiy, 1982; Kirzner, 2009; Drab,

2005; Ustymenko, 2013; Panova, 2010; Pashchuk, 2002; Skalkin, 1983), the main psychological characteristics of monologue speech are motivation, addressing, coherence, intentionality, informational, thematic, contextual, situational completeness, modality, relative continuity [1; 10; 15; 4; 2; 14; 5; 6; 9].

Monologue speech, like any oral expression, is characterized by motivation [15, 57], that is, conditioned by the needs of educational and professional activities of future specialists of Fashion industry. Because the motive is the basis of monologue speech and determines the creation of a program of speech expression.

A monologue is always addressed [15; 9]. Addressing requires the ability to transfer speech to a specific interlocutor, observing the rules of communication etiquette in the professional sphere.

Sklyarenko [10] considers the coherence of monologue speech in two aspects – psychological and linguistic. By psychological coherence, the researcher understands the coherence of thought reflected in the compositional-semantic unity of the text as a result of speech. This feature of a monologue requires the speaker to have the ability to make meaningful and linguistic connections of individual parts of a monologue.

Table 2. Professionally-oriented monologue speech definitions

Researchers	Definitions
Borysko (1987)	an independent, detailed statement that comes from an inner idea
Samoilukevich (1990)	a complex, elaborate form of one-way speech, which contains little non-verbal information that the interlocutors receive from the communication situation and has a connection with the communicative situation, because it involves the characteristics of the speaker and the addressee
Kirzner (2009)	the form of speech, which is carried out within the framework of professional topics and situations, is characterized by higher information activity of the speaker than the listener, as well as the use of adequate non-verbal means of communication
Ustymenko (2013)	an oral form of communication, which involves a coherent and continuous statement of one person, addressed to one or several listeners
Drab (2005)	a form of speech addressed to one listener or a group of listeners; it is used for various communicative purpose: to convey information; influence on listeners through persuasion; prompting to action
Panova (2010)	a specially organized form of oral discourse, for which it is necessary to carry out a level selection of language means to adequately express thoughts in a foreign language in order to influence the audience
Tarnopolskyi (2006)	a public speech in which the speaker reproduces knowledge of a professional nature in order to influence the audience
Synekop (2018)	a speech act that is an independent, complete, interconnected and logical statement on a certain professional topic and is carried out for a certain purpose by one person continuously for a certain time

Following to Borysko [1], we understand intentionality as the presence and realization of communicative intention in a text.

Content-semantic integrity of the text presupposes the unity of its theme and manifests itself in thematic and information completeness. We understand the thematic nature of a monologue as its correlation with the topic of the statement [14, 344], because a monologue statement is built on the basis of a topic. Thematic conditioning is based on the ability to produce a monologue within the framework of a certain topic, applying the studied material and transferring the acquired knowledge and skills to a new situation. The theme determines the construction of the monologue, the sequence and logic of the expression of thoughts [5, 161]. In informative texts, thematic completeness dominates and is related to the feature of information saturation.

A monologue is produced in a specific communicative situation [1, 29], is stimulated by it, but at the same time, it is relatively independent and creates its own environment – context. Therefore, one of the characteristic features of a monologue is context completeness [14, 344].

We agree with the opinion of Tarnopolskyi [12]: speech, that is completely unprepared in terms of content and topic, does not actually exist. Unpreparedness is often combined with prepared speech.

Thus, the psychological characteristics of professionally-oriented monologue speech of specialists of Fashion industry are motivation, addressing, coherence, intentionality, relative continuity, planning, thematic and information completeness, logic saturation.

After analyzing the psychological characteristics of monologue speech, we consider its linguistic features.

Monologue speech is characterized by the relative completeness of sentences, their complexity and multi-structure, complex syntax, limited use of ellipsis sentences, comprehensiveness of utterances, coherence [15, 162; 14, 345; 5, 1].

The sphere and situation of communication determine the stylistic features of monologue speech. The monologue of Fashion industry specialists takes place in the professional and production sphere. Oral monologue in the industrial sphere is characterized by a professional stylistic register of oral speech, which is defined by a clear structure of sentences and a large number of professional vocabulary and terms [9, 17].

In our research we determined that the most necessary functional types of monologue for Fashion industry specialists are *monologue-message* and *monologue-description*.

According to Sinekop [11], such features as information completeness (importance, relevance, probability, professional significance) and concise presentation (scientific, professional, personal) are features of a professionally-oriented monologue-message.

Paraphrasing Sklyarenko [10], we define a professionally-oriented monologue-message as a relatively short presentation of professionally significant facts or events in a concise, informative form.

The study of research in methodical science allowed us to determine that at the structural level, a monologue-message includes three parts:

- an introduction, which contains brief information about professionally significant subjects and phenomena or facts / events that are reported;
- the main part (professionally significant facts / events; information about product innovation; advanta-

ges of products over similar goods of competitors);

- conclusions in which information is systematized.

According to the definition of Ustymenko [14, 30], a monologue-description conveys information about an object or phenomenon, describing its external or internal features. At the same time, an objective assessment of the speaker is allowed.

Relying on research in methodical science [14; 10, 39], we formulate a professionally-oriented monologue-description.

At the structural level, a professionally-oriented monologue-description includes three parts:

- introduction, which contains general information about professionally significant subjects and phenomena described in the monologue; presentation of your company and / or its products;

- the main part, which describes: professionally significant objects or phenomena, their characteristics and qualities are given; the ingredients of the product are stated in detail; the advantages of the company's products are clearly formulated; the technological process of goods production is described;

- conclusions in which information is systematized and comments are provided.

As shown by the analysis of scientific research and authentic samples of professionally-oriented monologue-message, monologue-description of Fashion industry specialists, the peculiarities of monologue speech at the lexical level are the use of the following lexical units:

- stylistically neutral words: *source, amount of, to contain, to add, additive;*

- words of a general production nature, which can be conventionally divided into three groups:

- words related to production as a whole: *presentation, to produce, fashion show, fashion studios and houses, catwalk, advertising, material, fabric, shoemaking, dressmaking, clothing, hairdressing, make-up, accessories;*

- words borrowed from related fields (chemistry, biotechnology, etc.): *acid wash, adhesive, agent, alkali-soluble, caustic soda, cellulose, cement, keratin, polyurethane;*

- poly-semantics used in various fields. They receive clarification in the context: *ligament, abrasion, to absorb, to adjust, to age, to confuse, de-hair, latch;*

- professional terms and lexis: *tanning, abb, ageing, air-cured, arch, dipping, discard, backing, basting, stitching, bending, binding, bottoming, fading, stripping, stuffing, etc.;*

- fixed phrases, clichés and expressions with which the speaker begins, continues and ends his monologue: *to begin with, well, to continue, firstly, secondly, thirdly; on the one hand; on the other hand; next; finally, etc.;*

- permanent phrases with the help of which the speaker attracts the attention of listeners: *as you can see, it is important; as far as I know; to my mind; seeing is believing; that is why; in short.*

Conclusions. The formation of professionally-oriented foreign language monologue speech of future specialists and their professional activity is the target task of the Higher Education of Ukraine regarding the training and education of competent and competitive specialists for regional, internal and external labor markets.

In our research we determined that professionally-oriented monologue speech is a specially organized form of oral discourse, for which it is necessary to carry out a level selection of language means for adequate expression of thoughts in a foreign language, a public speech in which the speaker reproduces knowledge of a professional nature in order to influence the audience.

The present work examines the psychological characteristics of speech according to the communicative intention: motivation, addressing, coherence, modality, relative continuity, planning, sequence and logic, intentionality, information and situation completeness, context saturation.

Among linguistic features of monologue speech of Fashion industry specialists, we note the relative completeness and multi-structure of sentences, complex syntax, limited use of ellipsis sentences, comprehensiveness and coherence.

New training conditions – War with the aggressor in the person of the Russian Federation – dictate new goals, trends, tasks for Ukrainian specialists. After all, they are entrusted with the huge task of rebuilding Ukraine, establishing contacts with friendly countries and integrating with the World. Our qualified, competent future specialists with knowledge of foreign languages are the key goal and motivation of Ukrainian Education, the future of Ukraine.

REFERENCES

1. Borysko, N.F. (1987). Teaching oral monologue speech using a video phonogram in an intensive course at the initial stage of a language university (on the material of the German language). *Candidate's thesis*. Kyiv State Pedagogical Institute of Foreign Languages. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Drab, N.L. (2005). Training of future economists of professionally-oriented monologue speech (monologue-presentation in foreign languages). *Candidate's thesis*. Kyiv National Linguistic University. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Gutor, L. & Sodomora, P. (2023). Professional English for Future Doctors: matching learning objectives and student's needs. *Youth and market*. Monthly scientific-pedagogical journal. Drogobych, Vol. 5 (213), pp. 73–77. [in Ukrainian].
4. Kirzner, S.E. (2009). Training of future lawyers of professional English monologue speech using an authentic video phonogram. *Candidate's thesis*. Kyiv National Linguistic University. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Panova, I.S. & Andriyko, I.F. (2010). Methods of teaching foreign languages in general educational institutions. Kyiv, 15 p. [in Ukrainian].
6. Pashchuk, V.S. (2002). Teaching students of language specialties oral English monologue using authentic feature films. *Candidate's thesis*. Kyiv National Linguistic University. Kyiv. [in Ukrainian].

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

7. Samoilenko, O., Mirshuk, O. & Silenko, Yu. (2023). Professional pedagogical training of a specialist in the context of modern realities of the open educational and scientific space of Higher Educational Institutions. *Youth and market*. Monthly scientific-pedagogical journal. Drohobych, Vol. 5 (213), pp. 83–89. [in Ukrainian].

8. Samoilukovich, I.V. (1990). Methods of teaching professionally-oriented speaking in English. *Candidate's thesis*. Kyiv State Pedagogical Institute of Foreign Languages. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Skalkin, V.L. (1983). Teaching monologue (on the material of the English language): A guide for teachers. Kyiv. [in Ukrainian].

10. Sklyarenko, N.K., Onishenko, E.I. & Zakharova, S.L. (1988). Teaching speech activity in English at school. Kyiv. [in Ukrainian].

11. Sinekop, O.S. (2018). A system of exercises for differentiated training of future IT specialists of a professionally-

oriented English monologue. *Pedagogical process: Theory and practice (Series: Pedagogy)*, No. 4 (63), pp. 71–78. [in Ukrainian].

12. Tarnopolskyi, O.B. (2006). Methodology of teaching foreign language speech activity in a higher language educational institution: Training manual. Kyiv. [in Ukrainian].

13. The Law of Ukraine on Higher Education. (2014), order № 1556-VII. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18i> [in Ukrainian].

14. Ustymenko, O.M. (2013). Formation of foreign language competence in monologue speech. Methods of teaching foreign languages and culture: Theory and practice: a textbook for students of classical, pedagogical and linguistic universities. Kyiv. [in Ukrainian].

15. Vishnevskyi, O.I. (1982). Foreign language teacher's guide. Kyiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.09.2023

УДК 378.046.4-051:373.3:347(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287428>

**Наталія Ратушняк, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Хмельницького національного університету**

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

У статті означено педагогічні умови підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти. Обґрунтовано, що ефективність формування громадянської компетентності в педагогів залежить від створення спеціальних організаційних і педагогічних умов. Охарактеризовано їхню сутність, виокремлено та розкрито складові. Вказано на специфіку відбору засобів діяльності і технічного супроводу, які сприятимуть формуванню громадянської компетентності педагогів. Уточнено зміст громадянської компетентності педагога. Розглянуто форми та методи формування громадянської компетентності педагога, а також структуру навчально-методичного забезпечення.

Ключові слова: умови; педагогічні умови підготовки; освітній процес; підготовка вчителів; компетентність; громадянська компетентність.

Лит. 14.

**Nataliia Ratushniak, Applicant of the Third (Educational and Scientific)
Level of Higher Education,
Khmelnytskyi National University**

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF TEACHER TRAINING FOR THE DEVELOPMENT
OF CIVIC COMPETENCE OF BASIC SECONDARY EDUCATION STUDENTS**

The process of formation and development of the Ukrainian state is complex and controversial due to the multi-vector nature of the state-building process, which is aimed at both the development of democratic state institutions and the development of civil society. For us today, a particularly urgent task of educational science and practice is to realize the need to build a civilized state and to form a civic culture of the individual through civic education and upbringing.

Therefore, the article focuses on the concepts of "conditions" and "pedagogical conditions". The pedagogical conditions of teacher training in the system of postgraduate pedagogical education for the development of civic competence of students of basic secondary education are determined. It is substantiated that the effectiveness of the formation of teachers' civic competence depends on the creation of special organizational and pedagogical conditions. Such conditions are: forming the motivation of a civic and historical education teacher to develop students' civic competence; supplementing the content of professional disciplines in the context of in-service teacher training in the system of postgraduate education to develop students' civic competence; using innovative forms, interactive methods and technologies of teaching (ICT), etc.

The essence of pedagogical conditions is characterized; its components are identified and disclosed. The specifics of the selection of means of activity and technical support that will contribute to the formation of teachers' civic competence are indicated. The forms and methods of forming the teacher's civic competence, as well as educational and methodological support are considered.

It is determined that the realization of certain goals and objectives depends on the creation of pedagogical conditions. Thus, the teacher has the opportunity to transfer knowledge effectively, develop creative approaches to teaching, improve his or her professional skills and adapt the methodology to the needs of students, as well as to reveal the potential of each student, his or her interest in the subject and the ability to self-education.

Keywords: conditions; pedagogical conditions of training; educational process; teacher training; competence; civic competence.

Постановка проблеми. Освіта – важлива сфера соціально-економічної діяльності, яка є стратегічним ресурсом суспільного розвитку, забезпечення зростання його технологічного рівня і конкурентоспроможності в умовах глобалізації сучасного світу.

Сучасні тенденції розвитку української освіти сприяють подальшим пошукам модернізації, інтенсифікації та індивідуалізації процесу навчання. Одним із найпоширеніших шляхів досягнення цього є розробка та створення оптимальних умов навчання для певного освітнього процесу.

На думку Н. Муқан, “зміщення акцентів від відповідальності адміністрації загальноосвітньої школи до колегіального її виду, тобто відповідальності всіх членів педагогічного колективу за надання високоякісних освітніх послуг, вимагає формування й розвитку певних умінь і навичок учителів, оскільки за формулювання цілей, завдань загальноосвітньої школи, їхню відповідність інтересам та потребам споживачів освітніх послуг і державній політиці в галузі освіти, визначення проблем та перспектив їх успішного розв’язання відповідають усі працівники” [7].

Концептуальні засади розвитку громадянської компетентності у вчителів закладів загальної середньої освіти визначено у Професійному стандарті за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)” (2020), Законі України “Про освіту” (2017) та Національній доктрині розвитку освіти (2002) тощо.

Аналіз останніх досліджень. З урахуванням контексту цієї наукової розвідки аналіз напрацювань В. Бусела, С. Ковальова дав можливість уточнити визначення поняття “умови”. Дослідження сутності та змісту організаційних умов формування громадянської компетентності відображені у напрацюваннях С. Клепко, О. Дем’янчук, І. Підласого, О. Пометун, Т. Ремех та ін. На основі аналізу праць К. Дубич, О. Гури, Н. Житник, Ю. Костюшка, А. Алексюка, В. Стасюка визначено поняття “педагогічні умови”.

Проблеми формування громадянської компетентності майбутнього педагога присвячені напрацюванням І. Зязюна, В. Рибалки, Г. Філіпчука, О. Шестопалюка та ін. У них визначено, що розбудова Української держави характеризується розвитком демократії. Це зумовлює актуальність підготовки педагогів, до участі в управлінні державою у межах визначених

законодавством, а отже, до формування у них громадянської компетентності.

Педагогічні основи громадянського виховання у сучасних умовах розроблені в дослідженнях І. Бежа, Н. Бібік, М. Боришевського, В. Кременя та ін.

Незважаючи на значну кількість напрацювань, ця тематика потребує подальших досліджень із урахуванням специфіки сфери її застосування у сучасних умовах.

Метою статті є розкриття сутності педагогічних умов підготовки вчителів громадянської та історичної освітньої галузі в системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти. Для досягнення мети використано комплекс методів дослідження: аналіз, синтез, систематизація педагогічної, психологічної, філософської літератури з метою узагальнення різних поглядів учених на проблему дослідження.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні громадянські якості входять до низки найважливіших і найнеобхідніших для успішної соціальної адаптації та розвитку. Саме тому особлива увага академічного загалу звернена на формування відповідних якостей людини з раннього віку. Громадянські якості передбачають свідоме виконання прав та обов’язків громадянина, участь у різних державних процесах і створення відповідного правового поля для цивілізованого розвитку суспільства. Оскільки громадянство не є вродженою якістю, то саме освіта виступає ключовим засобом формування цінностей та громадянської ідентичності [8]. Проблема громадянського виховання, формування громадянської компетентності особистості та громадянської культури активно займаються сучасні українські науковці [3; 9]. У їх доробку знаходять відображення:

- громадянські категорії та їхня характеристика;
- сутність громадянських цінностей;
- педагогічні умови ефективної організації виховного процесу у руслі громадянства;
- питання щодо специфіки підготовки учителя для реалізації завдань громадянської освіти та виховання дітей і молоді;
- практичні аспекти організації громадянства освіти в Україні;
- порівняльні аспекти проблеми формування громадянського суспільства і подібне.

Визначення педагогічних умов підготовки педагогів до розвитку громадянської компетентності потребує уточнення понять “умови” та “педагогічні

умови". У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття "умова" розглядається як необхідна обставина, що сприяє утворенню, здійсненню чого-небудь, або ж особливість реальної дійсності, за якої відбувається що-небудь [1, 1506].

Поняття "педагогічні умови" К. Дубич визначає як сукупність взаємозалежних і взаємозумовлених заходів педагогічного процесу, які забезпечують досягнення конкретної мети [4,79].

Під педагогічними умовами професійної підготовки В. Стасюк розуміє обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей. Науковець досліджував педагогічні умови, що сприяють удосконаленню професійної підготовки фахівців, серед яких зазначив: організацію і спрямування педагогічного процесу на формування та розвиток професійної готовності; застосування особистісно-орієнтованого підходу і створення особистісно-орієнтованих взаємовідносин; ліквідація дублювання змісту навчання шляхом удосконалення і максимального розвитку міжпредметних зв'язків; використання віртуальних методів навчання із застосуванням інформаційних технологій [12].

Дослідником Н. Житник визначено і досліджено педагогічні умови, що забезпечують якісну професійну підготовку фахівців, а саме: реалізацію змісту освіти; методичне забезпечення навчально-виховного процесу; впровадження інноваційних навчальних технологій; забезпечення особистісно-орієнтованого підходу в організації навчання; стан виховної роботи у вищій школі; професійну майстерність викладачів [5].

Вищенаведені визначення дають можливість дійти узагальненого твердження, що "педагогічні умови" – це детермінанти, які забезпечують процес формування знань, умінь і навичок.

Водночас ми усвідомлюємо, що процес підготовки педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти має свою специфіку. Набуття вчителями не лише теоретичних знань, а й практичних умінь і навичок є визначальним у процесі підготовки і формуванні готовності вчителя до розвитку громадянської компетентності учня базової середньої освіти зокрема.

Дослідивши зміст понять "умови", "педагогічні умови", ми виокремили педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть позитивному впливу на педагогів, забезпечуючи розвиток громадянської компетентності в учнів базової середньої освіти, а саме:

1) підвищення мотивації вчителя громадянської та історичної освітньої галузі до розвитку громадянської компетентності учнів;

2) доповнення змісту фахових дисциплін у контексті підвищення кваліфікації вчителів спекурсрами /

тренінгом з розвитку громадянської компетентності учнів;

3) використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання (ІКТ) у процесі підвищення кваліфікації вчителів до розвитку громадянської компетентності учнів.

Розглянемо їх детальніше. Першою важливою педагогічною умовою є підвищення мотивації педагога до розвитку громадянської компетентності учнів. Ми вважаємо, що підготовка педагогів до розвитку громадянської компетентності учнів буде значно ефективнішою за умови організації системної, неперервної роботи з формування мотивації. Як зазначають вітчизняні та зарубіжні вчені В. Гладкова, І. Підласий, Г. Сазоненко, С. Занюк, Г. Мюррей, Д. Макклелланд, А. Маслоу та інші, *мотивація є рушійною силою* людської діяльності для досягнення конкретної мети, а в освітній сфері – для забезпечення її якості. Саме мотивація має сильний вплив на поведінку та діяльність будь-якого індивідуума, зокрема, й педагогічну діяльність.

Суттєвий інтерес представляє розуміння сутності поняття "мотивація досягнення", яке пов'язане з потребами суб'єкта досягати успіху в поставлених завданнях будь-якої діяльності. Уперше це поняття ввів американський психолог Генрі Мюррей у книзі "Дослідження особистості" (1938). Серед великої кількості базових потреб, які були поділені ним на дві групи – первинні (вітальні), які пов'язані з фізичним задоволенням, і вторинні (психогенні), пов'язані з психічним або емоційним задоволенням. Потребу досягнення Г. Мюррей розумів як стійку потребу в досягненні результату в роботі, як прагнення до подолання перешкод; розвитку сили; намагання зробити щось складне якнайкраще і швидше [13].

В мотивах конкретизовані потреби, які не тільки визначають їх, а й самі змінюються і збагачуються внаслідок розширення кола об'єктів, які їх задовольняють. Розвиток у педагогів спонукальних мотивів навчання залежить від певних умов, а саме: усвідомлення безпосередніх і перспективних цілей навчання; розуміння теоретичної і практичної значущості засвоєних знань; емоційність викладання і сприймання змісту наукової інформації; накопичення обсягу і новизна інформації; професійна спрямованість; підтримка зацікавленості, інтересу у навчальній діяльності; створення позитивного психологічного клімату [10].

Процес підготовки педагогів до розвитку громадянської компетентності учнів буде успішним за умови розвитку пізнавального інтересу, складовими якого є емоційні враження, ініціативи, інтелектуальні здобутки тощо. Сукупність таких утворень у процесі вивчення фахових дисциплін підсилуватиме мотивацію навчання. Усвідомлення необхідності знань, умінь, формування необхідних якостей може сприяти успішному засвоєнню знань, а також роз-

витку інтересу до професійного застосування. Розвиток інтересу до накопичення знань, умінь і навичок буде результативним за умови використання викладачами, зокрема післядипломної освіти, активних методів форм навчання (дискусій, ділових й рольових ігор, тренінгів, “круглих столів”, практичних робіт); емоційності у викладі навчального матеріалу; створення сприятливого для навчання емоційного клімату; організації продуктивної внутрішньогрупової навчальної діяльності; здійсненні зворотного зв’язку з аудиторією (рефлексія, дебрифінг); аналізі успіхів і причин невдач [10].

Важливим у формуванні мотивації є реалізація потреби у досягненні успіху, що сприяє формуванню цілей і лежить в основі наполегливості у розв’язанні професійних завдань. Зауважимо, якщо потреба у досягненні не реалізована, то є велика ймовірність зниження успішності навчально-пізнавальної діяльності. Тому важливо створювати необхідні умови для її реалізації. Однією з таких умов є активне залучення вчителів до процесу не лише здобуття знань з громадянської та історичної освітньої галузі, але і безпосереднє їх використання на практиці, оскільки досвід і знання, уміння й навички, які накопичують вчителі, слугують джерелом їх професійного зростання.

Отже, використання інноваційних форм і методів навчання, створення комфортної атмосфери комунікативної взаємодії, об’ємність змісту і новизна навчального матеріалу, повага до особистості може сприяти активному формуванню мотивації до оволодіння знаннями, уміннями, навичками професійної діяльності. Якщо немає успіху, то мотивація згасає, що негативно впливає на виконання певної діяльності.

Для визначення наступної педагогічної умови підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів ми звернулись до аналізу освітніх програм підвищення кваліфікації вчителів громадянської та історичної освітньої галузі. Результати контент-аналізу підтвердили необхідність введення до освітніх програм окремих фахових дисциплін спецкурсів / авторських курсів, тренінгів, які доповнювали б зміст питаннями, що спрямовані на підготовку педагогів до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти.

Відповідно було визначено другу педагогічну умову: а саме доповнення змісту фахових дисциплін у контексті підвищення кваліфікації вчителів спецкурсами / авторськими курсами та тренінгами з розвитку громадянської компетентності учнів. Реалізація цієї умови передбачає можливість змістового оновлення, актуалізації і вдосконалення програм та доповнення фахових дисциплін такими спецкурсами / авторськими курсами, як: “Демократична школа. Громадянські та соціальні компетентності”, “Деліберация як демократія майбутнього. Технології обго-

ворення суспільних питань”, “Громадянські та соціальні компетентності в контексті викладання суспільних дисциплін”; тренінгом “Особистість та її ідентичність”, який сприятиме розвитку громадянської компетентності курсистів у контексті реалізації “Концепції розвитку громадянської освіти в Україні” (2018) тощо. Очікувані результати: розуміння поняття “ідентичність”, “громадянська ідентичність” і застосування набутих знань на практиці.

Зауважимо що варто традиційні лекції переорієнтувати на заняття з елементами тренінгів із використанням міжнародного досвіду роботи, наприклад у проекті IREX (Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Міністерства закордонних справ і міжнародного розвитку Великої Британії у партнерстві з Міністерством освіти і науки України, Міністерством культури та інформаційної політики України та Академією української преси, Програмі підтримки освітніх реформ в Україні “Демократична школа” Європейського центру імені Вергеланда (Осло, Норвегія) та інших.

Наступною педагогічною умовою є використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання (ІКТ) в підготовці вчителів громадянської та історичної освітньої галузі до розвитку громадянської компетентності учнів. Зважаючи на сучасні виклики (пандемія COVID-19, введення у 2022 р. воєнного стану), розпочалося активне використання інформаційних технологій для забезпечення організації освітнього процесу та забезпечення якісних освітніх послуг з метою розвитку професійних і громадянських компетентностей освітян. Активно впроваджуються різноманітні форми навчання у рамках формальної освіти з використанням дистанційних технологій, комбінуючи синхронне й асинхронне навчання педагогічних працівників, що в науковій літературі розглядають як біхронне онлайн-навчання. Перевага біхронного онлайн-навчання полягає у тому, що слухачі курсів підвищення кваліфікації можуть вивчати й ознайомлюватися з матеріалом у будь-який час і в будь-якому місці під час асинхронної частини модуля, що викладається, а у рамках синхронних сесій у режимі реального часу підключатися до онлайн-зустрічей. Обсяг поєднання синхронного і асинхронного режимів навчання залежить від навчально-тематичної програми курсу підвищення кваліфікації або програми авторських курсів. Проведення онлайн-занять організовано з використанням програмного забезпечення ZOOM та одного із сервісів відеотелефонного зв’язку та відеоконференцій, який розроблений Google – Google Meet [6]. Дієвим визнане поєднання додатка “Google Jamboard” із вправою “Світове кафе” для реалізації змісту громадянської та історичної освітньої галузі. Під час дистанційного навчання на курсах підвищення кваліфікації варто проводити

інтерактивні вправи, які доповнені роботою з цифровими застосунками (“Jamboard”, “Wordwall”, “Jigsawplanet”, “Linoit”, “Mentimeter”, “Classtime” тощо) [2].

Дослідження засвідчують, що у процесі використання інтерактивних / інформаційних технологій педагогічні працівники краще засвоюють навчальний матеріал, у них активізується інтерес до власного професійного розвитку. Вони мають доступ до електронних матеріалів навчально-методичного забезпечення, які зможуть використовувати у своїй подальшій практичній діяльності [11].

Висновки. Отже, нами визначено й обґрунтовано сутність трьох педагогічних умов підготовки вчителів до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти. Їх реалізація є важливою складовою для формування активних громадян, здатних до відповідальної участі у суспільному житті та сприйняття власної ролі в історичному контексті країни. Досягнення цих цілей вимагає спільних зусиль педагогічної спільноти, освітніх організацій та держави для забезпечення відповідних ресурсів і підтримки педагогічного процесу.

Перспективи наступних досліджень. Дидактичні засади підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти вважаємо питаннями інтердисциплінарними. Особливої уваги заслуговує дослідження інструментів для формування громадянської компетентності в системі післядипломної педагогічної освіти, а також значимим є порівняльний аспект проблеми формування громадянської компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпін, 2005. 1728 с.
2. Васютіна Т.М. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх вчителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. : 13.00.04 / Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2022. 43 с.
3. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Вид. 2-ге, доопрац. і доп. Дрогобич : Коло, 2006. 608 с.
4. Дубич К.В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.
5. Житник Н.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки бакалаврів економіки у коледжі II рівня акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кривий Ріг, 2002. 233 с.
6. Куриш Н.К. Впровадження біхронного режиму онлайн-навчання в закладах післядипломної педагогічної освіти. *Педагогічні науки: теорія та практика* : наук. журн. Запоріжжя : Видавничий дім “Гельветика”, 2021. № 3 (39). С. 199–204.

7. Муқан Н.В., Грогодза І.Ю. Професійний розвиток педагогів: теорії, концепції, підходи. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2013. № 4 (18). С. 154–160.

8. Пантюк Т., Чубінська Н., Кушнір В.-Ю. Формування громадянської компетентності особистості як важливої складової її загальної культури. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2023. № 3 (211). С. 21–24.

9. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–20.

10. Пожидаєва О.В. Педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 6.

11. Ратушняк Н.М. Інтерактивні методи та прийоми формування громадянської компетентності вчителів в системі післядипломної педагогічної освіти. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методи навчання: досвід, тенденції, перспективи* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 6 квітня, 2023 р.). 2023. 255 с.

12. Стасюк В.Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі “школа-вищий заклад освіти” : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2003. 280 с.

13. Свистун В.І. Мотивація досягнення як важливий чинник успіху в управлінській діяльності. *Електронна бібліотека НАПН України*. URL: <http://surl.li/jzqqe> (дата звернення: 11.08.2023).

14. Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / укладач Степанова Н.М. Черкаси, 2014. 42 с.

REFERENCES

1. Busel, V. (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainkoï movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin. 1728 p. [in Ukrainian].
2. Vasiutina, T.M. (2022). *Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnix vchyteliv pochatkovoï shkoly do realizatsii zmistu pryrodnychoï ta hromadianskoï osvity* [Theoretical and methodological principles of training future primary school teachers for the implementation of the content of science and civics education]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Khmelnytskyi natsionalnyi universytet, Khmelnytskyi. 43 p. [in Ukrainian].
3. Vyshnevskyi, O.I. (2006). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainkoï pedahohiky* [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. The 2nd edition, revised and supplemented. Drohobych: Kolo, 608 p. [in Ukrainian].
4. Dubych, K.V. (2007). *Osobystisno oriientovane vykhovannia studentiv v umovakh sotsiokulturnoho seredovyschha vyshchoho navchalnoho zakladu* [Personally oriented education of students in the socio-cultural environment of a higher educational institution]. *Candidate's thesis*. Rivne, 267 p. [in Ukrainian].
5. Zhytnyk, N.V. (2002). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy pidhotovky bakalavriv ekonomiky u koledzhi II rivnia akredytatsii* [Organizational and pedagogical conditions for the training of bachelors of economics in the college of the II

accreditation level]. *Candidate's thesis*. Kryvyi Rih, 233 p. [in Ukrainian].

6. Kurysh, N.K. (2021). Vprovadzhennia bikhronnoho rezhymu onlain-navchannia v zakladakh pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Implementation of bichronic mode of online education in institutions of postgraduate pedagogical education]. *Pedagogical sciences: theory and practice: Science journal*. Zaporizhzhia: "Helvetika" publishing house, No. 3 (39). pp. 199–204. [in Ukrainian].

7. Mukan, N.V. & Hrohodka, I.Yu. (2013). Profesiinyi rozvytok pedahohiv: teorii, kontseptsii, pidkhody [Professional development of teachers: theories, concepts, approaches]. *"Comparative pedagogical studies"*, No. 4 (18). pp. 154–160. [in Ukrainian].

8. Pantiuk, T., Chubinska, N. & Kushnir, V.-Yu. (2023). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti osobystosti yak vazhlyvoi skladovoi yii zahalnoi kultury [Formation of civic competence of an individual as an important component of its general culture]. *Youth and market*. Monthly scientific and pedagogical journal. Drohobych, No. 3 (211). pp. 21–24. [in Ukrainian].

9. Pometun, O.I. (2005). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi nauky [Formation of civic competence: a view from the position of modern pedagogical science]. *Bulletin of school exchange programs*, No. 23. pp. 18–20. [in Ukrainian].

10. Pozhydaeva, O.V. (2012). Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do konsultatyvnoi diialnosti [Pedagogical conditions for training future social pedagogues for advisory activities]. *Scientific notes*. Nizhyn

State University named after Mykola Gogol. Series: Psychological and pedagogical sciences, No. 6. [in Ukrainian].

11. Ratushniak, N.M. (2023). Interaktyvni metody ta pryomy formuvannia hromadianskoi kompetentnosti vchyteliv v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Interactive methods and methods of formation of civic competence of teachers in the system of postgraduate pedagogical education]. Modern digital technologies and innovative teaching methods: experience, trends, perspectives. *Materials of the 11th International Scientific and Practical Internet Conference (Ternopil, April 6)*, 255 p. [in Ukrainian].

12. Stasiuk, V.D. (2003). Pedahohichni umovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh ekonomistiv u kompleksii "shkola-vyshchyi zaklad osvity" [Pedagogical conditions for professional training of future economists in the "school-higher educational institution" complex]. *Candidate's thesis*. Odesa, 280 p. [in Ukrainian].

13. Svystun, V.I. Motyvatsiia dosiahnennia yak vazhlyvyi chynnyk uspiyku v upravlinskii diialnosti [Achievement motivation as an important success factor in managerial activities]. *Electronic library of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Available at: <http://surl.li/jzqqe> (Accessed 11 Aug. 2023). [in Ukrainian].

14. Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvitynykh standartiv [Formation of civic competence of students of general educational institutions in accordance with the requirements of new state educational standards]. Ukladach Stepanova N.M. Cherkasy, 2014. 42 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.09.2023

"...Поодинокі, недовголітня досвідченість, хоч би їй було сорок чи п'ятдесят років, ніщо перед досвідом кількох століть, в якому зосередилися результати педагогічної діяльності незчисленної кількості, принаймні таких самих, як і він, педагогів, між якими було багато видатних талантів та незвичайних осіб, які віддали всі свої сили справі виховання".

*Костянтин Ушинський
український педагог*

"Відкрити в кожній людині творця, поставити її на шлях самобутньої творчої, інтелектуально повнокровної праці – це завдання стає нині першочерговим у практичній роботі".

*Василь Сухомлинський
український педагог*

"Ніхто не зможе побудувати для Вас міст, на якому Ви повинні перетнути потік життя, ніхто, крім Вас самих".

*Фрідріх Ніцше
німецький філософ*

"Якщо ти навчаєш, намагайся говорити коротко, щоб розум слухняний відразу зрозумів слова і зберігав їх у пам'яті правильно. Все, що зайве, зберігати розум наш не може".

*Квінт Гораций
римський поет*

Андрій Українець, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 015 “Професійна освіта (за спеціалізаціями)” ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ У ГАЛУЗІ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРА

У статті розкриті теоретичні засади формування екологічної культури майбутніх викладачів професійної освіти. Екологічна культура, визначена як узагальнена характеристика особистості, яка, інтегруючи сукупність уявлень про природу, емоційно-чуттєве й ціннісне ставлення до неї, загальнонаукових і професійних знань про екологію, відповідні вміння та навички, утворює нерозривну єдність екологічної свідомості, екологічного мислення, екологічної відповідальності і екологічної поведінки. Сформульовано висновки, які визначають теоретичну основу дослідження: – екологічну культуру треба розглядати з позицій цивілізаційного, культурологічного, аксіологічного, коеволюційного підходів як складову, етап загальнолюдської культури. Аналіз наукових праць і вивчення стану освітньої практики свідчать, що сформованість екологічної культури майбутніх викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти характеризується рівнем: 1) розвиненості переконань, мотивів, ціннісних орієнтацій, етичних почуттів щодо екологічних проблем та усвідомлення необхідності захисту довкілля; 2) засвоєння загальнонаукових знань з екології та професійних знань з екологічної безпеки автотранспортного комплексу; 3) залученості до практичної діяльності, пов'язаної з реалізацією природоохоронних заходів і екологічних проєктів у галузі автомобільного транспорту.

Ключові слова: екологічна культура; екологічна свідомість; екологічна відповідальність; екологічна поведінка; еколого-професійна діяльність; заклади професійної (професійно-технічної); передвищої та вищої освіти.

Рис. 1. Літ. 6.

Andrii Ukrainets, Applicant of the Third (Educational and Scientific) Level of Higher Education Speciality 015 “Vocational Education”, State Higher Educational Institution “Donbas State Pedagogical University”

ECOLOGICAL CULTURE OF THE TEACHER PROFESSIONAL (VOCATION-TECHNICAL) INSTITUTION EDUCATION IN THE AUTOMOBILE TRANSPORT FIELD: ESSENCE, FUNCTIONS AND STRUCTURE

The article reveals the theoretical foundations of the formation of the ecological culture of future teachers of professional education. Ecological culture, defined as a generalized characteristic of an individual, which, integrating a set of ideas about nature, an emotional-sensual and valuable attitude towards it, general scientific and professional knowledge about ecology, relevant skills and abilities, forms an inseparable unity of ecological consciousness, ecological thinking, ecological responsibility and environmental behavior. The conclusions that determine the theoretical basis of the research are formulated: ecological culture should be considered from the standpoint of civilizational, cultural, axiological, co-evolutionary approaches as a component, a stage of universal human culture. The analysis of scientific works and the study of the state of educational practice show that the formation of the environmental culture of future teachers of professional (vocational and technical) education institutions is characterized by the level of: 1) development of beliefs, motives, value orientations, ethical feelings regarding environmental problems and awareness of the need to protect the environment; 2) assimilation of general scientific knowledge on ecology and professional knowledge on environmental safety of the motor vehicle complex; 3) involvement in practical activities related to the implementation of environmental protection measures and environmental projects in the field of road transport.

Keywords: ecological culture; ecological consciousness; ecological responsibility; ecological behavior; ecological professional activity; institutions of professional (vocational and technical); pre-higher and higher education.

Постановка проблеми. Міждисциплінарний характер проблеми екологічної культури породив різноманітність теоретичних концепцій, що описують цей феномен. Як показує проведений нами аналіз, наукові праці, присвячені проблемам формування екологічної культури фахівців, представників різних галузей знань і наукових шкіл (С. Лебідь, М. Кисельов, В. Крисаченко, Л. Курняк, О. Салтовський, Ю. Тагліна, Л. Юрченко, Н. Ясінська та інші), відрізняються

понятійно-категоріальною аргументацією, методами дослідження, інтерпретацією результатів наукових розвідок тощо. Водночас усіх їх поєднує спільна екологічна парадигма – ноосферний підхід у взаємовідносинах “людина – природа – суспільство”, запропонований В. Вернадським [1].

Крім того, формулювання категорії “екологічна культура” ускладнюється численними поєднаннями, перетинами різних аспектів і підходів. Однак зазначені аспекти лише акцентують увагу, актуалі-

зують розгляд проблеми екологічної культури і не розглядаються як альтернативні. Натомість дискутуються питання, пов'язані зі структуруванням екологічної культури у широкому та вузькому сенсах. Причому трактування екологічної культури у вузькому сенсі, на жаль, стало центральною ланкою усієї її проблематики "у відриві від світоглядних, морально-етичних, психологічних сторін соціального життя" [5, 23]. Саме тому широке трактування екологічної культури, на нашу думку, правомірніше, тим більше воно не відкидає розглянуті раніше підходи до змісту й обсягу поняття, а навпаки, їх органічно інтегрує.

Виклад основного матеріалу. Проведений нами аналіз наукових праць свідчить про розмаїття аспектів і підходів до розкриття сутності категорії "екологічна культура", хоча кожне з авторських тлумачень є науково аргументованими, тому мають право на існування. Однак при розкритті сутності досліджуваної категорії ми виходили з того, що екологічна культура – це не лише набір набутих людиною елементарних загальних і прикладних знань й умінь, а передовсім світоглядний симбіоз суспільства сучасної доби та внутрішнього світу особистості. Зважаючи на це, нами сформульована ключова категорія дослідження, яка максимально відповідає предмету наукового пошуку, а її структура відображає особливості еколога-професійної діяльності викладача закладу професійної (професійно-технічної) освіти у галузі автомобільного транспорту. Відтак нами *екологічна культура розглядається з двох позицій: з одного боку, як процес формування екологічної свідомості, поведінки та готовності особистості до гармонізації взаємовідносин у системі "людина – природа – суспільство", а з іншого – як результат у вигляді інтегральної якості, сформованої на основі емоційно-ціннісного ставлення до природи, знань й уявлень про неї, набутих умінь, навичок і потреб у збереженні та відновленні навколишнього природного середовища.*

Виходячи зі сутності екологічної культури, її зміст і процес системного та цілеспрямованого формування у майбутніх викладачів закладу професійної (професійно-технічної) освіти автотранспортного профілю доцільно розглядати у таких площинах:

1) *світоглядній* – забезпечує гармонізацію внутрішнього світу студента завдяки усвідомленню сутності явищ, що відбуваються у природі та суспільстві, пізнанню законів і закономірностей розвитку природи й теоретичного осмислення ролі екологічної взаємодії в контексті культури;

2) *морально-етичній* – передбачає виховання у студентів особистої екологічної відповідальності за все, що відбувається у природі та суспільстві;

3) *психологічній* – полягає у виробленні оптимальної реакції на екологічну інформацію й адек-

ватної поведінки, а також формуванні вміння діяти в умовах, екологічно несприятливих, оцінювати якисну сторону стану природного середовища та суспільства;

4) *соціальної* – полягає у формуванні соціально необхідного рівня екологічної поінформованості, що виступає обов'язковою умовою виконання різноманітних функцій у суспільстві, передовсім пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю;

5) *технологічній* – передбачає оволодіння професійно-екологічною технологією, спрямованою на екологічний захист довкілля і збереження природних ресурсів.

Екологічна культура як метод ціннісного освоєння природи є своєрідним механізмом, що виконує певні *функції*, до яких треба віднести такі:

1) *адаптивна* – культура є специфічним способом адаптації людини до природи, тому екологічна культура є подальшим розвитком цієї функції загальної культури в умовах, коли попередні способи адаптації до природи виявили недостатність, ірраціональність, дисфункціональність.

2) *ціннісно-духовна* – культура є способом ціннісного освоєння дійсності, шляхом творення нових смислів, знань, цінностей, їх збереження та передачі; цінності – це внутрішні духовні чинники, які забезпечують взаємозв'язки людини з людиною, людиною з суспільством і природою, підґрунтя ідеальних проєктів урегулювання наявних суперечностей між людиною, суспільством і природою; фундаментальна переоцінка сформованої системи цінностей, зміна ціннісного ставлення до природи та фіксації на цій основі нової системи норм і правил, що регулюють ставлення до природи та її безпеки – одне з найважливіших завдань екологічної культури; система цінностей, зокрема й коеволюційних, є умовою соціальної інтеграції й ідентифікації, адже характер цінностей і рівень оволодіння ними свідчать про відмінність екологічних культур і субкультур; при цьому коеволюційні цінності, будучи світоглядним ядром культури природокористування, нами розглядаються як імператив гармонізації взаємодії людини з довкіллям на противагу ідеології підкорення природи;

3) *комунікативна* – сприяє встановленню контакту, досягненню взаєморозуміння у процесі обміну інформацією між суб'єктами природокористування на основі єдиних коеволюційних цінностей, зафіксованих у мові, і тим самим їх інтеграцію, координацію та консолідацію; комунікативна функція екологічної культури забезпечує передачу соціально значущої інформації про норми і правила природокористування й екологічної безпеки від покоління до покоління;

4) *організаційна* – полягає в організації взаємовідносин людини, суспільства і природи так, щоб

були враховані як індивідуальні та суспільні практичні потреби, так і стабільність, рівновага, баланс природи;

5) *регулятивна* – полягає у врегулюванні взаємовідносин людини та суспільства з природою, оптимізації життєдіяльності шляхом запровадження певних норм, правил і зразків поведінки, які потрібно засвоїти студентів для коректної адаптації у навколишньому природному середовищі;

Дослідження показують, що за *структурною* природою екологічна культура як багатогранне і різнобічне явище містить такі базові складники: екологічну свідомість, екологічне мислення, екологічну відповідальність, екологічну поведінку, які

формуються та розвиваються завдяки екологічній освіті й екологічному вихованню.

На основі проведеного аналізу екологічна культура викладача закладу професійної (професійно-технічної) освіти у галузі автомобільного транспорту може бути визначена як узагальнена характеристика особистості, яка, інтегруючи сукупність уявлень про природу, емоційно-чуттєве й ціннісне ставлення до неї, загальнонаукових і професійних знань про екологію, відповідні вміння та навички природоохоронної діяльності, утворює нерозривну єдність екологічної свідомості, екологічного мислення, екологічної відповідальності й екологічної поведінки (див. рис. 1).

Рис. 1. Структура екологічної культури викладача закладу професійної (професійно-технічної) освіти у галузі автомобільного транспорту

Практика показує, що сьогодні у закладах вищої освіти важливо створити цілісну систему формування екологічної культури, спрямовану на трансформування екологічної свідомості та мислення студентів в екологічні знання, уміння, навички, цінності та переконання завдяки розширенню і поглибленню уявлень про техніко-економічні, організаційно-правові, інформаційні й інші можливості, а

також шляхи розв'язання екологічних проблем. Безсумнівно, формування екологічної культури має здійснюватися на основі активного залучення студентів до організації природоохоронної діяльності у вигляді реальних екологічних проєктів.

Однак не всіма викладачами закладів вищої освіти усвідомлюється, що від рівня екологічної культури студентів залежить ступінь адаптації до умов,

що постійно змінюються, їхній соціальний і професійний статус. “Підвищення рівня екологічної культури суспільства можливе лише за умови організації екологічної освіти на різних рівнях її здобуття, наприклад, шляхом впровадження в освітній процес закладів професійної освіти, як окремих дисциплін, так й окремих еколого-освітніх компонентів у межах різних навчальних курсів з попереднім розробленням відповідного навчально-методичного забезпечення, виданням спеціальної навчальної літератури та підготовкою відповідних педагогічних кадрів” [3, 67]. Водночас необхідно визнати: в Україні, незважаючи на ухвалення концептуальної Стратегії державної екологічної політики [6], донині відсутня цілісна та ефективна програма формування екологічної культури особистості й суспільства загалом, що й визначає необхідність наукового і методичного розроблення цієї актуальної проблеми.

Поряд із формуванням екологічної культури особистості відбувається формування екологічної культури фахівця під впливом різних соціальних інститутів – сім’ї, системи освіти, засобів масової інформації, професійного та соціального середовища тощо. Цілеспрямоване і системне формування екологічної культури фахівця нерозривно пов’язане з діяльністю закладів освіти та розпочинається зі шкільної лави. У закладах загальної середньої освіти закладаються основи екологічної культури, здійснюється пропедевтична екологічна підготовка, відбувається загальна орієнтація учнів у навколишньому природному середовищі. Основи екологічної культури, сформовані у закладах загальної середньої освіти, набувають подальшого розвитку, поглиблення і розширення в закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

На думку Л. Лук’янової, в цій освітній системі вища освіта є найбільш ефективним і продуктивним етапом з погляду формування і розвитку екологічної культури майбутнього фахівця. Це пов’язано щонайменше з трьома аспектами: по-перше, це період життя людини, коли набуття нових знань відбувається найінтенсивніше; по-друге, при оволодінні професійними знаннями у цей період майбутній фахівець ще не має стимулів для їх глибокої диференціації, які, як правило, гальмують засвоєння нових знань; по-третє, у цей період здійснюється структурування знань відповідно до майбутнього напрямку професійної діяльності, що, своєю чергою, також активізує засвоєваність цих знань [0]. Отже, без набутих у закладі вищої освіти глибоких знань і ґрунтовних умінь у галузі екологічної безпеки, високого рівня сформованості екологічної культури принципово неможливо стає успішна професійна діяльність.

Непересічне значення для майбутньої професійної діяльності має процес і результат формування екологічної культури майбутніх викладачів профе-

сійного навчання у галузі автомобільного транспорту, що здійснюється в умовах педагогічного закладу вищої освіти. Практика показує, що формуванню екологічної культури цієї категорії майбутніх фахівців сприяють як окремі екологічні навчальні дисципліни (“Основи екології”, “Екологія і сталий розвиток”, “Екологізація суспільства”, “Екологічна культура” тощо), так і загальнонаукові, гуманітарні та професійно-орієнтовані освітні компоненти, до змісту яких закладений значний екологічний потенціал.

Загальновідомо, що одним із основних джерел забруднення довкілля є автотранспортна галузь, на яку припадає третина від усього обсягу викидів оксидів азоту (NO_x), вуглецю (CO), вуглеводнів (C_nH_n), діоксиду сірки (SO_2), сажі й інших шкідливих речовин. Крім того, автотранспортні підприємства визначаються високим рівнем ресурсного споживання (вода, теплова й електрична енергії, паливо, мастильні матеріали та ін.) та відходів у процесі експлуатації й відновлення працездатності автотранспортних засобів. Як зазначає О. Клименко, в Україні за базовим макроекономічним сценарієм очікується збільшення кількості автотранспортних засобів із 8,4 млн. одиниць у 2020 р. до 10,7 млн. – у 2030 р. та до 20,1 млн. – у 2050 р., а загальне споживання енергії – з орієнтовно 325 ПДж у 2020 р. зросте до 509 ПДж у 2030 р. та, ймовірно, до 732 ПДж у 2050 р. Орієнтовно у 2031 р. викиди CO_2 вже можуть зрівнятися з 60 % викидів від рівня 1990 р. або перевищити їх, а до 2050 р. прогнозовано зростуть до 52,2 млн. т і наблизяться до 100 % від рівня 1990 р. [0, 32].

Такий стан і перспективи збільшення кількості автотранспортних засобів, споживання різних видів енергії та, відповідно, зростання показників викидів і відходів характеризуються: 1) негативним впливом на екосистеми і здоров’я людей через забруднення атмосфери; 2) надмірним споживанням видобутого невідновлюваного палива і, відповідно, зростанням обсягів викидів в атмосферу “парникових” газів (передовсім діоксиду вуглецю CO_2); 3) використанням значних площ земель для будівництва транспортної інфраструктури [4].

Отже, основними групами джерел забруднення, негативного впливу дорожніх транспортних засобів на довкілля є: 1) у процесі експлуатації автотранспортних засобів – шкідливі викиди двигунів та інших агрегатів; шум; вібрація; електромагнітне випромінювання; 2) у процесі технічного обслуговування та ремонту дорожніх транспортних засобів – мийні засоби, розчинники лаків і фарб, складники антикорозійних покриттів; палива, індустріальні і консистентні мастила, моторні й трансмісійні оливи, електроліти, гальмівні рідини; водорозчинні солі; зношені агрегати, вузли, деталі; 3) у процесі організації транспортної інфраструктури – збільшення

використання земель через інтенсивне будівництво автодоріг, автозаправних станцій, автомобільних стоянок, підприємств з технічного обслуговування й експлуатації транспортних засобів та ін.

Вивчення практики підготовки майбутніх викладачів з автомобільного транспорту для роботи в закладах професійної (професійно-технічної) освіти показує, що проблема формування екологічної культури студентів перебуває у центрі уваги науково-педагогічних колективів закладів вищої освіти понад двадцять років. Зокрема, незважаючи на недостатню теоретичну розробленість цього наукового напрямку, відсутність загальноприйнятого визначення об'єкта, предмета, місця екологічної культури у структурі науково-педагогічних знань, викладачами здійснюється активний пошук найоптимальніших варіантів розроблення змісту і методики викладання екологічно-спрямованих навчальних дисциплін.

Однак вивчення освітньо-професійних програм і навчально-методичних комплексів, що забезпечують освітній процес підготовки викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у галузі автомобільного транспорту, представлених на сайтах низки вітчизняних університетів (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Національний транспортний університет, Українська інженерно-педагогічна академія, Національний університет “Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка, Криворізький державний педагогічний університет) свідчить про існування двох основних підходів до формування екологічної культури та різноманітних їх варіацій.

Перший підхід полягає у зведенні проблематики екологічної культури до екологічної грамотності, розвитку елементарного екологічного мислення. Так, у межах змісту навчальних дисциплін (“Основи екології”, “Екологія і сталий розвиток” і т. п.), серед об'єктів вивчення закономірно домінують такі поняття, як біосфера, техносфера, екосистема, екологічні чинники, антропогенна, техногенна діяльність тощо. Відповідно, ці загальнонаукові навчальні дисципліни формують здебільшого вміння використовувати екологічні знання у житті та меншою мірою – у професійній діяльності. Однак, на нашу думку, домінування науково-природничої складової у формуванні екологічної культури через набуття екологічних знань не може бути визнане достатньо прийнятним, оскільки звужує зміст, що розкриває сутність екологічної культури. Нами обраний другий підхід – інтегрований, який передбачає симбіоз гуманітарної, науково-природничої і професійної складових та згідно з яким екологічна культура не може бути зведена лише до набуття знань з екології, адже це не виправдано звужує предметне поле екологічної культури фахівця. Вважаємо, що зна-

ння, вміння і навички еколого-професійної діяльності повинні ґрунтуватися на наукових, культурологічних і професійних засадах. Тобто екологія й екологічна культура мають стати змістовими полями професійної діяльності, що перетинаються, мають один загальний сектор, а також простори, що виходять за його межі.

Важливо наголосити, що екологічну культуру не можна обмежувати лише змістом певних пропедевтичних курсів на кшталт “Основи екології” або окремих екологічних тем у межах різних навчальних дисциплін, адже її освітні можливості набагато ширші й цікавіші, спрямовані на виконання завдань із формування у майбутніх педагогів системного екологічного мислення, свідомості, відповідальності, поведінки тощо. Потрібен узагальнювальний, синтезуючий професійно-орієнтований курс, який допоможе майбутнім викладачам професійного навчання у галузі автомобільного транспорту пов'язати набуті знання й уміння з конкретним видом професійної діяльності, сформувати основні структурні компоненти екологічної культури фахівця. Спробу розробити й апробувати такий інтегрований курс “Екологічна безпека автотранспортного комплексу” для майбутніх викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти здійснено у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка. Багаторічне викладання цього курсу, розроблення методів екологічного оцінювання регіональних об'єктів автотранспортного комплексу, системна реалізація низки екологічних проєктів, пов'язаних зі зменшенням негативного впливу автомобільного транспорту на довкілля, підтвердили виправданість інтеграції різних методологічних підходів до формування екологічної культури студентів і довели практичну значущість цього курсу.

Висновки. Проведене дослідження дає підставу зробити висновки, що сформованість екологічної культури майбутніх викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти характеризується рівнем: 1) розвиненості переконань, мотивів, ціннісних орієнтацій, етичних почуттів щодо екологічних проблем та усвідомлення необхідності захисту довкілля; 2) засвоєння загальнонаукових знань з екології та професійних знань з екологічної безпеки автотранспортного комплексу; 3) прилучення до активної практичної діяльності, пов'язаної з реалізацією природоохоронних заходів й екологічних проєктів у галузі автомобільного транспорту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вернадський В.І. Вибрані праці. Київ : Наукова думка, 1969. 437 с.
2. Клименко О.А. Системне управління підвищенням ефективності використання енергії та зменшенням забруднення атмосферного повітря дорожніми транспортними засобами : автореф. дис. ... д-ра тех. наук : 05.22.20 / Національний транспортний університет. Київ, 2021. 44 с.

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАДАЧ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО РОЗВИТКУ В УЧНІВ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

3. Лук'янова Л.Б. Сучасні підходи до формування екологічної компетентності фахівців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми*. 2008. Вип. 17. С. 60–70.

4. Матейчик В.П. Методи оцінювання та способи підвищення екологічної безпеки дорожніх транспортних засобів : монографія. Київ : НТУ, 2006. 215 с.

5. Совгіра С., Гончаренко П., Люленко С. Технологія та організація природоохоронних робіт : підруч. Київ : Науковий світ, 2011. 319 с.

6. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 12.07.2023).

REFERENCES

1. Vernadskyi, V.I. (1969). *Vybrani pratsi* [Selected works]. Kyiv, 437 p. [in Ukrainian].

2. Klymenko, O.A. (2021). Systemne upravlinnia pidvyshchenniam efektyvnosti vykorystannia enerhii ta zmenshenniam zabrudnennia atmosfery povitria dorozhnymy transportnymy zasobamy [System management of increasing the efficiency of energy use and reducing atmospheric air pollution

by road vehicles]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 44 p. [in Ukrainian].

3. Lukianova, L.B. (2008). Suchasni pidkhody do formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti fakhivtsiv [Modern approaches to the formation of environmental competence of specialists]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, experience, problems*. Vol. 17. pp. 60–70. [in Ukrainian].

4. Mateichyk, V.P. (2006). Metody otsiniuvannia ta sposoby pidvyshchennia ekolohichnoi bezpeky dorozhnikh transportnykh zasobiv [Assessment methods and ways to improve the environmental safety of road vehicles: monograph]. Kyiv, 215 p. [in Ukrainian].

5. Sovhira, S., Honcharenko, P. & Liulenko, S. (2011). *Tekhnolohiia ta orhanizatsiia pryrodookhoronnykh robit: pidruchnyk* [Technology and organization of nature protection works: tutorial]. Kyiv, 319 p. [in Ukrainian].

6. Pro osnovni zasady (stratehiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 r. № 2697-VIII [On the main principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030: Law of Ukraine dated February 28, 2019 No. 2697-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (Accessed 12 July. 2023). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2023

УДК 378.147:37.091.2:811.111(043.3)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291073>

Марина Афонченко, аспірант

*кафедри іноземної освіти та міжкультурної комунікації
Хмельницького національного університету*

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАДАЧ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО РОЗВИТКУ В УЧНІВ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті досліджено питання особливостей використання у підготовці вчителів педагогічних задач. Проаналізовано праці, що висвітлюють, як педагогічні задачі пов'язані із педагогічним мисленням, педагогічною майстерністю та педагогічною технологією. Досліджено, які класифікації педагогічних задач існують на сьогодні та складено власну класифікацію педагогічних задач за їхніми функціями, а також додано характеристику кожного виду задач та наведено їх приклади. Проведено дослідження із використання задач для студентів другого курсу у процесі їхньої підготовки до розвитку в учнів соціальної компетентності.

Ключові слова: професійна підготовка; вчителі іноземної мови; компетентнісний підхід; соціальна компетентність; педагогічні задачі.

Лит. 5.

Maryna Afonchenko, Postgraduate Student of the

*Foreign Language Education and Intercultural Communication Department,
Khmelnitskiy National University*

USING PEDAGOGICAL TASKS IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS TO DEVELOP STUDENTS' SOCIAL COMPETENCE

The article examines the issue of the use of pedagogical tasks in the professional training of teachers for the development of social competence in students. Works related to the connection of pedagogical tasks with pedagogical thinking, pedagogical skill and pedagogical technology are analyzed. Scientific research of the skills and activities of students are based on the ability to solve pedagogical problems is carried out. It is analyzed which stages should be used to prepare and solve problems (preparatory / orientational, diagnostic/analytical, designing, executive, generalized-evaluative). It is studied what classifications of pedagogical tasks exist nowadays, and our own classification of pedagogical tasks according to their functions is compiled. It is noted that pedagogical tasks can be particularly effective in the context of the development of social competence in future students due to their focus on the ability of future teachers to teach students to distinguish between social roles, resolve conflicts and work in

teams. The types of tasks that we have described include: tasks aimed at organizing various types of activities; tasks aimed at choosing an appropriate line of behavior and communication; tasks aimed at effective resolution of the conflict. A description is added to each type of task with a general description of what distinguishes each type. In addition, own pedagogical tasks according to this classification are compiled and their examples were added to the classification for familiarization. An experiment is conducted on the use of tasks for second-year students – future foreign language teachers. During the experiment, they have acquired theoretical knowledge and practical skills on the basis of educational and methodological support materials for the discipline “Introduction to the specialty” developed by us, and during practical classes they have solved pedagogical problems. The experiment has proved that pedagogical tasks are an effective tool for forming future foreign language teachers’ readiness to develop social competence in students.

Keywords: professional training; foreign language teachers; competence approach; social competence; pedagogical tasks.

Постановка проблеми. У контексті впровадження концепції Нової української школи (НУШ), глобалізаційних та інтеграційних процесів у сучасну освітню систему України, актуальною стає необхідність зміщення вимог до вчителів іноземних мов від виключно лінгвістичної підготовки учнів до формування необхідних у їхній подальшій діяльності компетентностей, включаючи соціальну. З цього приводу виникає низка питань, пов'язаних із забезпеченням глибокого розуміння культурних, соціальних і комунікативних аспектів іноземних мов, а також врахуванням психологічних особливостей учнів різних вікових груп у процесі викладання. Крім того, на практиці було виявлено, що студенти – майбутні вчителі іноземних мов – демонструють певну недостачу практичних навичок у подоланні проблем та труднощів, що можуть виникати у процесі викладання, й особливо у процесі формування і розвитку в їхніх учнів соціальної компетентності. Ця ситуація вимагає розробки та впровадження спеціальних педагогічних задач і завдань у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов, спрямованих на розвиток їхньої практичної майстерності у розв'язанні цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним підґрунтям цієї статті стали роботи багатьох вітчизняних дослідників, зокрема Т. Вдовичин, Ю. Вербиненко, Л. Зеня, Т. Пащенко, Н. Стадник, П. Якименко та ін., що зосереджувалися на питанні підготовки майбутніх вчителів. В. Балахтар, О. Козлюк, А. Перчиць, А. Руденко, С. Ситнік, Т. Турій та ін. аналізували безпосередньо розвиток соціальної компетентності учнів. Говорячи про використання у навчально-виховному процесі педагогічних задач, поняття про них та їхні наявні класифікації, опиралися на наукові праці таких вчених, як О. Вознюк, О. Дубасенюк, О. Дяченко, А. Ковальчук, О. Мільто, І. Новіцька.

Мета дослідження: проаналізувати ефективність виконання майбутніми вчителями іноземної мови педагогічних задач у процесі їхньої професійної підготовки до розвитку в учнів соціальної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Питання використання педагогічних задач на сьогодні є популярним об'єктом досліджень сучасних вітчизняних

науковців. Деякі із них, до прикладу О. Дубасенюк та О. Вознюк [1], вважають їх ефективними у контексті розвитку педагогічного мислення. Як виходить із їхнього дослідження, під цим поняттям ми можемо вважати набір певних особливостей, вмінь та здатностей, притаманних вчителю, а саме:

- здатність суб'єктивно аналізувати й оцінювати педагогічну ситуацію;

- вміння застосовувати прийоми, спрямовані на ефективне перетворення ситуації;

- наявність у вчителя певних стратегій, які він може застосувати у навчально-виховному процесі;

- здатність творчо переосмислити педагогічну ситуацію та вийти за її межі;

- здатність бачити комплексно ситуацію, що виникла у процесі навчання і виховання;

- наявність високоструктурованих знань та умінь, пов'язаних із методикою викладання його предмету.

Таким чином, використання на заняттях студентів – майбутніх вчителів іноземної мови – педагогічних задач сприяє розвитку у них необхідних для професійної діяльності вмінь, навичок та знань, а також формування у них педагогічного мислення оптимального рівня.

Як було досліджено Н. Дяченко [2], вміння розв'язувати педагогічні задачі ґрунтується на вмінні студентів виконувати такі основні види діяльності педагога:

- навчальна (здатність вчителя визначати мету, зміст та завдання у навчальному процесі; вміння обирати такі форми і методи навчання, які будуть найбільш актуальними і зможуть активізувати науково-пізнавальну діяльність студента);

- наукова (періодичність проведення вчителем чи викладачем науково-дослідницької діяльності та його участь у написанні статей, тез до конференцій, монографій, дисертаційних робіт, навчальних посібників та ін.);

- методична (підготовка вчителя до аудиторних занять, вміння розробляти конспекти, збірники та практикуми; вміння самостійно розробляти і впроваджувати у навчально-виховний процес різні методи, прийоми і технології навчання);

- організаційна (проведення педагогом різних наукових заходів, підготовчої роботи до видання посібників та збірників; організація наукових гуртків, культурних заходів; кураторська робота).

Отже, розв'язання педагогічних задач за своїми функціями активізує основні види педагогічної діяльності, необхідні для професійного розвитку майбутніх педагогів.

Крім того, необхідними факторами для ефективного розв'язання педагогічних задач є такі поняття, як педагогічна майстерність та педагогічна технологія. У роботі Л. Мільто [4] можемо побачити, що під терміном "педагогічна майстерність" сьогодні розуміють вищий рівень креативної активності вчителя, що виникає на основі успішного оволодіння знаннями, навичками та раціональним використанням особистісного потенціалу. Цей особистісний компонент не тільки відображає рівень педагогічної майстерності, але й вказує на динаміку її розвитку, творчий прояв вчителя у професійній діяльності. З робіт вчених наукової школи І. Зязюна, на чій праці працює Л. Мільто, випливає, що педагогічна майстерність виявляється через практичну діяльність, проте не обмежується лише володінням спеціалізованими навичками. Зокрема, сутність майстерності визначається особистістю вчителя, його ставленням і здатністю до виявлення творчої ініціативи, відтворення власних цінностей у професійній педагогічній практиці.

Тим часом, виходячи із робіт дослідниці, під поняттям педагогічної технології можна розуміти пошук шляхів підвищення навчальних результатів шляхом аналізу, відбору, створення та контролю всіх складових навчального процесу і їх взаємозв'язків. У її основі лежить ідея повного керування навчанням, розробки та реалізації навчального циклу, який може бути відтворений будь-яким учителем з метою досягнення заздалегідь задуманого рівня засвоєння необхідних знань, вмінь і навичок.

Як було досліджено І. Новіцькою [5], на сьогодні існує певна кількість видів педагогічних задач, що розділяються залежно від класифікації, тобто серед сучасних дослідників наразі не існує єдиної думки щодо того, як можна єдиним способом класифікувати педагогічні задачі. До прикладу, це можна зробити за характером самої задачі (аналітичні, проєктувальні, комунікативні); дидактичною метою (місцем виникнення, суттю педагогічного процесу, перспективами ситуації та ін.); функціями та місцем застосування у навчальному процесі (для виявлення проблем, інформаційного забезпечення діяльності і т. д.) тощо. Крім того, спираючись на сучасних науковців, дослідниця виокремлює основні функції, які повинні нести педагогічні задачі. Отже, вони сприяють формуванню методології та засвоєнню теоретичних знань, надають можливість засвоєння практичних знань, норм і правил педагогічної методики (інструментування); сприяють розвитку оперативного мислення та формуванню професійно-педагогічних навичок.

Таким чином, можемо констатувати, що створення класифікації педагогічних задач є невід'ємною частиною процесу підготовки майбутніх вчителів, адже це значно спрощує процес їхнього написання та відбору залежно від мети, якої хочемо досягти у навчально-виховному процесі.

Окрім того, як було виявлено вітчизняними дослідниками (В. Ковальчук [3] та ін.), ефективним методом розв'язання проблеми підготовки майбутніх педагогів є створення педагогічної технології, яка включає у себе послідовність методів, прийомів та дій, розроблених для конкретних етапів розв'язання соціально-педагогічних задач. Вищезгадана технологія слугує певного роду інструментарієм педагога, який допомагає йому самостійно вирішувати різні питання, врегульовувати конфлікти та долати труднощі, що виникають у його професійній діяльності. Отже, основними етапами розв'язання педагогічних задач є такі:

1. Підготовчий (орієнтаційний): збір наявних у студентів знань, вмінь і навичок у сфері педагогіки та методики викладання, підвищення рівня їхньої майстерності, аналіз проблем учнівського середовища.

2. Діагностичний (аналітичний): діагностика ситуації та відносин конкретного колективу, з опором на попередньо проведену підготовчу діяльність.

3. Проєктувальний: виокремлення конкретної проблеми, що утворилася в колективі, а також проєктування форм та змісту діяльності вчителя, спрямованої на розв'язок конкретної задачі, виокремлення конкретних способів, прогнозування можливих наслідків.

4. Виконавчий: безпосереднє застосування різноманітних форм, методів та засобів розв'язання педагогічної задачі, які були спроектовані на попередньому етапі.

5. Узагальнено-оцінний: аналізування результатів діяльності вчителя на розв'язання педагогічної задачі, зіставлення та визначення можливих відхилень, проєктування нових задач.

Як елемент формування готовності майбутніх вчителів з іноземної мови до розвитку соціальної компетентності в учнів, ми забезпечили для студентів можливість використати на практиці отримані ними теоретичні знання за допомогою розв'язування під час занять педагогічних задач. Таким чином, ще до початку безпосередньої педагогічної діяльності вони мають змогу подивитися на те, як відбувається навчально-виховний процес, дізнатися, які проблеми та труднощі можуть під час нього виникати, та як можна їх долати. Крім того, педагогічні задачі є ефективним способом підготовки майбутніх вчителів до розвитку у своїх майбутніх учнів саме соціальної компетентності, адже вони спрямовані на те, щоб студенти могли навчити учнів розрізняти

ти соціальні ролі та діяти згідно з ними, залагоджувати конфлікти, працювати в команді.

Запроваджені педагогічні задачі були як елемент навчально-методичного забезпечення до дисципліни “Вступ до спеціальності” для студентів другого курсу спеціальностей “Середня освіта. Англійська мова і література”, а також “Середня освіта. Прикладна лінгвістика”. Під час лекційних занять студенти отримували основи необхідних для викладацької діяльності знань з методики викладання іноземної мови, педагогіки, поняття про педагогічних імідж і т. д., а під час практичних занять мали можливість застосувати отримані знання, вміння та навички на практиці. Усі теоретичні знання було отримано студентами на основі розробленого нами на основі сучасних праць та досліджень навчально-методичного забезпечення до дисципліни “Вступ до спеціальності”.

На основі матеріалів сучасних вітчизняних дослідників нами було розроблено власну класифікацію педагогічних задач за їхньою функцією, а саме:

1. Педагогічні задачі, спрямовані на організацію різних видів діяльності. Це відкритий тип педагогічних задач, у яких майбутньому вчителю дається найбільше свободи у виборі форм та методів навчання, однак надається тема, яку він має розкрити учням, або ситуація, у якій він повинен діяти, однак немає жодних прописаних задалегідь діалогів чи варіантів вибору відповіді. Розв’язуючи такі задачі, студент вчиться самостійно планувати й організувати ту діяльність, яка може бути потрібна на тому чи тому занятті.

До прикладу, до цієї категорії можуть входити такі задачі, як: “Учні шостого класу на уроці з іноземної мови проходять тему “Сім’я”. Оберіть проект або вид групової діяльності, який допоможе їм закріпити лексику з цієї теми”.

2. Педагогічні задачі, спрямовані на обрання доцільної лінії поведінки та спілкування. У такому підвиді задач для студентів пропонується описана ситуація, у відповідь до якої потрібно обрати правильну тактику поведінки. Конфлікт задалегідь у такій ситуації не передбачається, але вибір неправильної лінії може призвести до нього, або ж до ефективного розв’язку задачі. Таким чином, завданням майбутнього вчителя іноземної мови є використання здобутих на лекційних заняттях теоретичних знань і практичних навичок.

Наприклад, типовою задачею такого виду може бути: “Ви приходите на заняття у 10-А класі. Перед початком уроку до вас підходить учень та каже, що ви сьогодні виглядаєте досить хворобливо. Як ви відповісте на такий коментар?”

- а) проігноруєте коментар учня повністю;
- б) різко відповісте, що він поводить себе нетактовно і порушує субординацію між учнем та вчителем;
- в) почнете пояснювати в деталях, чому ви погано себе почуваєте;

г) подякуєте за турботу, та не будете вдаватися у деталі”.

3. Педагогічні задачі, спрямовані на ефективне врегулювання конфлікту. Такий вид задач можна вважати дещо складнішим, адже в її умовах задалегідь прописана конфліктна ситуація, що може виникнути під час навчально-виховного процесу, а тому майбутній вчитель повинен використати наявні знання з основ методики викладання іноземної мови та педагогіки для того, щоб якомога ефективніше подолати проблему.

Яскравим прикладом таких задач може слугувати така: “Ви проводите урок з іноземної мови у дев’ятому класі, коли раптом чуєте, що дівчата на задній парті щось активно обговорюють. Ви робите одне зауваження, однак дівчата не перестають говорити, а після другого одна із них каже: “А ви не підслухуйте!”. Ваші дії?”

Висновки. У результаті нашого дослідження було встановлено, що використання педагогічних задач як елементу професійної підготовки майбутніх вчителів з іноземної мови до розвитку в учнів соціальної компетентності є ефективним. Вимоги до вчителів відштовхуються від врахування глибокого розуміння культурних, соціальних і комунікативних аспектів іноземних мов, а також необхідності адаптації навчального процесу до психологічних особливостей учнів різних вікових груп.

З цієї причини, у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов нами були запроваджені педагогічні задачі трьох типів: на організацію діяльності, на обрання лінії поведінки та на врегулювання конфліктів. Вони вимагали використання студентами отриманих знань та навичок на практиці. Результати дослідження показали, що після успішного розв’язування педагогічних задач різних типів студенти другого курсу проявили більшу готовність до розвитку соціальної компетентності у своїх майбутніх учнів.

Ця педагогічна методика може відігравати ключову роль у підготовці вчителів іноземних мов для сучасного освітнього середовища та сприяти підвищенню якості освіти. Подальші дослідження можуть включати розширення класифікації педагогічних задач за іншими ознаками, а також створення додаткових методичних матеріалів для майбутніх вчителів іноземних мов, пов’язаних із розвитком в учнів соціальної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Дубасенюк О.А., Вознюк О.В. Професійно-педагогічні задачі: Типологія та технологія розв’язання : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 272 с.
- 2. Дяченко Н.О. “Формування вмінь розв’язувати педагогічні задачі у майбутніх викладачів педагогіки на магістерському рівні” : автореф. дис. ... канд. пед. наук /

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. 2015. 23 с.

3. Ковальчук В.А. “Технологія розв’язання соціально-педагогічних задач у процесі підготовки майбутніх учителів”. *Освітні технології у процесі викладання навчальних дисциплін*. 2004. С. 87–97.

4. Мільто Л.О. Теорія і технологія розв’язання педагогічних задач : навчальний посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 156 с.

5. Новіцька І. “Огляд існуючих класифікацій педагогічних задач”. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2014. Ч. 3. С. 240–247.

REFERENCES

1. Dubaseniuk, O.A. & Vozniuk, O. V. (2010). Profesiiino-pedahohichni zadachi: Tipolohiia ta tekhnolohiia rozv'iazannia [Professional-pedagogical tasks: typology and technologies of solving]. Zhytomyr, 272 p. [in Ukrainian].

2. Diachenko, N.O. (2015). Formuvannia vmin rozviazuvaty pedahohichni zadachi u maibutnikh vykladachiv peda-

hohiky na mahisterskomu rivni [Forming the ability to solve pedagogical tasks of future pedagogics teachers on Master's degree level]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Institute of higher education of Natsional academy of pedagogical sciences of Ukraine. 23 p. [in Ukrainian].

3. Kovalchuk, V.A. (2004). Tekhnolohiia rozviazannia sotsialno-pedahohichnykh zadach u protsesi pidhotovky maibutnikh uchyteliv [Technology of solving social-pedagogical tasks in the process of future teachers' training]. *Educational in the process of teaching educational subjects*, pp. 87–97. [in Ukrainian].

4. Milto, L.O. (2013). Teoriia i tekhnolohiia roziazannia pedahohichnykh zadach [Theory and technology of solving pedagogical tasks]. *Educational textbook*. Kirovohrad, 156 p. [in Ukrainian].

5. Novitska, I. (2014). Ohliad isnuichnykh klasyfikatsii pedahohichnykh zadach [Observations on the existing classifications of pedagogical tasks]. *Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University of Pavlo Tychyna*, Vol. 3, pp. 240–47. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.08.2023

УДК 378.042-057.875

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291081>

Олег Демчук, аспірант
Інституту педагогіки НАПН України

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті висвітлено різні аспекти індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів як психолого-педагогічної проблеми, зокрема особливості розвитку студентів, урахування їхніх потреб та інтересів, роль викладача у створенні оптимальних дидактичних умов для використання інноваційних технологій, форм, методів і засобів навчання, що можуть забезпечити ефективність індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів зокрема та позитивно впливатимуть на формування їхніх ключових і предметних компетентностей загалом.

Ключові слова: індивідуалізація; навчально-пізнавальна діяльність; освіта; диференційоване навчання; навчальний процес; освітній процес.

Літ. 9.

Oleh Demchuk, Postgraduate Student,
Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

INDIVIDUALIZATION OF EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITIES OF STUDENTS AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The article deals with the problem of higher school didactics: individualization of students' educational and cognitive activities in modern education. The author focuses on the constant rapid development of information technologies, changes in the educational process and the needs of students, which sets the task for teachers to ensure the optimal level of development of each subject of education. The presented scientific work proves the importance of individualizing student learning under today's conditions, which is explained by the change in socio-economic realities and the growing role of information technologies in education. The issue of individualization of learning in general and the educational and cognitive activity of students in particular is directly or indirectly related to the implementation of the provisions of an individual approach to students under conditions of group organization of the educational process in higher education. In its turn, this is precisely what causes high requirements for the professional and pedagogical competence of a teacher of a higher education institution, an inseparable component of which is the ability and willingness to take into account the individual-typological and individual-psychological features of students during the organization of the educational process. The analysis of scientific research and publications in the field of pedagogy and psychology testifies to the significance of the raised problem of individualization of education in higher education. Various aspects of the individualization of the educational and cognitive activities of students as a psychological and pedagogical problem are highlighted, in particular the peculiarities of the development of students, taking into account their needs and interests, the role of the teacher in creating optimal didactic conditions for the use of innovative technologies, forms,

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

methods and means of education that can ensure the effectiveness of individualization of students' educational and cognitive activities in particular and will positively influence the formation of their key and subject competencies in general.

Keywords: *individualization; educational and cognitive activities; education; differentiated instruction; learning process; educational process.*

Постановка проблеми. Індивідуалізація навчально-пізнавальної діяльності студентів є одним із ключових завдань сучасної освіти, яка вимагає від педагогів зміни підходів до навчання та виховання молоді. Зміна соціально-економічних умов, культурно-освітніх потреб суспільства і зростаюча роль інформаційних технологій в освітньому процесі перетворюють індивідуалізацію навчання на необхідну умову досягнення якісних результатів навчання та розвитку особистості. Водночас проблема індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів пов'язана зі складністю реалізації індивідуального підходу до кожного з них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у галузі педагогіки свідчить про значущість проблеми індивідуалізації навчання у вищій школі. С. Алексєєва, Н. Арістова, І. Волобуєва, М. Загорулько, Л. Калініна, В. Литвин, О. Малихін, О. Топузов, Л. Шевчук та інші звертають увагу на різні аспекти проблеми, а саме на особливості розвитку студентів, їхні потреби й інтереси, адаптацію до нового індивідуалізаційно-освітнього середовища, на роль викладача у створенні оптимальних умов для навчання, використання інноваційних технологій та методів і засобів навчання.

Мета статті – висвітлення різних аспектів індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів як психолого-педагогічної проблеми. Завданнями дослідження є:

- проаналізувати основні підходи до індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- визначити специфіку індивідуалізації навчання у вищій школі;
- висвітлити можливості використання інноваційних технологій, форм організації, методів і засобів навчання, що можуть забезпечити ефективність індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- проаналізувати практичний досвід індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів в умовах сучасного закладу вищої освіти;
- визначити перспективи подальшого розвитку проблеми індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Результати дослідження. Індивідуалізація навчально-пізнавальної діяльності студентів – це одна з основних проблем педагогіки вищої школи, яка актуалізується в сучасних умовах розвитку суспільства і науки [3]. Постійний розвиток інформаційних технологій, зміни в освітньому процесі та розширення функційних можливостей індивідуального

підходу до навчання ставлять перед педагогами завдання забезпечення оптимального рівня розвитку кожного здобувача освіти. Проблема індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вивчається у наукових дослідженнях різних напрямів, що дає змогу оцінити різноманітні наукові підходи до її розв'язання та знайти оптимальні рішення. Однак визначення конкретних завдань індивідуалізації навчання, які відповідали б вимогам сучасної педагогіки і потребам студентів, залишається актуальною проблемою.

“Індивідуалізація навчання – організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів з метою створення сприятливих умов для реалізації їхніх пізнавальних можливостей, потреб, інтересів” [5, 386].

Заклад освіти може організовувати здобуття освіти за будь-якими формами, визначеними законодавством, за наявності необхідних ресурсів (матеріально-технічного, кадрового, навчально-методичного, інформаційного забезпечення освітньої діяльності тощо) [1, 343]. Основними підходами до індивідуалізації є навчання: диференційоване, індивідуальне та вільне.

Диференційоване передбачає різні способи та темпи навчання для студентів з різним рівнем знань, умінь та інтересів. Диференціація може бути як вертикальною, коли навчання побудоване на різній складності завдань, так і горизонтальною, коли студенти працюють у різних групах за інтересами та потребами [9, 221].

Індивідуальне навчання вимагає створення навчальної програми для кожного студента окремо, з урахуванням його індивідуальних особливостей і потреб.

Вільне навчання передбачає здобування знань безпосередньо на основі врахування інтересів та потреб студента, без певних навчальних програм та розкладу.

Кожен із підходів має свої переваги й обмеження. Диференційоване може не забезпечити необхідний рівень індивідуалізації для кожного студента, індивідуальне може викликати труднощі стосовно реалізації і вимагати значних зусиль викладачів та студентів, а вільне може бути недостатньо структурованим, не забезпечувати достатньої підготовки для подальшого життя.

Однак незважаючи на обмеження кожного з підходів, індивідуалізація навчання залишається важливою педагогічною проблемою, яка потребує вивчення у змінюваних умовах організації освітнього процесу.

З самого початку навчання студентів у закладах вищої освіти необхідно враховувати, що кожен із них є індивідуальністю й особистістю, зі своїми професійними інтересами, цінностями, рівнем підготовки та взаємозв'язків з іншими людьми [2, 17]. Отже, професійно-орієнтоване навчання вимагає індивідуального та суб'єктивного оволодіння знаннями, уміннями і навичками, з одного боку, а з іншого, у процесі навчання необхідно враховувати індивідуально-психологічні особливості кожного студента [7].

Основним завданням педагогів є розроблення й упровадження ефективних технологій, форм організації, методів і засобів індивідуалізації навчання. Задля цього необхідно визначити індивідуальні особливості кожного студента, його потреби й інтереси, а також урахувати специфіку навчальної дисципліни та конкретну мету навчання. Важливо також забезпечити необхідну дидактичну й методичну підтримку студентам і викладачам, що здійснюють індивідуалізоване навчання, наприклад, підготовку викладачів до роботи з різними групами студентів, забезпечення достатньої кількості дидактико-методичних матеріалів і ресурсів [4].

Важливою для нашого дослідження є думка О. Малихіна щодо визначення психолого-дидактичного напрямку. "Психолого-дидактичний напрям – характеризується тим, що самостійна навчальна діяльність студентів не лише декларується у рамках дослідження певного набору педагогічних засобів і методів викладання, але й сама обирається в якості предмета дослідження" [8].

Одним із підходів до навчання є індивідуальна освітня траєкторія. Це підхід, який передбачає унікальний навчальний шлях для кожного здобувача освіти задля урахування його потреб, інтересів та здібностей. Педагогічна підтримка й контроль, у процесі якого відбувається їхня творча самореалізація, вияв і розвиток сукупності особистісних якостей, відповідно до індивідуального освітнього маршруту [6, 98].

Останні дослідження та публікації засвідчують, що індивідуалізоване навчання може позитивно вплинути на навчальний процес і результати студентів. Важливо забезпечити необхідну підтримку учасникам освітнього процесу, що здійснюють індивідуалізоване навчання, наприклад, підготовку освітян до роботи з різними групами студентів та забезпечення достатньої кількості матеріалів та ресурсів.

Результати дослідження показали, що рівень індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів є середнім, а це свідчить про необхідність подальшого вивчення й упровадження індивідуалізованого навчання. Водночас було встановлено декілька чинників, які впливають на рівень індивідуалізації навчання, зокрема:

- ступінь готовності викладачів до індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів та індивідуалізації навчання загалом. Викладачі, які мають досвід роботи з різними групами студентів і здатні адаптувати навчальні матеріали до потреб та інтересів кожного з них, спроможні забезпечити більш високий рівень індивідуалізації навчання;

- розмір групи студентів: що вона менша, то більш ефективно можна здійснювати індивідуалізоване навчання. Велика кількість студентів у групі може ускладнювати роботу вчителя з кожним окремо;

- наявність достатньої кількості ресурсів і матеріалів для індивідуалізованого навчання. Інформаційні ресурси і навчальні матеріали, які дають змогу адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб кожного студента, може значно підвищити рівень індивідуалізації навчання.

Отже, звернення до індивідуалізованого навчання може позитивно вплинути на навчальний процес і результати студентів. Проте для успішного впровадження індивідуалізованого навчання необхідно враховувати низку чинників, зокрема готовність викладачів до роботи з різними групами студентів, розмір групи та наявність достатньої кількості ресурсів і матеріалів. На основі аналізу науково-педагогічної літератури та власного досвіду викладання у вищій школі можна виділити певні засоби і методи індивідуалізованого навчання, які можуть бути використані в освітньому процесі для досягнення більш високого рівня індивідуалізації навчання:

- робота з малими групами дає змогу викладачеві більш ефективно працювати з кожним студентом окремо, ураховуючи його індивідуальні потреби та інтереси;

- індивідуальні консультації з викладачем дають змогу студентам отримувати додаткову допомогу та пояснення з тих тем, які для них складні;

- використання інтерактивних методів навчання: групові проекти, дискусії, ігри та інше, дає змогу студентам активно брати участь освітньому процесі, розвивати свої вміння, навички та здібності;

- використання інтернет-ресурсів: електронні підручники, відеоуроки, тести та інше, дає змогу студентам самостійно вивчати матеріал та отримувати індивідуальний зворотний зв'язок;

- використання комп'ютерних програм та інших технологій дає змогу студентам самостійно вивчати матеріал, а викладачеві – контролювати й оцінювати їхні досягнення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження у цій науково-педагогічній царині можуть бути спрямовані на розроблення нових методів і добір сучасних засобів індивідуалізації навчання, а також на вивчення ефективності використання засобів для досягнення більш високого рівня індивідуалізації навчання. Окрім того,

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

можливість використання інноваційних технологій, таких як штучний інтелект та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева С., Аристова Н., Малихін О., Попов Р. Дидактичні форми організації освітнього процесу сучасного закладу освіти. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 1 (1). С. 339–347. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-1\(1\)-339-347](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-1(1)-339-347).

2. Аристова Н. Аналіз сутності феномену “особистість” в сучасній психолого-педагогічній літературі. *Молодь і ринок*. 2016. № 8. С. 16–21.

3. Волобуєва І.В. Індивідуалізація навчання як психолого-педагогічна проблема сучасної вищої школи. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2013. Вип. 2. С. 227–231.

4. Загорулько М. Принципи індивідуалізації навчання студентів закладів вищої освіти. *Наукові дослідження та інновації в галузі суспільно-гуманітарних наук*: зб. матер. I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Мелітополь, 24 лист. 2021 р.). Частина 1. Мелітополь: ТДАТУ, 2021. С. 110.

5. Кремінь В. *Енциклопедія освіти*. (2-ге вид.). Київ: Юріком Інтер, 2008. 1040 с.

6. Литвин В. Індивідуальна освітня траєкторія здобувачів вищої освіти: Контент-аналіз поняття, принципи побудови, форми та методи реалізації. *Молодь і ринок*. 2021. № 9 (195). С. 93–99. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243899>

7. Малихін О. Індивідуалізація професійно орієнтованого навчання та самонавчання іноземних мов у вищій педагогічній школі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vnadps_2011_1_11

8. Малихін О. Зміст і сутність самостійної навчальної діяльності студентів: Історія і сучасність. *Українська мова і література в школах України*. 2014. № 11. С. 25–28.

9. Шевчук Л. Сутність та специфіка поняття “диференціація навчання”: Інформація для ознайомлення педагогів. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. № 25. С. 219–227. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-25-219-227>

REFERENCES

1. Aliksieieva, S., Aristova, N., Malykhin, O. & Popov, R. (2022). Didactic forms of organising the educational process of a modern educational institution. *Current issues in modern science*. No. 1 (1). pp. 339–347. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-1\(1\)-339-347](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-1(1)-339-347). [in Ukrainian].

2. Aristova, N. (2016). Analiz sutnosti fenomenu “osobystist” v suchasniy psykholoho-pedahohichnyi literaturi [The analysis of the concept “personality” in the in contemporary psychological and pedagogical literature]. *Youth & market*. No. 8. pp. 16–21. [in Ukrainian].

3. Volobuieva, I.V. (2013). Indyvidualizatsiia navchannia yak psykholoho-pedahohichna problema suchasnoi vyshchoi shkoly [Individualization of Learning as a Psychological and Pedagogical Problem of Modern Higher Education]. *Actual problems of public administration, pedagogy and psychology*. Vol. 2. pp. 227–231. [in Ukrainian].

4. Zahorulko, M. (2021). Pryntsyipy indyvidualizatsii navchannia studentiv zakladiv vyshchoi osvity [Principles of individualization of education for students of higher education institutions]. *Naukovi doslidzhennia ta innovatsii v haluzi suspilno-humanitarnykh nauk: zb. mater. I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (Melitopol, 24 lyst. 2021 r.). – *Scientific research and innovations in the field of social and humanitarian sciences*: coll. of the materials of 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference (Melitopol, November 24, 2021). Part 1. Melitopol, p. 110. [in Ukrainian].

5. Kremin, V. (2008). Entsyklopediia osvity (2-he vyd.) [Encyclopedia of education]. Kyiv, 2008. 1040 p. [in Ukrainian].

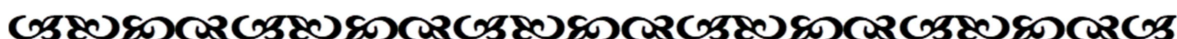
6. Lytvyn, V. (2021). Indyvidualna osvittnia traiektoriia zdobuvachiv vyshchoi osvity: Kontent-analiz poniattia, pryntsyipy pobudovy, formy ta metody realizatsii [Individual educational trajectory of higher education students: Content analysis of the concept, principles of construction, forms and methods of implementation]. *Youth & market*. No. 9 (195). pp. 93–99. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243899> [in Ukrainian].

7. Malykhin, O. (2011). Indyvidualizatsiia profesiino oriietovanoho navchannia ta samonavchannia inozemnykh mov u vyshchii pedahohichnii shkoli [Individualization of professionally oriented learning and self-learning of foreign languages in a higher pedagogical school]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical sciences*. Vol. 1. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN K&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vnadps_2011_1_11 [in Ukrainian].

8. Malykhin, O. (2014). Zmist i sutnist samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv: Istoriia i suchasnist [The content and essence of independent learning activities of students: History and modernity]. *Ukrainian language and literature in schools of Ukraine*. No. 11. pp. 25–28. [in Ukrainian].

9. Shevchuk, L. (2020). Sutnist ta spetsyfika poniattia “dyferentsiatsiia navchannia”: Informatsiia dlia oznaiomlennia pedahohiv [The essence and specificity of the concept of “differentiation of learning”: Information for teachers]. *Problems of the modern textbook*. No. 25. pp. 219–227. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-25-219-227> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.09.2023

“Ідіть впевнено у напрямку до мрії. Живіть тим життям, яке ви самі собі придумали”.

Генрі Девід Торо
американський письменник

УДК [37.015.31:378.011.3-051]:378.011.3-057.85/.86
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291098>

Олена Білик, викладач методики образотворчого навчання
ВСП “Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету”
Інна Синевич, викладач педагогіки
ВСП “Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету”
Яна Феньов, викладач педагогіки
ВСП “Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету”

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГА ЯК ОЗНАКА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

У статті здійснено теоретичне обґрунтування творчого потенціалу педагога як ознаки професіоналізму. Представлено розуміння вітчизняними науковцями професіоналізму як головної вимоги до сучасного педагога. Зазначено, що творчий потенціал особистості є однією з найактуальніших проблем сучасної вітчизняної системи освіти і задля його обґрунтування схарактеризовано поняття “творчість” та “потенціал”. На основі аналізу наукових джерел представлено власне розуміння дефініції “творчий потенціал педагога”. Акцентовано увагу на тому, що творчий потенціал педагога уможливує інноваційну, креативну реалізацію різнопланових професійних завдань, що сприяє підвищенню якості освіти, рівня знань здобувачів освіти тощо.

Ключові слова: педагог; творчість; потенціал; творчий потенціал; професіоналізм; педагогічна творчість; творча особистість.

Літ. 14.

Olena Bilyk, Lecturer of Methodology of Teaching Fine Arts of the
Humanitarian and Pedagogical College of
Mukachevo State University
Inna Synevych, Lecturer of Pedagogy of the
Humanitarian and Pedagogical College of
Mukachevo State University
Yana Fenyov, Lecturer of Pedagogy of the
Humanitarian and Pedagogical College of
Mukachevo State University

THE CREATIVE POTENTIAL OF THE TEACHER AS A SIGN OF PROFESSIONALISM

The author of the article have provided a theoretical substantiation of the creative potential of a teacher as a sign of professionalism. It has been noted that modern education attaches fundamental importance to professionalism, which is a measure and a way of creative self-realization of a teacher's personality in professional activity, communication, etc. National researchers are convinced that the creative activity of a teacher contributes to increasing the effectiveness of professional activity, self-development, self-improvement, development of an individual style of teaching, professionalism, etc. The authors believe that the creative potential of an individual is one of the most pressing problems of the modern national educational system, and to substantiate this, the concepts of “creativity” and “potential” have been characterized. The authors have analyzed the most relevant interpretations of creative potential by national scientists and have noted that it is in the process of creative professional activity that the creative capabilities of a teacher are revealed, their realization and development take place. Based on the analysis of scientific sources, the authors have presented their own understanding of the definition of “creative potential of a teacher”. This is a dynamic personal structure that integrates three components: value (value-creative ideas and priorities); cognitive (a body of knowledge that contributes to the understanding of the creative nature of work and influences the creative organization of professional activity); activity (professional and personal realization of the teacher). It has been emphasized that the creative potential of a teacher enables innovative, creative solutions to diverse professional tasks, which contributes to improving the quality of education, the level of knowledge of students, etc.

Keywords: teacher; creativity; potential; creative potential; professionalism; pedagogical creativity; creative personality.

Постановка проблеми. Сучасна освіта надає професіоналізму, який виступає мірою і способом творчої самореалізації особистості педагога у професійній діяльності, спілкуванні та ін., фундаментальне значення. Сучас-

ний педагог, як стверджує С. Єфіменко, має бути вмотивованим агентом змін, відкритим до інновацій, готовим самостійно, критично, творчо мислити, спроможний адаптуватися до ринкових вимог, гнучко реагувати на виклики часу й працювати в

умовах інноваційного розвитку освіти, готовим до підвищення рівня власної професійної компетентності, творчої професійної самореалізації. Погоджуємося з авторкою, що творча особистість педагога розвивається упродовж усієї професійної діяльності, а його творчий потенціал формується та розвивається у процесі професійної підготовки, а в післядипломній освіті та професійній діяльності відбувається його подальший розвиток, розкриття і збагачення [8, 5]. Відповідно, вважаємо, що педагог є професіоналом за умови сформованості творчого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів досліджені у працях І. Бега, Н. Бібік, Л. Вознюк, В. Войтка, Н. Гузій, О. Дубасенюк, В. Загвязинського, І. Зязюна, Н. Кічук, В. Моляко, О. Пехоти, В. Рибалки, С. Сисоевої, Т. Сорочан, Т. Танько та ін. Дослідники одностайні у тому, що творча діяльність педагога сприяє підвищенню ефективності професійної діяльності, саморозвитку, самовдосконаленню, розвитку індивідуального стилю педагогічної діяльності тощо.

Мета статті – теоретично обґрунтувати творчий потенціал педагога як ознаку професіоналізму.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні підвищуються вимоги до педагога як особистості та професіонала, що передбачає, на думку Н. Гузій, “якісно інший рівень сформованості мотиваційної сфери і ціннісних орієнтацій, професійно-педагогічного мислення і технологічної культури, творчого потенціалу і здатності до постійного саморозвитку й самовдосконалення, смислотворчості тощо. Все це зумовлює необхідність реконструкції методологічної бази осмислення якісних характеристик педагогічної праці на людиноцентристських засадах, зокрема крізь призму категорії педагогічного професіоналізму” [5].

Професіоналізм тлумачиться І. Зязюном як достатній для творчого розв’язання завдань професійної діяльності рівень розвитку професійної культури й самосвідомості особистості [9, 40]. Н. Гузій професіоналізм педагога розуміє як норму, зразок виконання педагогічної діяльності відповідно до сучасного рівня педагогічних знань і цінностей, що виступає регулятивним механізмом праці вчителя, вихователя, викладача. Авторка ототожнює професіоналізм педагога з підготовленістю, компетентністю, вправністю вчителя-вихователя, а також з особливим ставленням педагога до виконання своїх обов’язків на рівні покликання, місії [6]. Погоджуємося з Н. Гузій, що “професіоналізм освітянина як соціально-педагогічне явище, характеризує суспільно-сприйнятливую якість педагогічної праці на необхідних та достатніх рівнях, що забезпечує стабільне функціонування педагогічних систем. Відображаючи норми і цінності культури професійно-педагогічно-

го середовища, такі характеристики розкриваються в соціально-громадському, науково-пізнавальному, організаційно-управлінському, предметно-методичному ракурсах та фіксуються у програмних і нормативно-інструктивних документах, кваліфікаційних характеристиках, навчальних планах та програмах, методичному забезпеченні підготовки та перепідготовки різних категорій педагогічних працівників” [6, 122]. Актуальною для нашого дослідження є думка дослідниці, згідно з якою професіоналізм як умова суб’єктної реалізації індивіда пов’язується також із творчим потенціалом людини [6, 126].

Як стверджував К. Ушинський, “професійна діяльність педагога тісно пов’язана з творчістю і є одним із видів практичного мистецтва. Творчий її характер обумовлюється тією обставиною, що зміст педагогічної діяльності знаходиться у постійній зміні і розвитку. Це пов’язано з оновленням навчальних програм і з появою нових педагогічних ідей і методів, з удосконаленням різноманітних форм навчання, із зміною самої особистості” [12].

На думку С. Сисоевої, особистість – це системна якість індивіда, а творча особистість – це підсистема особистості, яка характеризується сукупністю творчих якостей індивіда, які забезпечують її успіх у творчій діяльності. Науковець акцентує увагу на таких аспектах: на формування творчої особистості здійснюють вплив загальносоціальні і конкретно-соціальні закономірності, обумовлені конкретно-історичними умовами суспільного розвитку; процес становлення творчої особистості має свої специфічні закономірності; загальносоціальний, конкретно-соціальний та індивідуально-соціальний аспекти, які впливають на формування творчої особистості, перебувають у діалектичній єдності та виступають як загальне, особливе й одиничне. Творча особистість, як стверджує науковець, “розвивається і формується у творчій діяльності та спілкуванні і характеризується ступенем соціально-активної включеності у суспільні відносини. Творча особистість – це, з одного боку, суб’єкт творчих соціальних відносин та свідомої творчої діяльності, а, з іншого, причина творчої діяльності та соціально-творчих значущих дій, які здійснюються в даному соціальному середовищі” [11, 26].

Творчий потенціал особистості є однією з першочергових проблем сучасної вітчизняної системи освіти. Обґрунтування творчого потенціалу педагога вимагає характеристики його складових “творчність” та “потенціал”.

Так, поняття “творчність” характеризується І. Білою як: діяльність особистості, у якій вона створює нові предмети й якості, схеми поведінки та спілкування, нові образи та знання. Погоджуємося з дослідницею, що творчістю можна назвати: усі ті “відкриття”, які людина робить для себе; творчими є майже всі психічні процеси, за винятком, може, ав-

томатизованих дій; потребу в самоактуалізації, реалізації своїх здібностей і життєвих можливостей [2, 3].

Актуальними для нас є напрацювання Хуа Вей, де творчість розглядається як діяльність, спрямована на створення унікального продукту, значущого на особистісному або суспільному рівні, на пошук нешаблонних шляхів урегулювання проблемних ситуацій. Характеристиками творчої особистості дослідником виокремлено: високу мобільність, адаптивність і ефективність, позначені внутрішньо вмотивованою потребою у творчій діяльності, у відхиленні від стандартів і рамок. Що ж стосується педагогічної творчості, то важливим моментом автор вважає “прирівнювання педагогічної діяльності до певних видів мистецької творчості, продуктом якої вчені визнають формування і виховання унікальної, неповторної особистості учня, як цілісної інтегральної системи, розвиток його творчої активності та потенціалу в цілому. І незамінним у цьому процесі є сформована і розвинута творча особистість педагога, яка відрізняється специфічною системою світоглядних настанов, що впливає на її життєдіяльність. У загальному сенсі, означені характеристики особистості, які стають передумовою творчості, розглядаються як творчий потенціал” [13, 26].

Потенціал, як вважає В. Чорноус, – це “величина, що характеризує потенційну енергію суб’єкта творчості. Творчий потенціал у філософському плані розглядається як синтетична якість індивіда, що характеризує міру її можливостей ставити й вирішувати нові завдання у сфері діяльності, яка має суспільне значення” [14]. На думку автора, творчий потенціал можна представити у вигляді сукупності предметних (навички, уміння, здібності), пізнавальних (інтелектуальні здібності), аксіологічних (ціннісні орієнтації), комунікативних (морально-психологічні якості), художніх (естетичні здібності) можливостей [14, 144–145].

У Великому тлумачному словнику української мови поняття “творчий потенціал” трактується як уміння творчо мислити та діяти, проявляти себе й робити вірний вибір у нестандартних ситуаціях, виконувати проблемні завдання, як оригінальність, критичність мислення, креативність [3]. Енциклопедія освіти творчий потенціал визначає як аспект інтелекту, що характеризується новизною мислення та оригінальністю під час виконання завдань [7].

Характеризуючи творчий потенціал, О. Приходько зазначає, що він “виражає собою передумову, можливість прояву творчих властивостей та характеристик особистості. Ті, у свою чергу, викликають якісну переробку творчих потенцій, збагачуючи їх психічними новоутвореннями, досвідом творчої діяльності, творчими навичками” [10, 8]. О. Гопка розуміє творчий потенціал як невід’ємну властивість особистості, яка визначає міру можливостей педагога виконувати творчу діяльність, спрямовує

її готовність і здатність до власної індивідуальності. Саме тому творчий потенціал особистості автор кваліфікує умовою творчого навчання та його результатом [4, 12].

Розкриття творчого потенціалу особистості є, на думку О. Антонової, “головним завданням педагогічної діяльності, яка визначається характером цієї діяльності, інтересами особистості та індивідуальними особливостями”. Авторка стверджує, що “творчий підхід до педагогічної діяльності забезпечує максимальну повноту самореалізації особистості вчителя” [1]. Показниками критеріїв творчої педагогічної діяльності вчителя О. Антонова виокремлює такі: здатність розробляти принципово нові підходи до навчання, виховання і розвитку учнів; модернізувати зміст, форми, методи та засоби освітньо-виховного процесу, зокрема з метою розвитку творчих можливостей учнів, їх талантів та обдарувань; комплексно використовувати у професійній діяльності сукупність теоретичних знань і практичних навичок; бачити нову проблему у зовнішньо знайомій ситуації, знаходити варіантні шляхи її подолання; здійснювати вибір дій у конкретній педагогічній ситуації; проводити систематичний самоаналіз професійної діяльності, науково-дослідницької роботи, досвіду своїх колег; реалізовувати на практиці принципи педагогіки співробітництва; проявляти гнучкість при виборі оптимального управлінського рішення нестандартних ситуацій; оригінально конструювати освітньо-виховний процес [1]. Усе вищезазначене доводить, що у процесі творчої професійної діяльності розкриваються творчі можливості педагога, відбуваються їх реалізація та розвиток.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, творчий потенціал є ознакою професіоналізму педагога. Це – динамічна особистісна структура, яка інтегрує три компоненти: ціннісний (ціннісно-творчі уявлення та пріоритети); когнітивний (сукупність знань, що сприяють розумінню творчого характеру праці та впливають на творчу організацію професійної діяльності); діяльнісний (професійно-особистісна реалізація педагога). Вважаємо, що творчий потенціал педагога уможливує інноваційну, креативну реалізацію різнопланових професійних завдань, що сприяє підвищенню якості освіти, рівня знань здобувачів освіти тощо. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у дослідженні формування професійної компетентності педагогів в умовах сучасних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Педагогічні умови підготовки вчителя до творчої професійної діяльності. *Теоретичні і методичні засади розвитку і самовдосконалення особистості педагога-новатора в контексті модернізації нової української школи* : зб. наук.-метод. праць / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во Євенок О.О., 2017. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154897732.pdf>

2. Біла І. До вершин педагогічної майстерності. *Дошкільне виховання*. 2010. № 10. С. 3–5.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В.Т. Бусел. 5-те вид. Київ, Україна: Перун, 2005. 1728 с.
4. Гопка О. Творчий потенціал особистості як наукова категорія. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 16 "Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики"*. 2016. Вип. 27 (37). С. 11–14.
5. Гузій Н.В. Людянимірність методологічної бази педагогічного професіоналізму як запорука успішної розбудови особистісно зорієнтованої освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2013. № 2 (11). С. 53–60.
6. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм як наукова категорія. *Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи*: монографія / керівн. авт. кол. Н.В. Гузій; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 109–155.
7. Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
8. Єфіменко С.М. Інтелектуально-творчий потенціал педагога: структура, зміст, шляхи діагностики та розвитку: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ "КОШППО імені Василя Сухомлинського", 2021. 104 с.
9. Зязюн І.А., Сагач С.М. Краса педагогічної дії. Київ: УРІМБ, 1997. 302 с.
10. Приходько О.Ю. Розвиток творчого потенціалу студентів у процесі навчально-ігрової діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 1994. 17 с.
11. Сисоєва С.О. Соціальні, психологічні та педагогічні підходи до визначення творчої особистості. *Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи*: монографія / за ред. Н.В. Гузій; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 23–56.
12. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Київ: Рад. шк., 1983. Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. 488 с.
13. Хуа Вей. Формування творчого потенціалу майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі навчання гри на фортепіано: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2017. 227 с.
14. Черноус В.П. Реалізація творчого потенціалу особистості майбутнього педагога в процесі професійної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75. Т. 3. С. 143–147.
1. Antonova, O.E. (2017). Pedagogical conditions of teacher training for creative professional activity. Zhytomyr: Evenok O.O. Publishing House. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/154897732.pdf> [in Ukrainian].
2. Bila, I. (2010). Do vershun pedahohichnoyi maysternosti [To the peaks of pedagogical mastery]. *Preschool education*. Vol. 10, pp. 3–5. [in Ukrainian].
3. Busel, V.T. (2005). Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv, 1728 p. [in Ukrainian].
4. Hopyka, O. (2016). Tvorchyy potentsial osobystosti yak naukova katehoriya [Creative potential of the individual as a scientific category]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova*. Vol. 27 (37), pp. 11–14. [in Ukrainian].
5. Guzii, N.V. (2013). Lyudynovymirnist metodolohichnoyi bazy pedahohichnoho profesionalizmu yak zaporuka uspishnoyi rozbudovy osobystisno zoriyentovanoi osvity [The human dimension of the methodological base of pedagogical professionalism as a key to the successful development of personally oriented education]. *Scientific Bulletin of the Melitopol State Pedagogical University*. Vol. 2 (11), pp. 53–60. [in Ukrainian].
6. Guzii, N.V. (2015). Pedahohichnyy profesionalizm yak naukova katehoriya. Pedahohichna tvorchist, maysternist, profesionalizm u systemi pidhotovky osvityanskykh kadriv: zdobutky, poshuky, perspektyvy [Pedagogical professionalism as a scientific category. Pedagogical creativity, mastery, professionalism in the system of training educational personnel: achievements, searches, prospects]. Kyiv. pp. 109–155. [in Ukrainian].
7. Kremen, V.G. (2008). Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of education]. Kyiv, 1040 p. [in Ukrainian].
8. Yefimenko, S.M. (2021). Intelektualno-tvorchyy potentsial pedahoha: struktura, zmist, shlyakhy diahnostryky ta rozvytku [Intellectual and creative potential of the teacher: structure, content, ways of diagnosis and development]. Kropyvnytskyi: KZ "Vasyl Sukhomlynskyi KOIPPO", 104 p. [in Ukrainian].
9. Zyazyun, I.A. & Sagach, S.M. (1997). Krasa pedahohichnoyi diyi [The beauty of pedagogical action]. Kyiv, 302 p. [in Ukrainian].
10. Prykhodko, O.Yu. (1994). Rozvytok tvorchoho potentsialu studentiv u protsesi navchalno-ihrovoyi diyalnosti [Development of creative potential of students in the process of educational and game activity]. *The abstract to Candidate's thesis*. Kharkiv, 17 p. [in Ukrainian].
11. Sysoeva, S.O. (2015). Sotsialni, psykholohichni ta pedahohichni pidkhody do vyznachennya tvorchoyi osobystosti [Social, psychological and pedagogical approaches to the definition of a creative personality]. Kyiv, pp. 23–56. [in Ukrainian].
12. Ushinsky, K.D. (1983). Vybrani pedahohichni tvory: Teoretychni problemy pedahohiky [Selected pedagogical works: Theoretical problems of pedagogy]. Kyiv, 488 p. [in Ukrainian].
13. Hua Wei (2017). Formuvannya tvorchoho potentsialu maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v protsesi navchannya hry na fortepiano [Formation of the creative potential of future music teachers in the process of learning to play the piano]. *Candidate's thesis*. Odesa, 227 p. [in Ukrainian].
14. Chernous, V.P. (2021). Realizatsiya tvorchoho potentsialu osobystosti maybutnoho pedahoha v protsesi profesiynoyi pidhotovky [Realization of the creative potential of the personality of the future teacher in the process of professional training]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. Vol. 75, pp. 143–147. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.08.2023

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 8–12 друкованих сторінок із ілюстраціями (рисуноками, таблицями). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в форматі: *.doc. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кегль. Розмір полів: ліве – 3,0 см; праве – 1,5 см; верхнє – 2,0 см; нижнє – 2,0 см; інтервал – 1,5.

До рукопису додаються:

- УДК;
 - анотація українською мовою 500 друкованих знаків, анотація англійською мовою розширена, обсяг 1800–2000 друкованих знаків, до англійської анотації додається в окремому файлі український переклад;
 - ключові слова (українською, англійською мовами), перелік ключових слів від 5 до 10;
 - рисунки, таблиці з підписаними підписами;
 - оформлення списку літератури – за міжнародним бібліографічним стандартом АРА; кількість літературних джерел має складати не менше 5 та не більше 15. Цитувати необхідно як класичні, так і найновіші публікації (останніх 3–5 років) опублікованих у провідних профільних виданнях. У кінці статті подається транслітерований список літератури (References).
 - відомості про автора (авторська карточка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони.
3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.
4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.
5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог Атестаційної колегії МОН України до фахових видань та публікацій необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ЗВО всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, фахівці освітньої діяльності, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень із загальної педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики навчання, корекційної педагогіки, теорії та методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії та методики управління освітою, теорії та методики виховання, дошкільної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та науці.

Наукове видання

Молодь і ринок Youth & market

№ 9 (217) вересень 2023

No. 9 (217) September 2023

Головний редактор

Микола Галів

Відповідальний редактор

Наталія Примаченко

Літературне редагування

Ірина Невмержицька

Макетування та верстка

Ольга Лужецька

Підписано до друку 28.09.2023 р. Ум. друк. арк. 21,75.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 x 84 1/8.
Гарнітура Times New Roman.
Віддруковано у друкарні “Посвіт”
82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Мазепи, 7
тел./факс: (03244) 2-23-35, 2-23-76, 3-38-50